

Kent Akademisi Urban Academy Journal of Social Sciences

Volume: 11 Issue: 2 Summer 2018 | Yıl: 11 Sayı: 2 - Yaz 2018 | bilgi@kentakademisi.com

ONLINE INFORMATION-COMMUNICATION AND MEDIA SERVICES

Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği Yayınları (KAŞYAD) | Black Sea Poets and Author Association Publishing

Ahmet Emin Fidan Cultural and Research Center, Evkaf Mah. Evkaf Sok. No: 34 Fatsa ORDU

Publication Technical E Mail: online@kentakademisi.com, editor@kentakademisi.com

For article submit: bilgi@kentakademisi.com, editor@kentakademisi.com

Phone / Fax: +90 425 310 20 30 - Corporate GSM: +90532 486 45 03

* * *

Our journal undertakes to comply with the professional principles of the press. All legal rights of the articles belong to their writers. It cannot be quoted partly or completely without the permission of our writers and without giving reference in anywhere.

Publication Type:

Scientific, International Refereed Indexed Journal

* * *

Publication Period:

Urban Academy is Published Tri-monthly

PUBLICATION MANAGEMENT

Owner in the Name of Online Information, Culture, Art,
Communication and Media Services

Blacksea Poet and Author Association

Konsept Danışmanı

Nena Danışmanlık Adına

Nurdan KIZILAY

Legal Advisers

Lawyer Gamze AKDERİN

Lawyer Sibel SEVİNÇ

Informatics Technical Adviser

Baran Kadir GERAY

*****

REPRESENTATIVE AGENCIES

Ankara Regional Representative

Mustafa Nevruz SINACI

İstanbul Regional Representative

Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ

Black Sea Regional Representative

Asst. Prof. Dr. Osman SİRKECİ

Akdeniz Regional Representative

Prof.Dr. Yakup BULUT

YAYIN YÖNETİMİ

Online Bilgi, Kültür, Sanat, İletişim ve Medya Hizmetleri
Adına Sahibi

Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği

Konsept Danışmanı

Nena Danışmanlık Adına

Nurdan KIZILAY

Hukuk Danışmanları

Av. Gamze AKDERİN

Av. Sibel SEVİNÇ

Bilişim Teknik Danışmanı

Baran Kadir GERAY

*****

TEMSİLCİLİKLER

Ankara Bölge Temsilcisi

Mustafa Nevruz SINACI

İstanbul Bölge Temsilciliği

Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ

Karadeniz Bölge Temsilcisi

Dr.Öğr.Üyesi Osman SİRKECİ

Akdeniz Bölge Temsilcisi

Prof.Dr. Yakup BULUT

EDITORIAL BOARD

EDITORIA	EDİTÖRYAL KURUL
Executive Editor Asst. Prof. Dr. Ahmet FİDAN ahmet@ahmetfidanc.om	Genel Yayın Editörü Dr.Öğr.Üyesi Ahmet FİDAN ahmet@ahmetfidan.com
Editor in Chief and Managing Director Dr. Halit SUIÇMEZ	Yazı İşleri Müdürü ve Sorumlu Müdür Dr. Halit SUIÇMEZ
Publication Editor Assoc. Prof. Dr. Armağan ÖZTÜRK armagan.ozturk1980@gmail.com	Yayın Editörü Doç.Dr. Armağan ÖZTÜRK armagan.ozturk1980@gmail.com
BRANCH EDITORS	BRANŞ EDİTÖRLERİ
Prof. Dr. Yakup BULUT / Public Administ.Political Sciences yakupbulut@hotmail.com	Prof.Dr. Yakup BULUT / Kamu Yönetimi yakupbulut@hotmail.com
Assoc.Dr. Thomas KRUM / Political Science krumm@staff.uni-marburg.de	Doç.Dr. Thomas KRUM / Siyaset Bilimi krumm@staff.uni-marburg.de
Doç.Dr. Aynur ATMACA CAN / Yerel Yönetimler canaynura@gmail.com	Doç.Dr. Aynur ATMACA CAN / Yerel Yönetimler canaynura@gmail.com
Assoc.Prof.Dr. Ebru ERDÖNMEZ / Architecture and Urbanism ebruerdonmez@yahoo.com	Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ / Mimari ve Şehircilik ebruerdonmez@yahoo.com
Prof.Dr. Kamuran ELBEYOĞLU / Kent Psikolojisi kamuran.elbeyoglu@toros.edu.tr	Prof.Dr. Kamuran ELBEYOĞLU / Kent Psikolojisi kamuran.elbeyoglu@toros.edu.tr
Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI / History & Civilization History metinay@yyu.edu.tr	Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI / Tarih & Uygarlık Tarihi metinay@yyu.edu.tr
Asist.Prof.Dr..Dr. Pelin KARAÇAR /Güzel Sanatlar ve Tasarım pkaracar@medipol.edu.tr	Dr.Öğr.Üyesi Pelin KARAÇAR / Güzel Sanatlar ve Tasarım pkaracar@medipol.edu.tr
Asist.Prof.Dr. Merve YILDIRIM / Urban Aesthetics merveyildirim1@hotmail.com	Dr.Öğr.Üyesi Merve YILDIRIM / Kent Estetiği merveyildirim1@hotmail.com
Prof.Dr. Gürol ÖZCÜRE / Labour Economics and Employment gozcure@odu.edu.tr	Prof.Dr. Gürol ÖZCÜRE / Çalışma Ekonomisi ve İstihdam gozcure@odu.edu.tr
Prof. Dr. Mehmet TEKİN / Transportation Shipment mehtekin60@hotmail.com	Prof.Dr. Mehmet TEKİN / Ulaştırma Taşımacılık mehtekin60@hotmail.com
Prof.Dr. Serap İNCAZ / International Trade and logistics serapincaz@gmail.com	Prof.Dr. Serap İNCAZ / Uluslararası Ticaret ve Lojistik serapincaz@gmail.com
Assoc.Dr. Sevim BUDAK / Environment Problems and Policies sebudak@istanbul.edu.tr	Doç.Dr. Sevim BUDAK / Çevre Sorunları ve Politikaları sebudak@istanbul.edu.tr
Prof.Dr. Harun DEMİRKAYA / Management and Organisation harundemirkaya@hotmail.com	Prof.Dr. Harun DEMİRKAYA / Yönetim ve Organizasyon harundemirkaya@hotmail.com
Prof. Dr. İsmet BALIK / Maritime Management ibalik@hotmail.com	Prof.Dr. İsmet BALIK / Denizcilik İşletmeciliği ibalik@hotmail.com
Doç.Dr. Ruhet GENÇ / Urban and Tourism drgench@gmail.com	Doç.Dr. Ruhet GENÇ / Kent ve Turizm drgench@gmail.com
Asst.Prof.Dr. Mustafa BİLGİN / Local Development mustafabilgin@hitit.edu.tr	Dr.Öğr.Üyesi Mustafa BİLGİN / Yerel Kalkınma mustafabilgin@hitit.edu.tr
Assist. Prof. Dr. Derya ÖZTÜRK /Busines Administration deryaozturk@odu.edu.tr	Dr.Öğr.Üyesi Derya ÖZTÜRK / İşletme Yönetimi deryaozturk@odu.edu.tr
Assist. Prof. Dr. Nedim DİKMEN / Economics nedim1963@yahoo.com	Dr.Öğr.Üyesi Nedim DİKMEN / Kent Ekonomisi nedim1963@yahoo.com
Doç.Dr. Huriye TOKER / Urban and Communication huriye.toker@yasar.edu.tr	Doç.Dr. Huriye TOKER / Kent ve İletişim huriye.toker@yasar.edu.tr
Assoc.Dr. Mehmet YILMAZ Communication and Media mehmet.yilmaz@odu.edu.tr	Doç.Dr. Mehmet YILMAZ / İletişim ve Medya mehmet.yilmaz@odu.edu.tr
Assoc.Dr. Cavit YAVUZ / Public Relations and Urban Vision	Doç.Dr. Cavit YAVUZ / Halkla İlişkiler ve Kent Vizyonu

<p>yavuzcavit@hotmail.com Asst.Prof.Dr.Ercan YÜKSEKYILDIZ / Maritime Transportation eyuksekyildiz@gmail.com RohitKumar VERMA / Multidisciplinary Literature rohitvermasir1997@gmail.com Asst.Prof.Dr. Orhan İYİBİLGİN / Theology orbilgin@yahoo.com Prof. Dr. A. İhsan KOLCU / Literature alihsan.kolcu@giresun.edu.tr Asst.Prof.Dr. Shrubu KAYHAN / Halk Edebiyatı shurubukayhan@gmail.com TECHNICAL EDITORS Naz YILMAZ online@kentakademisi.com YABANCI DİL EDİTÖRLERİ Rsc. Asist. Barış Anıl ÇETİN barisanilcetin@protonmail.com Ali KÖKNEL Proof Reading Editor Emine Dönüş ÖZATAR bilgi@bilgiagi.net</p>	<p>yavuzcavit@hotmail.com Dr.Öğr.Üyesi Ercan YÜKSEKYILDIZ / Deniz Ulaştırma eyuksekyildiz@gmail.com RohitKumar VERMA / Multidisipliner Yazın rohitvermasir1997@gmail.com Dr.Öğr.Üyesi Orhan İYİBİLGİN / İlahiyat orbilgin@yahoo.com Prof.Dr. A. İhsan KOLCU / Edebiyat alihsan.kolcu@giresun.edu.tr Dr.Öğr.Üyesi Shrubu KAYHAN / Halk Edebiyatı shurubukayhan@gmail.com TEKNİK EDİTÖR Naz YILMAZ online@kentakademisi.com YABANCI DİL EDİTÖRLERİ Arş.Gör. Barış Anıl ÇETİN barisanilcetin@protonmail.com Ali KÖKNEL Redaksiyon Editörü Emine Dönüş ÖZATAR bilgi@bilgiagi.net</p>
INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY BOARD	ULUSLARARASI BİLİMSEL DANIŞMA KURULU
<p>(Hierarchic Criteria: Academic Title and Alphabetical) Prof.Dr. Adem ESEN / İstanbul University Prof.Dr. Ahmet YÖRÜK / Kadir Has University Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU / Giresun University Prof.Dr. Bedriye TUNÇSİPER / İzmir Demokrasi University Prof.Dr. Cansevil TEBİŞ / Balıkesir University Prof.Dr. Cavide UYARGİL / İstanbul University Prof.Dr. Claus OTTE / Bonner Istitut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen Prof.Dr. Fatih SAVAŞAN / Sakarya University Prof.Dr. Harun DEMİRKAYA / Yönetim ve Organizasyon Prof.Dr. Hülya BAYKAL / Marmara University Prof.Dr. Ing. Iuliu (Gyula) SZÉKELY / Transylvania University Prof.Dr. İnci ARTAN / İstanbul University Prof.Dr. Kamuran ELBEYOĞLU / Toros University Prof.Dr. Mehmet TEKİN / Gaziosmanpaşa University Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI / Yüzüncüyıl University Prof.Dr. Mustafa ILICALI / Erzurum Milletvekili Prof.Dr. Ruşen KELEŞ / Ankara University Prof.Dr. Thomas A. BRYER / University of Central Florida / School of Public Administration Prof.Dr. Halis Yunus ERSÖZ İstanbul University / The Faculty of Economy Prof.Dipl.Ing. Ulrich EXNER / Siegen University Germany Doç.Dr. Aynur CAN ATMACA / Marmara U. Faculty of Polit Sciences Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ / Yıldız Teknik University Doç.Dr. Mahabat BAIMYRZAEVA / Middlebury Inst. of International Studies at Monterey Doç.Dr. Merziyye NECEFOVA / Azerbaijan National Scientific Acad. Doç.Dr. Pelin Pınar ÖZDEN / I.U. Faculty of Political Sciences Doç.Dr. Ruhet GENÇ / Türkisch-Deutsche Universität Doç.Dr. Tuna BASKOY / Ryerson University</p>	<p>(Sıralama Ölçütü: Unvana göre, alfabe sırası) Prof.Dr. Adem ESEN / İstanbul Üniversitesi Prof.Dr. Ahmet YÖRÜK / Kadir Has Üniversitesi Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU / Giresun Üniversitesi Prof.Dr. Bedriye TUNÇSİPER / İzmir Demokrasi Üniv. Prof.Dr. Cansevil TEBİŞ / Balıkesir Üniversitesi Prof.Dr. Cavide UYARGİL / İstanbul Üniversitesi Prof.Dr. Claus OTTE / Bonner Istitut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen Prof.Dr. Fatih SAVAŞAN / Sakarya Üniversitesi Prof.Dr. Harun DEMİRKAYA / Yönetim ve Organizasyon Prof.Dr. Hülya BAYKAL / Marmara Üniversitesi Prof.Dr. Ing. Iuliu (Gyula) SZÉKELY / Transylvania Üniversitesi Prof.Dr. İnci ARTAN / İstanbul Üniversitesi Prof.Dr. Kamuran ELBEYOĞLU / Toros Üniversitesi Prof.Dr. Mehmet TEKİN / Gaziosmanpaşa Üniversitesi Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI / Yüzüncüyıl Üniversitesi Prof.Dr. Mustafa ILICALI / Erzurum Milletvekili Prof.Dr. Ruşen KELEŞ / Ankara Üniversitesi Prof.Dr. Thomas A. BRYER / University of Central Florida / School of Public Administration Prof.Dr. Halis Yunus ERSÖZ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğr. Üyesi Prof.Dipl.Ing. Ulrich EXNER / Siegen University Almanya Doç.Dr. Aynur ATMACA CAN / Marmara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ / Yıldız Teknik Üniversitesi Doç.Dr. Mahabat BAIMYRZAEVA / Middlebury Inst. of International Studies at Monterey Doç.Dr. Merziyye NECEFOVA / Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Doç.Dr. Pelin Pınar ÖZDEN / İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Doç.Dr. Ruhet GENÇ / Kent ve Turizm Doç.Dr. Tuna BASKOY / Ryerson University</p>

Doç.Dr. Zhanna YUSHA / Rusya Scientific Academy Siberian Inst of Phylogoly	Doç.Dr. Zhanna YUSHA / Rusya Bilim Akademisi Sibiry Filoloji Enstitüsü
REVIEWER BOARD	HAKEM KURULU
(Hierarchic Criteria: Academic Title and Alphabetical) Prof.Dr. Abdildacan AKMATALĖV Kyrgyz National Academy The Institute of Language Prof.Dr. Ahmet Guner SAYAR Beykent University / Faculty of Econ. and Administrative Sciences Prof.Dr. Ahmet Vefik ALP Chairman Boss Alp Architects Ing Company Prof.Dr. Ahmet YÖRÜK Kadir Has University / The Faculty Applied Sciences Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU Giresun University / The Faculty of Literature and Science Prof.Dr. Ali YAKICI Gazi University Department of Turkish Language and Literature Prof.Dr. Akmaral İBRAYEVA Northern Kazakhstan Manas Rozybayev State University Prof.Dr. Cansevil TEBİŞ Balıkesir University / Necatibey Educational Faculty Prof.Dr. Cavide Bedia UYARGİL İstanbul University / Business and Economy Institution Prof.Dr. Claus OTTE Bonner Institut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen Prof.Dr. Fatih SAVAŞAN Milli Savunma University Prof.Dr. Gönül UZELLİ İstanbul University / The Faculty of Literature Prof.Dr. Gürbüz GÖKÇEN Marmara University / The Faculty of Business Prof.Dr. Hamza AL Sakarya University / Faculty of Political Sciences Prof.Dr. Harun DEMİRKAYA Kocaeli University / The Faculty of Business Prof.Dr. Havva İnci Erdem ARTAN İstanbul University / The Faculty of Business Prof.Dr. Ing. Iuliu (Gyula) SZÉKELY Sapientia Hungarian University Faculty of Tech and Human Sciences Prof.Dr. Kemal YILDIZ Marmara University / Faculty of Theology Prof.Dr. Marufjon YULDASHEV Alişer Nevai Özbek Dil ve Edebiyatı Üniversitesi Prof.Dr. Mehmet TEKİN G.Osmanpaşa Univ. / Tokat VET School of Technical Sciences Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI Yüzüncüyıl University / Faculty of Literature Prof.Dr. Nergis BİRAY Pamukkale University, The Faculty of Literature and Science Prof.Dr. Nilgün SAZAK Sakarya University State Conservatory Prof.Dr. Orhan SÖYLEMEZ Kastamonu University The Faculty of Literature and Science Prof.Dr. Sayfuline FLERA	(Sıralama Ölçütü: Unvana göre, alfabe sırası) Prof.Dr. Abdildacan AKMATALĖV Kırgız Milli Devlet Akademisi Dil Enstitüsü Prof.Dr. Ahmet Güner SAYAR Beykent Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi Prof.Dr. Ahmet Vefik ALP Alp Architects Yönetim Kurulu Başkanı Prof.Dr. Ahmet YÖRÜK Kadir Has Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Öğr.Üyesi Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi Prof.Dr. Ali YAKICI Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Prof.Dr. Akmaral İBRAYEVA Kuzey Kazakistan Manas Rozybayev Devlet Üniversitesi Prof.Dr. Cansevil TEBİŞ Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi Prof.Dr. Cavide Bedia UYARGİL İstanbul Üniv. İşletme İktisadi Enstitüsü Öğr. Üyesi Prof.Dr. Claus OTTE Bonner Institut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen Prof.Dr. Fatih SAVAŞAN Milli Savunma Üniversitesi Öğr. Üyesi Prof.Dr. Gönül UZELLİ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prof.Dr. Gürbüz GÖKÇEN Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğr. Üyesi Prof.Dr. Hamza AL Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğr. Üyesi Prof.Dr. Harun DEMİRKAYA Kocaeli Üniversitesi İİBF İşletme Fak. Öğretim Üyesi Prof.Dr. Havva İnci Erdem ARTAN İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğr. Üyesi Prof.Dr. Ing. Iuliu (Gyula) SZÉKELY Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Tech. and Human Sciences Prof.Dr. Kemal YILDIZ Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Öğr. Üyesi Prof.Dr. Marufjon YULDASHEV Alişer Nevai Özbek Dil ve Edebiyatı Üniversitesi Prof.Dr. Mehmet TEKİN Gaziosmanpaşa Üniv. Tokat Teknik Bilimler MYO Öğr. Üyesi Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI Yüzüncüyıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi Prof.Dr. Nergis BİRAY Pamukkale Üniversitesi, FEF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Prof.Dr. Nilgün SAZAK Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuarı Öğr.Üyesi Prof.Dr. Orhan SÖYLEMEZ Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Prof.Dr. Sayfuline FLERA

Russia Tataristan Kazan Federal Üniversitesi Prof.Dr. Serap İNCAZ Nişantaşı Univ. / Faculty of Eco. and Administrative Sciences Prof.Dr. Thomas A. BRYER University of Central Florida / School of Public Administration Prof.Dipl.Ing. Ulrich Exner Siegen University / Lecturer Almanya Prof.Dr. Yakup BULUT M. Kemal University / Faculty of Econ. and Administr. Sciences Prof.Dr. Yüksel DEMİRKAYA Marmara Üniversitesi / Faculty of Political Sciences Assoc.Prof.Dr. Aynur ATMACA CAN Marmara University / Faculty of Political Sciences Assoc.Dr. Cavit YAVUZ Ordu University, Public Relations Assoc.Dr. Doğançan ÖZSEL Munzur University Department of Political Sciences Assoc.Prof.Dr. Dünder DENİZER Anadolu University / The Faculty of Tourism Assoc.Prof.Dr. Ebru ERDÖNMEZ Yıldız Teknik University / The Faculty of Architecture Assoc.Prof.Dr. Mahabat BAIMYRZAEVA Middlebury Inst. of International Studies at Monterey Assoc.Prof.Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN Erzincan University / The Faculty of Educational Sciences Doç.Dr. Mehmet YILMAZ Ordu University, Faculty of Fine Arts Assoc.Prof.Dr. Merziyye NECEFOVA Azerbaijan National Sciences Academy Doç.Dr. Mustafa KIRKIZ Bingöl University, Faculty of Theology Doç.Dr. Nilsun SARIYER Muğla Sıtkı Kocman University, Seydikemer Vocational School Assoc.Prof.Dr. Pelin Pınar ÖZDEN İstanbul University / Department of Urbanisation and Environment Problems Doç.Dr. Selim ÖKEM Yıldız Teknik University Faculty of Architecture Assoc.Prof.Dr. Sevim BUDAK İstanbul Üniv. Faculty of Political Sciences Assoc.Prof.Dr.Serkan PERKMEN Balıkesir Üniversitesi / Necatibey Educational Faculty Doç.Dr. Ruhet GENÇ Türkisch-Deutsche Universität Faculty Of Econ. and Adminis. Science Doç.Dr. Şen YÜKSEL Beykent Univ. Faculty of Engineering and Architecture Department Assoc.Prof.Dr. Tan BAYKAL The University of Tampa / Florida Assoc.Prof.Dr. Tuna BASKOY Ryerson University Politics and Public Administ. Toronto Assoc.Prof.Dr. Zhanna YUSHA Russia Science Academy / Siberian Institute of Phylology Asst.Prof.Dr. Ayşe Derya İŞİK Bartın Üniversitesi / Faculty of Education Asst.Prof.Dr. Binnur Yıldırım HACİİBRAHİMOĞLU	Rusya Tataristan / Kazan Federal Üniversitesi Öğr. Üyesi Prof.Dr. Serap İNCAZ Nişantaşı Üniv. İİSB Fakültesi Öğr. Üyesi Prof.Dr. Thomas A. BRYER University of Central Florida / School of Public Administration Prof.Dipl.Ing. Ulrich Exner Siegen University Öğretim Üyesi Almanya Prof.Dr. Yakup BULUT Mustafa Kemal Üniversitesi İİBF Öğr. Üyesi Prof.Dr. Yüksel DEMİRKAYA Marmara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğr. Üyesi Doç.Dr. Aynur ATMACA CAN Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğr. Üyesi Doç.Dr. Cavit YAVUZ Ordu Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Doç.Dr. Doğançan ÖZSEL Munzur Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doç.Dr. Dünder DENİZER Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi Öğr. Üyesi Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğr. Üyesi Doç.Dr. Mahabat BAIMYRZAEVA Middlebury Inst. of International Studies at Monterey Doç.Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi Doç.Dr. Mehmet YILMAZ Ordu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Doç.Dr. Merziyye NECEFOVA Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Öğr. Üyesi Doç.Dr. Mustafa KIRKIZ Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Doç.Dr. Nilsun SARIYER Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Seydikemer Uyg. Bilimler MYO Doç.Dr. Pelin Pınar ÖZDEN İstanbul Üniv. SBF Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilimsel Öğretim Üyesi Doç.Dr. Selim ÖKEM Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Doç.Dr. Sevim BUDAK İstanbul Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğr. Üyesi Doç.Dr.Serkan PERKMEN Balıkesir Üniversitesi / Necatibey Eğitim Fakültesi Doç.Dr. Ruhet GENÇ Türk Alman Üniversitesi İİBF Stratejik Yönetim Doç.Dr. Şen YÜKSEL Beykent Üniv.i Müh. ve Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü Doç.Dr. Tan BAYKAL The University of Tampa Öğr. Üyesi / Florida Doç.Dr. Tuna BASKOY Ryerson Univ. Politics and Public Administration Toronto Doç.Dr. Zhanna YUSHA Rusya Bilim Akademisi Sibirya Filoloji Enstitüsü Öğr. Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Ayşe Derya İŞİK Bartın Üniv. Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Binnur Yıldırım HACİİBRAHİMOĞLU
--	---

Giresun University Faculty of Education Asst.Prof.Dr. Bora GÖKTAŞ	Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dr.Öğr.Üyesi Bora GÖKTAŞ
Bayburt University / Management Information Systems Asst.Prof.Dr. Derya ÖZTÜRK	Bayburt Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri Dr.Öğr.Üyesi Derya ÖZTÜRK
Ordu University Departmen of Busines Asst.Prof.Dr. Ercan YÜKSEKYILDIZ	Ordu Üniversitesi Ünye İİBF Öğretim Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Ercan YÜKSEKYILDIZ
Ordu University / Fatsa Marine Sciences Asst.Prof.Dr. Figen TAŞKIN	Ordu Üniv. Deniz Bilimleri Fakültesi Öğr.Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Figen TAŞKIN
Ordu University, Political Sciences Asst.Prof.Dr. Fulya Üstün DEMİRKAYA	Ünye İİBF Kanu Yönetimi Bölümü Siyaset Bilimi Öğr. Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Fulya Üstün DEMİRKAYA
Karadeniz Technical University Faculty of Architecture Asst.Prof.Dr. Güran YAHYAOĞLU (Merhum, The First Review of Our Journal)	Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dr.Öğr.Üyesi Güran YAHYAOĞLU (Merhum, Dergimizin İlk hakem heyeti üyesi)
Asst.Prof.Dr. Hasan ÇİFTÇİ	Dr.Öğr.Üyesi Hasan ÇİFTÇİ
Harran University Birecik Vocational School Public Relations Asst.Prof.Dr.Hasan YILDIZ	Harran Üniversitesi Birecik MYO Halkla İlişkiler ve Tanıtım Dr.Öğr.Üyesi Hasan YILDIZ
Ordu University / Faculty of Econ. and Administrative Sciences Asst.Prof.Dr. Hatice YALÇIN	Ordu Üniversitesi Ünye İİBF Öğretim Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Hatice YALÇIN
Karatay University / The Faculty of Healt Sciences Asst.Prof.Dr. Hülya YOLASIĞMAZOĞLU	Karatay Üniv. Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Öğr. Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Hülya YOLASIĞMAZOĞLU
Giresun University / The Faculty of Education Asst.Prof.Dr. İsmail Hakkı TEKİNER	Giresun Üniv. Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi Dr.Öğr.Üyesi İsmail Hakkı TEKİNER
Gelişim University / The Faculty Aplied Sciences Asst.Prof.Dr. İkbal Ece POSTALCI	Gelişim Üniversitesi Uyg.Bil.Yüks. Öğretim Üyesi Dr.Öğr.Üyesi İkbal Ece POSTALCI
Mimar Sinan Univ. Faculty of Architecture Assist.Prof.Dr. Nazan DÜZ	Mimar Sinan Üniv. Mimarlık Fakültesi Dr.Öğr.Üyesi Nazan DÜZ
Uşak University Facult of Fine Arts Asst.Prof.Dr. Nedim DİKMEN	Uşak Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dr.Öğr.Üyesi Nedim DİKMEN
Ordu Üniv. Faculty of Ünye Econ. and Administrative Sciences Asst.Prof.Dr. Nurcan SÜKLÜM	Ordu Üniv. Ünye İİBF Öğr. Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Nurcan SÜKLÜM
Hitit University / Sungurlu Vocational School Asst.Prof.Dr. Osman SİRKECİ	Hitit Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Osman SİRKECİ
Giresun University / School of Civil Aviation Asst.Prof.Dr. Özlem Tüz EBESK	Giresun Üniv. Siv.Hav. Y.Okulu Havacılık Yön. Öğr. Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Özlem Tüz EBESK
Mersin University Faculty of Architecture Asst.Prof.Dr. Parisa GÖKER	Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dr.Öğr.Üyesi Parisa GÖKER
Usak University Faculty of Fine and Arts Asst.Prof.Dr. Sezai ÖZTOP	Uşak Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Dr.Öğr.Üyesi Sezai ÖZTOP
M. Akif Ersoy Univ. Administrative Sciences Dr. Hasan TAŞÇI	M. Akif Ersoy Üniv. Öğr. Üyesi Dr. Hasan TAŞÇI
The Deputy Mayor Esenler Dr. Halit SUIÇMEZ	Esenler Belediye Başkan Yardımcısı Dr. Halit SUIÇMEZ
General Directurate of Productivity / Technology Specialist Dr. Setenay EKŞİOĞLU	Verimlilik Genel Müdürlüğü Sanayi ve Teknoloji Uzmanı Dr. Setenay EKŞİOĞLU
European Court Of Human Right / Judge Dr. Simon GRİM	European Court Of Human Right / Judge Dr. Simon GRİM
Malta University Finances and Insurance Department Dr. Kerim TUZCU	Malta University Finances and Insurance Department Dr. Kerim TUZCU
Manas University Ahmet DURAN	Manas Üniversitesi Ahmet DURAN
Deputy Leader of Blacksea Poet and Author Assoc.	Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği Gen.Bşk.Yrd.

*Yayın Kurulu Adına
Dr. Ahmet FİDAN*

Urban Design Must Have Macroform and Mission Concern

From the Editor

We're together in our 34th publishing season with the opinions and ideas which will enlighten the next thousands of years with the support of previous cultural accumulation. With the motivation that we got from the expression; "instead of complaining about darkness, light a candle yourself" which is the key mission of our publishing life, we're with you in this issue with the new and unique, valuable than each other academic studies.

In this issue, although we tried to put the Urban Design into the center of our agenda, we didn't flinch from including different articles about areas and close areas.

We have same worries about our modern-day cities, not only for Turkish cities (Anatolian Cities), but also for world cities. Because, the rationalized by popularity and rantability facts like artificiality and shallowness in architecture, the monotonousness in urban functions, commercialization of art are becoming more specifically endorsed. In this sense, human beings are becoming numb all together with harmony in the depth of the cosmos in its own vicious cocoon. This structure is necessarily perceived as an almost nightmare by the people who has depth and understanding of civilization

Kentsel Tasarımın, Makroform ve Misyon kaygısı Olmalıdır.

Otuz dördüncü yayın dönemimizde geçmiş kültürel birikimin desteği ile, gelecek binlerce yıllara ışık tutacak görüş ve düşüncelerle yine birlikteyiz. Yayın hayatımızın temel misyonu olan, "**karanlıktan şikayet edeceğinize, bir mum da siz yakın**" deyişinden aldığımız motivasyonla, bu sayımızda, birbirinden kıymetli yeni ve özgün akademik çalışmalarla sizlerle.

Bu sayımızda genel olarak gündemi Kentsel Tasarım konusuna oturtmaya çalışsak ta, alan ve yakın alanlarla ilgili başkaca makalelere yer vermekten kaçınmadık.

Günümüz kentlerine ilişkin sadece Türk kentleri (Anadolu Kentleri) açısından değil, dünya kentleri için de aynı kaygılar taşımaktayız. Zira, mimaride yapaylık ve yüzeysellik, kent fonksiyonlarındaki tekdüzeleşme, sanatın ticarileşmesi gibi popüleritenin ve rantabilitenin rasyonelize ettiği olgular haline gelmiş ve bu durum gittikçe daha belirgin şekilde kanıksanmaya devam etmektedir. Bu anlamda insanoğlu, kendi kısır kozasındaki kozmozun derinliğinde hep birlikte uyum içinde uyuşmaktadır. Bu yapı, ister istemez, medeniyet ve san'at derinliği ve farkındalığı olan insanlar için neredeyse bir kabus olarak algılanmakta.

Teknoloji yoğun fiziksel ve sosyal çevre, giderek

and art.

Technology and intense physical and social environment, gradually manages and directs the pleasure and value understanding of the presentation of the places. And most of the time, this cause the missionless urban designs and buildings. However, aside of missionless designs, urban administrators started to slowly notice the needs to the urban macroform of the cities where they live inside. We would wish that especially urban administrators and/or local administrators would be educated on macroform, aesthetics, and art. The fact that our expectations about this are just fantasy is a very upsetting reality for us.

The New Microsector In The World: Street Economy

The efforts of **Osman SIRKECI** who is one of associate editors of our journal, to place the new sector which overtold as street economy or micro

entrepreneurship to the literature, and his scientific series of studies, conferences, workshops, and symposiums across the world about this topic make us happy for the added value to our scientific and cultural world.

All of the academic studies which are participant in all academic studies within the scope of Street Economy / Micro Entrepreneurship will be published in our journal primarily. Also within this scope, the manifestos from the **GLOBAL STREET ECONOMY CONGRESS** which scheduled to be held on 1/7 October 2018 in Malta will be published as "SPECIAL ISSUE" in our journal.

We're calling the writers, readers, followers, and academes to attend this congress.

Next Issue And About Our Publishings

Our journal added to new indexes with this issue. New reviewers who are valuable than each other added to the referee pool of our journal in every issue. Because it's a government institution, the server of the articles is <http://www.dergipark.gov.tr/> instead of www.kentakademisi.com. We didn't have any important problem about this since our last issue. Our referees and editors managed refereeing processes as well. All of our updates are continuing simultaneously from both www.kentakademisi.com and

mekanların sunumunu, zevk ve değer algısını yönetmekte ve yöneltmektedir. Bu da, çoğunlukla, misyonsuz bina ve kent tasarımlarını doğurmaktadır. Ne var ki, misyonsuz tasarımlar bir kenara, yavaş yavaş, kent yöneticileri, içinde yaşadıkları kentlerin kent makroformuna olan ihtiyaçları fark etmeye başladılar. Gönül isterdi ki, özellikle kent yöneticilerinin ve/veya yerel yöneticilerin, makroform, estetik, san'at konularında eğitim almış olsunlar. Buna yönelik beklentilerimizin birer fantezi cümleleri olması bizim açımızdan üzüntüye değer bir gerçektir.

Dünya'da Yeni Mikrosector: Sokak Ekonomisi veya Street Economy

Dergimizin yardımcı Editörlerinden **Dr. Osman SİRKECİ** hocamızın, dünya çapında yürütmekte olduğu, sokak ekonomisi, mikro girişimci ve/veya Street economy olarak konuşulagelen yeni sektörün literatüre yerleştirilme çabaları ve buna ilişkin dünya ölçeğinde gerçekleştirdiği bir dizi bilimsel kültürel çalışmalar, konferanslar, çalıştaylar ve sempozyumlar ekonomik çevre, bilim ve kültür dünyamıza olan katmadegerleri adına bizleri mutlu etmektedir.

Sokak Ekonomisi / Mikron Girişimcilik kapsamındaki bütün akademik çalışmalarda katılımcı bütün akademik çalışmalar, dergimizde öncelikle yayınlanacaktır. Yine bu kapsamda, 1/7 Ekim 2018 tarihinde Malta'da gerçekleştirilmesi planlanan **GLOBAL SOKAK EKONOMİSİ KONGRESİ**'nde sunulan bildiriler, dergimizde **ÖZEL SAYI** olarak yayınlanacaktır.

Dergimiz yazarlarının, okurlarının, takipçilerinin ve akademik çevrelerinin bu kongreye katılması için bu vesile ile çağrıda bulunuyoruz.

Gelecek Sayı ve Yayınlarımıza İlişkin

Bu sayımıza, dergimiz yeni indekslere eklendi. Her yeni sayıda, birinden kıymetli yeni hakemlerimiz dergimiz hakem havuzuna eklendi. Yayın kurulu olarak makale yüklenme kanalının (serverinin) varsayılan olarak www.kentakademisi.com adresi yerine devlete ait bir kurum olmasından dolayı <http://www.dergipark.gov.tr/> adresinden yürütülmektedir. Geçen sayıdan bu yana, bu konuda önemli bir sorun yaşamadık. Hakemlerimiz ve editörlerimiz Hakem süreçlerini sağlıklı bir şekilde işlettiler. Bütün güncellemelerimiz, hem www.kentakademisi.com dan hem de <http://www.dergipark.gov.tr/> üzerinden eşzamanlı olarak devam etmektedir.

<http://www.dergipark.gov.tr/>.

- **DOI Will Be Given To The Articles After September Issue**

The articles in our September issue will be published with DOI because we've been carrying out every process from Dergipark since last two issues. The important thing that we expect from our writers to manage the processes rapidly while they're registering to the system for the first time is that to create their profiles in the format of "Name and SURNAME" (Name with small letters, surname with capital letters), to use Turkish and English tabs together, to add their gsm numbers to the system absolutely.

- **Our Agenda In The Next Issue: Transportation, City, And Communication Systems**

In our September issue, the articles about transportation and communication systems will be published as our agenda articles. The number of agenda articles is limited to 7, and the articles out of agenda also will be with limited number. In our December issue, our usual publishing will continue like always.

This is all what we wanted to inform for now. We wish an enlightened future for our country and humanity, pax vobiscum...

- **Eylül Sayımızdan İtibaren, Makalelere DOI Verilecektir.**

İki sayıdır bütün süreçleri Dergipark üzerinden yürüttüğümüzden dolayı Eylül sayımızdaki makaleler DOI olarak yayınlanacaktır. Yazarlarımızdan özellikle beklediğimiz önemli husus şudur. Sisteme yeni kaydolurken, profillerini, Adı, ve SOYADI, formatına göre oluşturmaları, yani ad küçük soyad büyük şeklinde oluşturmalarını, yeni makale eklerken, hem Türkçe sekmesini hem İngilizce sekmesini birlikte kullanmalarını, sisteme mutlak surette gsm telefonlarını eklemelerini süreçlerin hızlı yürütülmesi açısından önemine binaen istirham ediyoruz.

- **Gelecek Sayımızda Gündemimiz; Ulaşım, Kent, ve İletişim Sistemleridir.**

Eylül sayımızda, ulaşım ve iletişim sistemlerine ilişkin makaleler, gündemli makaleler olarak yayınlanacak. Gündeme ilişkin makale sayısı 7 ile sınırlı tutulmuş olup, gündem dışı makaleler de yine sınırlı sayıda olacaktır. Aralık sayımızda her zamanki gibi olağan yayınumuz devam edecektir. Şimdilik dile getireceğimiz hususlar bunlardır. Ülkemiz ve insanlık için aydınlık yarınlar temennisiyle, esen kalınız.

Kent Akademisi

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	Economic Mission and Future Perspective in Urban Management	
Corresponding Author	Asst.Prof.Dr. Nihat KURT , Sakarya Üniversitesi, Hendek Meslek Yüksekokulu, nkurt@sakarya.edu.tr	
Submission Date Admission Date	11/04/2018 / 10/06/2018	
How to Cite	KURT, Nihat, (2018). Kent Yönetiminde Ekonomik Misyon ve Gelecek Perspektifi , Kent Akademisi, Volume: 11 (33), Issue 2, Page, 214-231	
		ORCID NO:

Kent Yönetiminde Ekonomik Misyon ve Gelecek Perspektifi

Nihat KURT¹

¹ (Dr. Öğr. Üyesi) Sakarya Üniversitesi, Hendek Meslek Yüksekokulu

ABSTRACT:

Cities, as the center of their economic activities, are determinants of their developmental qualities by their activities in this area. While the cities fulfill the functions of production and market; the value added they produce, the distribution of the economic sectors, the nature of the workforce, the structure of employment, the economic area in which it stands out and the areas of potential development are considered as important factors determining the process. In the transformation process we live in, new perspectives are needed in decision making mechanisms of city administrations, methods of providing services, urban organizations and investments. In the context of the future perspective, this study is based on the assumption that cities that are able to put their identities in economic terms and aware of their local and regional dynamics can survive and continue to develop at a competitive level. In order to be able to flourish the potentials of the cities, the issues of increasing economic activity, creating funds for financing, reconsidering human and natural resources are evaluated. In addition, by examining the literature related to this work, an attempt was made to establish a urban vision on the main factors and process that determine the urban development levels.

KEYWORDS: City Management, City Economy, City Mission, City Vision, Urban Development

ÖZ:

Kentler, ekonomik faaliyetlerin merkezi olarak, bu alandaki etkinlikleriyle gelişmişlik nitelikleri konusunda belirleyici olmaktadır. Kentler, üretim ve pazar olma işlevlerini yerine getirirken; ürettikleri katma değer, ekonomik sektörlerinin dağılımı, iş gücünün niteliği, istihdamın yapısı, hangi ekonomik alanda öne çıktığı ve potansiyel gelişme alanları, süreci belirleyen önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Yaşadığımız dönüşüm sürecinde, kent yönetimlerinin karar alma mekanizmalarında, hizmet sunma yöntemlerinde, kentsel organizasyon ve yatırımlarında yeni bakış açılarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmada gelecek perspektifi bağlamında, yerel ve bölgesel dinamiklerin farkında olarak kimliklerini ekonomik bakımdan ortaya koyabilen ve rekabet edebilir seviyede gelişmelerini sürdürebilen kentlerin ayakta kalacağı varsayımından hareket edilmiştir. Kentlerin potansiyellerini fırsata çevirebilmek için, ekonomik hareketliliğinin artırılması, finansman için kaynak yaratılması, insan ve doğal kaynakların yeniden ele alınması konuları değerlendirilmektedir. Ayrıca bu çalışmada ilgili literatür incelenerek kentlerin gelişmişlik düzeyleri konusunda belirleyici olan temel faktörler ve sürece ilişkin kentsel bir vizyon ortaya konmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Kent Yönetimi, Kent Ekonomisi, Kent Misyonu, Kent Vizyonu, Kentsel Gelişme

¹ (Dr. Öğr. Üyesi) Sakarya Üniversitesi, Hendek Meslek Yüksekokulu, nkurt@sakarya.edu.tr
(Assist. Prof. Dr.) Sakarya University, Hendek Vocational High School, nkurt@sakarya.edu.tr

Kent Yönetiminde Ekonomik Misyon ve Gelecek Perspektifi

GİRİŞ:

Kentler, yönetsel ilişkiler ağı ve ekonomik faaliyet merkezleri olarak önemli işlevler gören mekânlardır. Bir taraftan barındırdıkları kitlelerin demokratik ve kültürel gelişimi için gerekli alt yapıyı oluştururlarken diğer taraftan da malların ve hizmetlerin üretildiği ve piyasalara arz edildiği açık ve geniş bir pazar işlevi görmektedirler. Zaman içerisinde şekil ve kapsam bakımından değişip dönüşmeler bile yönetim mekanizmalarını ve ekonomi piyasalarını güçlendiren ve aynı zamanda onlardan güç alan mekânlar olmayı sürdürmektedirler (Tuna ve Ceritli, 1997: 19).

Ekonomik işlevleriyle kentler, istihdam edilen nüfusun büyük bölümünün tarım dışı sektörlerde çalışan, toplumun zamanla sürekli değişen talep ve ihtiyaçlarını karşılamak için üretilen mal ve hizmetlerin, dağıtımından tüketimine kadar bütün süreçlerinde gelişen ekonomik bir mekanizma olarak değerlendirilebilirler (Keleş, 1996: 75) Tarihsel süreçlerde kentlerin, farklılaşan ekonomik yapıya bağlı olarak, fiziki ve niteliksel olarak biçimlendikleri ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri açısından da aralarında belirgin bir kimlik oluşturarak gelişmelerini sürdürdükleri bilinmektedir. Kentlerin gelişmişlik düzeyleri konusunda belirleyici faktörler olarak; üzerlerinde kuruldukları ve aynı zamanda kuruluş yeri seçiminde rol oynayan coğrafi çevre koşulları, sosyo- kültürel değişimleri, sermaye birikimleri, kentteki işgücünün yapısı, teknoloji kullanım oranları önemli belirleyici unsurlar olagelmışlerdir. Bu temellerde güçlü avantajlara sahip kentler, gelişimleri açısından daha yüksek oranda değer yaratabilmektedirler.

Günümüz rekabet dünyasında yaşanan süreçlerden hiç kuşkusuz kentler de bağımsız değildir. Kentlerde ortaya çıkan ve üretimden tüketime kadar bütün mekânlarda yaşanan değişim sürecinde, kent yönetimlerinin karar alma mekanizmalarında, hizmet sunma yöntemlerinde, kentsel organizasyon ve yatırımlarında yeni bakış açılarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışma, kentlerin rekabet edebilirlik açısından ekonomik kimlik kazanarak gelişmelerini sürdürme ve içlerinde yaşayan insanların refahlarına katkı sunarak hizmet arzını geliştirmiş kentlerde olduğu gibi, arzu edilen düzeye çıkartma çabasına ekonomik misyon ve gelecek perspektifi açısından düşünsel katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, ilgili literatürden yararlanılarak, kentin geçirdiği ekonomik evrim içinde geleceğe yön verecek

planlamaların hayata geçirilebilmesi için, kentin ekonomik gelişiminin belirlenmesinde öne çıkan bazı unsurlar değerlendirilecektir. Ayrıca kentin ortaya koymuş olduğu katma değeri, kentteki ekonomik sektörün dağılımı, iş gücünün niteliği, istihdam yapısı, kentin hangi ekonomik alanda öne çıktığı ve süreç içerisindeki potansiyel gelişme alanları ele alınacaktır.

1. Kentleşme Süreçlerini Etkileyen Ekonomik Unsurlar

Kentler kendilerini yönetebilme becerisine sahip yönetim merkezleri olmaları yanında ekonomik faaliyetlerin merkezi olma misyonlarıyla da öne çıkmaktadırlar. Mal ve hizmet üretme işlevlerinin yoğunlaştığı ve buna bağlı olarak demografik yapılarının diğer yerlere göre dinamik bir karakter gösterdiği mekânlardır. Kentsel gelişmenin sürdürülebilir bir seviyede tutulması, refah standardının içinde yaşayan toplumun tüm katmanlarına yaygınlaştırılması, kentsel kaynaklı sorunların en aza indirgenerek memnuniyetin artırılması, ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesinde kentin ekonomi yönetimi ve politikalarının önemli bir fonksiyon üstlendiğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede kentleşme süreçlerini etkileyen jeopolitik ve tarihsel avantajların yanı sıra diğer ekonomik dinamikler olan unsurların da belirleyici rollerine değinmek gerekir.

1.1. Coğrafi Çevre Faktörleri

Kentin doğal çevre faktörleriyle şekillenen organizasyonel yapısı, aynı zamanda sosyo-ekonomik ihtiyaçları karşılayacak ve kültürel gelişime etki edecek bir işlev görmektedir. Bu bakımdan kentleşme olgusunun değerlendirilebilmesi açısından coğrafi çevre koşullarının bir bütün olarak ele alınması oldukça önemlidir. Doğal çevre faktörleri, topografik olarak kentin yerleştiği alanın özellikleri ile iklim rejimi, bitki örtüsü, hidrografik potansiyeli ve toprak kaynaklarını içermektedir (Koçman, 1991: 102 vd). Kentlerin kimliklerinin ekonomik şekillenmesi ve bu yönde çeşitlenmesinde, kentin yerleştiği mekânın ve çevresinin doğal koşullarının etkisi görmezden gelinemez. Nitekim bu kapsamda kentin toprak kaynaklarının verimliliği, elverişli iklim şartlarının insan çabalarına faydalı etkileri, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine yol açarak doğrudan veya dolaylı olarak ticaret, turizm ve tarıma dayalı sektörlerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu gelişmeler; nüfus hareketliliğini ve ticari canlılığını artırarak kentin ekonomik görünümünde ve mekân

örgütlenmesinde olumlu rol oynamıştır (Karadağ ve Koçman, 2007: 4).

Bir ülkede kentleşme sürecinin dengeli, sürdürülebilir olarak gerçekleşmesinde yerleşim kararları önemli bir yer tutmaktadır. Coğrafi çevre koşulları, sunduğu artı değerleri ile sürecin değişim nedenlerini etkilemektedir. Bu kapsamdaki toprak verimi, üretim yoğunluğu, erişebilirlik, merkezilik ve diğer mekânsal özellikler ekonomik belirleyiciler arasında yer almaktadır. Bireylerin olduğu kadar üretim örgütlenmelerinin almış oldukları yerleşim kararları bu kapsamdadır. Bölgesel ölçekte gelişmişlik düzeylerinin farklılaşmasında ve diğer kentsel sorunların ortaya çıkmasında rol oynayabilmektedir.

Kentsel gelişme bakımından coğrafi çevre koşullarının elverişliliği büyümeyi hızlandıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğal çevre bileşenlerinin sağladığı olanaklar yeterli ise, geçen zaman içinde yerleşimin nüfusu giderek artacak ve kent, sosyoekonomik açıdan organize bir mekân durumuna gelecektir (Karadağ, 2009: 36). Kentin kültürel kimliğinin belirginleşmesinde, ekonomik temellerinde, mekân örgütlenmesinde ve fiziksel görünümünde tarihsel süreçte şekillenen kent kültürüne ait unsurların yanında, kentin mekânsal örgütlenmesini etkileyen ve yönlendiren doğal çevre faktörlerinin rolü büyüktür.

1.2. Sosyo-Kültürel Değişim

Kentleşme, değişim ve örgütlenmeyi kapsayan bir toplumsal süreç olarak, nüfus birikimini, fiziksel ve sosyal yapılaşmayı, karmaşık toplumsal ilişkiler ağını, iş dallarının farklılaşmasını ve birlikten bireyselliğe geçişin, meydana getirdiği kendine has kültürel bir sistemin oluşumunu ifade eder. (Yahyagil, 1998: 108). Kentleşme sürecinde insanların içinde yaşadıkları doğayla, toplumla ve de birbirleriyle olan ilişkileri baştan aşağı dönüşmektedir. Bu bakımdan kentleşme, toplumsal değişim ile oldukça ilgilidir. Diğer bir ifadeyle kentleşme, toplumsal değişimin hem sonucu hem de nedeni olduğundan dolayı, kentlerde doğal ve kaçınılmaz olarak yaşanan fiziksel ve mekânsal değişimin kentlerdeki sosyo-kültürel değişimden ayrı tutularak değerlendirilmesi mümkün değildir.

Kentler, tarihsel süreçte sosyo-kültürel değişimleri biçimlendiren, ekonomik ve demografik açılardan farklı görünümlerdeki yaşam mekânları olmuşlardır. Öte yandan, kentlerin aynı zamanda, insanların çevresiyle arasındaki ilişkiyi biçimlendiren sosyo-kültürel bir olgu olması dolayısıyla ki, bu mekânlar sadece yapıların oluşturduğu “yer” olarak değerlendirilemezler. Kentsel mekânların, toplumdaki kurumsal yapıların ve kültürel değerlerin ortaya çıkmasında ve bireylerin yaşam biçimine etkisi konusunda ayrı bir yeri vardır. Bu

süreçte kent bir taraftan, içinde yaşayan bireylerin sahip olduğu değerleri dönüştürürken, diğer taraftan da dönüşen değerlerle kent yeni bir kimlik kazanmaktadır (Oğurlu, 2014: 281). Dolayısıyla kent, belli bir alandaki sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal yapılardan oluşan mekânsal bir örgütlenme olması yanı sıra bütün bunların etkileşimlerinin nedeni ve de sonucudur (Doğan, 2002: 69). Aynı zamanda sosyal bir yapı olan yoğun nüfusa sahip kentsel yerleşim mekânlarında bireylerin birbirleriyle ve diğer toplumsal yapılarla kurduğu ilişkiler ağı, düşünce ve davranışlarda değişime neden olmaktadır. Toplumsal ilişkiler sistemine yansıyan bu dinamizm toplumdaki toplumsal değişimin belirgin nedenidir. (Yahyagil, 1998: 111). Bu nedenledir ki, kent kavramı, insanın davranışlarına yön veren ve düşüncesini şekillendiren bir toplumsal düzeni de belirtmektedir (Kavruk, 2002: 65).

Kentleşmeyi sadece yerleşim mekânlarının fiziksel olarak büyümesi ve yeni teknolojik gelişimleri ortaya koyan bir olgu olarak anlamak kentleşmeyi, endüstrileşme ve modernleşme sürecinin dışında görmek olacaktır. Oysa kentleşme süreci, diğer sosyal ve ekonomik süreçlerden bağımsız değildir. Nüfus yapısında dinamizm oluşturan ve genel olarak mevcut siyasal ve ekonomik düzene göre sosyal yapılanmasını biçimlendiren bir oluşumdur. Değişim süreçlerinde kentlerin eski kimliklerini yitirdiği veya farklılaştığı hatta başka kentlerle benzeştiği rastlanan durumlardır (Oğurlu, 2014: 277). Kentte eskiden bu yana yaşayanlarla birlikte, göçmenlerin, gelirleri, istihdam biçimleri, yerleşim örgütlenmeleri ve yaşadıkları konutlardaki farklılaşmalar yani maddi kültür unsurlarındaki değişimler hızla birbirini etkileyerek sosyal ve mekânsal dokuyu karakterize etmektedir. Kentsel mekân, içerdiği nüfus ve ilişkiler ağı ile büyüdükçe, kültürel yapısındaki belirgin özellik, gittikçe “çok kültürlü” olarak kozmopolit bir hale dönüşmektedir. Kent, artık çeşitli etnik, , kültürel ve mesleki toplulukları ve sosyo-ekonomik sınıfları içine alan “nüfus büyüklüğü”, “yoğunluk” ve “heterojenlik” özellikleri ile öne çıkan bir toplumdur (Wirth, 2002: 77-105). Kentin sosyo-ekonomik yapısıyla şekillenen sosyo-kültürel çevre unsurları, demografik niteliği, ekonomik yapı ve toplumun ihtiyaçlarını, gelenek ve göreneklerini, inanç sistemlerini içerir. Kentte yaşayanların demografik, kurumsal ve kültürel nitelikleri, kentte bütüncül bir kültürel yapının şekillenmesi açısından son derece önemlidir. Kent kimliğini oluşturan bu unsurlar doğal ve insan ürünü olan yapay bir çevreden temellenen unsurlar olarak düşünülebilir (Önem ve Kılınçaslan, 2005: 116).

Gelinen noktada kentlerde gerçekleşen yapısal dönüşümleri anlamlandırabilmek, kentin bütün çevresiyle ortaya koyduğu ilişkiler ağının

incelenmesiyle mümkündür. Kentlerdeki değişimin yönünü anlama bakımından en önemli göstergeler; incelenen kente dair öne çıkan ekonomik işlevlerdeki değişim, bunun kentin maddi görünümüne yansması ve kendisini oluşturan toplumsal yapıdaki farklılaşma olarak ifade edilebilir. Bu açıdan çevresindeki bütün yer ve unsurların bir neticesi olan ve bunlarla etkileşimde olan kentler, sosyo-ekonomik ihtiyaçlara cevap verecek biçimde gelişmelerini sürdürürler (Ullman ve Harris, 2002: 55). Kentlerin; sosyo-ekonomik, siyasal ve mekânsal dinamizmin gerçekleştiği yerler olması dolayısıyla da, bu yönlerden ortaya çıkan eşitsizliklerin kent sel çelişkiler biçiminde yansıdığı görülmektedir. (Akkoyunlu Ertan, 2007: 60). Kentleşme, ülkenin tümü üzerindeki değişimlerden, demografik hareketlerden, sosyo-ekonomik gelişim gibi önemli dönüşümlerden etkilenir. Bu açıdan kentin sosyo-ekonomik, idari ve siyasal işlevlerinin olduğu ve kentleşmenin aynı zamanda sürecindeki değişimi yansıttığı görülmektedir (Görmez, 1997: 11). Dolayısıyla, kentleşme bir ülkenin sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Kendisi süreçle beraber değiştiği gibi içerisinde yaşayan toplumun düşünce ve davranışlarında da değişimlere yol açmaktadır.

1.3. Sermaye Birikimi

Dünya genelinde izlene gelen ekonomik yaklaşımlar içerisinde Keynesyen ve ithal ikameci gelişme stratejilerinin başarısızlık ve bunalımın yerini neo-liberal politikalara bırakması ve bu ortamda gelişen küresel anlayış çerçevesinde kent olgusu, değişim göstermiş ve sermayenin yeniden üretildiği mekânlara dönüşmüştür. Bu süreçte yükselen yeni değer “sermaye” olmuş ve sermayenin cazibe merkezleri olma yönünde kentler küresel ölçüde bir yarışın önemli birer aktörü haline gelmişlerdir (Duru, 2005: 72; Bozlağan, 2013: 63).

Kentlerin küresel pazar yapısı içinde önemli hale gelmesi ve rekabet gücünü sergileyebilmesi politikası; kent yaşam kalitesini artırma ve sermayedarları yatırım yapmak üzere kente çekme çabalarını arttırmıştır. Bu süreçte artık kentler, coğrafi sınırları aşan uluslararası ekonomik faaliyetlerin örgütlenmesinin mekânsal bir parçası haline getirilmektedir (Kiper, 2007: 78). Böylelikle kentler arasındaki rekabette özellikle küresel yatırımları ve sermaye akışlarını çekmek üzere yerel özelliklerini ve avantajlarını kullanma çabası başlamıştır. Bu şekilde gelişen algıda, cazibe merkezi olabilmek için kentlerin özgünlüğü anlayışı, dolayısıyla da kent kimliği kavramı ön plana çıkmıştır. Sermayeyi kalıcı olarak kente çekebilmek için ucuz işgücü, enerji, hammaddeye ulaşım, üretim koşulları, kamu teşvikleri ve vergi indirimleri, nitelikli işgücü imkânları, asıl önemlisi özgün bir kent kimliğinin pazarlanması anlayışı önemli hale gelmiştir (İnce ve Dinçer, 2017: 637-638).

Sermayenin, ülkenin genel ekonomik durumuna olumlu katkısı yanında kent ekonomisi açısından da önemli olması, sermaye birikiminin ekonomik büyümenin en önemli unsurlarından birini oluşturduğu gerçeğini oluşturmaktadır. Sermaye birikimi ve teknolojik gelişmenin birbirleriyle çok yakın etkileşimde bulunarak ekonomik büyümeye katkıda buldukları genel olarak kabul görmektedir. Kentsel açıdan bakıldığında kentteki sermaye birikimi, kentin bütün üretim olanaklarıyla mal ve hizmet üretme kapasitesi olarak tanımlanabilir. Sermaye birikimi üretim faaliyetinin oldukça önemli bir unsurudur. Kentin değişik alanlarında yayılarak faaliyet gösteren üretim alanlarındaki bina, makina ve teçhizat gibi üretim unsurlarının yanı sıra altyapı unsurları ve bireylerin konut edinmeye yönelik yatırımları da bu kapsamdadır. Sermaye birikimi, genel olarak, üretim sürecinde yararlanılan fiziki varlıkların toplam değeri olarak kabul edilmekle beraber eğitim, sağlık, ar-ge harcamaları gibi fiziki olmayan varlıklar da sermaye birikiminin unsurları arasında yer alır. Ancak, fiziki olmayan varlıklarla fiziki varlıkların bir arada değerlendirilmesi ve özellikle fiziki olmayan varlıkların ölçülmesindeki güçlükler sermaye birikimiyle ilgili kapsamlı bir tahmin yapmayı engellemektedir. Tekeli, kentin sermayeyle ilişkisinin dört boyutta ele alındığını belirtir (Tekeli, 1988: 131). Öncelikle kent artı-değerinin oluşturulduğu bir üretim mekânıdır; ikinci olarak, toplumun mevcut biçimlenmesinin veya üretim tarzının tekrar üretildiği mekânken, kent altyapısıyla, ekonomik olarak mal ve hizmet üretiminde yer alan binalarıyla ve nihayet, meydana getirdiği kazançla toplumsal üretimin ve refahın paylaşılmasını, dolayısıyla sermaye birikimini gerçekleştiren bir mekândır.

Kentin ekonomik süreçlerle olan ilişkisini ortaya koyan kuramcılardan olan D. Harvey ise, kapitalist ekonomik sistem açısından sermaye olgusuna öncelik vererek kentsel mekânın organizasyonu sürecini incelemektedir. Harvey, kent girişimciliğinin belli bir seviyede kentler arası rekabeti zorunlu kıldığını, bazı kentlerin özel projelerin etkisi ile talihlerinin döndüğünü, projelerin kentleri “kapitalist gelişme disiplini ve mantığına yaklaştırmaya çalışan bir ‘dışsal zorlayıcı güç’ olarak iş gördüğünü” ve bu durumun alışveriş-ticaret merkezleri gibi yapıların seri üretimine neden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kentleri çekici hale getirebilme adına kültürel açıdan veya tüketim merkezleri oluşturmak için yapılan yatırım ve yeni düzenlemelerin kısa sürede başka yerlerde de taklit edildiğini, rekabet avantajının çok da uzun ömürlü olmadığını belirtmektedir (Harvey, 2015: 434 vd.)

Harvey’e göre; kentleşme, artı-ürünün başka yerlere taşınmasına dayandığından, gelişimleri bakımından kapitalizm ile kentleşme arasında çok yakın bir ilişki

bulunmaktadır. Kapitalistler için artı ürün elde etme çabaları artı değer elde etmek açısından gereklidir. Üretilen her artı ürün de yatırıma dönüştürülebilmelidir ki daha fazla artı değer üretilebilsin. Yatırımdaki süreklilik neticesinde, artı ürün elde etmeye yönelik üretimin, dolayısıyla sermaye birikimin, süresi boyunca ortaya konan para, ürün ve nüfus unsurlarına dayalı oluşan ivme, kapitalizmin sınırlarında kentleşmenin takip ettiği büyümeye paralel bir yol izler (Harvey, 2008: 182) Literatürdeki bu saptamalar ışığında küreselleşmenin de bir neticesi olarak ortaya çıkan kentler arası rekabet anlayışı; kent yönetimlerini, piyasa anlayışı ile hareket etmeye olanak sağlayan girişimci kent politikalarına yöneltmiştir. Bu sebeple yönetilen kentin rakiplerinden farklılaşarak öne çıkabilmesi, yeni proje yatırımları açısından cazip hale getirilmesi desteklenen bir politika haline gelmiştir. Geline süreçte “sermaye”, hem yönetsel hem de mekânsal anlamda kenti doğrudan ya da dolaylı olarak kontrol eder hale gelmektedir. Kentsel refahın arttırılmasına dönük yeni ekonomik anlayışla, bir yandan kentin benzersiz kimliğinin korunması savunulurken diğer yandan kentte yeni projelere yer açarak sermayenin ihtiyaçlarına cevap verilmeye çalışılmaktadır.

1.4. Kentsel İşgücünün Yapısı

Ülkelerin teknolojik gelişimi, üretim sistemlerini değiştirmekte ve bu durum ise işgücü açısından uyum sorunları yaratmaktadır. Gittikçe artan nüfus dolayısıyla işgücüne yönelik istihdamda da sıkıntı oluşmaktadır (Güney, 2009: 135). Bu süreçte kentsel alanlarla kent dışı kırsal yerleşim alanları arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkı gittikçe açılarak, fırsat eşitsizliği doğmakta, ortaya çıkan bu dengesizlik nedeniyle de daha cazip hale gelen kentlere doğru göç olayı yaşanmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda yaşayan insanların yerlerini yurtlarını terk edip kentlere göç etmesinde çok çeşitli sosyo-ekonomik faktörler etkili olmaktadır (Gürbüz ve Karabulut, 2008). Nitekim kentlerdeki gelişimleri daha fazla olan sanayi ve hizmet sektöründeki işgücü ihtiyacı, bir cazibe unsuru olarak göç olgusunu hızlandırmıştır. Bu türden bir göç olgusunun nedenleri olarak; kentsel alanlardaki sanayi ve hizmet sektörlerindeki işgücü ihtiyacının yanısıra, köylerde elde edilen ortalama gelirin kentlere oranla düşük olması, tarım dışı alanlardaki istihdamın yetersizliği, tarımsal üretimdeki zorluklar, parçalı ve küçük alanlı tarım topraklarının fazla olması, kent dışı alanlarda yaygın olan fiziksel ve sosyal eksiklikler ile ihtiyaç duyulan temel kamu hizmetlerine ulaşımdaki yetersizlikler gibi bir çok neden ileri sürülebilir (T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Kırsal Kalkınma Planı, 2010-2013: 17).

Kentleşme modernleşme yönünde bir değişim için de itici güç oluşturmaktadır. Kentsel alanlarda nüfusun artış hızına paralel sosyolojik bir dönüşüm de izlenmektedir. Bu kapsamda, kırsal alanlarda gözlemlenen geniş ve görece daha sıkı akrabalık ilişkileri kentlerde çözülmekte, çekirdek aile hâkim olmakta, bireyselleşme iş ilişkilerine de yansımaktadır. Eğitimin ve mesleki uzmanlaşmanın önemi arttığı için eğilim buna yönelmektedir. Kamusal hizmetlerden yararlanma oranı ve yeni kamusal hizmetlere olan ihtiyaçlar gittikçe artmaktadır. Toplumsal talep ve ihtiyaçların organize bir gayretle dile getirilmesi cevap bulması ve çözüme kavuşturulması açısından sivil toplumun gelişmesini beraberinde gelmektedir (Kırsal Kalkınma Planı, 2010-2013: 18-19).

Türkiye’de yüksek nüfus artış hızına karşılık nitelikli işgücünün yetersiz kalması, ekonomik açıdan tasarrufların ve yatırımların istenilen düzede olmaması; ekonomik istikrarsızlığın ve istihdam sorunlarının ülkenin gündemindeki yerini hep korumasına neden olmaktadır. Ülkelerde işgücü kapasite kullanımının düşük olması, gelişmişlik düzeyiyle ilgili olmaksızın temel bir sorun ola gelmiştir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerinde tarım sektörünün önemli bir yerinin olması nedeniyle işgücü sorunları daha da ağır bir yük oluşturmaktadır. İşgücünün, faal nüfusun bir kaynağı olması dolayısıyla niteliksel açıdan işgücü arzını değerlendirirken nüfustaki değişim ve özelliklerini ele almak gerekir.

Türkiye’de kentsel nüfus olarak ifade edilen, il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı 2015 yılında %92,1 iken, bu oran 2016 yılında %92,3’e artmıştır. Kırsal nüfusun (Köy ve beldelerde yaşayanlar) oranı ise %7,7 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK <http://www.tuik.gov.tr>; Yıllara ve Cinsiyete Göre İl / İlçe Merkezleri ve Belde / Köy Nüfusu, Genel Nüfus Sayımları - ADNKS).

Mevsim etkilerinden arındırılmış işgücü, 2017 yılı Kasım döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 1 milyon 14 bin kişi artarak 32 milyon 23 bin kişi, işgücüne katılma oranı, %53,2 olarak gerçekleşti. İstihdam ise, bir önceki yıl aynı döneme göre 1 milyon 443 bin artarak 28 milyon 780 bin kişi oldu. İstihdam oranı geçen yıla göre %1,5 puanlık artış ile %47,8 olmuş, mevsim etkilerinden arındırılmış işsiz sayısı bir önceki yıla göre 429 bin kişi azalarak 3 milyon 243 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı 0,7 puanlık azalış ile %10,1 olurken, mevsim etkilerinden arındırılmış işgücüne katılma oranı ise bir önceki yıl aynı döneme göre 0,7 puanlık artış ile %53,2 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik faaliyete göre istihdam edilenlerin sayısı, tarım sektöründe 21 bin, inşaat sektöründe 35 bin, hizmet sektöründe 87 bin kişi artarken, sanayi sektöründe değişim gözlenmemiştir.

Temel İşgücü Göstergeleri (Mevsim Etkilerinden Arındırılmış), Kasım 2016 – Kasım 2017 (TÜİK)

	İşgücü (Bin)	Değişim oranı ⁽¹⁾ (%)	İstihdam (Bin)	Değişim oranı ⁽¹⁾ (%)	İşsiz (Bin)	Değişim oranı ⁽¹⁾ (%)	İşgücüne katılma oranı (%)	İstihdam oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	Genç nüfusta işsizlik oranı (%)
2016 Kasım	31 009	0,4	27 337	0,3	3 672	1,4	52,5	46,3	11,8	14,1	21,8
Aralık	31 002	0,0	27 296	-0,1	3 706	0,9	52,4	46,2	12,0	14,2	22,5
2017 Ocak	31 220	0,7	27 539	0,9	3 680	-0,7	52,5	46,3	11,8	14,1	22,7
Şubat	31 340	0,4	27 691	0,6	3 649	-0,8	52,6	46,5	11,6	13,9	22,1
Mart	31 407	0,2	27 808	0,4	3 599	-1,4	52,7	46,6	11,5	13,6	21,7
Nisan	31 426	0,1	27 899	0,3	3 527	-2,0	52,6	46,7	11,2	13,3	21,7
Mayıs	31 476	0,2	27 948	0,2	3 528	0,0	52,7	46,8	11,2	13,3	21,7
Haziran	31 533	0,2	28 057	0,4	3 476	-1,5	52,7	46,9	11,0	13,1	21,6
Temmuz	31 667	0,4	28 152	0,3	3 515	1,1	52,8	47,0	11,1	13,2	21,4
Ağustos	31 759	0,3	28 360	0,7	3 400	-3,3	52,9	47,3	10,7	12,7	20,6
Eylül	31 885	0,4	28 500	0,5	3 385	-0,4	53,1	47,4	10,6	12,7	20,0
Ekim	31 910	0,1	28 637	0,5	3 273	-3,3	53,1	47,6	10,3	12,2	19,0
Kasım	32 023	0,4	28 780	0,5	3 243	-0,9	53,2	47,8	10,1	12,1	18,7

Kentsel yerlerde istihdam edilenlerin ekonomik faaliyet dallarına dağılımı ve kentsel yerler istihdamının sosyal politika açısından dikkati çeken bazı özelliklerini belirtmek gerekir. TÜİK'in istatistiklerine göre; 2017 yılı Kasım ayı itibariyle, iktisadi faaliyet olarak toplam

istihdam içinde en yüksek istihdamın "hizmetler" sektöründe" (%54.29) olduğu görülmektedir. Yine bu istihdam içinde çalışanların %68'inin "ücretli" veya "yevmiyeli" olarak çalıştıkları görülmektedir.

Kentsel yerlerde istihdam edilenlerin ekonomik faaliyet dallarına dağılımı (TÜİK)					
(Mevsim etkilerinden arındırılmış)			(Bin kişi)		
Yıl	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2017	28780	5539	5470	2145	15626
Kasım	(%100)	(%19.24)	(%19)	(%7.45)	(%54.29)
15 + yaş eğitim durumuna göre işgücü durumu (TÜİK)					
(Bin kişi)					
	Okur-yazar	Lise altı	Lise	Mesleki veya Teknik Lise	Yüksek Öğretim
İşgücü	1110	16833	3228	3347	7414
İstihdam Edilenler	1054	15328	2847	2949	6467
İşsiz	56	1505	381	398	947

Ne eğitimde ne istihdamda olan 15 - 24 yaş grubundaki genç nüfusun bitirdiği eğitim düzeyi açısından 2017 yılı Ekim ayı göstergelerinde; bu yaş grubu toplamı: 1 1876 000 iken, ne eğitimde ne istihdamda olan sayısı: 2 862 000 (%24,1), oransal olarak bu sayının eğitim durumuna göre, dağılımına baktığımızda; Okur-yazar olmayanlar: %80,1; Lise altı eğitimliler: % 21,4; Lise: 19,0; Mesleki veya teknik lise: 25,7; Yükseköğretim: 34,5 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, İşgücü İstatistikleri).

Tüm bu veriler göstermektedir ki;

- Kentsel yerler istihdamında hizmetler kesimi diğer faaliyet kollarına nazaran daha yüksek bir iş gücü oranını göstermektedir.
- Kentsel yerler istihdamında çalışma çağı nüfus hâkimdir;
- Kentsel yerler istihdamında ücretli veya yevmiyelilerin oranı yüksektir:
- Kentsel yerler istihdamında ilkökul mezunlarının oranı yüksektir:
- Ne eğitimde ne istihdamda olanlar içinde en yüksek oran %80,1 ile okur-yazar olmayanlar gelmektedir.

Kentin nüfus yapısının içinde yer alan kentsel işgücü niteliğinin ekonomik gelişim faktörü olarak belirleyici bir fonksiyonu bulunmaktadır. İşgücünün niteliğinin zayıf olması veya istihdama ve verimliliğe yansıtılamaması olumsuz birtakım sonuçlara yol açmaktadır; Nitekim gerçekleşen hızlı kentleşmenin büyük ölçüde kırsal alanın kentlere göre dezavantajlı oluşundan kaynaklanması buna karşın kentlerin hızla artan nüfusu hazmetme kapasitesinin düşük olması kentte sosyal problemlere neden olmaktadır. Ayrıca kentsel nüfustaki hızlı artış, geleneksel yaşam biçimlerinin modern anlayış, değer ve örgütlenme

biçimlerine dönüşümünü geciktirmektedir. Bunda kamunun kentlerde sosyal uyumu sağlamaya yönelik sosyal destek hizmetleri için gerekli mekanizmaları yeterince kuramaması da rol oynamaktadır. Oysa var olan iş gücünün niteliği ile ekonomik gelişme arasındaki güçlü ilişki bulunmaktadır ve kentsel politikaların belirlenmesinde ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri öncelikli bir yere sahiptir.

Nüfus hareketlerindeki dinamizm nedeniyle gerekli mesleki nitelikten yoksun bireylerin kentlerde, genellikle düşük gelir karşılığında statüsüz geçici veya mevsimlik işlerde yoğunlaşması, farklı yörelerden gelen insanlar arasındaki kültürel çatışma ve uyum sorunları sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Plansız fiziksel büyüme nedeniyle alt yapıdaki yetersizlikler, sağlıksız

yerleşimler ortaya çıkarmakta, buna işsizlik ve yoksulluk da eklenince, dayanışma ve sosyal denetim gittikçe zorlaşmaktadır. Bu süreç kent yönetiminde söz sahibi olma adına demokratik katılım, kentsel altyapının düzenlenmesi ve yönetimi, çevre koruma gibi alanlarda da sorunlar oluşturabilmektedir. Kentlilik ve kent kimliğinin yeterince gelişmemesi, insanların yaşadıkları kente yönelik aidiyet duygusunun güçlenmesinin de önüne geçmektedir (Asan, Can ve Fazlıoğlu, s.10-11).

1.5. Teknoloji Kullanım Oranları

Teknolojik gelişmelerin kentleşme sürecinde varoluşsal bir etkisi ve önemi bulunmaktadır. Teknolojik üretim kentleşmeyi ve kentin yapısını değiştirmiştir. Geçimlik düzeyde yavaş ve tekil bir üretim biçiminden fabrikasyona yani hızlı ve seri üretime geçilmesi, göç, sosyal yapıda farklılaşma, yeni üretim anlayışının getirdiği iş bölümü ve uzmanlaşmada görülen artış ve çeşitlenme, sosyal hareketlilik hızlanması ilk başta sayılabilecek değişikliklerdir. Tabii bu değişimlerin günümüze kadar olumlu ve olumsuz açıdan kente yansımaları söz konusu olagelmıştır.

Teknolojideki hızlı gelişmeler, kentlerdeki yapay fiziksel görünüm üzerinde etkisini hızla göstermiştir. Yapı teknolojisinde betonun ve çelikten yararlanılması, ulaşım araçlarının gelişerek gittikçe yaygınlaşması, toplu ulaşım ağlarının, metro ve diğer yeni yolların inşa edilmesi, modern kentin görünümünde belirleyici faktörler olmuştur. Modern kent, teknolojiyi yoğun olarak kullanan, böylelikle daha hızlı ve de daha kalabalıktır. Buna karşılık, ekonomik ve kültürel faaliyetlerin kentte yoğun olarak yaşanması ise, kentin tarihi kadar eskidir. Bu açıdan kentler, tüm toplumun kültürel sisteminin izlerini taşır. Öte yandan, ülkenin teknolojik ve ekonomik gelişme düzeyi ile kentlerin toplumsal ve ekonomik yapısının özellikleri arasında yakın bir ilişki vardır. (Ökmen, 2003: 258-259).

Teknoloji'nin kent ile olan ilişkisi; bilimsel kural ve tekniklerin kentsel problemlerin çözümüne yönelik olarak uygulanması bakımından da önem arz etmektedir. Üretimden, istihdama, altyapıdan bilgi yönetimi ve transferine, eğitimden, eğlence, enerji yönetimi, çevre kirliliği kontrolüne, güvenlik, haberleşme, etkin vergi tahsili, ulaşımın koordinasyonu, kent içi trafik, materyal ve insan kaynaklarının etkili kullanımı alanlarına ve bunlar dışında daha birçok alanda etkisi olan bir unsurdur. Teknolojiyi kullanma imkânlarının varlığı, güncel ve yaygın bir şekilde kentte yer bulması kentsel üretimden tüketime kentli refahına dair oldukça geniş bir alanda etkisini göstermektedir.

Teknolojinin toplumsal etki ve sonuçları farklı farklı gelişse de, özellikle iletişim teknolojisinin etkisi oldukça hızlı, sürekli ve sarsıcı sonuçlar doğurmaktadır. İletişim

teknolojilerindeki değişimler bir taraftan kentsel yaşama dinamizm kazandırarak ritmini hızlandırmakta ve kültürel çözülmeye neden olmakta; öte yandan ise küreselleşmenin etkisiyle gelişmiş batı kentlerindeki kültürel bölünme kentlerimize aktarılmaktadır (Hayta, 2016: 180). Teknoloji, toplumsal ve ekonomik örgütlenmeleri kapsayan bir alan olarak, elde edilen teknik bilginin yaşamın her alanına nüfuz etmesine neden olmaktadır. Teknolojinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan endüstriyel üretim, ihtisaslaşma ve üretim yerlerinin mekânsal farklılaşmasını ortaya çıkarmıştır. Endüstri toplumu giderek kendi farklılaşmış kurumlarını oluşturmuştur. Ulaşım ve haberleşme teknolojisindeki gelişmeler yeni örgütlenme biçimlerini, enformasyon çağını başlatmış ve bilgi toplumunu yaratmıştır. Zaman ve mekânda esneklik sağlanmıştır (Keskin ve Diren, 1994: 225-226). Öyle ki, bilgisayar, internet gibi bilişim teknolojilerinin gelişmesi sermayeye, geçmiş tüm zamanlardan çok daha öte bir dinamizm kazandırmıştır. Gelişen teknoloji ile küreselleşme hayat bulmuş, mekân sınırlaması olmaksızın, yatırım tercihleri ve pazarlama stratejileri açısından bütün dünya bir pazar haline gelmiştir. Bilişim teknolojileri sayesinde sermaye transferi son derece kolaylaşmıştır. Bir anlamda sermayenin ulusal niteliği ortadan kalkmıştır. Bunun olumlu sonucu olarak ise, en uygun yatırım tercihlerinin belirlenmesinde sağladığı kolaylıkla verim ve kârlılıkta artışı mümkün kılmasıdır.

Kentleşme hareketlerinin sosyo-ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-psikolojik boyutları bulunmaktadır. Sanayi ve kentleşme arasında determinist bir ilişki söz konusudur. Sanayinin gelişip modernleşmesi için gerekli nitelikte eğitimli işgücü ancak kentlerde bulunabilir. Diğer taraftan büyük ve uzmanlaşmış işletmelerin ihtiyacı olan altyapı ve hizmetlere yine kentlerde ulaşılabilir (Fukuyama, 1999: 103). Yeni teknolojilerin gereği olarak, emek talebi büyük ölçüde artsa bile “vasıfsız emek” yerini üretimde eğitimin ve niteliğin öneminin artmasının sonucu olarak “nitelikli emeğe” bırakmaktadır. Emeğin nitelikli hale gelmesi ile toplumun bilişim teknolojileri konusundaki yetkinlik düzeyi, üretim teknolojisinden tüketim tercihlerine kadar pek çok alanda belirleyici bir veridir. Nitekim bilgisayar ve internet kullanımı 2017 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde sırasıyla %56,6 ve %66,8 olmuştur. Bu oranlar 2016 yılında sırasıyla %54,9 ve %61,2 idi. Bilgisayar ve İnternet kullanım oranları 16-74 yaş grubundaki erkeklerde % 65,7 ve %75,1 iken, kadınlarda %47,7 ve %58,7 oldu. Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre 2017 yılı Nisan ayında hanelerin %80,7’si evden İnternete erişim imkânına sahip oldu. Bu oran 2016 yılının aynı ayında %76,3 idi. İnternet üzerinden kişisel kullanım amacıyla mal veya hizmet siparişi veren ya da satın alan 16-74 yaş grubundaki bireylerin oranı %24,9 oldu. Önceki yıl

internet üzerinden alışveriş yapanların oranı ise %20,9’du (TÜİK).

Bilişim teknolojisindeki gelişmeler ve bunun kentsel hizmetlerde kullanılması değerli bir kentsel gelecek tasarımı da imkân vermektedir. Kentin yeni teknolojilerle donatılmasındaki beklenti; mekânlar, yollar, enerji hatları ve benzerlerinden oluşan kentsel altyapıdan daha etkin ve verimli yararlanılmasıdır. Yapay zekâ, veri toplama ve işleme hizmetleri ile gelişen iletişim becerileri, kentte yaşam için ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan daha sağlıklı ve sağlam bir zemin oluşturulmaktadır. Yeni teknolojik uygulamalarla nüfus hareketleri, trafik, güvelik, hava durumu, nakliye, hava ve su kirliliği, gürültü ve otopark, güneş enerjisi, şebeke suyu, atık su ve enerji iletim ağları, toplu ulaşım hizmetlerinde otomatik geçiş ücreti etiketleri gibi kentle ilgili birçok konuda yeni hizmetler üretilebilir hale gelmektedir. Geliştirilen teknolojiye dair yeni uygulamalarla kentte yaşam daha da kolaylaştırılırken kentin yerel hizmet odaklı hale gelmesi sağlanmaktadır.

Öte yandan, teknolojik gücün simgesi haline gelen kentlerde, insanoğlunun teknolojiyi kullanarak oluşturduğu yeni ve modern yaşam biçiminin getirdiği konforun yanı sıra, gelişen teknolojilerin ve sanayinin daha çok tüketime neden olduğu, bunun ise doğanın kendini yenileme gücüne zarar vererek doğayı daha fazla kirletip yok ettiği gibi bir algı da bulunmaktadır. Bu olumsuz algıda doğruluk payı olmakla birlikte doğayı koruyup geliştirmede yine teknolojiden yararlanılacağı hususu göz ardı edilmemelidir. Teknolojinin sunduğu olanakları, çevre dostu, çevreye zarar vermeyen ve doğal kaynakları tüketirken rasyonel ve israfa yol açmadan kullanma gereği doğrultusunda “alternatif ve temiz teknoloji” ile değiştirmek gerekecektir (Alagöz, 2011: 43-52). Bu yeni anlayışta, koruyucu ve geliştirici planları daha etkin ve verimli uygulamak üzere teknolojiyi doğru planlamak gerekmektedir. Kentsel topluluğun yeniden biçimlenmesi, yaşam kalitesinin yükselmesi ve daha yüksek etkinlik için yeni potansiyeller yaratılması teknoloji ile sürdürülebilirliğin harmanlanması açısından önemlidir.

2. Kentte Gelecek Perspektifi ve Kent Vizyonu

Kent vizyonu, kentin kimliğini ortaya koyarak onun geleceğine yön verecek, gelişimini şekillendirecek bir modeli planlamaktır. Öncelikle kent, ortaya koyduğu vizyona ilişkin olarak altyapısı uygun olan ve geliştirmeyi düşündüğü üretim konularını belirlemelidir. Küresel gelişmişlik standartları ölçüsünde kentin eksikliklerinin ve ihtiyaçlarının neler olduğunu, halkın yerel idarelerden neler beklediği gibi konuları tespit ederek geleceğe yönelik somut ve gerçekçi adımlar atmayı içerir. Bu çerçevede kentin sosyal yapısının profilini belirlemeyle işe koyularak fiziki yapısı

konusunda öncelikli sorunları ele almak gerekir. Sorunların ve bunlar çözmede işleri kolaylaştıracak güçlü yönlerin doğru bir biçimde saptanmasıyla belirlenen hedeflere odaklanılmasını ve yönlendirilmesini sağlayan bir araç olarak kentsel vizyondan yararlanır. Bu vizyon, kentin gelecekte ulaşmasının istendiği hedeflere yönlendirir. Kentin geleceğinin bu günden öngörülmesine yönelik çabaları içerir. Bu konuda tarihsel süreçte gelişen kentin üzerinde yer aldığı demografik yerleşim biçimleri, fiziki ve kültürel çevreyle şekillenen değerler ve insan ilişkileri, maddi ve kurumsal yapılar kentsel vizyonu belirlemede temel belirleyicilerdir. Kentin vizyonu, orada yaşayan insanların talep ve beklentilerini karşılayacak, hatta beklentileri de aşacak bir düzeyde küresel hedeflere yönelik olmalıdır. Bu bakımdan ilgili tüm unsurları bir araya getirerek gelecekteki kentin resminin çizilmesi ve bunun gerçekleştirilmesi noktasında proje ve stratejilerle ortak adımlar atılması süreci gerekir. Bundan sonra atılacak adımlara yönelik nitelikli insan yetiştirmek amacıyla eğitimde içerik ve yöntemler açısından zorunlu değişim sağlanmalıdır. Üretilen mal ve hizmetin niteliği ve bunun tatmin edici biçimde karşılanması elbette son derece önemlidir. Ancak unutulmamalıdır ki, ürünün değil müşterinin kalıcılığının öne çıktığı, ürün ve üretimde taklidin son derece yaygınlaştığı bir zamanda yaşamaktayız. Bu nedenle aynen işletmeler gibi rekabette öne çıkma adına kentler de yenilikçi olmak zorundadır. Toplumsal hayatın tüm yönleri kentsel yenilikçiliğin hedefi olmak durumundadır. Ancak diğer yandan kentin rakiplerinde üretilen mal ve hizmetlere ek olarak ya da üretimdeki bilgiyi kendine ait değerlerle harmanlayarak yeniden üretmesi gerekmektedir. Bu anlamda yenilikçi olabilmeyi başarmalıdır.

Kentte yenilikçi olmanın, fark yaratan yanı vardır ki o da kentsel mekânı geliştirirken eski ile yeniye harmanlamak gereğidir. Bu kapsamda kentsel mekânın düzenlenmesinde; kentin tarihi geçmişine, kültürüne ve geleneğine gereken önemi vermeden izlenecek bir hareket tarzı bir anlam taşımayacaktır. Bir kentte geliştirilen projelerde vatandaşlar için ekonomik gelişme, istihdam ve adaletli gelir dağılımı yaratmak son derece önemlidir. Yaşadığımız kenti, rekabette avantajı hale getirmeye çalışırken bu hedefleri göz ardı etmemek gerekir.

Kent, sermaye birikimini sağlayarak gelişen kalıcı ve sürdürülebilir bir üretim mekânına dönüşmelidir. Gelişmiş, modern kent kimliği ve öne çıkan karakteristik üretimine kent yönetimi, üniversiteler, ar-ge merkezleri ve sınaî işletmeler işbirliği yaparak katkı sunmalıdırlar. Kentsel vizyon kapsamında rekabette öne çıkan nitelikli ürün ve hizmetlerin küresel pazarlarda sunulabilmesinin önü açılmalıdır. Bu üretimin ulusal ve uluslararası pazarlarda yer bulabilmesi için ihtiyaç duyulacak gerekli

alt yapı, borsalar, iletişim ağı ve merkezleri, muhasebe, sigorta ve ar-ge firmaları, danışmanlık şirketleri, lojistik firmaları, tasarım ofisleri ile farklı sektörlerle ait dış ticaret kuruluşları gibi unsurlar uluslararası rekabette varım diyebilen bir kentte faal olmalıdır.

3. Kentin Ekonomik Yaşamında İşlevsel Yatırım Alanları

Kentte üretilen bilginin organize yapılar aracılığı ile yaygınlaştırılması ve pazarlamasını sağlamada özellikle, üniversiteler, ar-ge ve yenilik merkezleri, sanayi kuruluşları, teknoparklar, iletişim altyapısı ve okullaşma oranı, eğitim kalitesi ve tüm bunların kentin üretim ihtiyacına cevap verebilme kapasitesi bu süreçte etkili olan mekanizmalardır. Bu faktörler açısından daha hareketli ve gelişmiş nitelikleri bulunan kentler, rekabet sürecinde öne çıkmaktadırlar.

3.1. Kentin Eğitim Organizasyonu ve Üniversiteler

Kentteki eğitim kurumlarının kentin ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya uygun olarak örgütlenmesi ve yaygınlaştırılması yetişmiş insan gücü kapasitesini belirleyen önemli bir işlev görmektedir. Yenileştirici ve dönüştürücü işlev gören nitelikli insan sayısı kentin üretim ve gelişme potansiyeli açısından etkili bir faktördür. Bu bakımdan kentte nitelikli insan yetiştirmeye dönük bütün eğitim kurumlarının çabaları ve başarısı kentin sosyo-kültürel yapısına olduğu kadar verimliliğine ve ekonomik gelişmişliğine de ciddi katkı sağlayacaktır. Bunlar içinde özellikle üniversitelerin buldukları kente katkısı, oldukça geniş olup; finansal ve istihdama yönelik ölçülebilir etkilerinin yanında, kentin sosyo-kültürel yaşantısına sağladığı katkı açısından da öne çıkar (Sürmeli, 2008: 21).

Üniversiteler; içinde kuruldukları toplumda verimliliğe, istihdama, refaha ve bütün olarak ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeye sağladığı katkılar nedeniyle, gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan büyük önem taşımaktadırlar (Görkemli, 2011: 29). Üniversitelerin yeni kurulduğu özellikle küçük kentlerde mekânsal olduğu kadar sosyo-ekonomik anlamda hızlı ve keskin bir dönüşüm yaşanmaktadır. Tarihleri boyunca sosyo-ekonomik dinamiklerin belirleyici olduğu kentler buna bağlı olarak sanayi, kültür, turizm, moda, sanat, din, küresel, spor vb. nitelikleriyle öne çıkmış ve bu temellerdeki uygulamalarıyla karakterize olmuşlardır. Bu kapsamda ülkemizde kenti karakterize eden yeni bir dinamik olarak “üniversite kenti” olgusu gelişmiştir. Kentsel gelişimin önemli bir etkeni olarak üniversiteler temel aktör olarak ele alınmış ve kentlerimizde en az bir üniversite kurulmuştur. Bu çerçevede özellikle küçük kentlerde kurulan üniversiteler kentleşme ve kentlileşme

sürecinde temel belirleyici bir rol üstlenmişlerdir(Ergun, 2014: 219).

Üniversiteler, kuruldukları kent ve bölgeye genel olarak; yetişmiş insan gücü, akademik bilgi üretimi, araştırma geliştirme ve sosyal hizmetler konularında işlev görmektedirler. Son yıllarda özellikle; bilgi temelindeki inovasyon, teknoloji transferi, bilgi üretimi ve bilgi altyapısı sunma ve çevresel katkı gibi çalışmalara odaklanmaktadır (Sürmeli, 2008: 15). Bununla beraber üniversiteler, sahip oldukları bütçeleriyle yapmış oldukları harcamaları hem de istihdam etmiş oldukları personel ve öğretim verdiği öğrencilerinin harcamalarıyla bölge ekonomisinde önemli bir dinamik oluşturmaktadırlar. Üniversitelerde çalışan insan kaynaklarının ve öğrencilerin kentteki harcamaları, kent ekonomisinin canlanmasında büyük öneme sahiptir. Ayrıca üniversiteler, buldukları kentin sanayi sektörüyle yaptıkları işbirliklerinde, ürettikleri bilgi birikimini sanayi kuruluşlarına aktararak, sanayi sektörünün etkinliğinde ve verimliliğinde rol oynamaktadırlar (Ceyhan ve Güney: 2011: 183-184, 204)

Üniversitelerin kentlerde yarattığı sosyo-ekonomik canlılık, kentsel gelişim üzerinde etkili olmaktadır (Görkemli, 2011: 30; Kaşlı ve Serel, 2008: 100). Üniversitelerin var oldukları kent ve bölge açısından sağladıkları yararlar elbette tek taraflı değildir. Buldukları kent ve bölge de ilgili tüm unsurlarıyla üniversitelerin gelişmesine katkılar sağlamaktadır. Üniversitelerin eğitimle ilgili amaçları arasında evrensel değerleri özümsemelerini ve rasyonel düşünebilme yetisini kazanmış bireyler yetiştirmek hedefi yanında üretilen akademik bilginin içinde buldukları kentle, toplumla bölüşülmesi de bulunmaktadır. Ayrıca üniversiteler, gerek çalışan gerekse öğrenim gören insan kaynaklarının sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları harcamaları sayesinde kuruldukları kentlerde üretim yapan farklı sektörler için ciddi oranlarda talep yaratarak kent ekonomisine önemli ölçüde maddi kaynak oluşturmaktadırlar (Gültekin vd., 2008: 264). Üniversitelerin, insan potansiyeli ile oluşturdukları ekonomik talep kentlerin imarından, yerleşim yapısına, konut ve arsa fiyatlarına varıncaya kadar geniş etki göstermektedir. Üniversitelerin kuruluşundan itibaren kampüs çevresindeki alanlar ekonomik çekim merkezine dönüşmekte ve kentin gelişimi yönünden büyük değişim görülmektedir (Ökmen, 2001: 259).

Üniversitelerin yol açtığı gelişim birimlerinin uzandığı tüm alanlarda görülmektedir. Nitekim kentleşmenin zayıf kaldığı bölgelerde kurulan fakülte, enstitü ve yüksekokullarla da, buldukları bölgenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini yükseltmede önemli işlevler görmektedirler. Üniversiteler, gerek bütçe harcamaları, gerekse personel, ziyaretçi, öğrenci harcamaları ve bilgi paylaşımı ile bölgelerindeki, birçok

sektöre dinamizm kazandırmaktadırlar. Aslında üniversitelerin bölge ekonomisine etkilerinin, ölçülebilenin çok daha üzerinde olduğunu söylemek yanlış olmaz.

3.2. Turizm

Turizm, farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip toplumların karşılıklı iletişimine, çeşitli bilgi, görgü, gelenek ve kültür seviyeleri arasındaki etkileşimine ve sonuçta toplumsal yapıdaki, kültürel anlayışların ve toplumsal davranış kalıplarının giderek değişimine yol açan toplumsal bir olaydır (Özdemir, 1990a: 101). Turizm, potansiyeli olan bölgelerde ekonomik gelişmeyi ve kentleşmeyi hızlandırıcı etki yapmaktadır. Kentsel gelişmeye yönelik turizmden beklenen ekonomik fayda için yalnızca turizm kaynaklarının o yerde bulunması yeterli değildir. Bir bütün olarak ulaşımından çevreye, altyapıdan konaklamaya, organizasyon, tanıtım ve bu kapsamdaki tüm faaliyetlerin ciddiyetle ele alınmasını ve geniş çaplı yatırımlar yapılmasını gerektirir.

Turizm, dünya genelinde ağırlıklı olarak özel sektör eliyle yürütülmesine rağmen, bu sektörün olumsuz etkilerini giderecek veya ortaya çıkmamasına yönelik önlem geliştirecek toplumsal bir mekanizmaya ihtiyaç vardır. Özel sektörün karşılayamayacağı veya üstesinden gelemeyeceği altyapı düzenlemeleri ancak kamu kurumları tarafından yerine getirilebilir. Bunları yapabilecek kurumlar, merkezi yönetimin ilgili kuruluşları ve yerel yönetimlerdir (Dede ve Güremen, 2010: 48). Ancak bu konuda sürece uygun strateji geliştirmekte yetersiz kalınması nedeniyle gerçekleştirilen plansız ve yanlış uygulamalarla sadece turist sayısının ve turizm gelirlerinin hedeflenmesi, turistik yörelerin özellikle çevre sorunlarıyla karşı karşıya kalınmasına yol açmıştır. Kısa sürede turizm etkisiyle nüfusu katlanarak artan bölgelerde, trafik, plansız yapılaşma, altyapı gibi kentleşme sorunları ortaya çıkmıştır. Kent yönetimleri kendilerine verilen imar planlama yetkisini bu bölgelerde etkin bir şekilde kullanamamakta ve yapılaşma dengeli bir şekilde gelişmemektedir.

Kent yönetimlerinin genellikle altyapı sunma ve tesis işletme biçimindeki geleneksel işlevlerinin yanı sıra turizmin sektöründeki değişik aktörleri koordine etme, tanıtım, fuar, festival vb. etkinliklerde, strateji ve planlamalarda söz sahibi olma, turizmin olumsuz etkilerinden doğal ve kültürel mirası koruma gibi işlevleri bulunmaktadır. Ne var ki, özellikle turizme elverişlilik açısından öne çıkan ancak mali açıdan yetersiz olan ilçe ve belde belediyelerinin turizm alanındaki etkinliklerinin sönük kalmasına neden olmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, turizmin kent ekonomisine katkılarını, önemini ortaya koyarak bu konudaki rollerinde daha etkin olmalarını sağlamak

amacıyla çevreye ve kültürel mirasa olan olumsuz etkilerin azaltılması ve turizm açısından sürdürülebilirliğin sağlanmasında kent yönetimlerine önemli görevler düşmektedir. Özellikle turizm alanında potansiyeli bulunan kentlerde turizmin geliştirilmesi ve verimli hale getirilebilmesi, sözü edilen bu işlevleri etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için yeni yatırımları içeren geniş kapsamlı planlama çalışmaları yapılması gerekmektedir.

Turizm faaliyetleri, hizmet yoğun bir sektör olarak pek çok ekonomik faaliyeti de canlandırmaktadır (Keskin, 2016: 148). Turizm talebinin artmasına paralel olarak yatırımların hızlanması, kente dair değerlerin tanıtılıp yaygınlaştırılmasına paralel olarak kent ekonomisinde katma değer etkisinin bulunması, kentsel gelirleri artırıcı rolü ve iç fiyatlar üzerindeki etkileri, istihdam etkisi, sektörler üzerine etkisi, altyapıya etkileriyle ulaştırma, haberleşme, güvenlik, sigorta, bankacılık, ticaret vb. sektörlerin gelişimine ve turizm ile ilgili yeni faaliyet türlerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Bütün bunlar turizmin olumlu ekonomik etkilerini oluşturmaktadır. Turizmin olumsuz etkilerini ise; ürün ve hizmet fiyatlarının, arazi ve konut fiyatlarının yükselmesi, yaşam maliyetinin yükselmesi, temizlik ve sağlık sorunları, alt yapı bakım ve ulaşım maliyetinin yükselmesi, sosyo-kültürel yapıyı aşındırması, istihdamın mevsimsel turizm riski altında olması, plansız büyüme ve çevreye olan tahrip edici etkisi gibi sorunlardır.

Sürdürülebilir bir anlayışla ele alınması gereken turizmin gelişimi için, karar alma ve uygulama düzeyinde kent yönetimlerinin önemli sorumlulukları bulunmakta ise de bu konuda turizm potansiyeli bir bütün olarak değerlendirilerek, merkezi yönetim ve kent yönetimleri arasında projeler geliştirilmesi, mali işbirliğinin ve koordinasyonun sağlanması, gerekli görülmektedir. Bu çerçevede, konaklama kapasitesi, yetmişmiş personel, reklam, tanıtım ve pazarlama, yerel halkın bilinçlendirilmesi, esnafın müşteri memnuniyetini gözetilen hizmet kalitesinin artırılması, turizm operatörleri ve seyahat acenteleriyle işbirliği gibi alanlarda yerel yönetimlerin zayıf kaldığı görülmektedir. Turizm potansiyelinin bulunduğu yerel yönetim bölgelerinde; merkezi idarenin de desteğiyle yerel yönetimlere dinamik hizmet kapasitesi yeteneği kazandırılarak özel sektör, yerel halk, sivil toplum örgütleri ile birlikte başta kendi yerel ekonomilerine olmak üzere bölge ve ülke ekonomisine bu alandaki katkılarını arttırmaları müşterek bir sorumluluk gereğidir.

3.3. Organize Sanayi Bölgeleri

Sanayinin gelişmesiyle birlikte bugünkü gelişmiş ülkeler sanayilerini en uygun şekilde destekleyebilmek amacıyla

sanayi işletmelerini ortak bir alanda toplama politikasını belirlemişlerdir. Böylelikle uygun kentleşme ortamını sağlamak, işletmelere daha etkin üretimde bulunabilecekleri yerler sağlamak ve işletmelerin birbirleri ile arasındaki ilişkilerinden faydalanmak temel hedefleri arasında olmuştur (Cansız, 2010: 16). Bu hedefler çerçevesinde organize sanayi bölgeleri, sanayinin çevreye olan olumsuz etkilerini gidermek amacıyla, sanayi yatırımlarının uygun alanlarda oluşturulmasına yönelik, bakanlık ya da belediyelerce düzenlenen ve nazım imar planlarında sanayi yatırım alanı olarak düzenlenen araziler olarak tarif edilmişlerdir. Bu bölgelerin sadece sanayi alanı olarak tahsis edilmesi ve sanayi harici başka bir amaç için kullanılmaması, diğer yatırım alanlarından farklı olan yönüdür. Bu konudaki çalışmalarda sanayinin kentleşme açısından konumunun belirlenmesinde Organize Sanayi Bölgeleri'nin "iyi bir çevre düzenleme aracı" olduğunu ortaya koymaktadır (Özdemir, 1990b: 19-20).

Kentsel gelişim çizgisinde sağlıklı bir kent ortaya koymak ve sanayi'nin kentle olan ilişkisini düzenleme noktasında önemli bir işlev gören Organize Sanayi Bölgeleri, bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde ve sanayileşmenin ülke genelinde yaygınlaştırılmasında da son derece önemli bir rol üstlenmektedir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2002: 21). Bu kapsamda, gerek yatırımcıya gerekse ülke ekonomisine önemli katkılar yapmaktadır. İşletme sahipleri, planlı bir şekilde mevzuata uygun olan bu sanayi alanlarına yatırım yaparak maliyetlerini azaltma yolunu seçerken, bölgede yaşayan kişilere önemli bir istihdam olanağı sunmaktadır. Yol açtığı gelişmeyle hem ekonomik anlamda hem de çevresel anlamda olumsuzlukları gidermektedir. Bu bölgelerde, sanayi yatırımı yapacaklar, uygun arsa başta olmak üzere diğer gerekli imkanlara kolaylıkla ulaşabildiği gibi, sanayi bölgesi ile konut alanları arasında mesafe konmaktadır. Ülkenin ekonomik kalkınma ve kentsel gelişimi açısından sunduğu cazip alanlarla, dengeli bir bölgesel kalkınmayı, kalite ve verimde artışı sağlamaktadır. Bununla birlikte küçük işletmelere de büyüme fırsatı sunmaktadır. Nitekim sanayi bölgelerinde yer alan işletmelerin uluslararası alanda başarılar yakalaması ihracatta ülke ortalamasının üzerine çıkması bu konuda dikkati çeken önemli bir noktadır (Cansız, 2010: 16).

Gerçekleştirilen uygulamalara bakıldığında görülen o dur ki; bölge ve kent ekonomisinin gelişiminde son derece önemli olan Organize Sanayi Bölgeleri, kentsel sermaye birikiminin muhafazasında, optimum mal ve hizmet üretiminde, yerel sanayinin gelişmesinde ve sanayi kuruluşlarının aralarında işbirlikleri oluşturmada büyük fırsatlar yaratmaktadır. Diğer taraftan kentteki sanayi kollarının gelişimlerine uygun alt yapı hazırlanmasında ve bölgeler arasındaki fırsat eşitsizliğinin ortadan

kaldırılmasında başvurulan bir yöntem olagelmıştır. (Dinçer ve Özasan, 2004: 13). Dolayısıyla, gelinen noktada sanayi bölgeleri kuruluş amaçlarına yaklaşmış, ticaretin belirli bölgelerde daha yoğun yaşanmasını sağlamış, işletmelerin ticaret hacimlerini yükselterek ekonomiye faydalarını arttırmış ve de önemli bir istihdam kaynağı olmuştur. Ayrıca tüm bu olumlu yönleriyle kentsel refaha da önemli katkı sağlayarak kentsel ekonomide talebin ve buna yönelik şekillenen hizmet arzının niteliğini arttırmış ve kentsel gelişmenin önünü açmıştır.

3.4. Ulaşım

Kentlerin sosyo-ekonomik ve fiziki gelişimi üzerinde önemli bir yeri olan ulaşım sistemleri kent içi hareketliliğe ve zamanın etkin kullanımına ciddi katkı sağlayarak kentin sosyo-ekonomik yapısını etkilemektedir. Gelir seviyesindeki artışa paralel olarak gelişen toplumsal hareketlilik, ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, dış ticaretin kolaylaşması, otomobil edinmeyi kolaylaştırıcı krediler gibi uygulamalarla dolaşımdaki araç sayısının gittikçe artması, konut alanları ile ticari faaliyet merkezlerinin alanlarının mesafenin açılması gibi faktörler; yolcu taşıma ücretleri, yolculuk zamanı, ulaşım konforlu güvenli yolculuk, sefer periyotlarının sıklığı, vb. hizmet standartlarına bağlı olarak kentsel ulaşım talebi artmaktadır (Akbulut, 2016: 340).

Ulaşım sistemlerinin kent içindeki yayılımı; kullanılan ulaşım teknolojileri, seyahat hızları ve kapasiteleri bakımından, kentsel biçimin tanımlanması ve ekonomik gelişimlerinde çok önemli bir rol oynar. Bu sayede kentlerin küreselleşme olgusundan soyutlanması mümkün görünmemektedir. Kentler, gelişimlerinin merkezine oturarak kurdukları ulaşım ağlarıyla küreselleşmeden etkilenmektedirler. Aynı zamanda küresel ekonomiyle ilişki kurabilmenin etkili araçları arasında kentin sahip olduğu ulaşım kanallarının çeşitliliği yer almaktadır. Küresel kentlerin, hava, kara ve deniz yolu ulaşım ağlarının merkezinde yer alması, her türlü üretim faaliyetlerine yoğun bir dinamizm katmaktadır. Küreselleşme sürecindeki kentler, gittikçe yerleşim mekânı karakterinden çıkarak mal ve hizmet üretim merkezleri haline dönüşmektedirler.

Ulaşım, aynı zamanda yer seçiminde kentsel hizmet alanlarına erişebilirlik açısından etkili olan temel etkenlerdendir. Nitekim kentin büyümesi, ulaşım ağlarının etkinliği etrafında gelişmektedir. Ekonomik açıdan belirleyici bir faktör olarak aynı zamanda yer seçimin önemli unsurlarından biridir. Konumun bir gayrimenkul' ün seçimindeki önemli rolü dolayısıyla bir kentsel alan içindeki konut fiyatları ulaşım maliyetleri açısından etkilenmektedir. Kentin fiziksel mekânları arasındaki erişim standardı, bu ulaşımın maliyeti ve süresi ile ölçülebilir. Getireceği ekonomik fayda

nedeniyle ulaşım sistemlerine yapılacak yatırım tercihi de önemlidir. Kent yönetimlerince tercih edilecek sistem, modern birey için daha da bir önem kazanan erişim zamanındaki tasarruf, merkezi durak ve istasyonlar etrafındaki kentsel gelişim, hareketliliğin getirdiği istihdam ve gelir düzeylerindeki artış gibi etkilerle kentin ekonomik faydasını şekillendirecektir. Ulaşımın kentsel rantlar üzerinde de belirleyici etkisi bulunmaktadır. Ulaşımın merkezinde yer alan alanlarda yoğun istihdam görülmektedir. Ayrıca merkeze yakınlık gayri menkul değerlerini arttırıcı ulaşım maliyetlerini de azaltıcı etki yaparak rant oluşturmaktadır. Kentsel mekânın kullanımındaki farklılıklar yer seçiminde rekabeti ortaya çıkartmaktadır. Konut ve diğer arazi kullanımları açısından var olan rekabette faydalarını maksimize edecek bir tercih şekli etkili olmaktadır (Yankaya ve Çelik, 259). Kent yönetimlerince tercih edilecek kentsel ulaşım sistemlerinin birbirlerine göre avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu açıdan ulaşım stratejilerinin belirlenmesinde nüfus dinamikleri, iklim ve arazi yapısı, jeolojik zeminin uygunluğu, coğrafi konumu, ekonomik gelişmişlik düzeyi, kent halkının ulaşım hizmetlerinden beklentileri gibi faktörler etkili olmaktadır (Akbulut, 348).

Kentlerdeki ulaşım faaliyetlerinin kentsel gelişme ve memnuniyet açısından olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bunlar arasında; kent halkının memnuniyetsizliklerinin başında gelen araç sayısındaki yoğunluk nedeniyle trafikte yaşanan tıkanık, erişim güçlükleri zaman kaybı ve strestir. Diğer taraftan, kent yönetimlerin bütçe ve finansman yetersizlikleri ve ihtiyaçlarından kaynaklanan sorunları, ulaşımaya yönelik altyapı yatırımlarında çevresel sonuçlara gereken dikkat ve özeninin yeterince gösterilmemesine de neden olabilmektedir. Kentleşme hızının yüksek oluşu, yapılaşmadaki plansızlık, yeterli denetimin bulunmadığı mekânsal büyüme ulaşımındaki olumsuzluklarla birleşerek kentlerdeki temel sorun alanlarını yaratmaktadır. Ulaşımındaki sorunlar kent halkının hayat kalitesini azaltmakta, zaman israfına yol açmakta ve kentin çevresel etkileri açısından olumsuzluklar meydana getirmektedir (Akbulut, 350).

3.5. Kentsel Planlama

Kentin toplumsal ve ekonomik ihtiyaçları çerçevesinde sosyal, ekonomik ve politik bütünlüğünü gözeterek, bireysel çıkarların kenti sağlıksız biçimlendirmesinin önüne geçmek ve insan ölçekli kamu yararı anlayışıyla kentin fiziksel gelişimlerine yön vermek kentsel planlamanın amaçlarını oluşturmaktadır. Planlama kentlerin sağlıklı büyümesi için gerekli bir faktördür. Kentlerin gelişimi açısından planlamanın merkezi bir anlayışla yürütülmesi önemlidir. Planlanarak geliştirilmiş bir kent, kentsel yoğunluğun olumsuz etkilerinin daha az hissedilmesini sağlayarak, insanların

günlük yaşantılarının düzgün bir şekilde işlenmesini kolaylaştırmaktadır. Aksine, düzensizliğin karmaşık bir yapının egemen olduğu kentlerde ise, hem kentte yaşayanların hem de farklı amaçlarla ziyarette bulunanların hayat kalitesi azalmaktadır (Şarkaya İçelloğlu, 2014: 39-40). Kentlerin her geçen gün gittikçe büyüyen nüfuslarına paralel olarak sorunları da büyümekte ve gittikçe yönetilemez hale gelmektedir. Bu nedenle, kentleri yaşanabilir kılarak yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamanın asgari koşullarından biri, kentsel gelişmenin planlanması ve bu çerçevede imar sorunlarının çözülmesidir. Ulaşım, alt yapı, konut, çevre gibi diğer kentsel sorunlar, kentsel gelişimin düzenlenmesiyle çözümlenecek sorunlardır (Görmez, 2001: 134) Diğer taraftan kent kimliğinin korunması hedefini gözetmesi gereken planlamanın statik bir düşünceye değil, stratejik yönetim ve planlama anlayışıyla ele alınması gerekir. Çünkü gelişimin sürdürülmesi sürecinde ekonomik gereklerin uygulanmasının yanı sıra kent kimliğinin korunması da önem arz etmektedir. Bu bakımdan gelişimin estetik, çevresel ve sosyo-kültürel boyutlarını kent kimliği çerçevesinde ele alan kapsayıcı bir planlamaya ihtiyaç bulunmaktadır (Oğurlu, 2014: 277).

Modernleşme sürecindeki kentler dikkatle incelendiğinde, kentlerin mekânsal örgütlenmelerinin yeniden biçimlendiği göze çarpmaktadır. Kentsel sermaye birikimin artırılması gayretleri ve sermayenin hareket kabiliyetini rahatlatma yönündeki yeni yaklaşımlar kentsel mekânların yeniden düzenlenmesi sonucunu ortaya koymuştur. Kentin var olan eski yapısı sürekli değişen bir süreçte yönelmektedir. Bu süreçte kentsel mekânlar kapitalist ekonomik anlayışın gereklerine uygun bir dönüşümü yansıtmaktadır. Değerlerde niceliğin hâkim olması, mekâna aidiyet bağlarının çözülmesi yeni döneme has bir mekân olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte mekânsal örgütlenmede sermayenin belirleyiciliği öne çıkmaktadır. Sermayenin, kendi karlılığını artırma yönündeki hedeflerini gerçekleştirmek için uygulamaya koyduğu düzenlemelerin bir nesnesi olarak modern kent ortaya çıkmaktadır. (Karakurt, 2006: 6). Ancak modern anlayışla kentin planlanmasında; estetik kaygılardan çok fonksiyonelliği öne alarak, kenti tek tipçi anlayışla; iskan alanları, iş alanları, eğlence ve rekreasyon alanları biçiminde ana hatlarıyla biri birinden ayıran ve bu alanları anayollarla bağlayan kent karakteri başarı getirmemiştir(Karakurt, 2006: 19)

Postmodernizm'e göre ise, kent bütüncül yapısından uzaklaştırılmış, parçalar halinde algılanan bir yapıdadır. Bu bakış açısında kent, "sokakta yürüyen insan gözüyle algılanan parçaların özgüllüğü içinde görülür. Üstelik bu parçalar, bir bütünün parçaları değil, kendi başlarına anlamı olan birimlerdir; dolayısıyla da postmodernizm

kente bakışında, kent parçalarının birbirine bağlayıcı bir mantık da aramaz" (Işık,1993:32).

Gerek modern gerekse postmodern anlayışlarla düzenlensinler, kentler için asıl önemli olan içlerinde yaşayan insanlar açısından, tatmin edici, beklentilerinin karşılandığı yaşam standardı sunan mekânlar olmaları ve kentin geçmişinden gelen izleri de taşıyan kültürel zenginliğe sahip olabilmeleridir. Kentlerin mekânsal düzenlenmesi süreçlerinde, gelişen teknolojinin sunduğu avantajlardan da yararlanarak iskan, iş, eğlence gibi alanlara ayırarak düzenlemenin yanı sıra; sosyolojik anlamdaki kentsel farklılıkları bir arada tutabilen, paylaşım ruhunu öne çıkartan mimari yaklaşımlar hâkim olmalıdır.

Hızlı gelişen kentlerin planlarının birer haritalar bütünü olmaktan çok, kentin gelişmesine hizmet edecek, uzun, orta ve kısa vadeli yatırım projeleri ve kaynaklarla desteklenmelidir. Aynı zamanda bu planların uygulanmasına da hazırlanması kadar önem verilmelidir. Kentin gelişimine yön vereceği için kent yönetimleri tarafından oluşturulan denetim birimlerince kentin bütününe yönelik olarak, programlar dâhilinde denetlenmesi gerekmektedir (Görmez, 2001: 138).

3.6. Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm çalışmaları, kentsel gelişimin sağlıklı olarak gerçekleşmesi amacıyla ulaşımdan alt yapıya, çevre düzenlemelerinden yeniden imar çalışmalarına varıncaya kadar birçok kentsel hizmetin kamu tarafından yerine getirilmesi sürecini içerir. Esasen kapsayıcı, bütüncül bir eylem planı olan kentsel dönüşümün, uygulanacağı bölgelerde fiziksel, ekonomik ve çevresel koşullarının sürekli iyileştirilmesi hedeflenmektedir. (Turgut ve Ceylan, 2009: 27). Kentsel dönüşümden, uygulanacak bölgelerdeki stratejik plan ve projelerin, girişim ve finansman aracı olarak yararlanılmakta ve niteliksel, yapısal bir dönüşüm ortaya konmaktadır. Böylece, kentsel mekânda, sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal bir dönüşüm gerçekleştirilerek aynı zamanda kentleşme sürecini etkileyen işlevsel bir yatırım hedeflenmektedir.

Birçok ülkede farklı zamanlarda ortaya çıkan ve kentsel bozulmaların düzeltilmesine yönelik tedbirleri içeren müdahale biçimlerinden biri olan kentsel dönüşüm projelerinde, kent ekonomisine katkı amacıyla yeni işlevler yüklenerek kentler dönüştürülmektedir. Kentlerdeki eskiyen, bozulan alanlar, hem özel teşebbüslerin hem de yerel yönetimlerin katkılarıyla yenilenmektedir. Özellikle bozulan kent merkezlerindeki kentsel problemler kapsamlı bir yaklaşımla ele alınarak sosyo-ekonomik, fiziksel ve çevresel yapıda uzun dönemli iyileştirmeler amaçlanmaktadır. Ancak ne yazık ki kentsel dönüşüm projeleri, hedeflerinden saparak bir

rant kaynağı haline gelmeye başladığı da gözlenmektedir (Uzun, 2006: 50).

Kentsel dönüşüm uygulanan alanlar genel olarak şunlardır; Kent merkezlerindeki bozulmuş sorunlu alanlar, kentin ekonomik niteliği artık kalmamış bölümleri ve tarihi alanları, gecekondular ve kaçak yerleşimin yoğun olarak görüldüğü yerleşim alanları, kendiliğinden yıkılacak durumda eskimiş riskli alanlar (Keleş, 1996: 435–436). Bunlara ek olarak kentsel dönüşüm ihtiyacına doğal afetler de neden olabilmektedir. Meydana gelme ihtimali nedeniyle afet sonucu ortaya çıkabilecek yüksek kayıpları önlemek veya azaltmak amacıyla, yaşanabilir, güvenli kentlerin oluşturulması ve özgün bir kimliği, karakteri olan kentler oluşturabilmek için, kültür ve doğal varlıklarının korunmasında kentsel dönüşüm uygulamalarına başvurulmaktadır. Böylece kentsel dönüşüm, kentlerin zamanla gerçekleştirdikleri dönüşüm sürecinde, sahip oldukları ekonomik kaynakların, altyapı ve yatırımlarının verimli biçimde kullanılmasını sağlayarak, uzun vadeli planlar doğrultusunda kontrollü bir gelişim sergilemesi için etkili bir araç durumundadır. (Genç, 2008: 127). Kentlerde ortaya çıkan bozulmalara yönelik teknik ve kısmen de ekonomik gereklilikler nedeniyle başvuru ve daha sağlıklı kentsel alanların oluşturulması hedeflenen dönüşüm uygulamalarında daha çok, var olan olumsuz yapıların tümüyle ortadan kaldırılması ve bu yapılardan yararlananların geçici mekânlara aktarılması, yenileme çalışmalarının tamamlanmasının ardından kat mülkiyetli yeni konutlara yerleştirilmeleri süreci izlenmektedir. Bu bakımdan da izlenen sürecin, kentsel alandaki arsa arzının yeterli olmaması sorununun aşılmasına ve aynı zamanda konut arzının artırılmasına katkı sağlayarak bu sayede belli bir ölçüde konut kredisi hacminin genişletilmesine, böylelikle de konut piyasasına, büyümeye ve istihdama olumlu katkılar sağlandığı söylenebilir. Ayrıca, dönüşüm projeleri, faiz desteği ve kira yardımı çerçevesinde yürütüldüğü için de teşvik ekonomisi oluşturarak özellikle büyük kentlerdeki kira piyasası için de olumlu bir gelişme sağlamaktadır. Ne var ki kentsel dönüşümün, inşaat / kredi hacminde yol açabileceği genişleme nedeniyle inşaat ekonomisine dayalı borcu artırması, bunun da ekonomik açıdan risk oluşturması, konut fiyatlarında spekülasyona ve daha yüksek konut fiyatlarına yol açması, gelir durumu düşük olan insanların kent merkezinde barınamamasına neden olması gibi eleştirilen yönleri de bulunmaktadır. Ayrıca sermayeye çekici gelen ya da yüksek getiri potansiyeli olan tüm alanlar kentsel dönüşüm projeleri yoluyla yatırımcılara sunulmaktadır. Sonuçta, kentsel dönüşüm projeleri, kentsel ekonominin gelişiminde etkili bir işlev görürken; kentte yaşayan bazı gruplar bakımından ise mağduriyetlere ve olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Kuyucu ve Ünsal, 2011: 88).

SONUÇ:

Sosyo-ekonomik anlamda yaşanan köklü dönüşümlerden mekânsal anlamda öncelikli olarak etkilenen alanlar kentlerdir. Artık gelişen teknoloji sayesinde üretim araçlarının, üretilen mal ve hizmetlerin, finansal kaynakların özgürce hareket ettiği ve pazarların giderek küreselleştiği bir süreç yaşanmaktadır. Bu süreçte kentlerin işlevleri değişmekte yeni ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel işlevler yüklenmektedir. Daha önce devletler düzeyindeki gerçekleşen iletişim artık kentler arasında olmaktadır. Kentler, kurdukları temaslarla ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel değerlerini ve birikimlerini ülke sınırları dışına aktararak, dünya genelinde yaygınlaşmasına, böylelikle tanınırlıklarını arttırmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda merkezi hükümet veya yerel yönetimler düzeyindeki aktörler, küresel süreçlere eklenilebilmek ve etkin rol alabilmek için projeler, stratejiler geliştirmekte ve küresel yatırım faaliyetlerini kentlerine çekmeye çalışmaktadırlar. Artık esnek üretim ve birikim anlayışıyla sermaye, önündeki engelleri azaltıp hareket kabiliyetini arttırarak ve en uygun ortamı bulduğu alanlarda konumlanmaktadır. Sermayenin bu dinamik niteliği onu, ulusal sınırların dışına taşıyarak, stratejisini uluslararası yatırıma dönüştürmesine ve “en düşük maliyet en yüksek kar” hedefini sınırları aşan “küresel” bir alana yöneltmektedir. Bu yöneltişte kentler, yeniden yapılandırılmakta ve küresel anlamda yaşanabilirliği öne çıkartarak küresel sermayeyi çekme düşüncesiyle cazip mekânlar sunarak rekabette yer alan kentler haline dönüşmektedirler.

Kentlerin uluslararası ölçekte olumlu anlamda şöret bulması ya da cazibe merkezi olması sürekli iyileştirmeyi içeren yapısal bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Kentler olumlu yönde algı ve yaşanabilirlik bakımlarından dönüşmek durumundadırlar. Bu konuma ulaşabilmek için, gerekli imkânları elde etmelerinin yanı sıra, mevcut kapasitelerinin doğru yönetilebilmesi de oldukça önemlidir. Dolayısıyla, kentlerin temel birim olarak alındığı ve bu çerçevede kapsamlı bir dönüşüm sürecinin etkilerini daha çok yaşayan kentleri yeni süreç için hazırlarken, kentlerin nitelikli insan ihtiyacını ekonomik, siyasal ve kültürel olarak da geleceğe uygun hale getirmek gerekir.

Küresel hareketler ve sermaye, birçok kentin görünüşünü değiştirdiği gibi yerleşim örgütlenmesinde, ekonomik yapısında, kentte yaşanan toplumsal ilişkilerde de köklü değişime neden olmaktadır. Küreselleşebilen kentler, yerleşim merkezleri olma özelliklerini aşarak, ürettikleri mal ve hizmetleri dünyanın her yanındaki piyasalarda satabilen, yatırımları, dolayısıyla sermayeyi kendine çekebilen, kültür, iş, turizm kapsamında cazibe oluşturarak ekonomik kalkınmaya katkı sağlayan merkezler haline dönüşmektedirler. Kentin geçirdiği böyle bir ekonomik evrim içinde, geleceğe yön verecek,

ekonomisini olumlu yönde etkileyecek planların hayata geçirilebilmesi için; kentte yaşayanların refah durumunun geliştirebilmesi, kentin üretiminde var olan tüm sektörlerin ortaya koymuş olduğu değerin artırılması, son derece belirleyici bir faktör olan insan gücünün yapısı ve niteliğiyle arzu edilen seviyeye getirilmesi, oldukça büyük önem arz etmektedir. Şimdi olduğu gibi gelecekte de kentlerin ekonomileri temelde bilgiye dayanmaktadır. Bu nedenle bilgi sahibine, yani insana yönelik yatırım daha da önem kazanacaktır. Çünkü kentlerin ekonomilerinin yarışabilirliği, insanların eğitim düzeyleriyle yani nitelikli insan gücüyle paralel gitmektedir.

Bu kapsamda kentin mevcut kapasitesi ile öne çıktığı sosyo-ekonomik nitelik ve potansiyel gelişme alanları iyi değerlendirilmelidir. Kentlerin geleceği bağlamında, bölgesel ve yerel imkânlarının farkına varan ve bunları etkin yönetebilen kentler rekabette ayakta kalacaktır. Sahip oldukları potansiyelleri fırsata çevirebilmelerinin önkoşulu, kentlerin gelişerek dönüşmesi sürecinde ekonomik dinamiklerini arttırmaları ve kentlerin buldukları bölgelerde finansman, nitelikli insan gücü ve de doğal kaynakların yeniden ele alınması gereğidir. Bölgelerinin ekonomik ve de sosyal gelişmişlik düzeylerinin artırılması, doğal ve kültürel kaynakların korunmasında kamu sektörü, özel sektör, sivil toplum örgütleri, yerel halk ve bölgesel düzeyde ekonomik

işbirliklerine ihtiyaç vardır. Kentlerin gelişmişlik düzeyleri konusunda belirleyici faktörler olan; üzerlerinde kuruldukları ve aynı zamanda kuruluş yeri seçiminde rol oynayan coğrafi çevre koşulları, sosyo-kültürel değişimleri, sermaye birikimleri, kentteki işgücünün niteliği ve yapısı, teknoloji kullanım oranları, kentlerin gelişimleri açısından daha yüksek oranda değer yaratabilmelerine fırsat vererek bu temellerde güçlü avantajlara sahip olmayı sürdürecekleri değerlendirilmektedir.

Kent Akademisi

KAYNAKÇA:

Bozlağan, Recep, (2013), İstanbul 2053 Vizyonu, Hayat Yayınları, İstanbul.

Cansız, Metin, (2010), Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları ve Uygulamaları, DPT Yayını, Ankara.

Dinçer, Bülent ve Özasan, Metin (2004), İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT Yayını, Ankara, 2004.

Dinçer, Mithat Zeki, (1993), Turizm Ekonomisi Ve Türkiye Ekonomisinde Turizm, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Fukuyama, Francis, (1999), Tarihin Sonu ve Son İnsan, Gün Yay., İstanbul.

Görkemli, H. Nur, (2011), Üniversiteler ve Kent Ekonomisi, Selçuk Üniversitesi Örneği, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.

Görmez, Kemal, (1997), Kent ve Siyaset: Bir Metropol Alanda Kentleşme/Kentlileşme Düzeyi İle Siyasal Kültür ve Siyasal Davranış İlişkileri Üzerine Bir Araştırma, Gazi Kitabevi, Ankara.

Harvey, David (2008), Kapitalist Kent (Çev. Ebru Kılıç), New Left Review: Türkiye Seçkisi (Ed. Tarık Ali), Agora Kitaplığı, İstanbul.

Harvey, David (2015). Sermayenin Mekanları-Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru, (Çev. Başak Kıcırcı, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar, Seda Yüksel), (Ed. Bülent Doğan), 2. Baskı, Sel Yayınları, İstanbul.

Kavruk, Hikmet, (2002), Anakente Bakış, Hizmet İş Sendikası Yayınları, Ankara.

Keleş, Ruşen (1996), Kentleşme Politikası, İmge Yayınları, Ankara.

Ökmen, Mustafa, (2003), Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Yönetim, Kent ve Kentleşme İlişkileri Üzerine Bir Tartışma, Çizgi Yayınevi, Konya.

Özdemir, Mehmet, (1990a), Turizmin Sosyal Yapı Üzerindeki Tesirleri, Türkiye Kalkınma Bankası, Turizm Yıllığı, Ankara.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, (2002), Haziran 1999-2002 Dönemi Faaliyetleri Kitabı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yayını, Ankara.

Sürmeli, Fevzi, (2008), Anadolu Üniversitesinin Eskişehir’e Etkileri ve Şehrin Üniversiteyi Algılayışı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Kitaplar

T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, (2010- 2013), Kırsal Kalkınma Planı, Ankara.

Ullman, Edward ve Harris, Chauncy, (2002), Kentin Doğası, 20. Yüzyıl Kenti, (Der. ve Çev. Bülent Duru, Ayten Alkan), İmge Kitabevi, Ankara.

Makaleler

Akbulut, Fatih, (2016), “Kentsel Ulaşım Hizmetlerinin Planlanması ve Yönetiminde Sürdürülebilir Politika Önerileri”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ocak, Sayı:11, ss.336-355.

Akkoyunlu Ertan, Kıvılcım, (2007), “Paris Banliyö Hareketini Anlamak: Manuel Castells’i Yeniden Okumak”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 40, Sayı: 1, ss. 57-83.

Alagöz, Bülent, (2011), “Çevre Sorunları, Teknoloji ve Değişen Öncelikler”, İcanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Cilt:1, Ankara, ss.43-52.

Asan, Aşkın; Can, Mustafa ve Fazlıoğlu, Aygül, “Kırsal Alanda Yoksulluğun Gerçek Yüzü: Kadınlar”, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, <http://sgb.aile.gov.tr/data/5434f2ee369dc31d48e42dc3/kirsalalankadinlari1.pdf>

Ceyhan, M. Said ve Güney, Gül, (2011), “Bartın Üniversitesi’nin Bartın İli’nin Ekonomik Gelişimine 20 Yıllık Projeksiyonda Katkılarının Değerlendirilmesi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 2, ss.183-207.

Dede, Murat Okan ve Güremen, Lale, (2010), “Yerel Yönetimlerin Turizm Sektörü İçindeki Önemi, Roller ve Görevleri”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 19, Sayı: 4, Ekim, ss. 47-61.

Doğan, A. Ekber, (2002), “Birikimin Hamalları – Kriz, Neo –Liberalizm ve Kent, Donkişot”, Akademi Yayınları, İstanbul.

Duru, Bülent, (2005), “AB Kentsel Politikası ve Türkiye Kentleri Üzerine”, Mülkiye, Cilt:29, ss. 59-75.

Ergun, Cem, (2014), Üniversite ve Kent İlişkisi Üzerine Görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Eylül, Sayı: 31, ss. 216-237.

Genç, Fatma Neval, (2008), “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel

Görünümü”, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:15, Sayı:1, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa, ss.115-130.

Görmez, Kemal, (2001), “Büyük Kentlerde Kent Planlaması ve Bazı Sorunları”, G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 2, ss.133-140.

Gültekin, Nihat; Çelik, Abdullah ve Nas, Zekeriya, (2008), “Üniversitelerin Kuruldukları Kente Katkıları”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 24, ss. 264-269.

Güney, Alptekin, (2009), “İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri”, Kamu-İş, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1046.pdf>, Cilt:10, Sayı: 4. ss.135-159.

Hayta, Yasemin, (2016), “Kent Kültürü ve Değişen Kent Kavramı”, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 5, Sayı: 2, Aralık, ss.165-184.

Işık, Oğuz, (1993), “Modernizm Kenti/Postmodernizm Kenti”, Birikim Dergisi, Sayı: 53, ss. 41-50.

İnce, Esmâ ve Dinçer, İclal, (2017), “Marka Kent Bağlamında Kent Kimliğinin Konut Projelerinin Pazarlanmasında Kullanılması: İstanbul Örneği”, Megaron, Cilt: 12, Sayı: 4, ss. 635-646.

Karadağ, Arife ve Koçman, Asaf, (2007), “Coğrafi Çevre Bileşenlerinin Kentsel Gelişim Süreci Üzerine Etkileri: Ödemiş (İzmir) Örneği”, Ege Coğrafya Dergisi, 16, İzmir, ss.3-16.

Karadağ, Arife, (2009), “Kentsel Ekoloji: Kentsel Çevre Analizlerinde Coğrafi Yaklaşım”, Ege Coğrafya Dergisi, 18/(1-2), İzmir, ss.31-47.

Karakurt, Elif, (2006), “Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 26, Ocak – Haziran, ss.1-25.

Kaşlı, Mehmet ve Serel, Alpaslan, (2008), “Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi Ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 2, ss. 99-113.

Keskin, Abdullah, (2016), “Yerel Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Rolü: Turizm Örneği”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 30, Sayı: 1, ss. 143-154.

Kiper, Perihan (2007), “Küreselleşme Sürecinde Değişen Kentler Yitirilen Değerler”, (Der. Ayşegül

Mengi), Kent Ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine, İmge Yayınevi, Ankara, ss.77-88.

Koçman, Asaf, (1991), “İzmir’in Kentsel Gelişimini Etkileyen Doğal Çevre Faktörleri ve Bunlara İlişkin Sorunlar” Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Araştırmaları Dergisi 3, Ankara, ss.101-122.

Kuyucu, Tuna ve Ünsal, Özlem, (2011), “Neoliberal Kent Rejimiyle Mücadele: Başbüyük ve Tarlabası’nda Kentsel Dönüşüm ve Direniş”, İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa, (Der. D. Göktürk-L. Soysal-İ. Türel), Metis Yayınları, İstanbul.

Oğurlu, , İdris, (2014), “Çevre- Kent İmajı - Kent Kimliği- Kent Kültürü Etkileşimlerine Bir Bakış”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Yıl: 13, Sayı: 26, Güz, ss.275-293.

Ökmen, Mustafa, (2001), “Sivas’ta Kentsel Gelişme”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 239-264.

Önem, A. Buket; Kılınçaslan, İsmet, (2005), “Haliç Bölgesinde Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik”, İTÜ Dergisi/A, Mimarlık, Planlama ve Tasarım, Cilt: 4, Sayı: 1, Mart, ss.115- 124.

Özdemir, Mahmut, (1990b), “Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri ve Sorunları, Ankara Sanayi Odası Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 105, ss. 31-33.

Şarkaya İçellioglu, Cansu, (2014), “Kent Turizmi ve Marka Kentler: Turizm Potansiyel Açısından İstanbul’un Swot Analizi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2014, Sayı:1, ss. 37-55.

Tekeli, İlhan, (1988), “Kentlileşmeye Kapital Birikim Süreçleri Açısından Bakmanın Sağladığı Açıklama Olanakları”, Defter, 5, ss.130-132.

Tuna, Yusuf ve Ceritli, İsmail, (1997), “Kentsel Kalkınma Sürecinde Kent Ekonomisinin İşlevleri ve Sorunları”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 6, Sayı: 4, Ekim, Ankara, ss.19-44.

Turgut, Sırma R. ve Çaçtaş Ceylan, Eda, (2009), "Gecekondu Alanlarında Kentsel Dönüşüm Uygulamasına Bir Örnek: Küçükçekmece / Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 3 Temmuz, Cilt: 18, Sayı: 3, Ss. 23-51.

Uzun, Nil, C. , (2006), “Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri”, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, No: 36, Sayı: 2, ss. 49-52

Wirth, Louis, (2002), “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme” 20. Yüz Yıl Kenti İçinde (Der. ve Çev. Bülent Duru/Ayten Alkan), İmge Kitabevi, Ankara.

Yahyagil, Mehmet Y., (1998), “Kentlerin Kültürün Gelişmesindeki Etkileri”, Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 25. Kitap, ss.105-120.

Yankaya, Uğur ve Çelik H. Murat, “Kamu Ulaşım Yatırımlarının Gayrimenkul Değerleri Üzerine Etkisinin Modellenmesi: İzmir Metro’su Örneği”, <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/3109.pdf>, ss.258-270

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	The Place of Nanotechnology in Architecture	
Corresponding Author	İnanç ATİK, E Posta: mim-atay@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	17/04/2018 / 10/06/2018	
How to Cite	ATİK, İ, BİLGİN, M.B. (2018). Mimarlıkta Nanoteknolojinin Yeri , Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2. Page, 232-242.	
		ORCID NO: 0000-0002-7528-3979

Mimarlıkta Nanoteknolojinin Yeri

İnanç ATİK¹
[1 mim-atay@hotmail.com](mailto:mim-atay@hotmail.com)
Doç.Dr. M. Burak BİLGİN²
[2 mehmetburak.bilgin@amasya.edu.tr](mailto:mehmetburak.bilgin@amasya.edu.tr)

ABSTRACT:

Today's scientific and technological developments directly influence contemporary architecture. One of these developments is nanotechnology, an interdisciplinary science that enables the design and manipulation of materials at atomic scale. Developments in material science, especially, are closely affecting architecture. Nanotechnology allows for the development of more robust, better quality, longer lasting, lighter and smaller structures compared to conventional materials. Nanotechnology and nano materials produced in harmony with the environment have advanced features such as fulfilling certain functions. In the near future, it seems possible to produce self-sustaining materials such as a system that lives with the development of nanotechnology. In this study, it is aimed to reveal the relation of architecture of nanotechnology applications, which is the most advanced technological method in present day conditions, bringing together the disciplines of engineering and architecture which is an important element that will guide and give to the designs of present and future and examine the situation in this area and analyze the nanotechnological materials It is aimed to investigate the architectural sample in architecture.

KEYWORDS:

Nanomaterials, Nanotechnology, Nanoarchitecture.

ÖZ:

Günümüzün bilimsel ve teknolojik gelişmeleri doğrudan çağdaş mimariyi etkilemektedir. Bu gelişmelerden biri olan nanoteknoloji, atom ölçeğinde malzemeleri tasarlama ve manipüle etmeyi sağlayan disiplinlerarası bilim dalıdır. Özellikle malzeme bilimlerindeki gelişmeler, mimariyi yakından etkilemektedir. Nanoteknoloji, geleneksel yöntemlerle üretilen malzemelere kıyasla daha sağlam, daha kaliteli, daha uzun ömürlü, daha hafif ve daha küçük yapıların geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Çevreyle uyumlu olarak üretilen nanoteknoloji ve nano malzemeler, belirli işlevleri yerine getirme gibi gelişmiş özelliklere sahiptir. Yakın gelecekte, nanoteknolojinin gelişmesiyle birlikte yaşayan bir sistem gibi kendi kendini yetiştiren materyaller üretmek mümkün görünmektedir. Bu çalışmada, mühendislik ve mimarlık disiplinlerini bir araya getirerek, günümüzün ve geleceğin tasarımlarına yön veren ve verecek olan önemli bir unsur olan nanoteknolojik malzemelerin mimarlıkta ki kullanılabilirliğinin düzeyi belirtmeye çalışılmıştır. Son olarak Belirtmek isterim ki en ileri düzey teknolojik metot olarak ifade edilen nanoteknoloji uygulamalarının bu alandaki durumunun incelenmesi ve nanoteknolojik malzemelerin mimari örneklemelerle araştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nano malzemeler, Nanoteknoloji, Nanomimarlık.

Mimarlıkta Nanoteknolojinin Yeri

GİRİŞ:

Sanayi Devrimi'nin sonuçları ve 19. ve 20. yüzyıllarda kentlerdeki geniş nüfus artışı nedeniyle, kullanıcı ihtiyaçlarının da göz önüne alınması ile bina inşaat yapım ve yıkım teknikleri, büyük ölçüde gelişmiştir. Ne yazık ki, bu uygulama, geri dönüşü olmayan kaynakların tüketimi ve çevreye geri gönderilemeyen hasarın majör etki sonrası etkileri olarak ortaya çıktığı bazı olumsuz ekolojik sonuçlara yol açmıştır. Bu bağlamda, nanoteknoloji, 21. Yüzyılda artan çevresel sorunlara en umut verici cevaplardan biri olarak tasarım sahnesine dönüşmüştür. 1990'lı yılların nanoteknolojisi, mimarlık alanında kendine özgü varlığını göstermiş ve daha önce hayali kurulan pek çok olasılığı beraberinde getirmiştir. Bu, tasarımda insan yapımı malzemeler açısından sürdürülebilirliği ve sürdürülebilir tasarımı yönlendiren

ilk kıvılcım olmakla birlikte, lider insanlar, endüstriler, mühendisler yenilenebilir malzemeler kaynaklara doğru yön vermesine neden olmuştur. Bu bağlamda, ekoloji temelli ilkeleri, başka bir deyişle ekolojik tasarımı kullanarak, sürdürülebilirlik kavramı, mimarlık ve tasarım alanında önemli bir rol kazanmıştır. Bu nedenle, mimari tasarımda sürdürülebilirliğin uyarlanması, tasarımın ve tasarlanan çevrenin geleceği için en önemli sorun haline gelmiştir (Naschie, 2006). Böylelikle, mimari alanda sürdürülebilir çözümlerin hedefine ulaşılması açısından, çevre dostu malzemelerden oluşan yeni tasarımlar lehine kaynak tüketimini ve tüketimini azaltmak kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu amaçla nanoteknoloji, nano ölçekli malzemelerin özelliklerini, çevresel faktörlere göre yönlendirerek, nano malzeme ölçeğinde bile gelişmiş tasarım optimizasyon ve

inovasyon yoluyla sürdürülebilir bir yapıya kavuşarak gelişmiş fonksiyonel nanomalzemeleri sunması açısından oldukça önemli bir bilim dalı haline gelmiştir. Nanomalzemeler, mimarlık alanında oldukça yaygın olarak kullanım için geliştirilmiştir. Örneğin bu kullanım alanları; ticari alanlardan, ev tesislerine, okullardan sağlık tesislerine ve hastanelere vb. kadar uzanmaktadır (Niroumand ve diğ., 2013).

Nanoteknoloji zamanımızın en hızlı büyüyen teknolojisidir. Nanoteknoloji, geleneksel malzemelere göre daha sağlam, daha kaliteli, daha uzun ömürlü, daha ucuz, daha hafif ve daha küçük yapı malzemeleri geliştirmeyi mümkün kılmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma, mimaride kullanılan veya yakın gelecekte kullanılacak nanomalzemeleri içermektedir (Niroumand, 2012). Bu araştırmada; disiplinler arası bilim dalı olan nanoteknolojinin ve nanoteknolojik malzemelerinin mimari tasarımdaki yeri ile ilgili literatür kapsamında incelenmesini içermektedir. Çalışma yöntemi olarak öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Bu kapsamda, nanoteknoloji, mekan tasarımı ve gelecek kavramlarının işlendiği, nanoteknolojik malzeme özelliklerinin incelendiği bölümlerde hem kitap hem internet kaynaklarının taraması yapılmıştır.

Malzeme bilimi ve mimarlık etkileşiminin kaynak bilgilerinin yer aldığı internet ve literatür taraması yapılarak gerekli olan ve birbiriyle bağlantılı olan belgeler bir araya getirilmiştir. Ayrıca ulusal ve uluslararası tezler ve güncel yayınlar incelenerek nanoteknolojik malzeme ve gelecek kurgusunun nasıl ele alındığı araştırılmıştır.

Nanoteknolojinin mimariye etkisinin, malzeme bilimlerindeki gelişmelere bağlı olarak artacağı beklenmektedir.

1.Nano ve Nanoteknoloji Kavramları

"Nano" kelimesi Yunanca cüce anlamına gelen "nanos" kelimesinden türemiştir. Nanoteknolojide ölçü birimi olarak kullanılan nanometre, milyonlarca metreden biridir ve kısaca 'nm' olarak ifade edilir. Bir nanometre içinde yan yana düzenlenebilirler, ancak 2-3 atom, yaklaşık 100-1000 atomu nano ölçekli ölçekler üzerinde bir nesne oluşturmaktadır. Örneğin, insan saçı yaklaşık 100.000 nm çapında, kırmızı kan hücresi 7.000 nm ve su molekülünde 0.3 nm'dir. Kısaca nano ölçek; nanoteknoloji bilim, mühendislik ve teknoloji, malzemenin yapısını görselleştirme, ölçme, modelleme, tasarlama ve değiştirme boyutudur (Vural, 2012).

Nano ölçeğin yapılarındaki farklılıklar, sadece boyutların küçüklüğü ile değil aynı zamanda nano boyutlarda farklı fiziksel özelliklerin ortaya çıkmasıyla da ilgilidir. Boyutlar nanometre ölçeğine yaklaştıkça, kuantum mekaniğinin etkisi olan materyaller, geleneksel yöntemlerle elde edilen makro-boyutlu materyallerden farklı fiziksel, kimyasal ve mekanik özelliklere sahiptir. Kuantum teorisi ve mekaniği madde ve enerjiyi nanometre ile ilişkilendirir. Nano ölçekli madde, sadece birkaç atomdan oluşur ve yüzey atomları, özelliklerin oluşmasında baskın bir rol oynar. Bu atomların davranışı kuantum fiziği kuralları ile anlaşılabilir (Silverman, 2014).

Malzemelerin nano boyutlu özellikleri iki nedenden dolayı farklı olabilir (Silverman, 2014):

1. Nano boyutlu malzemeler makro boyutlardan daha yüksek bir yüzey-hacim oranına sahiptir. Bu durumda, yüzeydeki atomların oranı malzemenin tamamına göre artar, malzemenin yüzey enerjisi artar ve materyal daha reaktif hale gelir.

2. Nano yapılar özellikle de nanometre ölçeğine doğru hareket ederken, kuantum etkileri malzemenin optik, elektriksel ve manyetik özelliklerini baskılamaya ve değiştirmeye başlamaktadır. Malzemeyi oluşturan atomik yapının geometrisi, hatta atomun numarası bile, fiziksel özelliklerin belirlenmesinde etkili bir rol oynamaktadır.

Bir nano ölçeğin yapısındaki değişiklikler, bu atomun doğasına, nano yapının doğasına ve geometrisine bağlı olarak, her yeni eklenen atomun fiziksel özelliklerinde meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Örneğin, bir nanoyapının iletkenliği, bu yapıya tek bir atom eklenmiş olsa bile değişebilmektedir. Yarı iletken olarak bilinen silikondan yapılmış tel çapı nano boyutlara yaklaştığında tel benzeri bir karakter sergilemektedir.

Nanoteknoloji atomik moleküler boyutta mühendislik yaparak maddenin yeni özelliklerinin ortaya çıkmasıdır; nanometre ölçeğinde fiziksel, kimyasal ve biyolojik olayların anlaşılması, kontrolü ve üretimi için fonksiyonel materyallerin, yapıların ve sistemlerin geliştirilmesidir.

Nanoteknoloji, atomik ve moleküler yapıları tek tek değiştirerek istenen yapının manipüle edilmesi ilkesine dayanmaktadır. Nanoteknolojik uygulamalarda, atomlar ayrı ayrı ele alınmaktadır. Nanoteknoloji aynı zamanda bu bağlamda "çok küçük malzemelerin teknolojisi" dir. Bir malzemenin sahip olduğu özellikler, bir veya daha fazla yöndeki malzemenin boyutu, nanometre seviyesine indirildiğinde değişmektedir. Malzemenin boyutu nanometre skalasına gittikçe, kuantum davranışları bilinen geleneksel davranışları üstlenir ve üretilen yeni malzemeler, geleneksel yöntemlerle elde edilen makro materyallere kıyasla daha önce görülmemiş üstün fiziksel, kimyasal veya biyolojik özelliklere sahiptir. Örneğin, seramik, normalde kırılabilir malzeme iken nano boyutlara küçüldüğünde kolayca deforme olabilir ve şekil alabilmektedir.(cümle anlamsız). Boyut olarak 1 nm altında parçacık kırmızı görünüme sahip olmaktadır. Nano ölçek ve boyuta inen malzeme daha işlevsel ve daha yüksek mukavemetli olabilir. Kimyasal ve fiziksel özellikler, yapının büyüklüğü ve atomik yapının detayları, dış sisteme **bağlı yabancı bir atomun** türüne ve yerine göre çok farklı ve sıra dışı davranışlar sergiler ve malzemeler ısı ve elektrik iletim özelliklerine sahip olabilirler. Bu yabancı atom (nasıl geçtik bu konuya

bağlantı cümlesi yok) bir geçiş elemanı olduğunda, manyetik ve optik özelliklerinde önemli bir artışa veya azalmaya ve hatta rengini değiştirebilir. Nanoteknolojinin kapsadığı malzemeler için 100 ila 1 nm (1/10 milyon ila 1/1 milyar metre) arasındaki herhangi bir boyut (uzunluk, genişlik veya kalınlık) ifade edilmektedir. Nanoteknoloji uygulanabilir bir şey olduğu için, atomların yapısı ve aralarındaki mükemmel organizasyonel yapı, atomların yapısı ve davranışları iyi bilinmelidir. Nano ölçekteki malzemelerin kazandığı farklı özellikler onlara artan bir endüstriyel değer kazandırmaktadır ve nanoteknoloji günümüzde dikkat çeken bir konu haline gelmiştir. Çünkü üretilen nanoteknolojik materyaller daha dayanıklı, daha düşük hata seviyesi, daha hafif ve daha hassas gibi üstün özelliklerle donatılmıştır (Demirkan, 2006).

Nanomalzemelerin çoğu doğada bulunmaktadır. Bu nedenle, nanomalzemeler, tarih boyunca çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Nanomalzemelerin kullanımının en eski örneğidir. Bu çalışmada bulunan gümüş ve altın nano parçacıkları nedeniyle, güneş ışınları ile rengi yeşilden koyu kırmızıya dönüştürebilir. Farklı ışık koşullarında renk değiştiren bu materyaller, ortaçağ katedrallerinde cam süsleme için de kullanılmıştır. 14. yüzyılda, belki de tesadüfen keşfedilen ancak isimlendirilmemiş bir teknik olan plazmonik etki kavramı ortaya çıkmıştır. Nobel Ödülü fizikçi Richard Feynman'ın sunduğu imkanlar ilk olarak 1959'da moleküler boyutlarda malzeme ve cihazlar üreterek nelerin başarılacağına dair ünlü bir konferansta ortaya çıktı. Richard Feynman konferansa "Alt tarafta daha çok yer var" başlıklı konuşmasında, "Malzemeler ve cihazlar moleküler düzeyde yapılabiliyorsa, bu yeni keşiflerin kaynağı olacaktır" şeklinde ifade etmiştir. Nano yapıların yeni hedeflenen cihazlar ile yeni hedefler doğrultusunda yönetilebileceği, ölçülebileceği ve kullanılacağı söylenebilir. Feynman, 24 ciltlik Britannica Ansiklopedisinin bir iğne deliği kafasının

büyükliğünde bir alana sığabileceğine inanıyordu ve tekniğin bu düşüncenin gerçekleşmesi için yeterli olmayacağını, ancak gelişmekte olan teknoloji ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Nanoteknoloji terimi ise ilk olarak Japon bilim adamı Norio Taniguchi tarafından 1974'te kullanılmıştır (Atwa ve diğ., 2015).

Nanoteknoloji hızla 21. yüzyılın endüstri devrimini, yaşamın her yönünü etkileyecek şekilde biçimlendirmektedir. Nanoteknolojinin gelişimi, yeni malzemelerin üretilmesini, böylece yeni uygulama yöntemlerinin ve mimariye yönelik unsurların ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

1.1.Nanoteknolojinin Amacı ve Yararları

Nanoteknoloji, geleneksel mekanik ve kuantum mekaniği arasında uygulanan bir teknoloji olarak tanımlanmaktadır. Nanoteknolojide, kısmen taklit edilmeye ve maddenin atomlarından başlayarak yapılmaya çalışılmaktadır. Nanoteknoloji büyük bir öneme sahiptir; çünkü geleneksel yöntemlerden çok daha ucuz, daha güvenilir, daha sürdürülebilir ve daha ekonomiktir. Nanoteknoloji ile, nanometre seviyesinde maddeyi manipüle etmek ve ortaya çıkan farklı özellikleri kullanarak nano ölçekli cihazları, sistemleri ve malzemeleri yapmak mümkündür. Nanoteknoloji, herhangi bir nesnenin yapı taşları olan atomların yaratılmasını mümkün kılan, istenilen şekilde düzenleme şansına sahip olan ve her alanın daha dayanıklı, daha hafif, çevreye daha az zararlı olacak şekilde üretilmesini sağlayan bir teknolojidir (Demirkan, 2006).

Nanoteknolojinin amaçları kısaca şu şekilde özetlenebilir (Akyol ve Örgülü, 2014):

- Nanometre ölçekli yapıların analizi ve fiziksel özelliklerin anlaşılması,
- Nanometre ölçekli yapıların üretimi,
- Nano ölçekli cihazların geliştirilmesi,

• Uygun metotlar kullanılarak nano ölçekli ve makro-dünyalar arasındaki bağların kurulmasıdır.

Nanoteknolojinin önceliği, atomik ve moleküler seviyede, 1-100 nm arasında bir boyutta çalıştığı ve gelişmiş ve / veya tamamen yeni fiziksel, kimyasal ve mekanik özelliklere sahip yapıların elde edilmesine olanak sağlamasıdır. Nanoteknoloji kullanarak geleneksel yöntemlere göre, daha sağlam, daha kaliteli, daha uzun ömürlü, daha ucuz, daha hafif ve daha küçük yapılar geliştirilebilir. Nanoteknoloji, üretim süreçlerini kısaltır, zamandan ve paradan tasarruf sağlar, önemli miktarda enerji tasarrufu sağlar ve ürün kalitesini artırır, insanların yaşam standartlarını ve kalitesini yükseltir ve daha sağlıklı ve güvenli bir yaşam sağlamaktadır.

Nanoteknolojinin gelişimi, özellikle son yıllarda, bu teknoloji ile üretilen ürünlerin kullanım alanını genişletmiş ve daha fazla ürünün günlük yaşantımıza girmesine neden olmuştur. Günümüzde farklı amaçlar için kullanılan çok sayıdaki nanoteknolojik ürün, insan yaşamındaki yerini almıştır. Yüksek mukavemetli nano kompozit, kir içermeyen, kolay temizlenen yüzey özellikleri, nanokompozitler, çok ince malzeme kalınlığında yüksek ısı yalıtım değeri sağlayan malzemeler, mimari disiplinde kullanılan nanoteknoloji ürünlerinin örnekleridir. Nanoteknolojinin hızlı gelişimi, insan ve çevre için potansiyel teknolojik yeniliklerin yanı sıra potansiyel zararlara da potansiyel yenilikler getirdiği gerçeğini gündeme getirmektedir. Bu, nanoteknolojinin altında yatan nanoparçacıklara dikkat çekmiş ve nanopartiküllerin yaşam ve çevre sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini belirleme çabalarını gerektirmiştir. Nanoteknoloji oldukça yeni bir bilimdir ve potansiyel tehlikeler hakkında henüz net bir bilgi elde edilmemiştir. Gelecekte, nanoteknolojinin yaygın kullanımı insanlar ve nanopartiküller arasında daha fazla temas anlamına gelecektir. Bu nedenle, bilimsel toplumun nanoteknolojinin temelini oluşturan nanopartiküllerin insan sağlığı ve çevre üzerindeki olası olumsuz

etkilerinin daha fazla araştırılması gerekmektedir (Ashby ve diğ. 2009).

1.2.Nanoteknolojinin Kullanım Alanları

Nanoteknoloji, nanomalzemelerin üstün fiziksel özelliklerini kullanarak teknolojik devrim alanlarında yeni ürünler elde etmeyi mümkün kılmaktadır. Nanoteknoloji geniş bir uygulama alanına sahiptir, ancak bazı bölgelerde etkisi ve önemi daha fazla hissedilmektedir.

Nanoteknoloji, gelecekte yapılması düşünülen malzeme ve cihaz imalat yöntemleriyle, çok büyük miktarlarda hatasız büyük miktarlarda üretim yapılabilmesi ve nano boyutta çalışan cihaz, sistem ve malzemelerin malzemelerin içine yerleştirilmesi için yeni yöntemler geliştirmeyi gerekli kılmaktadır. Atomik ve moleküler boyutlardan başlayan malzemelerin yapımı, geleneksel yöntemlerle elde edilen malzemelere göre daha sağlam ve daha hafif malzemelerin üretilmesini sağlar. Bu malzemeler, daha az hata seviyeleri ve benzersiz dayanıklılık mukavemetleri ile, mevcut birçok endüstriyel sürece devrim niteliğinde yenilikler getirmektedir. Eşsiz ve sıra dışı özellikleriyle, nano tüpler ve kaplama malzemeleri üretim yöntemleri ve tekniklerinin geliştirilmesine olanak tanıyacağı düşünülmektedir. Nane süreç için potansiyel uygulama alanlarının bir örneği, üretim aşamasında daha az enerji tüketmeye ve atık malzemelerin üretimini önlemeye yardımcı olacak düşük maliyetli üretim yöntemlerinin geliştirilmesidir (Atwa ve diğ., 2015).

Nanoyapı elde etmek için iki ana yöntem vardır. "Aşağıdan yukarıya" ve "yukarıdan aşağıya" olarak adlandırılan bu iki üretim yöntemi şu şekilde özetlenebilir (Ashby ve diğ. 2009):

1. Aşağıdan aşağıya üretim (küçükten büyüğe); moleküler nanoteknolojidir. Bu yaklaşım, malzemenin

atomik yapısından, organik veya inorganik yapılardan başlayarak, bir atom veya molekül molekülünün oluşturulması için bir yöntem anlamına gelir.

2. Yukarıdan aşağıya üretim (büyük küçük); nano yapıları, makineler, asitler ve benzerleri gibi mekanik ve kimyasal yöntemler kullanarak imal etme ve imal etme yöntemlerini ifade etmektedir. Şu anki teknoloji seviyesinin nedeni ile yapılan çalışmaların çoğu, aşağıdaki üretim yaklaşımında değerlendirilmektedir.

Nanoteknoloji yardımıyla doğada bulunmayan yapıları tasarlamak mümkün olabilir; biyolojik materyaller de dahil olmak üzere düşük maliyetli üretim yöntemleri geliştirilebilir. Muhtemel uygulama alanları, nano-yapıda, sonraki işlem için ihtiyaç duyulmaksızın tamamen arzu edilen şekilde üretilen metal, seramik, polimer malzemeleri içermektedir. Nano ölçekli parçacıklardan yapılan boya ve boya malzemeleri kullanılarak geliştirilen baskı yöntemleri; nano ölçekli kesme aletleri, elektronik, kimyasal uygulamalar; nano ölçekteki yeni ölçüm standartları; çip üzerindeki nano ölçek karmaşık ve çok işlevli nano üretimdir.

1.3.Nanoteknolojinin Mimarlıktaki Yeri

Birçok disiplinde gelişen nanoteknoloji, nanomateryallerin üretimi ve kullanımı olarak inşaat endüstrisindeki en önemli yansımayı göstermektedir. Nanoteknoloji, nano ölçekli materyalleri kontrol etme ve özelliklerini ve yapılarını anlamak için moleküler düzeyde çalışmayı sağlamaktadır. Bu bağlamda, mimari uygulamalarda kullanılan geleneksel malzemelerin fiziksel ve kimyasal özelliklerini geliştirmek veya tamamen yeni malzemeler üretmek mümkündür (Bertolini ve diğ., 2010; Farahmandjou & Khalili, 2013). Nano boyutlardaki malzemelerin özellikleri makro boyutlardakilerden farklıdır. Kuvvet, yüzey alanı, iletkenlik ve esneklik gibi malzemelerin yapısını oluşturan temel özellikler, nano boyutlara müdahale

edilerek geliştirilebilir veya yeni malzemeler üretmek için farklı şekilde tasarlanabilir. Bu bağlamda, mimari uygulamalarda kullanılan geleneksel malzemeler yerine yüksek performanslara, çok işlevli, aktif ve orta yönelime uyum sağlayabilen nano malzemeler ve nanokompozitlerin kullanılması mümkündür. Nanomalzemeler bir çok özelliği bir araya getirir ve geleneksel malzemelerle çözülemeyen enerji, çevre, üretim, güvenlik gibi birçok problemi çözme potansiyeline sahiptir. Nanoteknolojik malzemelerin mimari yapılarda kullanılması, geleneksel yöntem ve malzeme seçiminde ortaya çıkan ihtiyaçları ve gereksinimleri değiştirmektedir. Nanoteknoloji, geleneksel malzemelerin ağırlığını ve hacmini azaltır ve malzemelerin daha verimli kullanılmasına izin verir. Malzemelere kazandırılan gelişmiş özelliklerin yardımıyla, malzemelerin hasar görmesini önler ve bakım ve onarım ihtiyacını azaltır. Bu faydalara ek olarak, nanoteknoloji üretim adımlarının sayısını azaltır, kaynakların korunmasında, hammadde, enerji tüketiminde ve dolayısıyla CO₂ emisyonlarında önemli bir azalma sağlar ve ekonomi olumlu bir katkıdır (Mehdinezhad ve diğ., 2013; Miralaei,2015).

Nanoteknolojinin olanakları ve betonun yapısı ve davranışları geleneksel yöntemlerden daha etkili bir şekilde incelenebilir. Nano ölçekli boyutlarda meydana gelen değişiklikler makro boyutların ve nanoteknolojinin malzeme özelliklerine ve çok daha yüksek fiziksel, kimyasal ve mekanik özelliklere sahip beton materyalleri etkileyebilir, ki bu da daha fazla enerji, daha uzun ömürlü, sürdürülebilir, kendi kendini geliştirmek için uygulamalar nanoteknoloji ile beton malzemelerin özellikleri (Vural, 2012)

1. Geleneksel çimento malzemesinin parçacıklarının nano boyutlarına çıkarılması,
2. Beton karışımına nanomalzemeler, nanopartiküller, mikroorganizmalar ve mikrokapsüller ekleyerek malzeme özelliklerini geliştirilmesi,

3. Beton karışımına akıllı agrega / nanosensör yerleştirilerek veri toplanmasıdır.

Beton karışımında kullanılan konvansiyonel çimento malzemesi öğütüldüğünde ve nano boyutlara çekilen partikül büyüklükleri alındığında, elde edilen nano çimento ile üretilen betonun mukavemeti yaklaşık 4 kat arttırılır. Ayrıca nano-çimento kullanımı, uçucu kül ve cüruf gibi malzemelerin beton karışımında kullanılmasına izin vererek, daha az enerji tüketen sürdürülebilir beton üretimine olanak sağlamaktadır. Yapıdaki bileşenlerin boyutlarının farklı olması dışında, beton karışımlarına nanomateriyaller, nanopartiküller, mikroorganizmalar ve akıllı agregatlar/ nanosensörler eklenerek çeşitli şekillerde beton özellikleri geliştirilebilir. Bu amaçla, beton karışımlarında kullanılan nano kuvvetlendiriciler ve özellikleri aşağıda verilmiştir.

Nanosilika adı verilen silikon dioksit (SiO₂) nanopartikülleri;

- betonun yoğunluğunu arttırmak,
- betonun mekanik özelliklerini iyileştirmek,
- suya doymuş kalsiyum betonunun neden olduğu bozulmayı kontrol etmek ve su sızmasını önlemek için geleneksel beton karışımlarına eklenir.

Malzemenin mekanik özellikleri, çok küçük bir miktar (karışım ağırlığının% 1'i) karbon nanotüpünün beton karışımına eklenmesiyle geliştirilebilir. Karbon nanotüplerin çeşitli türleri arasında, oksitlenmiş çok duvarlı karbon nanotüpler, iki özellikte en iyi gelişmeyi sergiler ve beton malzemeye, sıkıştırma mukavemetinde ve gerilme mukavemetinde ek bir değer vermektedir. Bu özelliklere ek olarak, çimento esaslı malzemelerde çatlakların yayılmasını önlerler. Karbon nanotüplerinin beton karışımlarına eklenmesi, tüplerin kümelenme

eğilimi ve aralarındaki çekim kuvveti eksikliği gibi iki üstün özelliğe sahiptir (Naschie, 2006).

Çelik malzemelerde nanoteknolojinin en yaygın kullanımı, çelik malzemelerin üretimine farklı nanopartiküller ekleyerek farklı özelliklere sahip çelik malzemeler elde etmektir. Bu şekilde elde edilebilecek bazı özellikler arasında çeliğin sertliğinin artırılması, korozyon direncinin ve mukavemetinin artırılması, manyetik özelliklerin geliştirilmesi, aşınma direncinin artırılması ve yüksek veya düşük sıcaklıklarda mekanik özelliklerin geliştirilmesi bulunmaktadır. Örneğin, bakır (Cu) nanopartiküllerin eklenmesi; çeliğin yüzey pürüzlülüğünü ortadan kaldırır ve mukavemetini artırır. Konutlar, köprüler, vb. gibi birçok fonksiyonda kullanılan nanoteknik çelikler, geleneksel çelik malzemelere göre 3 kat daha dayanıklı olduğu gibi korozyon açısından da 5 kat daha korozyona ve geleneksel çelik malzemelere göre 3 kat daha dayanıklıdır. Nanoteknoloji, mikro boyutlardaki liflerin birbirine bağlanmasının kontrol edilmesi ve nano boyutlarda nanofiber bağlantıların yapılması gibi ahşap malzemelerin yapısal performansını ve kullanılabilirliğini geliştirme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca nanokatalistler aracılığıyla kendi kendini temizleyen ahşap yüzeyler; Nanosensörler ile kalıp, çürüme ve termitleri tespit etmek ve ahşap malzemeleri daha işlevsel hale getirmek mümkündür. Ahşap malzemelerin yapısal sistemlerde kullanılması ile ilgili en önemli sorunlardan biri çürümedir. Çürümeyi önlemek için geleneksel ahşap malzemelere basınç uygulaması uygulanır, ancak uygulama sırasında kullanılan metalik tuzların insan sağlığı ve çevre üzerinde olumsuz etkileri vardır. Nano ölçekli, ahşap lifler arasında organik bileşenlerle doldurulmuş plastik kapsülleri birleştirerek, bakteri, mantar, yosun, küf veya maya içeren mikroorganizmaları kontrol eden veya öldüren çevre dostu ahşap malzemeler üretilir. Ayrıca, inşaat sistemlerinde kullanılan ahşap elemanlar, ahşap

malzemenin enjekte edilen zeolit kristalleri ile nano ölçekte ahşabın moleküler yapısını değiştirerek bir güneş enerjisi depolama ortamına dönüştürmektedir. Karbon nanotüpler ve nanoclay parçacıkları, ahşap malzemelerin sertliğini ve mekanik özelliklerini geliştirmek ve yeni nesil kereste elde etmek için kullanılabilir (Niroumand, 2012).

Nanoteknoloji, günümüzde yapısal sistemlerde kullanılan geleneksel malzemelerin (beton, çelik, ahşap) fiziksel, kimyasal ve mekanik özelliklerinin geliştirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Geleneksel malzemeler üzerindeki nano boyutlu müdahaleler, makro boyutlardaki malzeme özelliklerini etkilemiş ve daha gelişmiş özelliklere sahip yapı sistemleri inşa edilebilir. Yakın gelecekte, tamamen nano malzemelerden (nanotüpler, nanofiberler, nanolevhalar) oluşan yapısal sistemler geliştirilmesi öngörülmektedir. Örneğin, araştırmacılar tarafından üretilen, çelikten çok daha yüksek gerilme mukavemetine sahip şeffaf nanotüpler, yapıların yapısal sistemlerini kendi başlarına oluşturacak niteliklerdir. Bu malzemelerle oluşturulacak yeni nesil nanoyapılar, yapı ile kabuk arasındaki geleneksel ilişkiyi ve düşünceyi önemli ölçüde değiştireceği planlanmaktadır. Örneğin, çok ince karbon nanotüpleri aynı anda yapı, yapı ve kabuk fonksiyonları yapabilir ve geleneksel yapısal sistemler tamamen kaldırılabilir. Bu uygulama ile yapı sistemlerinde aydınlatma fonksiyonu da kurulabilir. Kısacası, yeni nesil nanoyapılı sistemler ile artık hayali olduğu düşünülen yüksek mukavemetli, düşük bakım gerektiren, düşük enerji tüketimine sahip bina yapıları ve yapısal sistemlere sahip sürdürülebilir yapılar mümkün olacaktır.

Nanokaplamalar; bir yüzey ya da bir boya ya da ince bir film şeklinde bir tabaka ile birleştirilmiş bir tabaka ile kaplanmış bir nanopartiküller içeren bir kaplamadır. Bazı durumlarda, nanopartiküller, arzu edildiği gibi yüzey özelliklerini geliştirmek için doğrudan geleneksel malzemelerin karışımlarına eklenebilir. Nano boyutta

makro boyutlarda görülmeyen kimyasal ve fiziksel değişimler gözlenir ve yüzeydeki nano boyutlu parçacıkların muntazam hizalanmasıyla kaliteli kaplamalar elde edilebilir. Fonksiyonel nano kaplamalar istenilen özelliklerin sağlanması için kimyasal hammaddelerin oranlarının hesaplanmasından sonra cam, metal, seramik, beton, plastik gibi herhangi bir yüzeye uygulanabilir. Nanokompozitler, sağladıkları yüzey özelliklerini dikkate alarak, çeşitli yöntemlerle (daldırma, sprej vb.) malzeme yüzeylerine uygulanır. Bunlara örnek olarak; kendini temizleyen, kolay temizlenebilir, havayı temizleyen, yağışmayan, antibakteriyel, parmak izi olmayan, UV ışınlarının korunması, çizilmez ve aşınmaya dayanıklı malzemeler örnek olarak verilebilir (Silverman, 2014).

2.Sonuç

21. yüzyılın teknolojisi olarak kabul edilen nanoteknolojinin, iyileştirilmiş özelliklere ve / veya sınırlı performansa sahip geleneksel yapı malzemelerine sahip yeni yapı malzemelerinin (nanomateryaller, nanokompozitler) özelliklerini iyileştirebileceği görülmektedir. Gelişmiş fiziksel, kimyasal ve mekanik özelliklere sahip olan nanomalzemeler, ekonomik, estetik, çevresel ve diğer avantajları nedeniyle günümüzde mimarlık alanında giderek önem kazanmakta ve tercih edilmektedir. Son 10 yılda gelişmiş ülkelerde nanomalzemeler kullanımına rağmen, ülkemizde kullanımları oldukça sınırlı ve büyük ölçekli bir uygulama henüz gerçekleşmemiştir. Nanomalzemelerin mimaride kullanım olanaklarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar iki başlık altında toplanmıştır.

2.1.Genel Sonuçlar

Yapısal çalışmaların literatür arama kısmındaki genel sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Nanoteknoloji yeni bir endüstri ve enformasyon devrimi olarak damgalanacak ve yakın gelecekte bir ülkenin nanoteknolojisinin seviyesinin o ülkenin iktidarının bir işareti olabileceği ve geleceğin dünyasının tartışıldığı düşünülmektedir.
- Nanoteknolojinin öncelikle biyoteknoloji ve malzeme alanlarında gelişmesi bekleniyor. Malzemeler alanındaki gelişmeler de mimariyi etkileyecektir. Günümüzde uygulanmakta olan ve önümüzdeki yıllarda uygulanacak olan nanoteknolojik malzemelerin kullanımı, yapılarda daha hafif, daha dayanıklı ve daha büyük açıklıklara ulaşabilen sistemler oluşturmak için mimarlarda kullanılabilir.
- Nano ölçekli kaplamalar malzeme yüzeyine farklı işlevler sağlayacaktır. Isı yalıtım malzemelerinin geliştirilmesi, nano boyutlarda enerji verimli sistemlerin oluşturulması ve kaynakların verimli kullanılması gibi.
- Nanoteknoloji ve nanomateryallerin kullanımı fotovoltaik akülerin verimini artırılarak parklarda, dinlenme alanlarında, otobüs duraklarında ampüllerin çalıştırılması ile aydınlatma sağlanması
- Nanomalzemelerin kullanımı ile konvansiyonel malzemelerle çözülemeyen birçok problem çözülebilir hale gelecek. Çünkü, nanoteknoloji alanındaki araştırmaların sürmesi, yüksek maliyetler, nanometre boyutunda üretim yapılması ve bu ölçeğin gözlenmesi kolay olması, özel üretimin gerekliliği, muayene ve onarım yöntemleri, onarım ve muayene işlemleri için yeterli teknik personel olması uzun zaman olmuştur.
- Nanomalzemelere ilişkin standartların henüz tam olarak gelişmemiş olması gibi potansiyel riskler, nanoteknolojinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılmasıyla gelecek yıllar nanoteknoloji ile şekilleneceği düşünülmektedir. Tıp, eczacılık, kimya, biyoloji, fizik gibi disiplinlerin yanı sıra mimarideki nanoteknoloji, önemli değişimlere yol açacak ve geleceğin mimarisini şekillendirmede aktif rol oynayacaktır.

2.2.Nanomalzemelerin Mimarlıkta Kullanımı İle İlgili Sonuçlar

Nanomalzemeler, 21. yüzyılın başından beri inşaatta kullanılmıştır. Geleneksel malzemelere göre çok daha gelişmiş özelliklere sahip olan nanomalzemelerin kullanım olanaklarını araştırılmıştır. Bucaraştırmalar, aynı zamanda, yapılarda nanomalzemelerin kullanımına ilişkin genel durumu yansıtmaktadır.

- Bugün, nanoteknoloji geniş bir uygulama alanına sahiptir. Bu alanların başında madde bilimi gelmektedir. Bu nedenle, nanoteknoloji mimarisinin etkisinin madde bilimdeki gelişmelere bağlı olarak artacağı beklenmektedir. Nanomalzemeler farklı fonksiyonel yapılarda kullanılabilir ve genellikle konut yapıları için tercih edilir.
- Yollardaki nanomalzemelerin kullanımı, 21. yüzyılın başından beri artmaktadır. Nanomalzemeler yeni inşa edilen yapılarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Buna ek olarak, yenileme / restorasyon çalışmaları geçiren yapılara da uygulanmaktadır.
- Nanomalzemeler çoğunlukla kaplama uygulamaları için kullanılır. Nanomateryaller ayrıca yapı, ısı yalıtımı ve fotovoltaik panel uygulamaları için tercih edilir. İki boyutlu (2-D) ve üç boyutlu (3-D) nanomalzemeler ve ayrıca sıfır boyutlu (0-D) nanomateryaller binalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Tek boyutlu nanomalzeme doğru devam etmekte, ancak bu tür nanomalzemeler henüz seri olarak üretilen ürünlere dönüştürülmemiştir.
- Nanomalzemeler, bina cephelerinde en çok boyave kaplama malzemesi olarak kullanılmaktadır.
- Nanomalzemeler genellikle kendi kendini temizleyen özelliklere sahip yüzeyler oluşturmak için kullanılır. Nanomalzemeler genellikle ince film kaplamaları şeklinde kullanılır. Nanoteknoloji tarafından geliştirilen nanomalzemeler, farklı nanoyapılardaki gelişmiş

özelliklerini kazanırlar. Nanomalzemeler kullanım alanlarına göre farklı uygulama özelliklerine sahiptir. Genellikle yenilikçi ve sürdürülebilir tasarım ilkeleriyle inşa edilen yapılarda kullanılırlar. Gelişmiş özellikleri sayesinde, nanomalzemeler geleneksel malzemelerle çözülemeyen uygulamaları mümkün kılar.

3.Kaynakça

- Akyol Altun, D., Köktürk, G. (2007). *Will Utopias Be Real? Microtechnology and Living Architecture*, Livenarch III, Contextualism in Architecture, 3rd International Congress, Liveable Environments & Architecture, Proceedings Volume III, Karadeniz Technical University, Department of Architecture, July 5-7, 2007, Trabzon, Turkey, 961-972.
- Akyol Altun, D., Örgülü, B. (2014). Towards a Different Architecture in Cooperation with Nanotechnology and Genetic Science: New Approaches for the Present and the Future, *Architecture Research*, 4(1B), 1-12.
- Ashby, M. F., Ferreira, P. J., Schodek, D. L. (2009). *Nanomaterials, Nanotechnologies and Design: An Introduction for Engineers and Architects*, Butterworth-Heinemann Pub.
- Atwa, M., Al-Kattan A, Elwan A. (2015). Research Article Towards Nano Architecture: Nanomaterial In Architecture - A Review of Functions and Applications. *International Journal of Recent Scientific Research*, 6, 3551- 3564.
- Bertolini, C., Crivellaro, A., Marciniak, M., Marzi, T., Socha, M. (2010). *Nanostructured Materials For Durability And Restoration Of Wooden Surfaces In Architecture And Civil Engineering*, WCTE.
- Demirkan, Ö. (2006). Mimarlıkta Strüktür Ve Süsleme İlişkinin İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, G.Ü, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Mehdinezhad, M., Nikbakht, H., Nowruzi, S. (2013). Application of Nanotechnology İn Construction

Industry, *Journal Of Basic And Applied Scientific Research*, 3(8),509-519

Miralaei, M. (2015).The Influence of Nanotechnology over Redesigning and Improving the Elements of Architecture, *Afghanistan Quarterly*, 11(2), 131-143.

Niroumand, H., Zain, M.F.M., Jamil, M. (2012).*Advanced Materials Research*. 457-458, 354-357.

Niroumand, H., Zain, M.F.M. Jamil, M. (2013).The Role of Nanotechnology in Architecture and Built Environment, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 89, 10-15.

Naschie, M., S., E., (2006). Nanotechnology for the Developing World, *Chaos Solitons & Fractals*, 30, 4769-773.

Silverman J. (2014). Will nano flakes revolutionize solar energy.
<http://science.howstuffworks.com/environmental/green-tech/energyproduction/nano-flakes1.htm>.

Vural, N., Engin, N. (2012). Mimaride Nanoteknolojik Malzemelerin Kullanımı, **6. Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi ve Sergisi**, İstanbul.

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	 ORCID NO:
Title of Article	The Concept of Urban Design Place and importance of Urban Design Guides	
Corresponding Author	Serdar ARISU İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Mimarlık Bölümü (YL) (Tezli), e-posta:serdar-arisu@hotmail.com,	
Submission Date Admission Date	28/05/2018 – 10/06/2018	
How to Cite	ARISU, S. . (2018), Kent Kentsel Tasarım Kavramında Kentsel Tasarım Rehberlerinin Yeri ve Önemi , Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2, Pages, 243-255.	

Kentsel Tasarım Kavramında Kentsel Tasarım Rehberlerinin Yeri ve Önemi

ABSTRACT:

The Concept of Urban Design Place and importance of Urban Design Guides

In this study, it is aimed to prepare an urban design guide with urban design guides which can lead to positive effects of identity and urban identity, which can be reached by cities, and studies, research and application techniques to be done in the design process. It turned out that working in urban design guides is an important role to play in our country when compared with the examples in the world, protecting the identities and characteristic features of the cities as a result of the creativity that they would especially exert. Urban design guides are effectively used as tools in urban design applications. During the implementation of design decisions, the process is kept under control and is effective in keeping up with changing conditions and needs. In order for the historical cities to be preserved and transferred to future generations in a healthy way, the analysis of the current scientific work, and examples of design guides made in other cities.

When urban design studies are examined, it is observed that studies on upper scales are generally performed and urban identities examined with urban design are left behind. In the same directional planning activities, the cities are finishing their identities and duplicating the texture assets in the same way. Together with this concept, urban design guides are also guiding the protection of city identity, the recovery of the lost city identity and the emerging new cities. The necessity of urban design guides, which have an important role in the importance of urban design controls and an effective role in this control mechanism, has been put forward in order to ensure the sustainability of urban identity and the exploitation of available urban spaces.

KEYWORDS: Urban Design, Urban Design Guides, Urban Space

ÖZ:

Bu çalışmada, kentlerin kentsel tasarım sonucu ulaşabileceği kimlik ve bu kimliğin olumlu etkilere yol açabilen kentsel tasarım rehberlerinin önemi, tasarım sürecinde yapılacak olan çalışmalar, araştırmalar ve uygulama teknikleri ile bir kentsel tasarım rehberi hazırlanması amaçlanmıştır. Kentsel tasarım rehberleri yapacağı çalışmanın, üzerinde özellikle duracağı yaratıcılık sonucunda kentlerin kimliklerini ve karakteristik özelliklerini korumalarını, dünyadaki örnekleri ile karşılaştırdığımızda ülkemiz içinde önemli rolünün olduğu ortaya çıkmıştır. Kentsel tasarım rehberleri, kentlerin tasarımsal uygulamalarında etkin bir şekilde araç olarak kullanılmaktadırlar. Tasarımsal kararların uygulanma esnasında, süreç kontrol altında tutulmakta ve değişen şartlara ve ihtiyaçlara ayak uydurabilmekte etkili olmaktadır. Tarihi kentlerin korunarak gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için; bugünkü durumun tespiti, yapılmış olan bilimsel çalışmaların analizi ve diğer kentlerde yapılmış olan tasarım rehberlerinin örneklerine yer verilmiştir.

Kentsel tasarım çalışmaları incelendiğinde genel olarak üst ölçeklerde çalışmalar yapılmış olduğu ve kentsel tasarım ile incelenen kentsel mekân kimliklerinin geri planda bırakıldığı izlenmektedir. Aynı yönlü planlama çalışmalarının da kentlerin kimliklerini bitirmekte ve aynı biçimdeki doku varlıklarını çoğaltmaktadır. Bu kavramla beraber kentsel tasarım rehberleri, kent kimliğini korumak, kaybedilen kent kimliğinin yeniden kazanılmasını sağlamak ve ortaya çıkacak yeni kentlere de rehber olmaktadır. Kent kimliğinin sürdürülebilir olabilmesi ve kullanılabilir kent mekânlarının ortaya çıkarılabilmesi için kentlerin tasarımsal kontrollerinin önemi ve bu kontrol mekanizmasında etkin bir rolü bulunan kentsel tasarım rehberlerine olan gereklilik ön plana çıkarılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: / Kentsel Tasarım, Kentsel Tasarım Rehberleri, Kentsel Mekân

Kentsel Tasarım Kavramında Kentsel Tasarım Rehberlerinin Yeri ve Önemi

1.GİRİŞ

1.1. Amaç

Kentsel tasarım, kavram ve kuramsal içeriklerin ortaya çıkarılabilmesi ve ortaya çıkan bu içeriklerin baskılı olabilmesi için uygulama araçlarına gerek duyar. Ürünün farklı disiplinler arasındaki önemi, uzman meslek birliklerinin alanlarında ve aralarında başarılı olmalarını ve alternatif süreçte eksik yönlerinin bulunmasına yön göstermektedir. Farklı disiplinler arası alanların birlikte çalışma zorunluluğu ve takım olarak uyum yakalayamama sıkıntısı tasarımsal üründe kaliteyi etkilemektedir. Kentsel tasarımda uyumluluk, birliktelik ve yapılaşmış tasarıma ait ilginin çoğalması, farklı karakterler ve düşüncelerin kentlerde değişme ve gelişme alanlarının içine girmesi tasarımsal kontrollerin kullanılma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kentin ortaya çıkışında ve gelişmesinde bu etkilerle birlikte ilişkileri düzenlemek tasarım kontrollerinin üzerine düşmüştür. Bunlarla birlikte, tasarım kontrolleri kentsel tasarımda süreci içinde bulunan karakterlerin birbirleri arasında çıkacak olan anlaşmazlıkları ortadan kaldırır ve çalışmanın sürecinde bir koordinatörlük görevi yapmaktadır. Çalışmada, kentsel tasarımın anlamını ortaya çıkaracak süreçler ele alındıktan sonra, kentsel tasarımın disiplinler arası ilişkileri ve kentsel tasarım rehberlerinin amaç ve ilkeleri, türleri ve uygulama yöntemleri ele alınarak, yurtiçi ve yurtdışı örnekler verilerek pekiştirmeye çalışılmıştır.

1.2. Kapsam

Çalışmanın kapsamında, kentsel tasarımın disiplinler arası yapısı ve bu disiplinlerde yer alan karakterlerin (mimar, şehir planlamacı, peyzaj mimarı, hukukçular vb.) kentsel tasarım ilkelerinde kullanıcıların istekleri göz önünde bulundurularak bir çalışma ortaya çıkaracağını ve kentsel tasarım rehberlerinin ortaya çıkan bu çalışmadaki rolünü ortaya koyacaktır. Tasarım rehberlerinin ortaya çıkardığı doğrultular kapsamında kentsel bölgede kabul edilecek kentsel tasarım önerileri ve küçük ölçekte tasarımın oluşturulması gereken alanların ortaya çıkarılması, estetik

ve fonksiyonel yönden ileriye götürülmesi için alınacak tasarımsal kararları değerlendirilecektir. Kentsel tasarım rehberleri kentin kimliklerini korur, kaybolan kimliğin yeniden ortaya çıkarılmasını sağlar ve ileriye dönük fikirler için de çalışmalar yapar. Yapılan bu çalışmalar sonucunda kent kimliğinin sürdürülebilir olması ve düzgün mekân organizasyonları için kentsel tasarım kontrollerinin ve kontrol mekanizmalarının en önemli faktörü olan kentsel tasarım rehberlerinin önemi kapsamın içinde yer almıştır.

1.3. Yöntem

Çalışmanın ilk bölümünde kentsel tasarım kavramı üzerinde çalışılacak ve kentsel tasarımın boyutları, ilgilendiği konular, disiplinler arası ilişkiler ortaya konularak tasarıma ilişkin ileriye dönük önerilere nasıl ulaşılacağı tespit edilmiştir.

İkinci bölümde kent kimliği kapsamında çalışılacak, bu çalışma ile ilgili kullanılan kavramların aralarındaki ilişkiler ve farklılıkların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Kentin kimliğini ortaya çıkaran en önemli özelliklerden oluşan toplumsal bölgelerdeki farklar, fonksiyonel bölgeler ve bu bölgelerin mekân organizasyonları belirlenmiştir. Mekân kavramını daha iyi anlayabilmek için, kentin içinde yer alan farklı yapıların tespit edilmesi, tespit edilen bu yapıların sahip olduğu özelliklerindeki farklılaşmalar bulunarak kentlilik kimliği ortaya çıkarılmıştır.

Üçüncü bölümde kentsel tasarım rehberlerinin türleri araştırılmış ve 4. bölümde de dünya genelinde ülkemizden ve yurt dışından örnekler verilerek tasarım rehberlerinin oluşturulması ve kentsel tasarım rehberlerinin iyi bir kentsel tasarım uygulaması için çalışma yöntemleri belirtilmiştir.

Çalışma dijital ve yazılı kaynakların (kitap, makale, tez, internet, dergi vb. gibi) araştırılması ile ortaya çıkarılmıştır.

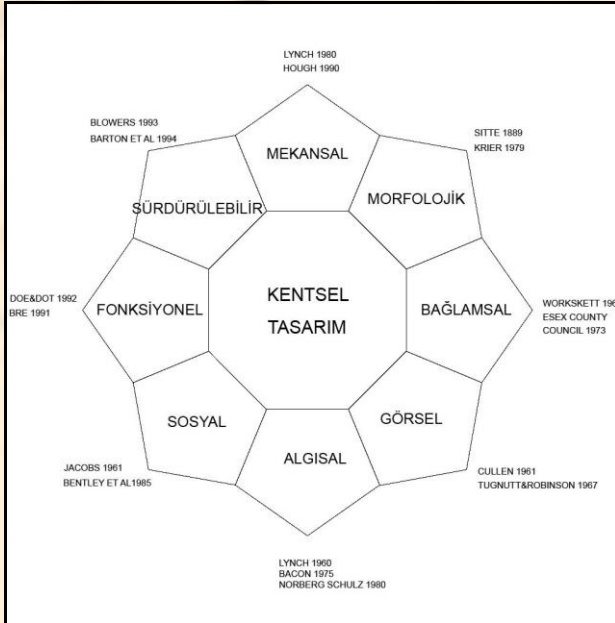

2.KENTSEL TASARIM KAVRAMI

2.1. Kentsel Tasarımın Tanımı

“Planlamaya ek olarak ortaya çıkan kentsel tasarım, şehircilik ve mimarlık disiplinleri arasında yer alan ve hem kurumsal hem de pratik anlamıyla bir ara yüz oluşturan bir durumdur. Kent planlaması ile mimarlığın pek çok ortak yönleri vardır, ama bir yer vardır ki orada tam birleşirler. İşte kent planlaması ile mimarlığın bu ara kesitine kentsel tasarım denilmektedir (Özdeş, 1992).”

Kentsel tasarım uzun bir geçmişe dayanan fakat yeni yeni ortaya çıkan disiplinler arası planlı çalışma gerektiren önemli bir kavramdır. Üzerinde durulan bölümler fiziksel ve sosyal boyut olarak bir bütünlük sağlamalıdır. Geçmiş yıllarda kentsel tasarım sürecinde ulaşım aksları ve arazi kullanımları ile daha çok ilgilenilmesinden dolayı kentin sosyal, ekonomik ve kültür anlamında yeteri kadar iyi sonuçlar almaması, disiplinler arası planlı çalışmaları kentlerin geleceğinin yeterliliğini planlama ve ortaya çıkarma sürecinde kentsel tasarımın önemini son yıllarda ortaya çıkarmıştır. Fiziki değişimlerin sosyal yapı üzerinde olan etkisi araştırılarak sonuçlar çıkarmak daha başarılı olacaktır. İnsan, mekân tasarımlarında temel unsurdur. İnsana odaklı mekânlar oluşturmak ve var olanı değiştirmek için kentsel tasarımlarda sosyal faktör özelliklerinin etkileri izlenmelidir (Derman, 2010).

Şekil 2.1.1. Kentsel Tasarımın Kavramsal Yapısı (Tezer, 2002)

“Kentsel tasarım, bir alan için bir vizyon oluşturulması ve bu vizyonun yaşama geçirilmesi için tüm beceri ve kaynakların seferber edilmesini gerektiren bir etkinlik alanıdır (Erginöz, 2017).”

Kentsel tasarımda, nüfusun çoğalmasıyla birlikte ortaya çıkan bireysel ihtiyaçların fazlalığı karmaşıklaştıkça gelecek dönemlerde öne çıkacak olan değişimlerde insanın ortaya çıkaracağı zaman boyutu da süreç için önem kazanmıştır. Kentlerin gelecek yıllarda öne çıkacak olan hayat ve hayat standartlarının yüksek olmasından kaynaklı üzerinde hissedilen korku kentsel tasarımdaki önemi çoğaltmaktadır. “Kentlerin sürekli büyümesi, nüfusun hızla artması ve gelişimin devam etmesi ile kentsel tasarım disiplininin kentlerdeki problemlerin incelenmesinde ve çözümlenmesindeki rolü büyükmektedir (Samur, 2007).” Kentlerin çok hızlı büyümesinden kaynaklanan kontrol edilemeye sınırları, kentlerin mekânsal tasarımlarında kullanılan yöntemlere cevap vermemektedir.

2.2. Kentsel Tasarımın Boyutları

Kentler, gün geçtikçe artan nüfus ve yapılanmaya bağlı olarak sürekli gösterdiği değişimler ve bu değişimlere bağlı kalarak gösterdiği gelişimlerle öne çıkmaya başlamıştır. Tarihi kültüre sahip olan kentlerde ortaya çıkan bu değişimler ve gelişimlere cevap veremeyerek demografik yapıda sürdürülebilir olamamışlardır.

Oldukça geniş kapsamlı bir kentsel tasarım ortamına sahip olan dünyada, kontrollü gelişim anlamında çeşitli çalışmalar yapılarak ortaya farklı fikir ve tekniklerle birlikte geçmişte yapılmış çeşitli kentsel tasarım çalışmalarının birbirleri ile olan ilişkilerinin önemi daha çok anlaşılmaktadır. Ortaya atılan bu fikir ve teknikler ile profesyonel deneyimleri tasarım süreci ile ilişkilendirmek çok önemlidir ve bu önem giderek artmaktadır.

Kentsel tasarımın boyutlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- Kent estetiği,
- Kent peyzajı,
- Kent strüktürü,
- Kent formu,
- Kent rehberleri,
- Kentin tarihi,
- Kentin yenileme çalışmaları,
- Kentin korunması,
- Kentin yenileşmesi,
- Kentin demografisi,
- Tasarımsal kontrol,

- Kent politikaları,
- Kent güvenliği,
- Çevresel güvenlik,
- Yerel ve bölgesel kimlik,
- Kent merkezinin yenilemesi/yenileşmesi,
- Mülk yönetimi,
- Kamu-özel sektör katılımlı tasarım ilişkileri,
- Konut ve konut alanları gelişimi,
- Kent kültürü ve değişimi
- Kentin form yapısı,
- Kadının kentsel çevre ile ilişkisi,
- Kentsel tasarım ve sürdürülebilirlik,
- Kentsel tasarım pratiği ve uygulama (Konuk, 1999)

2.3. Kentsel Tasarımın İlgilendiği Konular

Kent mekânlarında kullanıcıya ait yaşamsal mekânların kaliteleri yükseltilecek kentsel tasarıma yeni boyutlar kazandırmak önemlidir. İleriye dönük ortaya çıkacak yeni bilgiler kentlerin uygulama alanlarında doğru ve yerinde kullanılan yöntemler sonucu kentlerinin gelişimini fazlasıyla etkilemektedir.

Kentsel tasarımın boyutlarında öne çıkan sorunlara cevap verebilmesi için kentsel tasarımcı sürdürülebilir ve yaşanabilir bir kent ortaya çıkarabilmek için belli başlı kavram ve kuralların bilgisine sahip olmalıdır. Kentsel tasarımcının sahip olması gereken bu kavramlar;

- Belli bir bölgeye özgün olma,
- Yaşanılan çevrede bulunan verilere duyarlı olma,
- Disiplinler arası tasarımlar,
- Tasarımların insana odaklı olması,
- Sosyalleşme elemanlarına yakınlık ve kullanılabilirlik,
- Okunabilir olma,
- Olduğu gibi kalabilme,
- Değişken olma,

- Bütünsel olamama,
- Değişim vb. bilgi ve birikim kaynaklarına sahip olmaktır (Karaman, 1999).

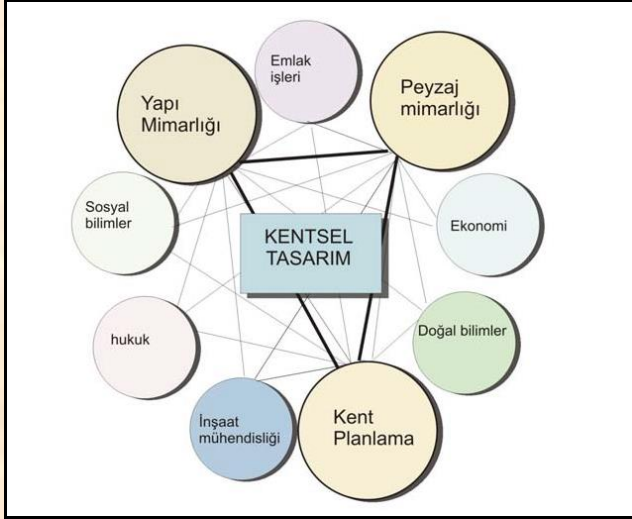
Ele alınan bu konularla birlikte değişiklik gösteren ve gelişmekte olan kentlerin, insana odaklı olarak yaşamsal kalitelerinin fazlaşması ile kentsel tasarım bilgisinin anlaşılabilir oluşu ve erişilebilirliği, ortaya çıkan teknolojik veriler, kullanılacak teknikler ve araçlar kentsel tasarımda ortaya yeni kavramsal konular çıkarmaktadır.

2.4. Kentsel Tasarımın Disiplinler Arası İlişkileri

“Kentsel tasarım; şehir ve bölge planlama, peyzaj mimarlığı ve mimarlık başta olmak üzere farklı meslek disiplinlerini birleştiren ortak bir alandır (Şala, 2013).” Disiplinler arası tüm mesleki grupların çeşitlilik gösteren bakış açılarının ortaklaşa yapacağı çalışmalarla birlikte harmanlanmış olan bilgilerin kentsel tasarıma yansıtılması gerekmektedir. Kentsel tasarım farklı meslek gruplarının bir araya gelmesi ile birlikte başarılı sonuçlara ulaşır. Tek bir meslek grubunun tasarımsal çalışmalar ortaya çıkarması mümkün değildir. Farklı disiplinlerdeki gelişmelere bağlı olarak her meslek gruplarında kavramsal ve algısal farklılaşmalar bulunur. Disiplinler arası ilişkideki bu kavramsal ve algısal farklılıklar bir araya getirildikçe kentsel tasarım ürünü olan çalışma hataları en aza indirmiş olur.

Disiplinler arası birlikte çalışma ortamı olmaması ve düşünülen konuların aynı ürün içinde bulunmaması sonucu gelişimler kentsel yapıda birbirine uzak kalmışlardır. Mimar için doğru olan düşünce inşaat mühendisi için doğru olmayabilir veya hukukçunun ortaya koyduğu analiz ve araştırma yöntemleri ekonomistin ortaya koyduğu sonuçlarla birbirleriyle uyumlu olmayabilirler. Aslında sorunun ortaya çıkışı disiplinler arası çalışan meslek gruplarının birbirleri ile olan iletişim kopukluğu ve tek bir mesleğin kendi uzmanlık alanında yaptığı çalışmanın kesinlikle doğru olduğuna inanmalarından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda da çalışmanın doğru olmaması kaçınılmaz olur. Ortaya çıkan bu olumsuzluklar ve başarısız çalışmalardan dolayı kentsel tasarımın gerekliliğine ihtiyaç duyulmuştur. Çok amaçlı bir çalışma ortamı olması gereken kentsel tasarım, yapılan birbirinden kopuk meslek gruplarının bir araya gelmesini sağlayarak başarılı bir ürün ortaya çıkarma görevini üstlenir. Farklı disiplinler arası meslek gruplarının kentsel tasarım kavramını kendi meslek gruplarının gözünden anlamlandırarak ortaya çıkan eksikliklerin tamamlanması bakımından bütünleyici bir çalışma alanı elemanı olarak görür.

Şekil 2.4.1. Kentsel Tasarım ile İlişkili Profesyonel Meslek Alanları (Tezer, 2002).

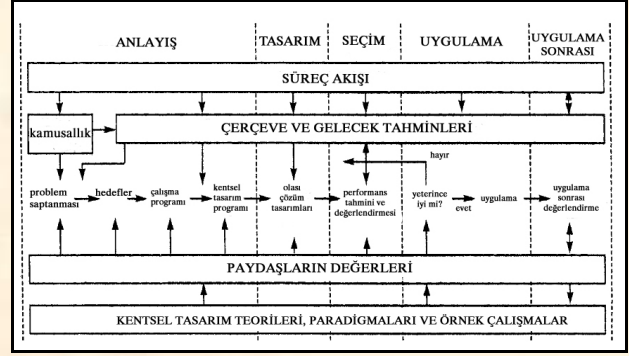
“Kent tasarımlarının araçları; görsel form analizinden, algısal psikolojiye; trafik akış teorisinden, nakit akış teorisine; tasarım rehberlerinden, performans standartlarına kadar geniş bir çerçevedir. Hiç bir disiplin bunu tek başına başaramaz (Ayataç, 1999).”

“Kent mobilyaları, kentin insanla olan arakesitidir. İkisinin arasındaki çizgi, o arakesit ihmal edilirse, şehirlili o şehre herhangi bir saygı duymadan çöpünü de yere atabilmektedir. Ama eğer o fonksiyonu karşılayacak çözüm doğru olarak üretilmiş ve uygun yere konmuşsa o çöpü kimse yere atmaz (Çubuk, 1991).”

2.5. Kentsel Tasarım Süreçleri

Kentsel tasarım projeleri sonuçlarının başarılı olması belirli bir süreç gerektirmektedir. Projede başarılı bir ürünün ortaya çıkması ve sonuca pozitif bir şekilde ulaşılabilmesi için tüm süreçlerin tam ve eksiksiz olarak uygulanmış olmalıdır. Kentsel tasarımın gerekli olan süreci izlenerek yönlendirme ve değerlendirme yapılmalıdır. Kentsel tasarım projesinde gerekli koşullar, katılımcılar, araçlar ve disiplinler arası birlikte çalışma alanları ortaya çıkarılarak ürün başarılı bir sonuca ulaştırılmalıdır.

Kentsel tasarım süreçlerini ortaya koyan çeşitli çalışmalar ortaya konulmuştur. Ortaya konan tüm bu çalışmaların içinde Jon Lang'ın ifadesine göre, tek tek gelişerek, problemleri saptayan ve ürünün bitmesine kadar süren ölçülü yaklaşımlar açıklayıcı ve akılda kalıcı önemli bir çizelgedir. Kentsel tasarım projesinde başarılı sonuçlar elde edilebilmesi için disiplinler arası tüm meslek guruplarının fikrinsel alışverişlerde bulunarak birbirleri ile işbirliği yapmaları gerekmektedir.

Şekil 2.5.1. Kentsel Tasarım Süreçleri (Lang, 2005)

Kentsel tasarımda süreç aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

Anlama Biçimi Süreci: İnsanın yaşamsal ihtiyaçları, çevresel ihtiyaçlar ve faktörler, sosyal aktiviteler ve mekânsal görünüşleri inceleyen ve bu incelenmiş süreçlere nasıl bir katkı sağlayarak cevap verileceğini, en üst düzeyde ürün sonucunu almayı işlemektedir.

Tasarımsal Süreç: Anlama biçimi sürecinde ortaya çıkan analizlerin sonucu belirtilen sorunlar ışığında tasarımsal süreçte fiziki çözümlere ulaşılmaktadır.

Seçim Süreci: Seçim sürecine gelinene kadar akılda kalan sorunlara cevap bulunabilmesi için geri dönüşlerle anlama biçimi süreci ve tasarımsal süreçten destek alınarak süreç ilerletilmektedir. Anlama biçimi süreci ve tasarımsal süreçten ulaşılan sonuçların değerlendirmeleri yapılarak sürecin yeterliliği saptanır ve ürün sonucu eksik görünürse tekrardan tasarımsal sürece geri gidilir.

Uygulama Süreci: Kentsel tasarım projesinin ortaya çıkarılması sürecidir. Ürün ortaya çıkarılırken oldukça çok sorunlarla karşılaşılır. Yönetimsel ve sermaye sorunları ile karşılaşıldığı zaman üründe uygulama süreci uzayabilmektedir.

Uygulama Sürecinden Sonraki Süreç: Uygulama sürecinden sonraki süreçte sonuca ulaşmış, inşası bitmiş ürün ve kentsel tasarım mekânlarının, kent ve kullanıcı odaklı insanlara bitmiş çalışmanın amaca ulaşmış olup olmadığını değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Ortaya çıkan üründe uygulama sürecinden sonraki süreçte kontrol edilmesini de üstüne alır.

Uygulama sürecinden sonraki süreçte kontrol edilmesi gereken adımlar şöyledir;

Tasarımsal sürecin tek nokta üzerinden yürütülmesi,

Görev ve sorumlulukların açıkça tanımlanması,

Tüm aşamaların disiplinli bir şekilde ele alınıp takip edilmesi ve kullanıcıların fikirlerinden yararlanılarak sonuca gidilmesi,

Doğru finans kaynakları bulunarak oluşturulan bütçenin bilinçli kontrol edilmesi,

Ürünün sonuca ulaşması için gerekli stratejilerin ortaya çıkarılmasıdır. (Davies, 2000).

2.6. Kentsel Tasarımda Hedefler

Karakter: Kentsel mekânlar, tasarım alanlarını kullananların üzerlerinde, mekânsal his olarak tanımlanmış özel alanlar ve izlenimler uyandıran alanlar olarak açıklanmaktadır. Bu alanlar insanların farklı algıların ayırt edilebilmesi için önemlidir ve kullanıcıların algılarında karakter olarak önem arz eder. Karakter kavramı, kullanıcıların bütün mekânların oluşturduğu alanlar içerisinde özellikle aynı alanı seçmesindeki etkenlerden birini oluşturur. Kullanıcıların özellikle aynı alanı bütün mekânların oluşturduğu alanlar içerisinde ayırt etmesinin sebebi taşınmış olduğu anlamın sonunda ortaya çıkar ve aynı alan rakipsiz kalmaktadır (Akça, 2008).

Şekil 2.6.1: Yerel karakterin parçaları kilise ve doğal peyzaj, İngiltere (Detr,2000)

Kullanıcıların duyu ve düşüncelerini öne çıkaran etmenler, binalar, dükkânlar, kamusal alanlar v. b. gibi yapısal çevrenin herhangi bir bölümü olabilir. Kullanıcılar kullanım alanlarının özel alanlar olduğunu, bu alanlarda rahat olduklarını hissederek kendilerinin o özel alanın bir parçası olarak kabul edip o alana ait oldukları hislerine kapılmaktadırlar (Detr, 2000).

Süreklilik: Kentsel tasarımda süreklilik, kamu alanları ve özel mekânların net anlamda birbirinden farklılık gösterdiği mekânsal alanlardır. Sokakların cephelerinde oluşan süreklilik ve cephelerin kaplanması mekânların gözle görülür anlamda kamu alanı ve özel alanlar olarak tanımlanmaktadır. Kentsel tasarımda oluşturulan mekân organizasyonları, kentsel alanların ortaya çıkardığı bütün kavramların birbirleriyle oluşturdukları ilişkileri içerir. İnsanlar dolaşırken nerelerde olduklarını ve neyin,

nerelerde, nasıl bulunacağını bilerek kendilerini güven ve rahat hissetmelerini sağlamak anlaşılabilir ve belirgin alanların oluşmasına yol açmaktadır (Akça, 2007).

Kentsel tasarım projelerinde tasarımın öne çıkabilmesi için hedeflerin ve ilkelerin ortaya çıkması önemlidir. Kentsel tasarımda hedefler var olanı analiz ederek yaşanabilir bir çevre ortaya çıkarmak için kentin karakteristik özelliklerini de ortaya çıkarmaktır.

Okunabilirlik: Kentsel tasarımın alansal olarak öne çıkan özelliklerinden birisi de okunabilirliktir. Kentin kullanıcıları kentsel mekânları sokak ve caddelerdeki insanların görsel noktalardan değerlendirir. Kentsel alanlarda uygulanan malzemelerin detay ve kaliteleri artırılarak okunabilirlik kavramı önem kazanır. Yapıların konumları ve fonksiyonları kentin karakteristik yapısını kuvvetlendirir.

“Bir başka açıdan bakıldığında; kentsel mekânın bütünü insanın durduğu noktadan tam olarak görülemez ve algılanamaz; kişinin sistem içinde hareket etmesi ve parçaları zaman içinde birleştirerek resmin bütünü elde etmesi gerekir. Makro ölçekte bakıldığında bütünlük yapısı daha yüksek olan kentsel açık alanlar, kent ve semt sakinlerinin en çok bir araya geldikleri mekânlardır. Bu bağlamda okunabilirlik, sosyal mekân oluşturma potansiyelinin yüksekliğini tanımlayan bir terim haline gelir. Bu alanlar, en kolay okunan mekânlar halini alırlar (Derman, 2010).”

“Kentsel tasarım rehberleri ile okunabilirliği sokaklarda; doluluk boşluk durumu, yükseklik genişlik oranları ve yönlendirici işaretler, açık alanlarda; alan ölçeği, sınırları, odak noktaları, yeşil alanlarda; yönlendirici yollar, bitki ve kent mobilyaları kullanımı gibi uygulamalarla sağlanabilmektedir (Özaydın, 2001).”

Şekil 2.6.2: Kent okunabilirliği, Zürih, İsviçre (Orhan, 2015)

Çeşitlilik: Kentsel tasarımda başarılı kentsel alanlar, form ve plan çeşitliliğini içerir. Çeşitli boyutlar ve tipolojilerdeki yapılar, sonraki zamanlarda ortaya çıkan farklı kullanım alanlarına ve kullanıcılara cevap verir. Yapıların cephelerindeki yoğun bölümlenmelerin, alışveriş alanları ve farklı ticaret alanlarının faaliyetlerini fazlaştıran sokak yaşamında kalitenin yükselmesini sağlar. Ortaya çıkan yeni gelişmelerin, farklı alternatifler ortaya koyan yapı ve aktivitelere ait çeşitli alanlar oluşturmalıdır.

Kentsel tasarım çalışmalarının başarılı olması sonucu, çeşitli kullanıcıların farklı isteklerine cevap verebilen, kullanışlı kentsel alanlar ortaya çıkarmalıdır. Yapı formlarının farklılıkları ve çeşitli kullanımlara sahip olan kentsel alanlar, farklı kullanıcılar yönünden, aktif olarak kullanılır.

Sürdürülebilirlik: Mekân organizasyonu, kentsel alanları oluşturan bütün bileşenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini içermektedir. Belirgin ve anlaşılabilir alanlar, insanların nerede olduklarını anlayarak ve nerede neyi bulacaklarını bilerek kendilerini rahat ve güvende hissetmelerini sağlamaktadır. Bu anlamda, kamusal ortak alanlar, kullanıcılar için açıkça anlaşılır olmalıdır (Akça, 2008).

Kentsel alanlar, kamusal ortak alanlar ve özel alanların açıkça tanımlanması sonucu, güvenli ve ilgi çekici bir özellik kazanır. Bu anlamda, kentsel tasarımcılar mekânsal düzenlemeyi tanımlamalı; kamusal ortak alanlar ve özel alanların sınırlarına açıklık getirmelidirler. Güçlü bina hatları ile yaya ve taşıt güzergâhları boyunca etkin bir şekilde yönlendirilmiş bina cephelerine sahip olunması, kamusal ortak alanları aktif ve güvenli kılacaktır.

Süreklilik kavramı, iki noktada karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki yapısal sürekliliktir ki, bununla beraber çevreleme kavramını ortaya çıkar. Fiziksel yapıda süreklilikte ilk akla gelen, mekânı oluşturan düşey elemanlar yapılar ve cepheleridir. Cephelerin belirli bir düzende ortaya koydukları süreklilik, kullanıcıda çevrenmişlik, dolayısı ile kapalılık hissini oluşturur ve mekân kavramını güçlendirir.

Süreklilik kavramının bir diğer ele almış şekli, mekânlar arasındaki geçişin sürekliliğidir. Hareket ederken algılanan mekânlar dizisi, birinden ötekine geçerken gözlemciye süreklilik ve hiyerarşik bir düzen içinde sunulmalıdır. Hiyerarşik düzenlemelerde mekân, kendinden daha geniş açıklığa yönlenecek biçimde düzenlenmelidir.

3.KENTSEL TASARIM REHBERLERİ

3.1. Kentsel Tasarım Rehberlerinin Amacı

Kentsel tasarım kavramının gelişerek önem kazanmasıyla beraber kentlerin birbirleri ile rekabet içine girmeleri ile sürdürülebilir, yaşanılabilir ve gelecek nesillere bırakılabilir kentlerin ortaya çıkmasını sağlamak için kentsel tasarımda kontrol ve uygulayıcı olarak kentsel tasarım rehberlerinin ortaya çıkması gerekliliği oluşmuştur.

“Tasarım rehberleri, kentsel büyümenin getirdiği fiziksel mekânsal değişimleri disiplin altına almak, yeni tasarımları, kentsel yenileme ve koruma çalışmalarını yönlendirmek amacıyla özellikle kent tasarımcısı, kent plancısı, belediyeler ve diğer kent yönetim birimlerinin kullanmak durumunda oldukları kavram çerçeveleridir. Bu rehberlerin amacı, kentsel sorun alanlarına ilişkin projelerin sosyal ve fiziksel programlarını ve ifadelerini sistemleştirmek olarak da tanımlanabilir (Karaman A.1992, s. 63).”

Kentsel tasarım rehberlerinin farklı disiplinler arasında en önemli rolü mimarlar oluşturur ve tasarımın içinde bulunan meslek dallarının uygulayıcısı ve kontrol mekanizmasıdır. Mimar olarak kentsel tasarım rehberi, kentsel tasarım çalışmalarındaki projelerin eksikliklerini ortaya çıkarıp netleştirir açıklık getirerek amaçların çerçevesini oluştururlar. Bununla birlikte, kentsel tasarımın süreç aşamasında, mimar disiplinler arası bir kontrol mekanizması olur ve kentsel kimlik ve bütünlüğün korunmasını sağlar. Kentte bulunan tüm yapılar yerel yönetimler ve farklı farklı girişimciler tarafından yapılmaktadırlar. Belli başlı disiplinler ile yönlendirilmeyen ve gelişigüzel yapılan yapılar kentin bütünlüğünün sağlanamaması ve işin daha kötüye gittiğinin göstergesidir. Kentsel tasarım rehberlerinin tam da bu aşamada devreye girmesiyle kentsel bütünlüğün oluşması ve düzelmesi sağlanır.

3.2. Kentsel Tasarım Rehberlerinin Uygulama Yöntemleri

Kentsel tasarım rehberleri tasarımcıların ve uygulayıcıların kullanıcılar tarafından istenen kentsel çevreye ulaşılabilmesi için iki farklı yöntem kullanırlar. Sınırlamalar koyarak ortaya çıkacak uygulamalarda istenilen biçim birinci bölümü oluşturmaktadır. Kanunda uyulması zorunlu kurallar ve kısıtlamaların üzerinde durulduğu bu yöntemlerle oluşturulan rehberlere sınırlamalar koyucu rehberler olarak adlandırılmıştır (Koç, 1999). Ortaya çıkarılacak tasarımda dikkat edilecek hususlar üzerinde durularak tasarımcının bireysel olarak yapacağı kısıtlı analiz çalışmaları esnasında göremeyeceği detay ve özellikler hakkında bilgiler verilmesi ise ikinci bölümü oluşturmaktadır.

3.3. Kentsel Tasarım Rehberlerinin Türleri

Kentsel tasarım rehberlerinin türleri geniş bir alanda incelenebilir. Performansa dayalı kontroller, bölgesel

kontroller, özel alanlara getirilen sınırlar vb. gibi verilen kontrol tiplerine örnekler gibi buna benzer olarak kentsel tasarım rehberlerinin amacına dönük olmaktadır. Kentsel tasarım rehberleri tasarımsal ve uygulama yöntemlerinde farklı ölçeklerde ve farklı amaçlar için hazırlanabilmektedirler ve bu nedenden dolayı çalışmalarının kapsamı geniş olur. Farklı alanlarda hazırlanan rehberler şu şekilde belirtilebilir;

•Projeye Dönük Tasarım Rehberleri; belirli bir alan ve kavrama odaklanıp tasarımın odaklandığı konseptte göre geliştirilmiş projelerdir. Örnek olarak kentin merkezinde yapılacak tasarımın mekânın uygulama örneklerinde, kent meydanları, kentin ticaret mekânları, kentin mobilyaları vb. gibi konuların projeye dönük tasarım rehberlerinin oluşturulmasında etkili olacak konulardır.

• Süreç Yönelimli Tasarım Rehberleri; süreç yönelimli tasarım rehberleri kentsel mekândan çok konuya odaklanma olur ve konunun uzantısında belirlenen hedeflerin doğrultusunda ortaya çıkan tasarımın süreç odaklı tanımı yapılır.

• Tek Bir Özelliğe Dönük Tasarım Rehberleri; kentin bütün kentsel tasarım alanlarına değil, yalnızca aydınlatma elemanlarının, çöp kovalarının vb. gibi örneklerde olduğu gibi tek bir özel konu üzerinde odaklanır.

3.4. Kentsel Tasarım Rehberlerinin Oluşturulması

“Genel olarak tasarım rehberleri yönlendirmenin amaç ve hedefleri, içerilen ana ve yardımcı konuların sınıflanması, uygulanabilirlik ve bazı uygulamaları gösteren örnek bölümlerini içerir (Koç, 1999).” Kentsel tasarım rehberleri rehberlerin oluşmasını gerektiren hedefler ve bu hedeflere başarılı bir şekilde ulaşmak için kullanılan yöntemlerin anlatılacağı bölüm ile mekânsal alanların biçim yönünden ele alınarak tasarıma yeni bilgiler aktarıp, kriterlerini açıklayarak ve kurallarını koyduğu bölüm olarak iki bölüme ayrılmıştır.

4.KENTSEL TASARIM REHBERLERİNE ÖRNEKLER

4.1. Kentsel Tasarım Rehberlerine Yurt Dışından Örnekler

America-San Francisco Kentsel Tasarım Rehberi

A.B.D. yetkilileri kadar halkın da kentsel çevrede görsel nitelikler, estetik ve duygusal yönleriyle ilgilenmeye başladığı ve bir kentsel planlama mekanizması yapılmasına 1970’li yıllarda ihtiyaç duyulmuştur. Her geçen gün yoğunlaşan sıradan sokaklardaki cepheler ve

bina boyutlarının insan ölçeğinden uzaklaşması kentte yaşayan insanları rahatsız etmiş ve bu rahatsızlık sonucunda San Francisco kenti doğal yapısı, özel mimarisi özelliklerinin bozulmaya başlamasıyla yetkililer kent için bir kentsel tasarım planı, plan için oluşturulacak bir grup ve bu grubun yaptığı çalışmalara eleştiri getirecek halk komitesi kurma kararı almışlardır.

Şekil 4.1.1.’de belirtildiği üzere A.B.D. San Francisco kentinde bulunan kent plancıları 1989 tarihinde, kentsel tasarım planları amacıyla mikro ölçekte oluşan uygulama öncesini ilkeler içermekte olan kentsel tasarım rehberleri hazırlamışlardır. San Francisco, kentsel tasarımda makro ölçekte çalışmaya güzel bir örnek oluşturmaktadır. Kentsel tasarım rehberleri, yapıların kütsel boyutlarını, tasarımlarını, görünümelerini, ticaret alanlarını, açık mekânları, ulaşım alanlarını, sanayi korunumu, konutları, tarihi ve önemli yapıları ve sirkülasyon alanlarını vb. alt alanlarda bulunan bölümleri de geliştirme özellikleri göstermiştir (Jacobs, 1980).ve uygulayıcı olarak kentsel tasarım rehberlerinin ortaya çıkması gerekliliği oluşturmuştur.

Şekil 4.1.1: San Francisco'nun Kentsel Görünümü (Jacobs, 1980)

San Francisco kentinin kentsel tasarım rehberleri kapsamında bulunan hedefler için oluşturulan, işlevsellikten estetiğe doğru sıralanmış olan temel kavramların kuralları ve ilkeleri;

- Eylem,
- Görsel ilgi,
- Konfor,
- Temizlik ve kolaylık,
- Özgünlük,
- Bakışlar,

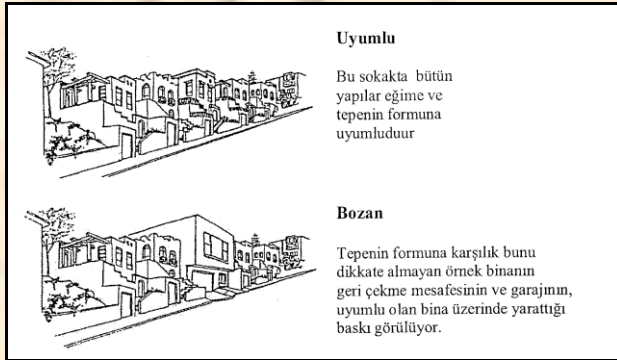

- Tanımlı mekân,
- Çeşitlilik ve zıtlık,
- Uyumluluk ve tutarlılık,
- Ölçek ve kimlik olarak belirtilmiştir (Özaydın, 1993).

Şekil 4.1.2: San Francisco'nun Yerel Konut Tipolojisi (Orhan, 2015)

Şekil 4.1.2. 'de belirtildiği üzere San Francisco kentinde oluşturulan görsel harmoni, yükseklik ve kütle, büyük arazi alanları, kent dokusu ve yönlendiricileri kentin ana gelişimi için oluşturulan yönlendiricilerdir.

Şekil 4.1.3: San Francisco'nun Konut Alanlarının Arazi ile Uyumu (Lang, 2005)

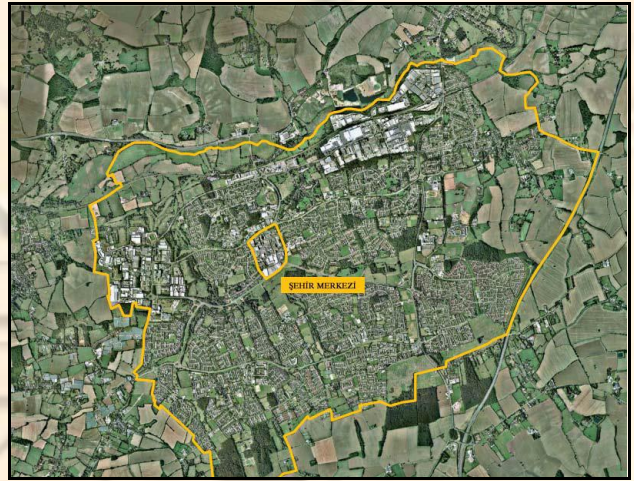
Harlow Tasarım Rehberi

Harlow, İngiltere'nin Essex' eyaletine bağlı bulunan yerel yönetim bölgesidir. İlk olarak 1947 yılında tasarımına yeni bir kent kavramı mantığıyla başlanarak Sir Frederick Gibberd tarafından master planı güçlü kent imajı sloganlarıyla gerçekleştirilmiştir. Kent için oluşturulan önemli prensipler aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

- Yayılar için yaya ölçeğinde komşuluk mekânları oluşturmak,

- Yüksek standartlarda inşa edilen çağdaş tasarımlar,
- Yapıların peyzajı ve doğal kaynakları ön plana alarak tasarlamak ve yayaların kolay ulaşabilecek, açık alanlarla bağlantısı olan yeşil alanlar oluşturmak,
- Toplu taşıma alanlarının stratejik hareket noktalarında geliştirilmesi,

Şekil 4.1.4. 'de belirtildiği üzere Harlow Yerel Planına uygun hazırlanan 2006 yılında tamamlanmıştır. Harlow tasarım rehberleri politika, mimari ve kentsel tasarım, ulaşım planlamaları, karayolları planlamaları, kültürel miras ve koruma, yangın önleme tasarımı, suç önleme, peyzaj vb. konularda işin uzmanlarından destek alınarak ortaya çıkarılmıştır.

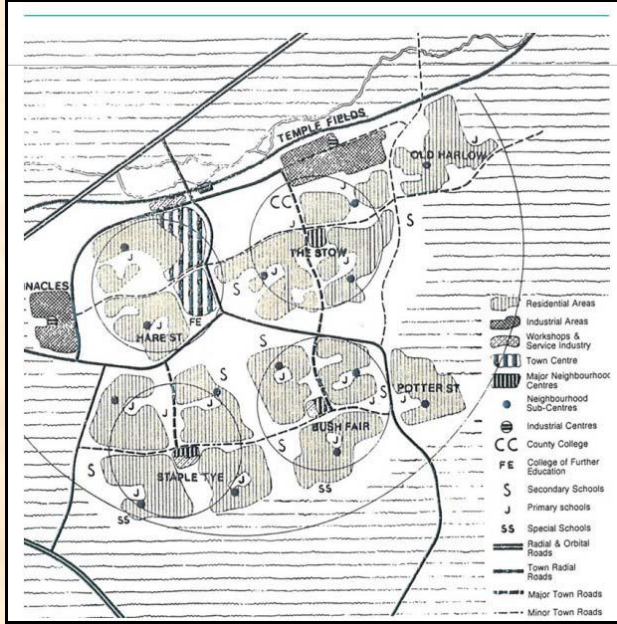

Şekil 4.1.4: Harlow Design Guide, Harlow (Şala, 2013)

Harlow tasarım rehberleri herkesin anlayabileceği türden hazırlanmıştır. İngiliz geleneklerine bağlı olarak üretilmiş olan kentsel tasarım rehberlerinin yasal çerçevede teoriye dayanarak geliştirilen planlar önemli bir özellik olarak belirlenmiştir.

Şekil 4.1.5. 'de görülen Harlow kentsel tasarım rehberleri konut alanları, konut alanlarının alt merkezlerini ve ticari alanları kapsamaktadır. Tasarımda önemli bir özellik olarak ortaya çıkan kentin mevcut kimliğinin korunması, boş alanların değerlendirilmesi, niteliği olmayan alanlara kimlik oluşturmak ve mevcutta bulunan tarihi yapıların korunması farklı bir bakış açısı oluşturmaktadır. Bu yüzden kentsel tasarım planlarının içine eski kent merkezi dahil edilmemiştir.

Şekil 4.1.5: Harlow, Komşuluk Gruplarının Mekânsal Organizasyonu Şeması (Gibberd, 1980)

Şekil 4.1.6: Harlow'un Kimliğini Yansıtan Renk ve Malzemede Özgür Bırakılmış Eski

Yapılar ve Benzer Mimari Yapıya Sahip Yeni Konut Alanı Örneği (Council, 2013)

Harlow Kentsel Tasarım rehberlerine ait tasarımsal prensipler aşağıda sıralanmıştır;

- Kompakt gelişim sağlanması,
- Tarihi ve doğal çevrenin entegrasyonu,
- Yeşil alanların sistem bütünlüğünün sağlanması,
- Yolların ulaşım sirkülasyonlarının sağlanması,
- Komşuluk merkezlerinin rolü ve formu,
- Konut kalitesinin artırılması,
- İyi organize edilmiş kentsel mekânlar (Council, 2013).

Şekil 4.1.7: Newhall, Harlow'da Ulaşım Ağına Paralel Olarak Geliştirilen, Her Zaman Güvenli Olan Bisiklet Yolu ve Stow Komşuluk Grubu Merkezi (Council, 2013)

4.2. Kentsel Tasarım Rehberlerine Yurt İçinden Örnekler

Eminönü-Sirkeci Kentsel Tasarım Rehberi

“Geleneksel referansları güçlü olan bu bölgede hazırlanacak olan kentsel tasarım rehberi, ileride oluşacak yapılaşmaya ve yarışabilir bir kent yaratılmasına önemli katkılarda bulunacaktır (Samur, 2007).”

Eminönü-Sirkeci Kentsel Tasarım Rehberlerinin amaçları aşağıdaki gibidir;

- Kent kimliğinin ve karakterinin yeniden kazanılması ve metropolün içinde değerini arttırarak, kolay okunabilir ve günümüz ihtiyaçları ve koşullarına cevap verebilen çalışmalar sağlamak,
- Şekil 4.1.8'deki gibi kentin tarihi konumunun içinde bulunan tarihi eserleri öne çıkararak yeni ile eski arasındaki uyum ve birlikteliği,

Şekil 4.1.8: Eminönü-Sirkeci tarihi eserleri öne çıkaran yeni ile eski hal (Samur, 2007)

- Kentte çalışan ve yaşayanlar ile iletişim kurarak, ortak fayda sağlayacak açık alanlar ve kamusal mekânlar kazandırmak,
- Alternatif ulaşım sistemleri üretmek, mevcut sistemlerde entegrasyon sağlayıp metropol içinde bulunan konumundan oluşan yükünü azaltmak,

Şekil 4.1.9: Eminönü-Sirkeci alternatif yollar ve ulaşım (Samur, 2007)

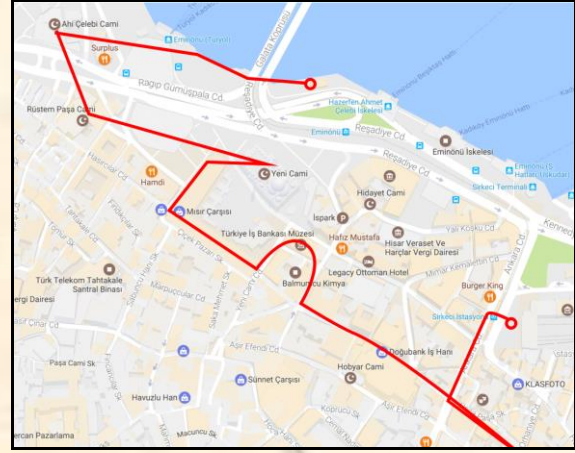
- Yaya ulaşımını destekleyerek, bağlantıları ve geçişleri artırarak, yaya yönelimli aktivitesi bulunan alanları fazlaştırmak,
- Kamusal alanların, doğal açık alanların, deniz ile bağlantıyı sağlamak, meydanlar ve parkların geliştirilerek koordine edilip birbirlerine bağlanmış sistemler oluşturmak.

Şekil 4.1.10: Eminönü-Sirkeci yaya ve bisiklet yolları (Samur, 2007)

Eminönü-Sirkeci kentsel tasarım rehberleri altı ana başlık altında toplanmıştır;

- Kentsel doku ve kimlik
- Taşıt ulaşımı ve otoparklar
- Mimari detaylar
- Yaya ulaşımı
- Sokaklar ve kamusal alanlar
- Kentsel peyzaj

Şekil 4.1.11: Eminönü-Sirkeci harita (URL-6)

SONUÇ:

Kentlerin mimarisi, mekânsal özellikleri ve dokusu ile kent kimliğinin ortaya çıkarılması, dünya standartlarında özgün mimari ve mekânsal zenginliklerin korunmasıyla kentlerin kimlik anlamında geliştirilebilmesi için tasarımsal standartların belirlenmesi ve kentsel tasarım rehberlerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Binaların yapısal tasarımları, yapının iç mekânındaki sorunlara cevap verirken, kentsel tasarımların oluşturduğu mekânlar için sınır olur ve yapıların dış mekânlarının kullanımlarına değer katar. Bundan dolayı kentsel tasarımda öne çıkan kentsel mekân olgusu, disiplinler arası oluşturulan ortak çalışmalarla, tasarımsal sürecin başından ele alınarak, planlamada kullanılmayan mekânların olmamasına dikkat edilmelidir.

Kentsel tasarımda ele alınan kentin tasarım aşamasından başlayan ve yapım sonuna kadar devam edilen süreçte aslında her disiplin kendi üzerine düşen görevi yerine getirmeli ve bu disiplinler arası süreçte her bir meslek grubunun kendine ait görevleri ayrı ayrı üstlenmelidir. Üstlenecek olan tüm görevlerde mimar bir koordinatör olarak davranmalı ve peyzaj mimarlarını, kentsel tasarımcıları, iç mimarları, hukukçuları vb. farklı disiplinleri kontrol edici ve görev dağıtıcı olarak rol üstlenip bir kentsel tasarım rehberi olmalıdır.

Çalışmada ele alınan konular ile araştırılan örneklere sonuç olarak, planlı çalışılmış ve iyi tasarlanmış bir kentsel tasarım projesinin iyi bir uygulama süreci ile sonuca ulaşması, tasarım yapılmadan ve işin ehli olmayan insanların gelişigüzel oluşturdukları plansız yapılaşma sonucu ortaya çıkan olumsuzlukların tamamen önüne geçtikleri görülmüş olup kentsel tasarım konusunda planlı çalışmaya ve kentsel tasarım rehberlerine ne kadar önem verilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA:

Akça, M. (2007) Tarihi Yarımada İçerisinde Bulunan Hanlar Bölgesinin Kentsel Tasarım İlkeleri Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ayataç, K. H. (1999). Gerçek Kent Tasarımcısı Kimdir? , 1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi Bildiriler Kitabı, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

Council, H. (2013). Harlow Future Prospect Study: Linking regeneration and growth, Harlow: Nathaniel Lichfield and Partners.

Çubuk, M. (1991), “Kamu Mekânları ve Kentsel Tasarım”, Kamu Mekanları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu 1, 15-16 Mayıs 1989, MSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

Davies, L. (2000), Urban Design Compendium, London.

Detr, (2000). Urban Design in the Planning System: Towards Better Practise, Commission for architecture and the built environment, London,

Derman, H. (2010). Haliç Bütünü İçinde Fener-Balat Yerleşiminin Kentsel Tasarım İlkeleri ve Gestalt Kuramı Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Erginöz, M. A. (2017). Şehircilik, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.

Gibberd, F. (1980). The Design of Harlow, Information Services Department; Harlow Council. Jacobs, A.B. (1980). Making City Planning Work, America Planning Association, Washington.

Karaman, A. (1992). Kentsel Tasarımda Çevresel Bütünlük ve Süreklilik, 1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, 23-24 Mayıs, MSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

Karaman, A. (1999). Bir Disiplin ve Meslek Olarak Kentsel Tasarımın Yeni Konumu, 1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi Bildiriler Kitabı, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

Koç, H. (1999). Kentsel Tasarım Rehberleri – Olanaklar/Sınırlamalar, 1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi Bildiriler Kitabı, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, s: 111-120

Konuk, G. (1999). Kentsel Tasarım Süreci, Sürece İlişkin Yaklaşımlar ve Tasarım Kontrolleri, 1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi Bildiriler Kitabı, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

Lang, J. (2005). “Urban Design: A Typology of Procedures and Products Illustrated With Over 50 Case Studies”, UK.

Orhan, M. (2015). Kentsel Kalitenin Geliştirilmesi Bağlamında Stratejik Bir Yaklaşım; Kentsel Tasarım Rehberi Kavramsal Model Önerisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özaydın, G. (1993). Kentsel Tasarım Kapsamında Tarihi Kentsel Mekânlarda Ara Yüzlerin Düzenlenmesine Sistemli Bir Yaklaşım, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özaydın, G. (2001). “Kentsel Tasarım Kontrollerine Yönelik Kıyı Yönetim Modeli, Alan Ayvalık İlçesi”, İnşaat Teknolojileri Araştırma Grubu Çalışması, TÜBİTAK.

Özdemir, B. (2017). “Kentsel Tasarım Kriterlerinin Mekânın Algısal Atmosferine Etkisi”, MTD Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, C.1, Sayı 11: 73-90.

Özdeş, G. (1992). “Şehirselleşme ve Mekân Kavramı”, 2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, 23-24 Mayıs, MSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

Samur, İ. Z. (2007). Örnek Alan Eminönü-Sirkeci’de Kentsel Tasarım Rehberi Hazırlanması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şala, D. (2013). Kentsel Kimlik Bağlamında Kentsel Tasarım Rehberlerinin İrdelenmesi (İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul.

Tezer, H. K. (2002). Kentsel Morfoloji Bağlamında Kentsel Tasarım Rehberlerinin İrdelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

URL-1, <http://www.mtdergisi.com/dergi/kentsel-tasarim-kriterlerinin-mekaninalgisal-atmosferine-etkisi20170716043500.pdf> Mayıs - Haziran - Temmuz - Ağustos 2017

URL-2, [http:// www.peyzax.com/kentsel-tasarim-emin-gunes/](http://www.peyzax.com/kentsel-tasarim-emin-gunes/) 24 Nisan 2017

URL-3,

<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=385&RecID=3158> Mayıs-Haziran 2013

URL-4,

http://www.journalagent.com/planlama/pdfs/PLAN06078RESEARCH_ARTICLE-SELVI_UNLU.pdf 07.03.2017

URL-5,

<http://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/by-design.pdf>. 01 Ocak 2017

URL-6, <http://www.istanbulkesfi.com/eminonu-gezilecek-yerler/> 29 Ocak 2017

Kent Akademisi

Article Info	CONFERENCE REPORT KONFERANS BİLDİRİSİ	
Title of Article	Innovative Approaches for Tourism: The Impact of Cittaslow	
Corresponding Author	Doç.Dr. Ruhet GENÇ Türkisch-Deutsche Universität Facult Of Econ. and Adminis. Science drgench@gmail.com	
Submission Date Admission Date	30/05/2018 / 10/06/2018	
How to Cite	GENÇ R, (2018). Innovative Approaches for Tourism: The Impact of Cittaslow , Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2. Pages, 256-263	

ORCID NO:
0000-00012345-6789

Innovative Approaches for Tourism: The Impact of Cittaslow

Ruhet GENÇ¹

¹ (Doç.Dr.) Türkisch-Deutsche Universität

OZ

Turizm İçin İnovatif Yaklaşım: Cittaslow Etkisi

Cittaslow (Slow City) Hareketi, yerel farklılığı ve sürdürülebilirliği vurgulayan ve bireylerin “yaşam kalitesini” iyileştirmeyi amaçlayan yeni ve gelişen bir uygulamadır (Pink, 2008: 163). Geçmiş gelenekleri çağdaş yaşam tarzlarıyla bütünleştiren Cittaslow hareketi, sürdürülebilirlik temelinde ilerlemeyi ve değişmeyi engeller. Kültürel mirasa sahip küçük şehirlerin özelliklerini ve kendine özgü kimliklerini ve özelliklerini koruyarak, Cittaslow Hareketi temel olarak yerel alanın özelliklerini ve özelliklerini, yerel alanın standartlarını ve yaşam tarzlarını ve diğer şehirlerden bölgeyi farklılaştıran genel şehir dokusunun kaybolmasını önlemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Cittaslow hareketi, turizm sektöründe yaşam kalitesi temelinde kültür, sürdürülebilirlik ve mirasın bir kombinasyonunu sunmaktadır.

Dünyanın dört bir yanındaki birçok Cittaslow şehri var ve etkileri uzun süredir geçmiş literatürde tartışılıyor. Ancak, bu çalışmaların hiç biri, kantitatif anlamda gerçek etkiyi değerlendirmek için Cittaslow Hareketinin etkisini modellememiştir. Bu çalışma, literatürdeki bu boşluğun doldurulmasını ve Cittaslow Hareketinin belirli şehirlerdeki olası etkilerini ölçmek için değişkenlerin memnuniyeti, zamanı ve benzeri ile ilgili bir matematiksel model sunmayı amaçlamaktadır. Makale, Cittaslow Hareketi'nin tarihsel gelişiminin sunumuyla başlayacak ve daha sonra kültür, miras, sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesi gibi Cittaslow Hareketi ile ilgili temel kavramları tartışacaktır. Daha sonra, Cittaslow Hareketi'nin turistik mekânlardaki etkisi bir model sunulmasıyla tartışılacaktır. Model, Cittaslow Hareketinin, memnuniyet değişkeninin kantitatif bir yansıması olarak düşünülebilecek “yaşam kalitesi” (QoL) kavramı temelinde etkisini ölçmeyi önerecektir. Model, analiz amacına yönelik olarak sadece turistlerin yaşam kalitesindeki değişimi dikkate almakla kalmayacak, aynı zamanda hizmet sağlayıcıların yaşam kalitesinin (yani turistik destinasyonlardaki paydaşların) Cittaslow Hareketi'nin sunumundan nasıl etkilendiğini de dikkate alacaktır.

¹ (Doç.Dr.) Türkisch-Deutsche Universität, drgench@gmail.com
(Doç.Dr..) Türk Alman Üniversitesi Öğretim Üyesi, drgench@gmail.com

Araştırmanın beklenen sonucu, hem turistlerin hem de yerel hizmet sağlayıcıların yaşam kalitesinde genel bir gelişmedir. Cittaslow Hareketi'nin etkisine yönelik bir model sunarak, hareketin katkıları daha iyi anlaşılacak ve inovasyon açısından bir sonraki adımlar için bir yol sağlayacaktır. Sonuç olarak, Cittaslow Hareketi, turizm faaliyetlerini yavaşlatıp eğlence ve keyif üzerine odaklanarak turizm sektörünün tüketici turizm anlayışından korunmasını hedefleyen yeni bir inovasyon olup, bilimsel araştırmalara büyük önem vermektedir.

1. Abstract

Cittaslow (Slow City) Movement is a new and developing practice which emphasizes the local distinctiveness and sustainability and seeks to improve “quality of life” of individuals (Pink, 2008: 163). Integrating the past traditions with the contemporary lifestyles, Cittaslow movement envelops progress and change based on sustainability. Through protecting the characteristics and its unique identity and features of the small cities with cultural heritage, Cittaslow Movement fundamentally aims to prevent local characteristics and properties, the standards and life styles of local area, and the general city texture which differs the area from other cities, from disappearing. Hence, Cittaslow Movement presents a combination of culture, sustainability and heritage in tourism sector on the basis of quality of life.

There are many Cittaslow cities all around the world and their impact has long been discussed in the past literature. However, none of these studies have modeled the impact of Cittaslow Movement in order to evaluate the real impact in a quantitative sense. This study aims to fill this gap in the literature and provide a mathematical model to measure possible effects of Cittaslow Movement in particular cities, with respect to the variables satisfaction, time, and so on. The paper will begin with the presentation of the historical development of Cittaslow Movement, and then it will discuss the key concepts with respect to Cittaslow Movement such as culture, heritage, sustainability and quality of life. Next, the impact of Cittaslow Movement in touristic places will be discussed by presenting a model. The model will suggest measuring the impact of Cittaslow Movement on the basis of the concept “quality of life” (QoL) which can be considered as a quantitative reflection of satisfaction variable. The model will not only take the change in the quality of life of tourists into consideration for the object of analysis, but it will also consider how quality of life of service providers (i.e. stakeholders in touristic destinations) is affected by the presentation of Cittaslow Movement.

The expected result of the study is a general improvement in the quality of life of both tourists and local service providers. By presenting a model for the effect of Cittaslow Movement, the contributions of the movement will be better understood and it will provide a pathway for next steps in terms of innovation. All in all, Cittaslow Movement is a new innovation, targeting to protect individuals from consumerist understanding of tourism sector by slowing down touristic activities and focusing on entertainment and pleasure, it gets significant attention for scientific investigation.

Introduction

The Cittaslow Movement was born in 1999 in Chianti which is a little town in Tuscany, Italy. Literally “citta” means city in Italian and the term “Cittaslow” indicates a slow city where people are offered a different pattern of consumption as compared to fast- and mass consumption in the city life. Considering the town itself and thinking of different way of development appears a brand new idea in a sense that improving the quality of life of tourists as well as service providers in a given destination. These ideals were endorsed by some of the Mayors in a short term as well as the president of slow food, Carlo Petrini. The municipalities joining the association are expected to care about healthy succession of seasons, the general health of their citizens, the authenticity of products and good food, sustainability of craft traditions and valuable works of art, common places such as squares, theatres, shops, cafés, restaurants as well as unspoiled landscapes and most importantly, respect of traditions through the joy of a slow food and quiet living (Rodenburg, 2015).

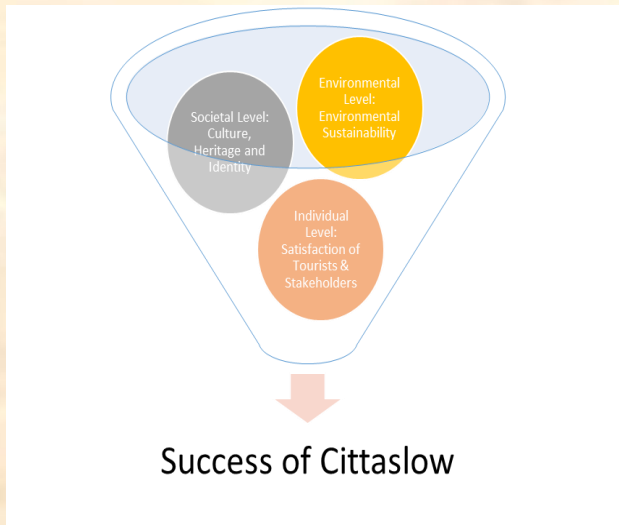
The aim of Cittaslow is to enlarge the philosophy of slowness to local communities, to government of towns all around the world, while applying the concepts of ecogastronomy in everyday life practices (Ekinçi, 2014; Rodenburg, 2015). Besides, Cittaslow movement initiates to preserve the quality of life that is integral to sense of place in each city, and creates an environmentally sustainable touristic activity opportunity (Radstrom, 2014). For example, as a part of Cittaslow activity, Slow Food has taken considerable attention as a social movement, which claims to counterpart enlarging globalization in terms of eating habits and the international food production (Genç, 2016). The network of these towns is working with the local urban

development in order to achieve a high quality on the basis of similar principles as Slow Food (Nilsson et. al., 2011). In addition to Slow Food, slowness philosophy of Cittaslow is applicable on various areas including hospitality, environmental policies, infrastructure policies and so on (Radstrom, 2014; Yurtseven & Kaya, 2015).

The Cittaslow movement highlighting the concept of slowness has received growing interest from researches of various fields such as geography, sociology and tourism, yet the research on Cittaslow in tourism discipline is limited (Park & Kim, 2016). Only a few researches have empirically investigated the sustainable tourism potential of Cittaslow (Ekinçi, 2014; Presenza, Abbate & Micera, 2015). This manuscript intend to fill the gap in the literature by discussing major aspects of Cittaslow movement, mainly on culture, heritage and identity, sustainability and quality of life, and after the discussion, a model will be suggested in order to measure the impact of Cittaslow on the basis of these variables. Considering the societal, environment and individual level at the same time will be useful to explain the success behind the Cittaslow movement, as shown in *Figure 1*.

Figure 1

Culture, Heritage & Identity

First of all, the impact of Cittyaslow starts from preserving the local culture and heritage. The “McDonaldization” of towns throughout the world is one of the growing trends in tourism sector (Knox, 2005). The global culture penetrates into countries, replaces the culturally distinctive aspects of a particular destination with standardized and fabricated ones implemented by global companies. People have started to eat the same meals, drive same cars, dress alike, etc. all around the world and cultural/local values are under the threat of extinction.

Cittyaslow movement aims to engage the soul of local community with modernity, without being excessively influenced by globalization. Moreover, cultural activities are argued to have public good attributes, contributing to general welfare of individuals in a society (Choi et al., 2010). Provision of cultural services by local governments as well as stakeholders increases the tourism potential in a given destination, especially for Cittyaslow cities or towns. The institutional framework for Cittyaslow accreditation process is closely related to the collaboration among community members (Park &

Kim, 2016). Therefore the recurrent theme of Cittyaslow appears as identity

(<http://www.cittyaslow.org/content/our-principles>).

Creating an identity should be compatible with the identity of city itself. According to Radstrom (2014) the underlying philosophy of Cittyaslow is to identify and bolster the regional assets of each city as well as preserving the lifestyles which have traditionally framed its identity. The fast-paced everyday life in today’s cities based on standardization and modernization results in anonymity of cities and increasingly globalized identities (Petrini, 2003). The organized network of small cities under Cittyaslow focuses on place-based identity in order to preserve the unique characteristics of each city (Radstrom, 2014).

Furthermore, creating this identity is also connected with the applicability of Cittyaslow movement itself, since the success of Cittyaslow towns is dependent on the support of existing active community organizations, local business activities, alternative development programs provided by local municipality, and above all, a strong sense of community (Semmens & Freeman, 2012). The identity formation on the basis of a shared understanding of Cittyaslow goals as well as a mutual agreement to maintain these goals is fundamental for local stakeholders, which, in turn, allow tourists to create themselves an identity in accordance with this slowness philosophy (Parkins & Craig, 2006; Semmens & Freeman, 2012).

Sustainability

Secondly, rediscovering the concept of “slowness” has been understood as choosing a future of quality not only for people in a particular destination but also for others, in the spirit of solidarity created by Cittyaslow movement.

Therefore the responsibility towards the natural world and next generations engenders some concerns about the environment. Through rediscovering traditional know-how, applying new technologies, and recycling and reusing Cittaslow movement ensures working towards sustainability, protecting the environment and reducing the excessive ecological footprint (<http://www.cittaslow.org/content/our-principles>).

The tourism resources can be listed into two main parts: Natural Tourism Resources and Developed Tourism Resources. Natural Tourism Resources include climate, land structure and shape, plant cover, natural monuments, thermal springs, mineral springs, beaches, natural wonder, geological formations, potable water resources, and animal species. On the other hand, Developed Tourism Resources are composed of qualified labor, information sources, transportation, sewerage and waste water, electricity, communication systems, infrastructure and superstructure (i.e. airport, resort, hotel, restaurant, shopping center, recreational area, aqua park and museum (Lerner and Haber, 2001). As Ekinci (2014) argues, sustainable tourism requires the safeguarding of the natural tourism resources and improvement of developed tourism resources on the basis of sustainability. Moreover, while touristic activities take place, natural resources are expected to be principle concern and developed tourism resources are supposed to be compatible with the sustainability of flora and fauna systems (Ekinci, 2014).

Environmental policies regarding to Cittaslow is fundamental as the potential for high quality life in a city is directly dependent on the environmental quality and sustainability of the city. These environmental policies have some common aspects including the protection of the air, water and soil, the promotion and dissemination of policies for the recycling urban refuse and other

wastes, an energy-saving plan, ban the use of genetically modified entities in agriculture, and adaptation of environmental management systems (Radstrom, 2014).

Quality of Life

Finally, Cittaslow philosophy is based on the desire to provide a high quality of life (QoL) for its residents (Radstrom, 2014). Increasing the quality of life is not an easy task. First, the authorities should determine the quality level that they want their people to achieve. According to Cittaslow philosophy, slower pace of life is equal to quality of life, since the slowness ensures environmental quality, physical wellbeing, and active and alternative transportation (Radstrom, 2014). For instance, compared to a life in metropolis where people are suffering from stress, excessive traffic jams, air and noise pollution, environmental degradation and so on. Besides, people spend most of their time for reaching some place to the other in big urban areas. On the other hand, Cittaslow enables people to live slowly, such as walking around the city, explore new places, engage in social interaction, promote personal health and environmental health, and as a result, general quality of life of individuals increases.

In the next section, a model will be suggested which combines these three main aspects of Cittaslow movement namely culture, heritage and identity, sustainability and quality of life.

The Model

The impact of Cittaslow relies on three main variables. Starting with the cultural aspect of Cittaslow movement, culture, heritage and identity are necessary for both implementation as well as maintenance of Cittaslow cities. In the accreditation process, the city or town is investigated for its cultural values, heritage sites and the

potential for social cohesion for the implementation of Cittaslow and eventually the activities lead to the emergence of new cultural values, cultural heritage sources, and identities. However, quantitative expression of such values is partially complicated. Nevertheless, previous studies shed light on the evaluation of cultural values. The economic valuation of cultural goods and heritage sites on the basis of choice modeling as applied by Choi et. al. (2010) will be used for cultural variable.

Satisfaction of tourists as well as service providers is another crucial aspect of Cittaslow movement. When tourists visit a touristic destination, they engage in new experiences, meet different people, taste different foods and wines, and spend good time that will recover their energy which they lost in long-term working periods. On the other hand, stakeholders in a particular touristic destination invest in some tourism activities such as restaurants, hotels, bars, etc. and they also engage in interaction with tourists. As a result, both tourists and service providers are affected by the tourism activity, and they need to make final judgment whether they are satisfied or not from their overall experience. This satisfaction can be measured by quality of life variable in a quantitative sense.

And lastly, environmental sustainability is fundamental for Cittaslow activities. The sustainability refers to the protection of environment and natural resources, therefore the level of sustainability can be measured from the damage received by the nature due to tourism activities in Cittaslow cities. The so-called environmental degradation including pollution, waste disposal, urban sprawl etc. has an adverse impact on tourism activities. Compatible with the philosophy of Cittaslow, local governments and stakeholders work together in terms of developing precautionary policies with respect to environmental sustainability, which, in turn, helps to

protect physical and psychological health of people in a specific Cittaslow city or town. Parallel to the previous aspect, the environmental impacts decrease the quality of life of people. The natural drawback is also subject to time variable, because environmental depletion grows exponentially.

Hence our model can be considered as:

$$IC = \beta_0 - \beta_1 CH_{(ev)} + \beta_2 QoL - \beta_3 ED^t + \varepsilon$$

Where,

IC implies *impact of Cittaslow*

$CH_{(ev)}$ implies *Cultural goods and Heritage sites (Economic Valuation)*

QoL implies *Quality of Life (for both tourists and service providers)*

ED implies *Environmental Degradation*

t implies *time* (or periods/seasons in which touristic markets work)

$\beta_0, \beta_1, \beta_2$ and β_3 imply coefficients

ε implies residual

According to the model, economic valuation of cultural goods and heritage sites, quality of life of tourists and stakeholders, and environmental degradation subject to time are three main variables by which the impact of Cittaslow movement is explained. Environmental degradation variable is suggested as negatively related to the impact of Cittaslow, as it would damage not only the possibility of a candidate Cittaslow city or town to become full member but also the sustainability of tourism activities in a particular destination. There may be additional variables that can explain the variance in

the impact of Cittaslow movement that the suggested model fails to capture. Thus, a residual is presented in the model, denoting the variance that cannot be explained by two variables.

Concluding Remarks

In general, the main aim of this manuscript is to explain the interconnectedness of three major levels that forms the basis of Cittaslow movement; these are cultural/societal, environmental and individual levels. For societal level, the community is at the center of sustainable tourism since the common goal of sustainable tourism development is to provide benefits to the environment as well as to local communities in economic, social and cultural sense (Park & Kim, 2016). Social cohesion and identity creation appear as the principal element in creating a commitment for environmental protection, along with ensuring the quality of life of tourists and stakeholders in Cittaslow destinations. As discussed in the previous sections, a considerable level of social commitment is necessary not only in Cittaslow accreditation process but also for the maintenance of tourism activities, and this will include the sustainability of environment and providing satisfaction for all residents (Üstündagli et. al., 2015). Similarly, environmental sustainability is essential for sustaining the quality of life in a particular destination (Ekinci, 2014; Presenza, Abbate & Perano, 2015) as well as protecting cultural values, heritage sites and identity regarding to a certain place and its surroundings. Finally, satisfaction received by these activities give incentive to the residents to protect their environment and cultural values by identifying themselves with the destination, which has distinctive properties compared to standardized and fabricated hegemonic culture all around the world.

Although the success of Cittaslow in Italia has been argued to become a failure in other parts of the world, since many towns do not meet the idealistic Cittaslow requirements such as sustainable physical environment, rich cultural traditions and heritage, community interaction, active local business, architecture and climate (Bjelland, 2010), these three aspects maintain their importance regarding to the success of Cittaslow movement. All in all, one activity at either societal, environmental or individual level has a significant impact on the others, the interconnectedness of these variables should be carefully analyzed in order to achieve efficient outcomes in the future of tourism sector.

2. References

- Bjelland, M. D. (2010) Small town sustainability: Economic, social and environmental innovation, *Urban Geography*, 31(8), pp. 1150–1151.
- Choi, A. S., Ritchie, B. W., Papandrea, F., & Bennett, J. (2010). Economic valuation of cultural heritage sites: A choice modeling approach. *Tourism Management*, 31(2), 213-220.
- Ekinci, M. B. (2014). The Cittaslow philosophy in the context of sustainable tourism development; the case of Turkey. *Tourism Management*, 41, 178-189.
- Genç, R. (2016). The importance of gastronomy in tourism management. In *International Interdisciplinary Business-Economics Advancement Conference* (p. 90).
- Knox, P. L. (2005). Creating ordinary places: Slow cities in a fast world. *Journal of Urban Design*, 10(1), 1-11.
- Lerner, M., & Haber, S. (2001). Performance factors of small tourism ventures: The interface of tourism, entrepreneurship and the environment. *Journal of business venturing*, 16(1), 77-100.
- Nilsson, J., Widarsson, A. S., Wirell, T. (2011) Cittaslow' Ecogastronomic Heritage as a Tool for Destination Development, *Current Issues in Tourism*, Volume 14, Issue 4, 373-386.
- Park, E., & Kim, S. (2016). The potential of Cittaslow for sustainable tourism development: enhancing local community's empowerment. *Tourism Planning & Development*, 13(3), 351-369.
- Parkins, W., & Craig, G. (2006). *Slow living*. Berg.
- Petrini, C. (2003). *Slow food: The case for taste*. Columbia University Press.
- Pink, S. (2008) *Re-thinking Contemporary Activism: From Community to Emplaced Sociality*, *Ethnos*, June, vol. 73:2, pp. 163–188.
- Prezenza, A., Abbate, T., & Perano, M. (2015). The Cittaslow certification and its effects on sustainable tourism governance. *Enlightening Tourism. a Pathmaking Journal*, 5(1), 40-64.
- Prezenza, A., Abbate, T., & Micera, R. (2015). The Cittaslow movement: opportunities and challenges for the governance of tourism destinations. *Tourism Planning & Development*, 12(4), 479-488.
- Radstrom, S. (2014) A Place-sustaining framework for local urban identity: An introduction and history of Cittaslow. *Italian Journal of Planning Practice*, 1(1), 90-113.
- Rodenburg, A. (2015, December) Presentation vice president heritage conference Amsterdam. Accessed online from <http://www.cittaslow.org/news/presentation-vice-president-rodenburg-heritage-conference-amsterdam> on 06.10.2017
- Semmens, J., & Freeman, C. (2012). The value of Cittaslow as an approach to local sustainable development: A New Zealand perspective. *International Planning Studies*, 17(4), 353-375.
- Üstündagli, E., Baybars, M., & Güzeloglu, E. B. (2015). Collaborative sustainability: analyzing economic and social outcomes in the context of Cittaslow. *Business and Economics Research Journal*, 6(1), 125.
- Yurtseven, H. R., & Kaya, O. (2011) Slow tourists: A comparative research based on Cittaslow principles. *American International Journal of Contemporary Research*, 1(2), 91-98.
- Website of Cittaslow - <http://www.cittaslow.org/>

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	The Concept of "Smart Cities" in Terms of Evolution and Meeting with Reason: How Cities Become Intelligent? Geodesign Approach	
Corresponding Author	Saffet ERDOĞAN Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, serdogan@harran.edu.tr	
Submission Date Admission Date	1800/05/2018 / 16/06/2018	
How to Cite	ERDOĞAN, S., ASLAN, M. The Others, (2018). <i>Evrilme ve Akıyla Buluşma Açısından "Akıllı Şehirler" Kavramı: Şehirler Nasıl Akıllı Olur? Geotasarım Yaklaşımı</i> , Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2, Pages, 264-273	ORCID NO:

Evrilme ve Akıyla Buluşma Açısından "Akıllı Şehirler" Kavramı: Şehirler Nasıl Akıllı Olur? Geotasarım Yaklaşımı

Saffet ERDOĞAN¹
Recep ASLAN²
Mustafa ULUKAVAK³
Mehmet YILMAZ⁴

ÖZ:

Değişim, dönüşüm ve evrilme tüm zamanlar ve mekanların ortak evrensel süreçleridir. Tarihsel dönemlere ait coğrafi kesitler bu gerçeği göstermektedir. İnsan eliyle oluşturulan ortamlardan birisi olan şehirlere insan aklı ve duyguları doğrudan yansımaktadır. Bu sebeple şehirler, konumlandıkları coğrafi alan dâhil panoramik görüntüleri, mahrem detayları ve diğer özellikleri yanı sıra soyut hafızalarını, kendilerini kuran ve geliştiren insanın ortak aklı olarak yansıtırlar. Şehirde insanın sadece elinin değil aklının da izini görebilmeliyiz. İç güdülerin ve salt zekanın orta-uzun vadeli projeksiyon üretemeyen duygusallığından kurtulmuş bir aklı, özellikle de ileri akıl olan öz aklı yansıtması halinde şehrin akıllandığını ve evrildiğini, kemâlat yaşadığını söyleyebiliriz. Görüntü ve fiziksel koşullarla sınırlı mekânsal değişimler, insanı rahatlatıp memnun etse de onun kendini kendi gibi hissedeceği ortamlar oluşturamaz. Eğer evrensel doğrularla uyumlu aklın belirleyiciliği yoksa, ileri zekâ ürünleri ile gelen rahatlık ve memnuniyete rağmen mutlu yaşam standardına ulaşmak mümkün olmaz. Teknoloji, insana has bir kavram olarak, kendisini üreten akıl kadar onu kullanan akla göre de şekillenir ve yaşama yön verir. Şehirlerin insan ve çevre ayrılmazlığını merkeze alan, koruyan ve geliştiren akılla inşa edilmeleri ancak akılla, dahası öz akılla yani evrensel doğrularla uyumlu akılla mümkündür. Öz aklın yön verdiği adımlara bu nedenle şehirleşmenin salih ameli diyebiliriz. Yapay zekâ gibi bilgi işlem kapasitesini kendi geliştirebilen otonom ürün ve sistemlerin şehirlere dokunmasının önüne geçmeye çalışmak, dünya ile birlikte nefes alıyor olmanın gereği olarak yanlıştır, global olarak da hem sağlıklı bir seçim değildir hem de sürdürülebilir bir tercih olmayacaktır. Ancak mekânın zekâ ile şekillendirilmesi sürecini akılla veya öz akılla yönetebilmek, dahası aletsel zekâyı öz aklın belirlediği koşullarda yönetmek hayati önemdedir. Bu bakışla, CBS ve Geotasarım gibi güncel imkân ve metodolojileri bu perspektifle kullanmak, insanı ve şehri zekâ ile buluşmanın

¹ Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, serdogan@harran.edu.tr

² Afyon Kocatepe Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Temel Bilimler Bölümü, raslan@aku.edu.tr

³ Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, mulukavak@harran.edu.tr

⁴ Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, yilmazmeh@harran.edu.tr

korkutan risklerinden koruyacağı gibi, gelişen teknolojilerden uzak kalmanın getireceği mahrumiyetlerle yaşamının da önüne geçebilecektir.

ABSTRACT:

Change, transformation and evolution are the common universal processes of all times and spaces. Geographical sections of historical periods show this fact. Cities that are one of the environments created by human beings reflect people's feelings and emotions directly. For this reason, cities reflect the abstract memories, as well as the panoramic images including the geographical area they are located in, the intimate details and other features, as common intelligence of the person who develops them. In the city, we should be able to see not only the hand but also the mind. We can say that the intellects and intelligence of the city are intelligent and evolving and kemalat in the case of an intelligent, especially intelligent self-reflection of the intelligence freed from emotionalism that can not produce mid-long term projection. Spatial changes that are limited to image and physical conditions can not create environments in which he can comfort himself and feel like himself. If there is no intelligence that is consistent with universal general truths, it will not be possible to attain a happy life standard, even if it comes with comfort and satisfaction with advanced intelligence products. Technology, as a human concept, is shaped by the mind that uses it as well as the mind that produces it, and it gives life direction. The intelligent construction of cities that centralize, protect and develop the inhomogeneity of human beings and the environment is only possible with reason, and more intelligently, in mind with self-reasoning, that is, universal general truths. For this reason, we can say that urbanization is a righteous process. Trying to prevent autonomous products and systems, such as artificial intelligence, that can develop their own computational capacity from touching cities is wrong as a necessity of breathing with the world, and it is not a healthy choice globally and it will not be a sustainable choice. However, it is vital to manage the process of shaping space with intelligence or self-reasoning, and moreover, to manage the instrumental intelligence on the conditions that self-intelligence determines. From this perspective, using current means and methodologies such as GIS and Geotarium in this perspective will help prevent the risks of scaring people and city intelligence, as well as avoiding the deprivation of being away from evolving technologies.

KEYWORDS: City, Geodesign, Geographical Information Systems, Intelligence, Smart Cities / **ANAHTAR KELİMELEER:** Şehir, Geotasarım, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Akıl, Akıllı Şehirler

"Evrilme ve Akıyla Buluşma Açısından "Akıllı Şehirler" Kavramı:

Şehirler Nasıl Akıllı Olur? Geotasarım Yaklaşımı"

GİRİŞ:

İnsanın kendini ve çevresini tanıma yolculuğunda kavramlar çok önemlidir. Anlayış ve anlatış, kavramlara yüklenen manalar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu nedenle, bir konu üzerindeki derinlikli çalışmalarda, kavramları asli, güncellenmiş ve evrensel özellikleriyle çok net, çok somut olarak anlamak ve zihnimize doğru bir mana ile somutlaştırıp yerleştirmek zorundayızdır. Tarihsel süreç içinde kavramlar hiçbir zaman değişmemiştir. Kavramlarla ilgili değişen husus kavramların tanımlarıdır. Bu anlamda kavramları anlamak için yapılan iş, kavramların tanımlarını güncelleyerek olayı kendimiz için yenilemiş olmaktır. Olay aynıdır, biz onu çağımız için yenilemiş oluruz. Bu bize kavramlarla kastedilen ve muhatabın bundan anladığı bir ortak duygu ve bilinç atmosferi oluşturur. Böylece, bilimsel araştırma süreçlerinde, bilimsel, sosyal ve kültürel anlamda ortak bir paydadan söz edebilmek mümkün olur. Kavramlar doğru tanımlanmadığı ve somutlaşmadığında ya da kavramlar için farklı tanımlar söz konusu olduğunda,

bilinç ve hissediş düzeyinde kafa karışıklığı olacağı için, bu durumlar ortak platformlar üzerinde geliştirilecek fikri ve entelektüel tartışmaları da doğal olarak ortadan kaldıracaktır. Benzer şekilde, sadece bireyler değil, kültürler, medeniyetler ve coğrafyalar da kavramların arka planını oluşturan manalarla anlaşır. Evrende iletişim dili aslında manalarladır ve bu dil hiçbir gramer kuralına gerek duymaz. Ayrıca çok daha kapsayıcı olup tüm zamanların ve mekânların dilidir. Her kültürün kavramsal çerçevesi, kendi münhasır anlam dünyasını, eşya ve olaylara bakışını ortaya koyar. İfade etmek gerekir ki, kavramları zamana ve mekâna hâkim olanlar, egemen kültürler ve medeniyetler olarak tarihte hep yerlerini almıştır (Çiçek, 2018). Kavramlarının manalarına vakıf olamayanlar, başka kültür ve medeniyet tasavvurlarına ait kavramları da anlayamazlar.

Evrensel şehirler inşa etmiş ve bunları sürdürülebilir şekilde günümüze getirebilmiş olan toplum hafızamızın modern zamanları şehircilik açısından kuşatamaması, mutlaka çözülmesi gereken bir meseledir. Yakın tarihimizde bunu çözme adına ortaya atılan kentsel dönüşüm kavramı adı altında gerçekleştirilen şehircilik uygulamaları ortadadır. Buradan tecrübeyle, şehirlerimizde, dolayısıyla hayatımızda İngilizce "smart cities" den mülhem "akıllı şehir" ifadesi ile geliştirilmesi

planlanan yeni uygulamaların, toplumumuzda geri dönüşü olmayan bozulmaları beraberinde getirme olasılığı çok yüksektir. Bu kavramsal çalışma, toplumumuzda geri dönüşü olmayan olası sorunların önüne geçmek amaçlı olduğu kadar, bilginin ilk saflığına dayalı bir vizyon arayışı ile beraber bu perspektifle zamanı ve mekânı şekillendirebilecek insanı ve onun üreteceği bilim ve teknolojiyi de hedeflemektedir. Literatürde yer alan "smart cities"den esinlenerek tasavvur edilen ve uygulama çalışmaları henüz başlangıç seviyede olan "akıllı şehir" tanımları üzerinden gidildiğinde, şehirlerimizin nasıl bir teknolojik depo olacağı, insanın özne olmaktan çıkıp nesneleşeceği, sadece biyolojik ve gastronomik bir canlı olarak hayatını sürdürmesine dayalı bir rol kurgulayan kent tipi ile karşılaşılacağı aşikardır (Düzenli, 2016). Bu makale, medeniyetimizin ontolojik anlayışına uygun şehir ve şehre ilişkin kavramları incelemek, irdelemek ve medeniyet perspektifimiz ile gerçekleştirilecek uygulamalara imkân sağlayacak bir yol haritası çizmeyi amaçlamaktadır.

1. Akıl ve Mertebeleri

Aygitların analiz, korelasyon, koordinasyon ve sorun çözme gibi yetenekleri ve hafıza gibi nitelikleri için kullanılan "yapay zekâ" kavramı isabetli bir tanımlamadır. Ancak, "akıllı kart, akıllı bina, akıllı araba, akıllı kent" gibi kullanımlardaki "akıl" vurgusu çok dikkatli kullanılması gereken bir kavramdır. IQ testi ile ölçülebilen bir potansiyel ve işlev olan zekâ, henüz standart bir ölçüm yöntemi olmayan ve zekâdan çok ötesini ifade eden akıldan farklıdır. Bu yüzden, akıl ve zekâ tüm dillerde farklı kelimelerle ifade edilir. Evrendeki her varlığın temel malzemesi akıldır. Bu kapsayıcı ve bir platform niteliği yönüyle akıl, hissedendir, hissettiridir. Canlı cansız tüm varlıkların kendilerini ve diğer varlıkları bilmesini sağlayan orijin his akıldır. İç güdü, zekâ ve günlük akıl gibi kavramlar, akıl sınıfına giren ama yoğunluğu farklı akıl statülerini ifade etmektedirler. Aşağıdan yukarıya doğru bunları şöyle sıralayabiliriz: İçgüdüler, zekâ, günlük akıl, öz akıl. İç güdü, zekâ, günlük akıl ve öz akıl şeklindeki tasnif, hiyerarşik olarak yatay bir sıralamadır, aklın orijinalinin ortaya çıkış derecesi bakımındandır ve fonksiyon farklılıklarına göredir. Aklın yatay sınıflandırılmasıyla ortaya çıkan bu kavramlar, aklın fonksiyonlarını o fonksiyon için gereken yoğunluk seviyesinden ortaya koyabilme düzeyleridir. Aklın bir birimdeki yoğunluğu fonksiyonuyla ilgilidir, ilgili olduğu fonksiyona göre o birimde yoğunluk gösterir ve bu yoğunluğa göre isimlendirilirler. İçgüdü, zekâ, günlük akıl ve öz akıl düzeylerinin her birinin kendine has dikey pozisyon gösteren ve insandan insana değişen şiddetleri vardır: Bunlardan öz akıl, akıl ifadesiyle hedeflenen asıl manadır ve öz akıl (lüb akli) sadece insanda açığa çıkabilecek bir fonksiyondur.

Aklın bu yatay hiyerarşik tanımlanışı, henüz bilim disiplinlerinde de günlük yaşantıda da çok fark edilmiş değildir. Bu nedenle, günlük hayatta veya sosyal çalışmalarda insanlar genellikle bu dikey şiddetler açısından kıyaslanır. "İçgüdüleri kuvvetli, zekâsı çok, fazla akıllı" gibi yorumlar, farklı akıl yoğunluklarının kendine has dikey şiddetlerine göre yapılan kıyaslamalardır ve yapılan bu kıyaslamalar yanlıştır. Günümüzde bilgiye ulaşmak oldukça kolaylaşmış, neredeyse veriye ulaşımın önündeki sınırlar kalkmıştır. Arama motorlarında bir tıklamayla ulaşılan bilgi, binlerce insanın bilgisinin çok üzerinde olabilir. Ama hala hiçbir aygıt, insanın, mutlak doğrular olan evrensel genel doğruları fark edebilen, gerçek "var" ve gerçek "yok" kavramlarını bilen "lüb" aklına dayalı öngörüsünü yani basiretini ortaya koyamamaktadır. Akıl aslında yukarıdaki hiyerarşik tanımların tümünü içeren bir yazılımın ortak adıdır. Hangi hiyerarşik gücü ifade ediyorsa, neyi ortaya koyacaksa, o bilgiyi içeren bir yazılım gibidir. Akıl fonksiyonlarındaki çeşitlilikleri, akıl ile ortaya çıkan ürünlerin farklılıklarını oluşturan şey, icra etmesi gereken fonksiyon için gerekli yoğunluk derecesi farklılıklarıdır. Örneğin mutlak doğruyu ve mutlak varı fark edebilen ve ona göre bir düzen sergileyen akıl "lüb" akıldır ama henüz yürürlükteki bilimsel bakış onu tam tanıyamamıştır. Bu kapsamda aklın mekân tuttuğu yer bile tartışılmaktadır. Örneğin "lüb" aklının yeri beyin değil kalptir (Dündar, 2015).

Akıldaki yukarıda belirtilen iki farklı statü nedeniyle insan karakterini belirleyen iki temel tanımdan söz edilebilir: zeki ve akıllı. Zeki aklını zekâ düzeyinde kullanandır. Akıllı ise, aklını öngörü, basiret olarak tanımlanan vasfıyla kullanandır. Bu anlamdaki akıl ister günlük akıl olsun ister Lüb akli olsun, bireyin mutluluğu için gerekli olan akıldır. Evrensel sevgi ve barışın tesisi için de gerekli olan akıl da bu akıldır. İşte bu akıl kullanılarak örülen kültür ve medeniyet dünyamızda, şehir ve şehirlilik, mekân ve zamanla kısıtlı tanımlarımız gibi gözükmeyle birlikte, özünde meskûn alanları ve sakinlerini, evrensel genel doğruların gelişmişliği, evrimleşmişliği ve kemâlatı üzerinden tanımlayan ifadelerdir.

Meskûn mahallin ana ögesi olan insan, hürdür ve bireydir. Ancak hür ve birey olduğu kadar ihtiyaçlarını karşılayabilmesi yönüyle sosyolojik olarak cemaati ve aidiyeti olan bir varlıktır. Beslenme, büyüme, üreme, eğitim, hayat bilgisi gibi temel edinim ve ihtiyaçlarını karşılaması, insanlar arası yardımlaşma ve toplumsal beraberliği zorunlu hale gerektirmektedir. Bu yüzden insan hayatı aynı zamanda toplumsaldır ve birlikte yaşamak kendiliğinden gelişen bir davranıştır. Bu olgunun getirdiği ve geliştirdiği süreçlerde, insan tarafından inşa edilmiş barınak ve diğer sosyal alanları içeren yerleşke ve şehirler, onları inşa eden inançların hüviyet kazanmış halleridir. Bu anlamda şehirler,

bünyesinde inanç ve fikir barındıran, insanla etkileşen alanlardır. Bu aynı zamanda terapotik bir süreçtir ki insan şehri, şehir insanı terbiye eder, imar eder. İnsanın ve şehrin bu sarmal ilişkisine dayalı evrilme ve kemâlat süreci kültürümüzde "ümran" olarak tanımlanmıştır (Meriç, 1996). Genel olarak şehir ve toplum mertebesindeki gelişme evresi medeniyet kavramı kullanılır ki, medeniyetlerin gelişmişlik kriterleri de bu minvalde daha görünür olan şehir ve şehir hayatı göstergeleriyle tanımlanır.

Şehir, sadece değişik inşa malzemelerine -bugün beton, geçmişte taş veya başka bir malzeme- şekil vermekle oluşturulan bir mekân değildir. Şehir, kevn yani oluş ile (kun/ol) emriyle o mekânı inşa eden zihnin varoluşsal arka planını oluşturan akıl ve niyetle anlam ve önem kazanır. Bu anlamda en iyi mekân algısı Hz. Âdem'dedir denilebilir (Taşçı, 2016). Çünkü Hz. Adem dünyaya Cennet'i görerek gelmiştir. Bu bağlamda, Nebi ve Resullerin adlarının şehirlerle anıldığı betimlemeler, üzerinde düşünülmesi gereken tefekkür plakaları gibi görülebilir. Onlar, şehirleri inşa eden zihnin kaynağı olan kalbin yani aklın varoluşsal arka planının yaşantı haline geldiği cazibe merkezlerine -şehirlere- hayat vermek, oraları evrensel genel doğrular platformunda yeniden canlandırmak adına görevlendirilmiş barış ve onur elçileridir aynı zamanda. Bu misyonları nedeniyle şehirler Nebilerin, Resullerin ve velilerin ayak izlerini taşırlar. Bu minvalde Hz. Âdemden bu yana İslam şehirlerinin ana gayesi, Tevhide ulaşmış idrakin koordine ettiği her düşünce ve idrakte bağımsız bireylerin beraberliğine dayalı cemaatleşmeyle; tüketen değil, değerlendiren, üreten ve paylaşan yaşam merkezleri oluşturmaktır ki, bunun çok ileri örnekleri Asr-ı Saadet Medine'si, Osmanlı şehirleri ve Endülüs gibi birçok fotoğrafta mevcuttur. Bu bakışla şehir hayatı, öz aklın gösterdiği hakikate yönelişin eyleme dönüştüğü yaşama biçiminin izlenebilir ve sürdürülebilir belgesi gibidir. Bu yönelişte ilerlememizi sağlayacak önemli bir mesele, evrensel fenomenlerin, yani eşyanın hakikatinin bilinmesidir. Bu bilinçteki insanın çevresine ve diğer yaşam paydaşlarına zarar verecek ekonomik, sosyal, siyasal süreçler düşünmesi, planlaması ve uygulaması düşünülemez. Ancak bu evrilmişlikteki-kemalattaki insan ve toplum, eşyayı doğru okumuş, mülk, mülkiyet, tasarruf, yetki, sahiplik gibi tanımların gerçek sınırlarını, doğru çizmiş olacaktır.

Kur'ani anlayışta Allah'ın dışı yoktur: "Ehad olan Allah" bunu ifade eder ki bu gerçeklikten bakışta, Allah kelimesi ile ifade edilen mana, her şeyi kuşatan bir varlık olarak algılanır (57. Hadid, 3). Bu aslında önemli bir bilimsel bakıştır. Bu gerçeklik güncel bilimin kabul ettiği gözlemsel koşullarda henüz ortaya konulmadığı için hipotez olarak adlandırılrsa da, hisse ve akıl yollu öngörüye dayalı bu gerçeklik, kanunlaşmış bilimsel kuralları aşan kanıtlara sahiptir. Bu kanıtlar lüb aklıyla

bakabilen, öz akılla görebilenler içindir. Yenilerde vefat eden Stefan Hawkins'in zekâsı ve günlük aklıyla ulaştığı ve gördüğü gerçekler gibi. Bu bilimsel bakış, mutlak mülk ve mutlak tasarruf sahibi adına insana, kendisinin bir görüntü olan bedeninde ve yeryüzünde tasarruf yetkisi yüklemektedir. Yüklendiği bu sorumluluk, onu bedeni, duyguları, iradesi, malı, mülkü, ailesi, hayvanlar, bitkiler ve cansız sanılanlar dâhil tüm varlıklardan sorumlu bir yaşantıya ulaştırır. Toplumumuz bu ontolojik anlayış ve yaşantı kültürüne zaten sahiptir. Kültürümüzde şehir yönetimi için kullanılan "şehremaneti" ve şehir yöneticileri için kullanılan "şehremini" gibi kavramlar bu anlayışı ortaya koyan bariz örneklerdendir. Bu kavramlar, şehir üzerinde hâkimiyet kurmayı değil, kendi bedeni ve yeryüzü gibi, şehirleri de bir emanet görmeyi ifade ederler. Mülkiyet üzerindeki yetkisinin kendisine sadece emanet düzeyinde olduğunu fark edemeyen insanın dünyayı barıştan uzaklaştıracağı ve imar edemeyeceği vurgulanmıştır (Erdoğan ve Aslan, 2018).

Son yüzyılda, cami, vakıf, bedesten merkezli yatay ve belirtilen anlayışı koruma amaçlı mahrem şehirleşme yönelimleri genel olarak terk edilmiştir. Bu sebeple şehirler taşıdıkları anlam yanı sıra görseelliği de yitirmeye başlamıştır. Betona dayalı teknolojileri küçümsemediğimizi belirterek ifade edelim ki, sırf beton kütleler haline dönüşen yapılara eşlik eden gürültü, görüntü kirliliği, ışık kirliliği ve ahlaki kirlenme dâhil tüm kirlenmeler, evrensel yasalarla uyumlu şehir kültürünü korumayı sağlayacak mahrem alanımız olan idrakımıza ve bir anlamda da istikbalimize odaklanmaktadır. Berger (1993) bu durumun toplum ve kültürün sekülerizasyonundan kaynaklandığını ifade etmekte ve ontolojinin olumsuz evrilmesinden dert yanmaktadır. Ona göre, toplum ve kültürlerin sekülerizasyonu, aynı zamanda bilinçlerin sekülerizasyonudur. Berger, kendi toplumundaki gözlemlerine dayanarak, modernleşmeyle birlikte dinin, dünyevileşmenin bağımlı değişkeni haline geldiğini belirtir. Batıda din, bir zamanlar toplumsal düzeni etkileyici, kapsayıcı ve hatta belirleyici iken; bugün artık, toplumsal yaşantının sadece bir bölümü haline gelmiştir. Bu anlamda sekülerleşme, dini inançlar ve kemalat yolundaki düşünüm biçimlerinin çöküş süreciyle de ilgilidir (Çiçek, 2018). Evreni, kendini, mülkiyet ve emanet kavramları algısı doğru konumlandırılmamış insanın tabiatı sorumsuzca kullanarak ifsat ettiği Seyyid Hüseyin Nasr tarafından da dile getirilmiştir (Nasr, 1988). Bu algıdaki insan için eşya, ulaşılması mümkün son noktaya kadar kullanılacak ve istismar edilecek bir nesne gibidir. Gelinek noktada dünyanın durumu bu kullanım ve istismarın ve istismarın devam etmesine olanak sağlamayı imkânsız kılmaktadır. Aslında pek çok kişinin, onun durumundan kaygı duymaya başlamasının nedeninin de bu olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda Nasr, insanla tabiat arasındaki dengenin bozulduğunu pek çok kimsenin kabul ettiğini

belirtmekte ama bu dengesizliğin, insanın evrensel genel doğrulardan uzaklaşarak bozulmuş algısı ve yaşantısından kaynaklandığını herkesin fark edememiş olduğunu ifade etmektedir. Yürürlükte olan “tabiata hâkim olma” düşüncesi, “tabiatın gözcüsü, emanetçisi olma” düşüncesinin yerine oturtulmuştur. Aslında bu tablo insan eliyle bozulmuş din anlayışının doğal bir sonucudur (Dündar, 1995). Benzer şekilde, seksenli yılların sonlarında Birleşmiş Milletler’de “Çevre sorunlarının varlığı ve çözümünü artık tüm ülkeleri ilgilendirmektedir. Yerel ve mahalli çevre sorunlarının varlığına rağmen, asıl tehlike çevre sorunlarının küresel etkileridir.” söylemiyle aynı durumu farklı bir dille itiraf etmektedir (WCED, 1987). Şubat 2007’de Paris’te yayınlanan Küresel Isınma Raporu, küresel ısınmanın 2100 yılına kadar 1,8 ila 4 derece arasında artışa yol açacağını bildirmekte, çevre sorunlarının en büyük sorumlusunun da insan olduğunu özellikle vurgulamaktadır (Özdemir, 2014). Gerçek din algısıyla yaşayan insanın sahip olduğu öz akıl hata yapmaz, hiçbir koşulda sekülerleşemez, sekülerleşmenin görüntülere dayalı bir sanal yanılma tuzağı olduğunu çok somut bilir ve yaşar.

2. ŞEHİR ALGIMIZ

Şehirlerimizi geçirdikleri değişimler ve yenilenmeler bağlamında gözlemlediğimizde; evrensel genel doğrularla uyumlu dünya görüşü ve medeniyet tasavvurunun kaybolmaya başlamasıyla birlikte, karşı karşıya olduğu değer kaybı ve ifsat ortadadır. Şehirleri ümran anlayışıyla inşa edecek algı, halife olarak yüklenilen emaneti yaşayan, bunun gereği davranışları (salih amelleri) ortaya koyanların algısıdır ki bu zihin dünyasında şehir güzeldir. Güzel şehirleri güç, kuvvet ve fiziki imkanlardan çok, vahiyden destek alan öz akla dayalı ileri bir vizyon kurar ki o vizyonla bakan zaten güzel görür, güzeli görür ve güzeli inşa eder. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus şehirlerin güzel olması, aynı zamanda evreni oluşturan kanunlar olan Esmâ’ül Hüsnaların güzelliğinin ifadesi ve inşası olmasıdır. Bu anlayışla, yeryüzünün imar ve inşasının insanın temel mükellefiyetlerinden olduğu ve onun “amel-i salih” bağlamında en önemli eylemi olduğuna işaret eden Cansever; (2006) “Şehir; ahlâkın, sanatın, felsefe ve dinî düşüncenin geliştiği ortam olarak, insanın bu dünyadaki vazifesini, en üst düzeyde varlığının anlamını tamamladığı ortamdır.” demektedir ve bu anlamda halifelik şuurunu da şu şekilde dile getirmektedir: Dünyayı bilirken de Cenab-ı Hakk’ı bilmiş oluyor. Bunu bilince de dünyaya karşı sorumlu hale geliyor. Bu bilince sahip tek yaratık olunca, bu güzelliğin hüsn-ü muhafazasını da yüklenilecek yaratık oluyor.” Cansever, bu idrakte insanın görevinin, ilâhî iradeye yönelik bilincini yaptığına yansıtması olduğunu ifade etmektedir (Düzenli, 2015). Bu anlamda, şehirlerimizi imar edecek anlayış, öz akli kullanan ve muhafaza eden anlayış olacaktır ki bu anlayıştaki “yeryüzü bize mescit

kalındı” algısı, tüm mekânlara mescit hassasiyeti ile yaklaşma sonucunu kendiliğinden getirir. Bu durumda, gittikçe artan, geri dönüşsüz şehir ve çevre sorunları oluşmayacaktır. Bu anlayışta bir evrensel yönetici olan Fâtih Sultan Mehmed de “Hüner bir şehir bünyâd etmektir; reâyâ kalbin âbâd etmektir” tespitinde bulunmuştur. Bu ifadede geçen “şehir bünyâd” ı ile “kalbin âbâd”ı birbirinden ayrılamayan kriterlerdir. İnsanın ve şehrin bu yaklaşımdaki sarmal imarı, Cemil Meriç’in (1974) ümran anlayışının temelindeki bakış açısıdır. Ümran, yani günün donanımlarıyla kalkınma, şehirlerin karakterini artırıp, insan için yaşamaya değer bir hayatla varlığının farkına varmasına vesile olabilmektir.

3. Teknolojik Seyrin Kaçınılmaz Ürünü: Akıllı Şehirler

“Akıllı şehirler” kavramı ile şehirleri dönüştürmeyi hedefleyen organizasyonların tanımları, kavramlar üzerinden oluşturulmak istenilen dönüşümlerin içeriği hakkında ipuçları vermektedir. Uluslararası Standartlar Enstitüsü’ne (ISO37120, 2014) göre akıllı şehir, şehrin planlamasını, yönetimini, inşasını ve akıllı hizmetleri kolaylaştıracak, nesnelerin interneti, bulut bilişim, büyük veri ve entegre coğrafi bilgi sistemleri gibi yeni nesil bilgi iletişim teknolojilerinin uygulandığı yeni bir kavram ve yeni bir modeldir. AB (2014) raporunda akıllı şehrin farklı ölçeklerde ve farklı amaçlara yönelik farklı tanımlamaları olmasına rağmen genel olarak akıllı şehir, ortak yaşam sorunlarını belediyeye dayalı bir ortaklık temelinde katılımcı bir anlayışla, BİT tabanlı uygulamalarla çözen bir kavram olarak belirtilmiştir. ABD’de ise bu kavramdan anlaşılan genel anlam; verimliliği artırmak, karmaşıklığı yönetmek ve yaşam kalitesini arttırmak için entegre bir bilgi ve iletişim teknolojisi (ICT) ile şehirlerin sürdürülebilir bir iyileşmeye öncülük etmesi olarak tanımlanmıştır (Ramaprasad vd, 2017). Ülkemizde TBV bünyesinde hazırlanan Akıllı Şehirler Yol Haritası Raporu’nda (2016) sınırlı kaynaklarını daha etkin kullanmak için bilgi ve iletişim teknolojilerine yatırım yapan, bunun sonucu tasarruf eden ve bu tasarrufla sağladığı hizmet ve yaşam kalitesini yükselterek doğada bıraktığı karbon izini azaltan, çevreye ve doğal kaynaklara saygılı ve tüm bu sayılanları yenilikçi ve sürdürülebilir yöntemle yapan şehir, akıllı şehir olarak tanımlanmıştır. Şehrin daha yaşanabilir, daha sürdürülebilir, daha verimli olması amacıyla bilgi iletişim teknolojilerinin sağladığı çözümleri;

- odağına insanı alarak,
- ilgili tüm paydaşların ve kurumların sahipliğinde,

- kişisel verinin gizliliği ve diğer etik kuralları ihlal etmeden,
- katılımcı ve şeffaf bir şekilde uygulayabilen,
- kendini sürekli geliştiren ve öğrenen

yaşam alanı akıllı şehir olarak belirtmiştir (Akıllı Şehirler Yol Haritası, 2016).

Her ne kadar tabirin yanlışlığını belirtmiş olsak da akıllı şehir kavramı literatürde yer almıştır. Bu tanımlama bir vizyon olmakla birlikte, akıllı şehirler başlığı altında gerçekleştirilen uygulamaların çeşitliliği net bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır. Dünyanın önde gelen siyasi ve ekonomik organizasyonların yukarıda belirtilen tanımları incelendiğinde şehre ve şehirdekilere bakış ile ilgili bir yeni öneri ve tanım ortaya koymadıkları görülmektedir. En iyisi diyebileceğimiz TBV'nin tanımında "odağına insanı alan" tabiri bulunmaktadır ki bunun nasıl yapılacağı, raporda "insanı merkeze alarak şehirlerin daha sürdürülebilir, daha yaşanabilir ve daha verimli olabilmesi amacıyla teknolojik çözümlerin katılımcı yaklaşımla kullanılması" olarak belirtilmektedir. Burada akla gelen bir soru; "Daha önceki uygulamalarda şehirler insanı merkeze almıyor muydu ki akıllı şehir uygulamaları ile bu sağlanarak şehirlerimiz akıllı olacaktır?" sorusudur. Ama bu tanımlama şöyle de anlaşılabilir: Bilimi doğayla mücadele olarak gören ve uzun yıllar boyu bilim ve araştırmayı böyle tanımlayan yaklaşımların doğal sonucu olarak yaşam alanımız ve insan dahil içindeki tüm varlıklar, bilimsel ürünlerin acımasız gücü karşısında acı tecrübeler yaşamışlardır. Nükleer, kimyasal ve biyolojik saldırılar, küresel ısınma ve iklim değişikliği, genetiği değiştirilmiş organizmalar, sayısız frekansta risk üreten ve sürekli hale gelmiş ultrasonik, elektriksel ve elektronik radyasyon kaynakları bu kapsamda hemen sayılabilecek, insana rağmen niteliğindeki gelişmelerdir. İnsan teknolojiyi insanla ve doğayla savaşan bir güç olarak kullanmaya devam eden yaklaşımını bırakmadığı takdirde yapay zekanın büyük veriyi kullanarak ulaşacağı gücün sınırlarını kestirmek mümkün görünmemektedir. Bu yaygın risk sebebiyle de tanımlamada "odağına insanı alan" tabiri konulmuş olabilir; hatta bu nedenle konulmuş olmalıdır. Hatta bu, sadece insanı değil, cansız sanılan varlıklar dahil tüm habitatı odağına alan bir yaklaşım olmalıdır.

Literatür niteliğindeki ayetlerden anlıyoruz ki, bizim cansız, şuursuz olarak algıladığımız taş, toprak, eşya hissiz, şuursuz şeyler olmadıkları gibi, her biri hisseden şuurlu, kendine özgü akla sahip varlıklardır. "Yedi semâ, arz ve onların içindekiler O'nu tespih eder, (evrende

yürüyen programa tabi olarak yaşadıklarını, programın sahibine deklare eder). Hiçbir şey yok ki, O'nun Hamdı olarak tespih etmesin. Fakat siz onların işlevini anlamıyorsunuz" (İsra suresi/44).

İnsan tanımlayamadığı şeyi anlayıp yönetemez. Bu yüzden, gerekli evrilmeyi-kemalatı yaşayabilmesi için öncelikle nasıl bir yazılıma sahip olduğunu bilmesi gerekir. Bu anlamda yukarıda belirttiğimiz kadim ontolojimizi güncelleyerek hayata geçirecek tanımlamalar ışığında gerçekleştirilecek uygulamalarla "teknolojik şehirler" değil de "akıllı şehirleri" oluşturulabilir. Bu anlayış dışındaki uygulamalar iyi niyetli olarak "odağına insanı alan uygulamalar" ibaresi taşısın da öz akıldan beslenmeyen projeksiyonlar ve uygulamalar bir noktada boşa gittiği için, sonuç olarak bu uygulamaların tekrar tekrar kentsel dönüşümleri gerektirecek yeni uygulamaları ortaya çıkaracağı aşikardır.

Bu anlamda müttaki yani korunan kavramı karşımıza çıkmaktadır ki, müttaki olmak aslında "akıllı" olmak yani yukarıda açıklanan öz akılla tespit edilen bilgiye göre öngörülebilir hareket etmektir. Bu nedenle akıllı kişi bilgili kişiden farklıdır. Bildiği halde tedbir almamış olan bilgidir, müttaki değildir, akıllı değildir. Salt iyi niyet zeminine oturan projeksiyonlar akıl süzgecinden geçmemişliklerinin sonuçlarını yıkıcı olarak yaşarlar. Oysa akıl temel platform olması halinde akıllı davranış başlığı altında "iyi niyet" zaten vardır. Buna rağmen iyi niyet ana başlık yapıldığında öz akıl desteği ortadan kalkabilir. Ana başlık öz akıl olduğunda zaten iyi niyet olacağı için iyi niyetli olmak için ayrıca gayret gerekmez, o öz aklın gereğidir. Bu anlayış ile, şehrin bütün birimleri, bireylerin kişisel kabiliyetlerini geliştirmesine imkân veren, teorik ve pratik olarak yetkinleşerek yaratıcı ile vasıtasız bir ilişkiyi mümkün kılan bir yapılanmaya vesile olarak kurgulanır. Bu durumda, insanların bu gelişimine olumsuz etki eden ulaşım, çevre, yaşam koşulları ve ekonomik şartların düzeltilmesi anlam kazanır. Bu noktada, bu ontolojinin mirasçısı Müslümanların ayet ve hadislerdeki muhit, komşuluk, kararlara bilgi enformasyonu (istişare) ve mülkiyet epistemolojisini ve hukukunu çevre ve şehir açısından yeniden irdelemeleri gerekmektedir. Bu yapıldığında, evrensel genel doğrulara ait çevre bilinci ve etiğin geliştirilmesi, bir sorumluluk şuurunun yerleştirilmesi adımı olarak karşımıza çıkacaktır. Öyle olunca, insan kendine ve diğer canlı cansız tüm varlıklara, hatta gelecek nesillere karşı olan sorumluluklarını ve görevlerini yeniden önemseyip üstlenmek konumunda olur (Özdemir, 2014). İşte bu anlayışta şehirlerin akılla dönüştürülmesi ve sürdürülebilirliği söz konusu olabilir ki kadim şehirler bu anlayış ile akıllarını koruyarak ve kalkınmalarını sürdürerek günümüze gelebilmişlerdir. Bu cümleyi sadece Newton yasalarının kısıtladığı bakışla değerlendirsek anlaşılması güçleşir. Tüm zamanların ve mekanların etik

değerlerini barındıran perspektiften de yaklaşmalıyız ki bu durum anlaşılabilirsin.

1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED)'nin Oslo toplantısında sunulan "Ortak Geleceğimiz" başlıklı raporda sürdürülebilir kalkınma en genel anlamda "gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme imkanlarından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma" olarak ifade edilmiş ve "Yoksulluğun olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır." ifadesi yer almıştır (WCED, 1987). Bu, bizim ontolojimizin Avrupa tarafından yeni saptanması ve bu ontolojiden sapmanın getireceği sonuçların günümüzde yaşanan durumu tespiti olarak literatüre geçmiştir (Dündar, 2003).

4. Akıllı Şehirler Sürecinde Geotasarım Uygulamalarının Yeri

Allah adına üstlendiği yetkiyle, yeryüzünü imar eden insanın ortaya koyduğu en önemli sanat eserlerinden biri şehirlerdir. Şehirleri akıllandırma sürecinde evrensel genel doğrular, yani sünnetullah bilgileri doğrultusundaki gerçek mekânın elde edilmesine yardımcı olacak ümran kurallarının yeryüzünü, dolayısıyla şehri imar edecek mevzuat ve uygulamalara yansıtılmasında geotasarım kavramı şehirleri "akıllıya" dönüştürmede kullanılabilir etkin bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Akıllı şehirler yaklaşımını geotasarım metodolojisi ile gerçekleştirme sürecini tartışmadan önce, önemli mekânsal araştırma enstitülerinden olan CASA'nın (The Bartlett Centre for Advanced Spatial Analysis) 2017 tarih ve 210 numaralı raporundaki bazı tespitlere bakmak yerinde olacaktır. Raporunda akıllı şehirler hareketi ile yaşadığımız şehirlere ve 21. yüzyıl ve sonrası şehirlerin fonksiyonlarındaki yön değişikliğine dikkat çekilmektedir. Enerji bazlı dünyadan bilgi bazlı dünyaya geçişin yaşanmakta olduğu ifade edilecek, Kondratieff dalgalarından 5. sinin sona erdiği ve evrensel akıllı şehirler çağı olarak adlandırılan 6. dalganın başlamakta olduğu belirtilmiştir. Raporunda, geleceğin şehirlerinin fonksiyonlarının nasıl kendi şekliyle artarak bağlantısının kopacağını, bizim mekânsal davranışlarımızdan anladığımız şekliyle şehrin değişimi hakkındaki bilgi, veri edinimi ve veri üretimine nasıl güvenileceği ve yeni teknolojilerin birbiriyle nasıl birleştirileceğiyle ilgili geçiş hakkında genel bilgiler verilmekle beraber, şehirlere bakışın değiştiği belirtilmekte ve "Son 50 yılda şehirlere bakış açımız tersine dönmüştür denilmektedir. "20. yüzyılın ortalarında şehir, baskın gelen düşünceye göre düzenli koşullar altında çalışan ve yukarıdan aşağıya kontrol edilebilen bir makine gibi düşünülürdü. Günümüzde şehirler daha çok bir organizma gibi düşünülmelidir." denilerek fizik baskın bir anlayıştan biyolojik baskın bir anlayışa geçildiği vurgulanmıştır. Benzer olarak, Singapur da 2015 yılında,

"akıllı şehirlerden akıllı ulusa" sloganıyla şehirlerin insan bedenine benzetilerek yönetimi anlayışını önemsediklerini belirtmiştir. Singapur, şehirleri insan bedeninin çalışma prensibinden esinlenerek yönetmeyi hedeflediklerini şehir plancısı ve CEO Dr. Cheong Koon Hean ağzından açıklamıştır (TEDxSingapore, 2015, Şekil 1). Dikkat çekicidir ki kadim kültürümüzde de insan, büyük alemin küçük bir misali olarak ifade edilmiş, insan bedeni düzenli bir şehir gibidir denilmiştir.

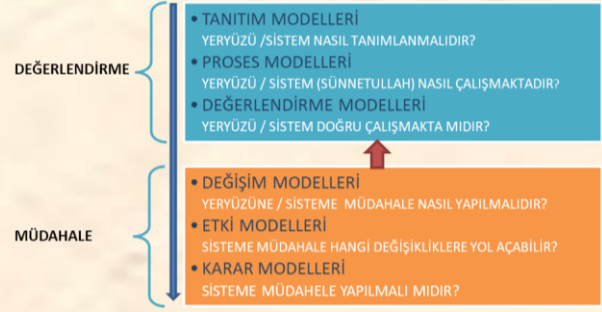
Şekil 1. Bir akıllı şehir ve akıllı millet nasıl dizayn edilebilir (Cheong Koon Hean | TEDxSingapore)

Akıllı şehirlerin en önemli başlıklarından bir tanesi "ortak akıl"dır. Şehirle ilgili uygulamaları hayata geçirirken tüm paydaşların fikir ve katkılarını alacak zemini oluşturmak ve birlikte çalışma kültürünü inşa etmek çok önemlidir. Kavramsal olarak bir şehrin gerçek anlamda dönüşümünü sağlamak için kesinlikle çok disiplinli bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Akıllı uygulamalar ile birlikte, altyapının oluşumu, kent estetiği, şehir planlama ve sosyal projelerde birçok disiplinin aynı anda kullanılması başarıyı artıracaktır. Projelere hem paydaşların katılımının sağlanarak ortak çalışma kültürü ve ortak dilin oluşumu, hem de vatandaşların katılımının sağlanması önemlidir. Aksi takdirde kamuoyu desteği ve katılımı sağlanamaz (akillisehirler.org). Değindiğimiz ontoloji ile şehirleri akıllı şehirlere dönüştürmek için çevre ve şehir platformunda insan kaynaklı değişimleri ortaya koyabilmek, sadece planlama değil, aynı zamanda tasarım sürecini de içeren metodolojilere ve bunların entegre olduğu teknolojilere ihtiyaç duymaktadır ki "geotasarım" bu anlayışı ifade etmek için son dönemde önemsenmeye başlanmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime olarak "geo" ve "tasarım" kelimelerinin birleşmesiyle oluşur. Geo, geographic kelimesinin kısaltması olup coğrafya ve ilgi alanlarını tanımlarken; tasarım, bir şeyi zihinde biçimlendirmek, kurmak ve o şeyi biçim, varlık ya da plan olarak ortaya çıkarmak için yapılan aşamaların bütünüdür ifade etmek üzere coğrafyaya uygun müdahaleler yapma süreci olarak ifade edilmektedir.

Geotasarım kavramı aslında Kur’ani bir temele dayanmakta ve ontolojik anlamda da ilk olarak Âdem (AS)’da (Bakara 31; Araf 31) ortaya çıkmaktadır. Kuran’a göre evren ve içindekiler vahyin beden dili gibidir, onlar da birer kanıttır, yani ayettir. Bu bakışla evreni okumak iman ve salih amelin temelidir. Bir Müslüman için bu okuyuşun açığa çıkışı olan salih amelin uygulanabilirliği için geotasarım önemli bir araçtır. “Geotasarım” ilk defa Klaus Kunzmann (Geodesign: Chance oder Gefahr, 1993) tarafından ifade edilmiş olmasına rağmen literatürdeki genel temayül Peyzaj Mimarı Ian McHarg’ın “Design with Nature” (1969) kitabında, kavramın planlama ve tasarıma yeni bir fikir ve tarz getiren ekolojik planlama konsepti olarak anlatılmasına atıf yapılmaktadır.

Günümüzde, geotasarımın kavramsal bir çerçeveye oturtulması ve uygulama prosedürlerinin geliştirilmesi anlamında ilk akla gelen isim Harvard Üniversitesi’nden Prof. Dr. Carl Steinitz’dir. Steinitz’in “A Framework for Landscape Planning” şeklinde adlandırıldığı modeli “The Steinitz Framework for GeoDesign” olarak geliştirmiştir (Steinitz, 2012). Bu çerçeve, çevre ya da şehirlere yönelik peyzaj planlama sürecinde 6 farklı iş paketinin uygulanması temeline dayanmaktadır (Şekil 2). Steinitz’in Geotasarım iş paketlerinin incelediğimizde; ilk 3 iş adımı var olan çevresel şartlara bakılarak mevcut durumun değerlendirme sürecini içermektedir. Şekil 2’de görüldüğü gibi ilk soru, yeryüzünün ve sistemin -ki burada önerdiğimiz şehrin- nasıl tanımlanacağıdır. Bu süreç coğrafi bilgi sistemlerinde coğrafi verinin tabakalarına ayrılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS); mekâna ilişkin problemlerin çözümü amacıyla konumsal ve öznitelik verilerinin toplandığı, depolandığı, modellendiği, analiz ve sunum işlemlerinin gerçekleştirildiği bir yönetim sistemi ve karar destek aracıdır. CBS akıllı şehir uygulamalarında şehir ölçeğindeki uygulamaları kent bilgi sistemleri (KBS) olarak adlandırılmaktadır ki akıllı şehir uygulamaları ve şehirlerin dönüşümleri için uygulanacak tüm uygulamalar KBS platformu üzerinde gerçekleştirilecektir. Bu anlamda şehirlerin evrilmelerinde KBS altyapısı ve standartlarının oluşturulması çok önem arz etmektedir (Erdoğan, 2014). İkinci soru, coğrafyanın/sistemin gerçekte nasıl çalıştığıdır. Burada CBS verileri coğrafi süreçlerin tanımlanmasını sağlayacak mekânsal analiz modeli ile birleştirilmekte kullanılmaktadır. Üçüncü soru, tüm faktörler göz önüne alındığında coğrafi sistemin nasıl değiştirilebileceğidir. CBS ile gerçekleştirilen uygunluk ve kapasite modellemesi bu sorunun cevabının verilmesine yardımcı olmaktadır. Sonraki 3 prosedür ise dönüşümün nasıl olması gerektiği ile ilgili müdahale sürecini içermektedir; başka bir deyişle ilk üç iş paketinde belirlenen içeriğin nasıl değiştirilebileceği, bu değişimlerin ne gibi olası sonuçlar doğurabileceği ve o değişikliğin gerekip gerekmeyeceği gibi hususlar yer almaktadır Çabuk vd., 2012; Erdoğan ve Aslan, 2018).

Şekil 2. Steinitz'in geotasarım çerçevesi

Geotasarım metodolojisi bu altı iş paketi yoluyla sürdürülebilir bir anlayışla sisteme müdahale adına hızlı ve uyarlanabilir bir süreç sağlamaktadır (Steinitz, 2012; Erdoğan ve Aslan, 2018).

SONUÇ ve ÖNERİLER:

Evren ve içindekiler yalnızca bilimsel araştırmalar için keşfedilmeyi bekleyen bir laboratuvar malzemesi değildir. Yeryüzü ve şehirler yüksek bir bilimsel hayranlıkla secdeye varılan mescitlerdir, zamana ve mekâna aidiyetleri vardır.

Coğrafya, sözlü olmayan iletişim dilidir. Allah ismiyle işaret edilen mana yalnızca bal arısına değil, her varlığa görevini ve yaşantısını vahyetmiş ve yüklemiştir. Bu anlamda ünlü coğrafyacı Tobler coğrafyanın ilk kuralını şöyle dile getirmiştir: “Her şey her şeyle ilişkilidir, bu ilişkinin derecesini yakınlıklar belirler.” (Tobler, 1970) Bu kuralın tespit ettiğine benzer şekilde, BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun 1987 yılına ait “Ortak Geleceğimiz” adlı raporunda “Yoksulluğun olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır.” notu düşülmüştür. Bu anlamda, çevrenin ve şehirlerin karşı karşıya olduğu bugünkü bozulmanın üstesinden gelmek ve tabiatla barış içerisinde yaşamak için derin bir çevre anlayışına ihtiyaç vardır. Arne Naess bu anlayışa Derin Çevre (Deep Ecology) der. Naess’in derin çevreyle kastettiği, insan-çevre ilişkilerinin yeniden ve derinlemesine sorgulanmasıdır. Naess, tabiatın bize sunduğu faydaların ötesinde, insan-tabiat ilişkisini yeniden temellendirerek; bu bağlamda kâinatın mütevazı bir üyesi olduğumuzu kabul etmek gerektiğini belirtir ve her tür toplumsal yabancılaşmayı yani ötekileştirmeyi de reddeder (Özdemir, 2014). Batının sorgulama aşamasında olduğu bu anlayış, toplumumuzda, yukarıda da tasvir edildiği üzere, bilim ve kültür dünyası yazarlarının müşterek tespiti ile Kuran ve sünnet kaynaklı eşya ve ontoloji anlayışı ile yaşanmışlık düzeyindedir. Üzeri örtülen bu idrak pratiğini tekrar hatırlamak ve “akıllı şehirler” sürecini hayal kırıklığına uğratmamak adına

yazılan bu makalede belirtmemiz gereken önemli bir husus da, geleneksel yerel yönetim politikalarıyla ilgilidir. Tüm kararların tepeden, bir merkezden alındığı bir mekanizmayla şehirlerimizi “akıllı şehirlere” dönüştürmek mümkün görünmemektedir. Şehrin karşı karşıya bulunduğu sorunlarla mücadele etme, çözüm yolları bulma ve gelecek nesillere daha akıllı çevre ve şehir bırakma görevinin sadece yerel yönetimlere bırakılması düşünülemez. Her birey şehrin bir vatandaşı olduğu için, şehirdeki her şeyden sivil ve demokratik bir anlayışla sorumludur. Günümüzde bu anlayışı yaşama geçirecek reel uygulamalara ihtiyaç vardır (Özdemir, 2014). Ülkemizde daha kaliteli yaşam ve eğitim ihtiyaçları, sağlık hizmetlerine kolay erişim, iş imkânları gibi sebeplerle kırsaldan kente olan göç sonucu, nüfusun %92’si il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Şehirleşme dünyada olduğundan daha hızlı bir şekilde ülkemizde de artmaktadır. Giderek artan ve çeşitlenen hizmet beklentileri ve yaşanan altyapının dönüşümü gibi sorunlarla karşılaşan yerel yönetimler, şehirlerindeki verileri toplama, derleme ve analiz ederek kaliteli bir yönetim için sürekli daha etkili yöntemler arayışı içindedir. Bu anlamda CBS destekli geotasarım metodolojisi nasıl bir şehir kurmalıyız sorusuyla hesaplaşmamıza olanak sağlayarak, şehirlerin akıllı şehirlere dönüşümünde etkin bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişen iletişim teknolojileri sayesinde, ortama en az zarar verebilecek şekilde tasarlama ve doğayla beraber faydalanma imkânları karşımıza çıkmıştır ki ontolojimiz unutulmadan bu anlayışın geotasarım metodolojisiyle uygulanabilirliği, sürdürülebilirlik ve şehirlerin akıllandırılması açısından çok önemlidir.

Carl Steiniz’in önermiş olduğu geotasarım yöntemi, altı iş paketi ile aşama aşama yürütülen, her aşamada bir önceki aşamanın tartışılarak doğruluğunun analiz edildiği geri dönüşümlü bir metodolojidir. Bu yaklaşımda geotasarım teknolojiyi, coğrafi bilgiyi, uzman ve katılımcıların bilgisini dikkate alan ve kontrollü bir şekilde yürütülen katılımcı bir planlama, tasarım ve dönüşüm yaklaşımı sağlamaktadır. Metodoloji katılımcıların fikrinin rahatlıkla değerlendirilebileceği, ortak çalışma anlayışını ön planda tutan bu özelliği ile yaşam alanlarına ilişkin planlama ve tasarım kararlarının tek kişinin elinden çıkmasını engelleyerek, çoğulcu bir yaklaşımla sonuca ulaşmayı sağlar. Bu anlamda geotasarım metodolojisini “akıllı şehir” uygulamalarında kullanılabilirliği ve başarıya ulaşması, ulusal CBS ve şehir ölçeğindeki KBS alt yapısının doğru, eksiksiz ve tutarlı olmasına bağlıdır. Bunun yanında kurumlar arası iletişimin sağlanması için gerekli olan veri standartlarının ve birlikte çalışabilirlik kurallarının bir an önce tamamlanıp hayata geçirilmesi tüm akıllı şehir uygulamalarının sürdürülebilirliği için en önemli sorun olarak görülmektedir. Şehir yönetimine ilişkin biyolojik baskın anlayışta, bedendeki fiziksel ve enerjisel dolaşımdaki tıkanıklıklar ve kesintiler beden

tümünün veya bir bölümünün kaybına yol açabilmektedir ki şehir örneğinde bu dolaşımı sağlayacak olan sistemler veri standartlarının ve birlikte çalışabilirlik kurallarının CBS destekli hayata geçirilmesidir. Bu geçiş sağlanmadığı takdirde, şehirde fırsat eşitliğinden uzaklaşmanın getireceği farklı demografik yapıları içinde de barındıran gecekondular, çöküntü alanları, kent içi merkezleri gibi yerler yoğunlaşacak ve şehirlerde mekânsal olarak yarılmalara ortaya çıkacaktır. Günümüzde pek çok kentte karşılaşılan mekânsal yarılma nedeniyle, kentlerdeki toplumsal kesimlerin yalnızca mekân boyutuyla değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve davranışlar açısından da ayrıştıkları ifade edilmektedir (Açıkgöz ve Öztürk, 2014). Bu yönüyle, fiziksel ve zihinsel alt yapısı sağlanmadan gerçekleştirilecek akıllı şehir uygulamalarının, toplumsal bütünleşme için ciddi bir sorun ve tehlike teşkil eden mekânsal yarılma sorununu büyüteceği açıktır.

Şu da bilinmelidir: Şehir ismi, meşhur, kâinatın şanı şerefi anlamına gelip Rasulullah Efendimiz (SAV)’e atfedilen isimlerdendir. Bu yönüyle de şehirlerimiz, Efendimizin ismine layık bir örneklik oluşturmak adına, iletişim, adab-ı muâşeret, eğitim, öğretim, çevre, kültür, sağlık, hukuk, bilim, teknoloji ve üretim gibi hayatın tümünü kapsayan her alanda sünnet olan ümran anlayışını ortaya koyduğunda “akıllı şehir” olacaklardır. İnanış, eğitim, sağlık, iletişim gibi sosyal, ekonomik unsurların doğruluğu, kuşatıcılığı, evrenselliği, şeffaflığı, güncelleştirilebilirliği ve sürdürülebilirliğini sağlama adına, almayı değil vermeyi önceleyen bir anlayışla kullanılacak tüm teknolojik uygulamalar, akıllı şehirleri tanımlayan kriterleri destekleyen ve geliştiren uygulamalar haline gelebilecektir. Şehirler, teknolojilerin ve iletişimin özne değil nesne olarak kaldığı, insanın "ben" ve "biz" duygularının dengelendiği doğru davranışların aile içinde ve sosyal hayat dersleriyle öğrenildiği, uygulandığı, yanlış davranışların doğruya evrildiği ortamlar olmalıdır. Şehirlerin ve şehirlilerin bir kültürü, anlamı ve bedeli vardır. Şehirliler şehirlerde oluşturduğu bu enerjiyi evrensel genel doğruların en güncel sunumu olan Kuran ve Sünnet prensiplerine uygun bir şehir inşasına ve yaşantısına dönüştüremediğinde kimliksiz, kopya, mekanik birer prototip formatındaki kentler karşımıza çıkacaktır. Asli bileşenlerinden ve arka plan yazılımlarından, linklerinden uzaklaşmış kentlerin insana verdiği uzaklık ve yalnızlık hissi, zenginlik, kariyer ve sahip olma temelli kimliklerle örtülmeye çalışılsa da, bu süreç kentlerin sonunun başlangıcı niteliğinde olacaktır. Coğrafyanın birinci kuralı gereği bir şehrin sadece insanı değil, taşı toprağı dahil tüm paydaşları hemşerilik kavramına dahildir. Bu bakış için önemli bir platform olan öngörebilme yani akılla görebilme, şehirleri imar etmek isteyenler için bir yoldadır. Şehirleri farkında olmadan da olsa imha sürecine itenler için ise, kısıtlı bakışları ve önyargıları

yoldaştır. Öngörü ile zaman ve mekânı uygun değerlendirebilmeyi mümkün kılan, şehir ve insan dokusunu ümran anlayışıyla ihya etmek isteyenler için önemli birer teknolojik araç olan CBS ve geotasarım metodolojisi akıllı şehirlerin oluşturulmasındaki hem mikro hem de makro adımlarda mutlaka gündemimize girmelidir.

KAYNAKÇA:

Akıllı şehirler yol haritası Deloitte Vodafone. (2016). TBV' nin katkılarıyla 2016.

Avcı, N. (1988). *Nasr, insan ve tabiat.* trc. İstanbul: Yeryüzü Yayınları.

Berger, P.L. (1993). *Dinin sosyal gerçekliği.* Çev. Ali Coşkun. İstanbul.

Cansever, T. (2006). *İslâm'da şehir ve mimari.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Catriona, M., Gavin, C., Jonathan C., et al.(2014). *Mapping smart cities in the EU.* Directorate General For Internal Policies Policy Department A: Economic And Scientific Policy. IP/A/ITRE/ST/2013-02. January 2014.

Cemil, M. (1974). *Umrandan uygarlığa.* Ötüken Yayınevi. 1974 ISBN 975-470-580-1.

Çabuk, S.N., Ersoy, M., Çabuk, A., Hocaoğlu, T. (2012). *Gezegeni iyileştirmek: geotasarım kuramı ve coğrafi bilgi sistemleri.* 6. Mühendislik Ölçmeleri Sempozyumu. Afyon 2012.

Çiçek, D. (2018). *Şehirleşme bağlamında kavramsal bir tartışma düşünen şehir.* (ss 23-35).

Dündar, Y. (2003). *İnsan hakları ve demokrasi.* 2003-2004 akademik yılı açılış dersi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.

Dündar, Y. (1995). *Çevresel enformasyon.* Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı 5. (ss. 312-319).

Dündar, Y. (2015). *İnşirah: Sadr Kalb Fuad Lüb* ISBN: 978-605-87210-3-6. Ankara 2015.

Düzenli, Y. (2016). *Muhakkik Mimar Turgut Cansever'den "İslâm Şehri"ne dair yeni bir tasavvur ve tasarımı,* 2015(43) (pp. 34-37)

Düzenli, Y. (2016). *Şehri rehinden hangi akıl kurtaracak?*
<http://yahyaduzenli.blogspot.com.tr/2016/04/>

Erdoğan, S. (2014). *Bilgisayar destekli harita yapımı ve coğrafi bilgi sistemlerinin temelleri,* Afyonkarahisar.

Erdoğan, S., Aslan, R. (2018). *Şehir, şehirleşme ve şehirlilik algısının evrensel vasıflarıyla sürdürülebilirliği için, kentsel dönüşüm, coğrafi bilgi sistemleri ve geotasarım teknolojileri.* HU Müh. Der. (Basımda)

Kunzmann, K. (1993). *GeoDesign chance oder gefahr?* In: B. f. Raumor (Ed.), *Planungskartographie und Geodesign.* Heft.

McHarg, I. (1969). *Design with nature.* New York: The Natural History Press.

Meriç, C. (1996). *Umrandan uygarlığa.* ISBN 975-470-580-1. (ss. 38-97). İletişim Yayınları: İstanbul.

Özdemir, İ. (2014). *Yaşanabilir şehirlere doğru. Geleceğin Şehri Sempozyumu Esenler Düşünce Merkezi.* 24-25 Aralık 2014. (ss. 59-74). İstanbul.

Ramaprasad, A., Sánchez-Ortiz, A., Syn, T. (2017). *A Unified definition of a smart city.* In M. Janssen, K. Axelsson, O. Glassey, B. Klievink, R. Krimmer, I. Lindgren, P. Parycek, H. J. Scholl, & D. Trutnev (Eds.), *Electronic Government* (pp. 13-24). Springer International Publishing.

Steinitz, C. (2012). *A Framework for geodesign: ghangning geography by Design.* Esri Press.

Taşçı, H. (2016), *Hız. Peygamberin şehircilik anlayışı* <http://m.esenler.bel.tr/icerik/32/3806/hz-peygamberin-sehircilik-anlayisi.aspx>

The bartlett centre for advanced spatial analysis the age of the smart city casa Working Paper 210, 2017.

Tobler, W. (1970). *A computer movie simulating urban growth in the Detroit region.* *Economic Geography* 46 (pp.234-240).

URL-1: <https://www.iso.org/standard/62436.html> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2018)

URL-2: <https://www.youtube.com/watch?v=m45SshJqOP4> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2018)

URL-3: <http://www.akillisehirler.org/> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2018)

URL-4: <https://www.sehirsizin.com/Documents/Deloitte-Vodafone-Akilli-Sehir-Yol-Haritasi.pdf> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2018)

WCED, (1987). *Report of the World Commission on environment and development (WCED)-our common future.* Birleşmiş Milletler. (Erişim tarihi: 05.05.2018)

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	 ORCID NO: 0000-0003-4594-7049
Title of Article	Structural and Spatial Characteristics of Turkish Bath Architecture	
Corresponding Author	Elif ÇELİK , İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü elifcelikk_@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	27/03/2018 / 10/06/2018	
How to Cite	ÇELİK, E, AYDEMİR, A. İ. (2018). Türk Hamam Mimarisinin Yapısal ve Mekansal Özellikleri , Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2. Pages, 274-281	

Türk Hamam Mimarisinin Yapısal ve Mekânsal Özellikleri

Elif ÇELİK¹
Prof.Dr. Ali Işık AYDEMİR²

¹ (İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi Öğr. Üyesi

ABSTRACT:

Structural and Spatial Characteristics of Turkish Bath Architecture

Throughout the history, Turkish Bath has had an important place both in terms of architecture and social life. These baths which one of the most important indicators of the Turks' understanding of cleanliness in history.

The baths, which have their own characteristics both structurally and spatially, are important architectural structures that illuminate the history . From the baths seen in almost every period of Turkish history to the day-to-day, it belongs to the Ottoman period. Turkish baths, which resemble Roman baths, have important structural differences that separate them from the Roman ones.

The purpose of this work is to examine the structural and spatial characteristics of the baths, which have an important place in Turkish culture. In this study examines the similarities and differences between Turkish Baths and Roman Baths.

KEYWORDS: Turkish bath, The Baths in Turkish Culture and Bath Architecture

ÖZ

Türklerin tarihteki temizlik anlayışının en önemli göstergelerinden biri olan hamamlar tarih boyunca hem mimari hem de sosyal açıdan önemli bir yere sahip olmuştur. Hem yapısal hem de mekânsal olarak kendine has nitelikler taşıyan hamamlar tarihe ışık tutan önemli mimari yapılarıdır. Türk tarihinin hemen her döneminde rastlanan hamamlardan günümüze kadar ulaşanları Osmanlı dönemine aittir. Roma hamamlarıyla benzerlik gösteren Türk hamamlarının bu hamamlardan ayrılan önemli yapısal farklılıkları bulunmaktadır.

Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, Türk kültüründe önemli bir yer tutan hamamların yapısal ve mekânsal özelliklerini incelemektir. Türk hamamlarının Roma hamamları ile benzerlik ve farklılık gösteren yönlerine değinerek Türk hamam mimarisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk hamamı, Türklerde hamam ve hamam mimari yapısı

Türk Hamam Mimarisinin Yapısal ve Mekânsal Özellikleri

GİRİŞ

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan hamamların en yaygın olarak kullanıldığı dönem Osmanlı İmparatorluğu Dönemi olmuştur. Osmanlı'nın sosyo-ekonomik açıdan gelişmesiyle beraber hamamların hem sayısında hem de yapısal özelliklerinde artış ve çeşitlilik gözlenmiştir. Örneğin Fatih Sultan Mehmet İstanbul'da 5'i büyük olmakla birlikte 19 hamam inşa ettirmiştir (Yılmazkaya, 2002:16).

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, ekonomik ve sanatsal açılardan en zirve yaptığı dönem olan Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu'da pek çok hamam yaptırılmıştır. Hamamlar aynı zamanda iktidarın temsili olarak görüldükleri için hamamların yapılarındaki artış, devletin siyasi ve ekonomik gücü ile doğrudan ilişkilidir. Ancak Osmanlı Devleti'nin hamamlara olan bu özel ilgisinin tek nedeni bu temsil etkisiyle sınırlı değildir. Bu durumda Osmanlı döneminde hamam sayılarındaki artışın temel nedenlerini anlayabilmek için Orta Asya kültüründeki temizlik anlayışının da bir ölçüde bilinmesi gerekmektedir.

1. Türk Kültüründe Hamam Mimari Yapısı

Orta Asya'da kullanılan Türk hamamlarıyla ilgili elimizde yeterli teknik bilgi yoktur.

Özellikle Orta Asya hakkında bilgi verebilecek hamam yapılarının mevcut olmaması ve bu coğrafyada yapılan arkeolojik kazıların eksikliği bu alandaki çalışmaları sınırlandırmaktadır. Ancak Ögel'e göre Orta Asya Türkleri için temizlik çok büyük bir önem taşımaktaydı. Çin kaynaklarında Türklerin temizliğe verdiği önemi görmek mümkündür (Ögel, 1978:101-103).

Orta Asya Türklerinin hamam ve temizlik kültürlerine ait bir diğer bilgi Priskos tarafından verilmektedir. Grek seyyahı olan Priskos, (410-420) Roma elçiliği yaptığı dönemde Avrupa Hunları (Hunların Avrupa'da kurduğu imparatorluk) ve Hun İmparatoru Attila hakkında pek çok bilgiye ulaşmıştır. Priskos, Attila'nın adamlarından olan Onegesius tarafından yaptırılan hamamdan yazılarında bahsetmektedir. Hun ordusu komutanı Onegesius tarafından yaptırılan bu hamamın taşları Pannonia'dan (Roma İmparatorluğu döneminde bugünkü Macaristan, Avusturya, Yugoslavya, Hırvatistan ve Slovenya'nın bir bölümünü içine alan eyalet) getirilmiştir. Hamamın mimarı hakkındaki tek bilgi ise Attila'nın 441 yılında Sirmium'u fethi sırasında esir düştüğüdür. Priskos yazılarında, hamamın mimari yapısı hakkında fazla bilgi vermemiş, yapı malzemesi, kime ait olduğu ve mimarı hakkında kısa bilgilere yer vermiştir (Ahmetbeyoğlu, 2014:39-40).

Roma hamamları ve Türk hamamları bazı noktalardan benzerlik göstermektedir. Bu nedenle Roma hamamlarını da incelemek gerekir. Bu iki hamam mimarisindeki en önemli benzerlik, ısıtma sistemindedir. Roma döneminde

hamamlar, halka açık olarak da kullanılmış yapılardır. Mimar Sergius Orata, ilk defa sıcak hava kullanılan merkezi ısıtma sistemini meydana getirmiş ve bu yöntemi Roma hamamlarında yaygın olarak uygulamıştır (Hüzeyl, 1988:174). Romalılar; hamamlarında soğunmalıktan ılıklığa, ılıklıktan sıcağa geçen mekanlar oluşturarak ısının kontrolünü ve derecelendirilmesini sağlamışlardır.

Roma hamamları çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. Hamamların önünde etrafı çoğunlukla sütunlu revaklarla (porticus) çevrili bir avlu (palaestra) bulunmaktadır. Bu avluda başta güreş olmak üzere çeşitli spor faaliyetleri yapılmaktaydı. Avluda yer alan ana girişten girildiğinde ilk mekân soyunma yeri olan "apoditerium" idi. Soyunmalık adı ile anılan bu bölümün köşesinde hizmet odaları yer alırdı ve duvarlar boyunca sedirler bulunurdu. Soyunmalık bölümünden "frigidarium"a geçilirdi. Büyük ve gösterişli olan bu mekân, soğuk su ile yıkanma yeri olarak kullanılırdı. Mekânın ortasında bir havuz (natatio) yer alırdı. Bazen bu havuzlar içinde yüzülebilecek kadar büyük olurdu. Duvarların önlerinde ise heykeller yer alırdı. Bu bölümden sonra ise "tepidarium" adı verilen ılık bir mekân yer alırdı. Hamamda bulunan en sıcak mekân ise "caldarium" idi. Caldarium'un etrafında küçük özel hücreler bulunurdu. Burada buharla terlemek için ayrı bir mekân daha yer alıyordu. Buhar banyosu yapılan bu çok sıcak bölüme "sudatorium" adı veriliyordu. Sıcak su ve buharın sağlandığı külhana "praefurnium" adı verilmekteydi. Roma hamamlarında özen gösterilen bir diğer mekân ise çevrelerinde ve arka kısmında yapılan bahçelerdir (Hüzeyl, 1988:174-175).

Tablo 1: Kalıntıları günümüze kadar gelen Roma hamamlarına ait bazı yapılar ve özellikleri

HAMAM ADI	YAPAN/YAPTIRAN	YAPIM TARİHİ	BULUNDUĞU YER	PLAN
Stabia Hamamı		M.Ö. 150	Pompei	
Çankırıkapısı Hamamı (Büyük Roma Hamamı) (Ölçüleri:41x55 m)	Roma İmparatoru Caracalla tarafından yaptırılmıştır.	M.S. 211-217	Ankara	
Side Agora Hamamı		M.S. 5. yy	Antalya	

(Bu tablo <http://rozsavolgyi.free.fr/cours/civilisations/pompei/p6.htm> kaynağından yararlanarak hazırlanmıştır.)

Şekil 1: Stabia Hamamının planı ve mekânsal özellikleri (Bu şekil <http://rozsavolgyi.free.fr> kaynağından yararlanarak hazırlanmıştır.)

Roma hamamlarına ilk örnek olarak kabul edilen Stabio Hamamı, Pompei’de bulunmaktadır. Muntazam olmayan revaklı bir avlunun gerisinde yer almaktadır. Kadınlar ve erkeklere ayrılmış iki bölümden oluşmaktadır. Bu 2 bölümün arasında sıcak ve soğuk su hazneleri yer alır. Duvarlarında özellikle su ile ilgili olan mitolojik figürlerin alçı kabartmaları yer almaktadır. Duvarlarda ayrıca fresko tekniğiyle yapılmış renkli nakışlar bulunmaktadır. Bu hamamda bulunan bir diğer özellik, banyo küveti biçimindeki yerlerdir.

Yapının dehlizlerine, sıcak bölümden çıkan efendilerine hizmet etmek amacıyla bekleyen köleler için taştan oturma sıraları yapılmıştır. Aşağıdaki 3 boyutlu görsel anlatımdan da anlaşıldığı gibi yapıdaki bölümler arasındaki sirkülasyon oldukça başarılıdır.

Şekil 2: Stabio Hamamı 3 boyutlu görseli
(Kaynak:

<http://rozsavolgyi.free.fr/cours/civilisations/pompei/p6.htm>)

Bir görüşe göre Anadolu’da bulunan hamamlar, Roma hamamlarının bir devamı niteliğindedir. Türkler, hamam kültürünü Anadolu’ya geldikten sonra öğrenmişlerdir. Ancak Yegül’e (2011:265) göre Orta Asya dönemi ile ilgili sınırlı kaynaklar bize Türklerin hamam kültürüne Anadolu’ya gelmeden önce de sahip olduklarını göstermektedir. Diğer Müslüman ülkelerinde ilkçağ mimarisinden kalan bir plan kullanılırken, Türk hamamlarında belirli bir mekân düzenlemesi hâkimdir. Özellikle sıcaklık bölümlerinde Orta Asya’dan bu yana yapı sanatında görülen dört eyvan şeması uygulanmıştır (Eyice, 1997).

Selçuklular, Anadolu topraklarına yerleştikten sonra her tarafta hamamlar yapmaya başlamışlardır. Selçuklu dönemi hamamları hakkında en önemli çalışma Yılmaz Önge tarafından yapılmıştır. Önge (1995)’nin çalışmasına göre;

Türkler, hamamlara oldukça önem vermişlerdir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi, konakladıkları yerlerde çadır hamamlar kurmalarıdır. Sultan I. Alaeddin Keykubad seferlerine çıkarken yanında “hamam-ı seferi”

denilen bir çadır hamamı götürmekteydi (Eyice, 1997). Taşcıoğlu (1998: 37)’na göre bu çadır hamamların temeli Orta Asya’ya dayanmaktadır. Taşcıoğlu “Orta Asya’da yaylalarda ve göçerken kullanılan ‘çadır hamamlar’ daha sonra geliştirilerek savaşlarda ordunun ön saflarında yerini almıştır. Savaşlardan önce gusül abdesti alıp dua ederek şehitlik mertebesine hazırlanmak gelenektir” demektedir.

Selçuklu döneminde ılıcalar ve kaplıcalar dışındaki hamamların planlarında havuz bulunmamaktadır. Yıkama eylemi, kurnanın başında su dökülerek gerçekleştirilmiştir. Ter atmak için de ayrı bir kapalı alan yerine göbek taşı da denilen seki tercih edilmiştir (Eyice, 1997). Ilıca ve kaplıcalar dışında havuz kullanılmaması İslam kültüründe yer alan temizlik anlayışıyla açıklanmaktadır. Nitekim İslamiyet’te duran değil akan su makbuldür. Bu nedenle temizlik için kurnalardan akan su tercih edilmiştir.

Selçuklu dönemi hamamları mimari olarak Orta Asya Türk hamamlarını referans almıştır. Nitekim Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde çarşı hamamlarında genellikle sıcaklık bölümünde dört eyvanlı ve köşeleri halvet hücreli planlar tercih edilmiştir. Bu ise Türk yapı sanatında çok eskilerden beri kullanılan plan şemasına bağlı kalındığının göstergesidir. Bunun yanında Anadolu’daki hamamlarının mimari yapılarında Orta Asya’ya bağlı kalınmakla birlikte arada komşu bölgelerden de ilham alınmaktaydı. Anadolu’nun en eski hamamlarından biri olan, günümüze harabe halinde ve bazı bölümleri eksik olduğundan gerçek mimarisi açık şekilde anlaşılmayan Kayseri’deki Kölük Hamamı’nın sıcaklık olduğu düşünülen ortadaki mekân çepeçevre yarım daire nişlere sahip iç şekliyle daha çok Suriye hamamlarına benzemektedir (Eyice, 1997).

Selçuklu hamamları özel ve genel hamamlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Özel hamamlar az kişinin kullanımı için yapılmış, küçük boyutlu ve genellikle saray, köşk, han, kışla ve tekke gibi yerlerde yapılmış hamamlardır. Genel hamamlar ise köy ve şehirlerde halkın kullanması için yapılmış tek ya da çifte olarak yapılmış müstakil yapılarıdır (Önge, 1995: 8-13).

Anadolu’daki antik hamam örneklerinden etkilenen, kubbeli merkezi bir mekân etrafında radyal biçimde sıralanan eyvan ve halvetlerden oluşan ışınal düzenli sıcaklık şeması ile kubbeli merkezi bir mekân etrafında yatay olarak düzenlenmiş eyvanlar ile köşe halvetlerinden oluşan haçvari sıcaklık şeması Selçuklular döneminden başlayarak, zamanla daha çok uygulanmıştır (Atlı, 1990:13).

Selçuklu döneminin çifte hamamlarının plan şeması, aradaki aks boyunca ve her iki kısımda da art arda sıralanan soyunmalık, soğukluk, sıcaklık ve bunların sonunda ortak olarak yer alan su deposu- külhandan oluşmaktadır.

Selçuklu hamamlarının en dikkat çeken özelliklerinden birisi süslemeleridir. Hamamlarda genel olarak, Selçuklu çinileri, renkli kalem işi nakışlar, sıva üzerine fresko

teknikleriyle yapılmış bitki, hayvan ve insan resimleri bulunmaktadır (Eyice, 1997).

Tablo 2: Selçuklu dönemi bazı hamamların plan ve mekânsal özellikleri

HAMAM ADI	YAPIM TARİHİ/YERİ	PLAN ÖZELLİKLERİ	MEKAN ÖZELLİKLERİ	PLAN
Huand Hatun Hamamı	XIII.YY. / Kayseri	-Çifte hamam -Sıcaklığı haçvari plan şeması	Benzeri sadece Selçuklu saraylarında görülen, üzeri figürlü, yıldız ve haçvari parçalardan oluşan çini panoları ile özellik kazanmaktadır.	
Süleyman Bey Hamamı	1296-97/Konya-Beyşehir	-Çifte hamam -Haçvari Sıcaklık Şeması	Sıcaklığın eyvan ve halvet duvarlarına sıva üzeri kalıp basma usulü ile yapılmış süsleme dikkat çekicidir.	
Sultan Hamamı (Keseciler Hamamı)	Konya	-Çifte hamam -Haçvari Sıcaklık Şeması	Sıcaklıkta, ışık kubbedeki beş adet küçük ve yuvarlak pencereden sağlanmaktadır.	

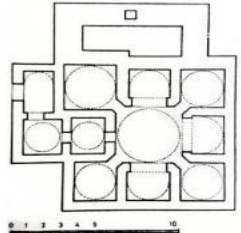

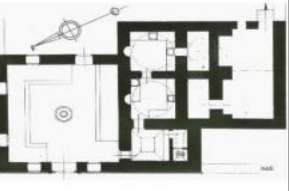
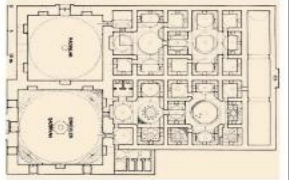
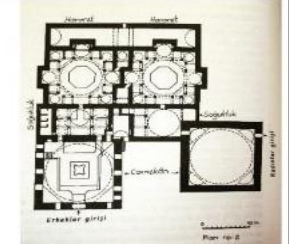
(Çizimler: Ayla Ödekan, Yılmaz Önge, Celal Esad Arseven)

Türklerin hamamlara duyduğu ilgi Osmanlı döneminde de artarak devam etmiştir. Eyice'ye göre hamamlara en fazla önem veren Türkler, Osmanlı Türkleridir. Osmanlı döneminde ülkenin sınırlarının ulaştığı hemen her yerde irili ufaklı hamamlara rastlanmaktadır. Halka açık çarşı hamamları dışında yalı ve konaklarda binalardan ayrı küçük ölçekli kâgir hamamlar yaptırılmıştır (Eyice, 1997). Eyice'ye göre Osmanlı döneminde hamamlara bu kadar fazla önem verilmesinin altında iki önemli neden yatmaktadır. Bunlardan birincisi hamamların iyi gelir getiren ticarethaneler olmasıdır. İkinci neden ise külliye geleneği ile ilgilidir. Bu açıdan hamamlar külliye geleneğinin merkezinde yer alan camilere ve cami cemaatlerine hizmet vermiştir (Eyice, 1997).

Hamamlar, Osmanlı döneminin en zengin yapısal alanlarından birini oluşturmuştur (Eyice, 1997). Bunun nedeni hem hamamların sosyal yaşamın bir parçası haline gelmesi hem de su mimarisi ile doğrudan ilgili olmalarıdır. Nitekim zamanla Osmanlı mimarisinde camiler dışında en yaygın yapılar hamam, çeşme, sebül, şadırvan ve su kemerlerinden oluşan su ile ilgili yapılar olmuştur (Turan, 2010: 309).

Tablo 3: Osmanlı dönemi bazı hamamların plan ve mekânsal özellikleri

HAMAM ADI	YAPIM TARİHİ/YERİ	PLAN ÖZELLİKLERİ	MEKAN ÖZELLİKLERİ	PLAN
Orhangazi Hamamı	1326-1362 / Bursa	Soyukluk ve sıcaklığı yanında ayrıca dört mekandan oluşmaktadır.	Mekanın ortasında sekizgen, mermer göbek taşı yer alır. Yapının duvarları içten sıvalıdır., cepheler moloz taş, tuğla ve bol harçla örülmüştür.	
Hacı Hamza Hamamı	15 yy./Bursa-İzmit	Sıcaklığı dört eyvanlı ve köşelerde halvet hücreleri olan plan tipi.	Hamamın duvarları kaba moloz taştan yapılmıştır.	
Rüştem Paşa Hamamı	1550-1560/Sapanca	Erkekler kısmı sıcaklığı yıldızvari plan tipi_Kadınlar kısmı; kare sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli plan tipi	Duvar kalınlığı içinde tonozlu nişler bulunmaktadır.	
Beyazıt Hamamı	15 yy./İstanbul	Sıcaklığı dört eyvanlı ve köşelerde halvet hücreleri olan plan tipi.	Erkekler kısmının kubbesi 15m çapındadır.	
Çağaloğlu Hamamı	1741-42/İstanbul	-Çifre hamam -Sıcaklığı, aksiyal eyvanlı ve köşe halvetli haçvari plan şeması	Barok üslup etkisi, dilimli kemerlerde, sütun başlıklarında, havuz ve kurna süslemelerinde görülür.	

(Bu tablo Eyice, 1997 ve Önge, Yılmaz kaynaklarından yararlanarak hazırlanmıştır.

Cizimler: Ali Saim Ülgen)

1900'lü yılların ikinci yarısından itibaren, bahçeli tek veya iki katlı ahşap yapıda Osmanlı evleri ve bunların yanı sıra önce Fener Balat'da görülen taş ve tuğla bitişik nizam evler, daha sonra özellikle Galata bölgesindeki Ceneviz mahallesinde (o yıllarda Avrupa'da görülen) apartman konut yapıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Giderek Türk ailelerinin de örnek aldığı bu yapılarda, yaşam mekânlarının yanı sıra banyolar da yer almaya

başladı. Her gün yıkanma ihtiyacının oluşmasıyla beraber bu ihtiyacın apartman konutlarının içindeki banyolarda karşılanabilmesi, mahalle hamamlarının kullanımını azaltmıştır. Yine de 1960'lı yıllara kadar şehir sakinlerinin ayda bir de olsa bu hamamlara gitmeye devam etmişlerdir. Hamamların uzun süreli ve daha temiz bir yıkanma imkânı sunması ve bu mekândaki eğlenceli sosyal ortam bu kültürün bir süre daha devam etmesini sağlamıştır. İnsanlar evlerinde istedikleri zaman

yıkabilecekleri banyolara kavuştukları için hamamlar zamanla bir ihtiyaç olmaktan çıkmış turizm mekanlarına dönüşmüştür.

Böylece bin yılı aşkın dönemi sona ermeye başlamıştır. Günümüzde bu hamamlar, kullanılmaz hale gelmiş, bazıları tamamen yok olmuş ve ayakta kalabilenler ise modernize edilerek bazıları farklı işlevde kullanılmış bazıları da turizm mekanları haline gelmiştir. Teknolojik gelişmeler sonucu hamamların işlevlerini yitirmeleriyle büyük bir kültür geçmişte kalmıştır. İstanbul içindeki son hamamlar 18. Yüzyılda yapılmıştır. Bu bilgiye bakıldığında hamamların insanların sosyal hayatından uzaklaşmaya başlamaları çok daha önce başlamıştır diyebiliriz (Eyice, 1997).

Cumhuriyet döneminde hamamlar iki şekilde varlığını sürdürmüştür. Bunlardan ilki; turizm alanına kaymış, lüks otel ve tatil köylerinde mermerden, egzotik ve turistik yapılar olarak inşa edilmiş olan hamamlardır (Yegül, 2011:269). İkinci olarak ise hamamlar işlev değişikliğine uğratılmış olarak hizmet vermektedir. Örneğin, Bursa'daki Ördekli Hamamı kültür merkezine, Muradiye Hamamı Engelliler Eğitim Merkezine dönüştürülmüştür.

Günümüzde çok az sayıda hamam eski işlevine devam ederek halka açık halde hizmet vermektedir. Bu hamamların birçoğu İstanbul'daki tarihi hamamlardır. Mihrimah Sultan Hamamı, Merkez Efendi Hamamı, Süleymaniye Hamamı, Cağaloğlu Hamamı, Çemberlitaş Hamamı bu hamamlardandır.

SONUÇ

Türk kültüründe hem sosyal hayatta hem de mimaride önemli bir yere sahip olan hamamların geçmişi Orta Asya Türklerine kadar dayanmaktadır. Türk hamam ve temizlik kültürü dini olgulardan ziyade daha çok bölge ya da döneme göre şekillenmiştir. Selçuklu döneminde hamam kültürü ve mimarisi, Orta Asya mimarisi ve yöresel mimariden beslenerek inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde ise bu kültür teknik ve mimari bakımdan gelişerek devam etmiştir. Ülkenin sınırlarının ulaştığı hemen her yere inşa edilen hamamlar sosyal hayatın vazgeçilmez birer parçası haline gelmiş ve aynı zamanda iktidarı sembolize eden yapılar olmuşlardır.

Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemi hamamları hem kültürel hem de mimari açıdan incelendiğinde benzer ve farklı özellikler fark edilmektedir. Roma ve Osmanlı hamamları mimari kurgu ve ısıtma sistemi bakımından benzerliğine karşılık Roma hamamlarının büyük ölçülerde daha gösterişli yapılar olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Hamamları ise işleve daha önem veren pratik bir yapı türü olarak karşımıza çıkar.

Roma hamamları daha geniş alanlarda planlanmış ve günlük hayatın en önemli parçası olmuşken, Osmanlı döneminde ise haftada bir veya iki defa gidilen ve genelde vakıf yapıları olarak inşa edilmiş yapılardır. Aslında Türkler, hamam mimarisine Roma hamamlarında bulunan özellikleri İslam kültürüyle harmanlayarak yeni bir yorum katmıştır diyebiliriz.

Roma hamamlarında halkın topluca girip yıkandıkları büyük havuzlar bulunmaktadır. Türk hamamların ise yıkanma eylemi, bireysel olarak kurna başında akan suyla gerçekleşir. Ayrıca Roma hamamlarında yıkanmanın son aşaması olarak soğuk su banyosu bulunurken Türk hamamlarında ise böyle bir uygulama yoktur.

Selçuklu hamamları özellikle plan elemanları olarak tamamen Roma hamamlarının devamı niteliğinde olmasına karşılık Selçukluların bu plan elemanlarına diziliş ve biçimleniş açısından getirdikleri farklılık mimari açıdan bir yenilik oluşturmuştur.

Osmanlı döneminde en yüksek noktaya ulaşan hamam yapıları, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde işlev değişikliğine uğramıştır. Teknolojik gelişmelerle birlikte evlere su taşınması ve sonrasında oluşan banyo kültürü; geleneksel Türk hamamlarını bir nevi eğlence merkezi haline dönüştürmüştür. 19 yy. apartman konutlarının inşa edilmesiyle hamamlara duyulan gereksinim azalmış ve hamamlar zamanla turizm mekânlarına dönüşmüştür.

Günümüz de ise tarihi hamamları modernize ederek bir an önce ticari hale çevirme isteği gerekli analizler yapılmadan acele uygulamalar yapılmasına neden olmakta ve bu uygulamalar da beraberinde hataları getirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus 'reversibilite' dir. Yani uygulama sonucu ortaya çıkan sonuç beğenilmediği ya da yanlış bir uygulama olduğu fark edildiği anda ilave edilenler sökülerek yapının özgün(otantik) haline geri getirilebilmesi sağlanmalıdır. Doğru restorasyon teknikleri ile sahip olduğumuz bu kültürel ve otantik geleneksel Türk hamamlarının korunması çok önemli bir konudur. Törensel kutlamalarıyla, tedavi yöntemleriyle, kullanılan malzemeleri ve benzeri birçok yönüyle markalaşmış bu kültürün günümüzde de yaşamasını sağlamak mümkündür.

KAYNAKLAR

Ahmetbeyoğlu, A. (Çev.) (2014). Attila'nın Sarayı'nda Bir Romalı Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Atlı, Süheyla (1990). "Mimar Sinan Hamamları Konusunda Bir Araştırma" Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Hüzeyl, Ha (1988). İslam Ansiklopedisi, İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve BiyografyaLugatı, Milli Eğiti Basımevi: İstanbul.

Ergin, N. (2012). Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih ve İmgelem. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Eyice, S. (1997). Hamam (Tarih ve Mimari). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 402-430.

Hamamlar,<http://rozsavolgyi.free.fr/cours/civilisations/pompei/p6.htm>. Erişim

Tarihi: 1 Mart 2018 Perşembe, 22:43:44

Ögel, B. (1978). Türk Kültür Tarihine Giriş 3. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Önge, Y. (1995). Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Önge, Y., a.g.e., s.419.

Önge, Y; "Konya-Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı", Vakıflar dergisi, Sayı 7, s.140

Taşçıoğlu, T. (1998). Türk Hamamı. İstanbul: Unilever-Duran Ofset Yayınevi.

Turan, Ş. (2010). Türk Kültür Tarihi. (6. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Yegül, F. (2011). Roma Dünyasında Yıkanma. (Çev. Emel Erten). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Yılmazkaya, O. (2002). Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık Türk Hamamı. İstanbul.

Kent Akademisi

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	On Architecture and Paradoxical Difference	
Corresponding Author	Önder ÇELİK İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, onder.celik@iku.edu.tr , Tel: 5433661756	
Submission Date Admission Date	10/04/2018 – 10/06/2018	
How to Cite	ÇELİK, Ö., (2018). Mimarlık ve Paradoksal Fark , Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2, Pages, 282-288	
		ORCID NO:

Mimarlık ve Paradoksal Fark

Önder ÇELİK
İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

On Architecture and Paradoxical Difference

ABSTRACT:

Throughout the long history of architecture, architectural approaches usually possess an imagination of subject and world which is formed around the idea of a center. Forms of sense, value and experience are constructed around this idea of center both in an abstract and also concrete way. A particular idea of design which is peculiar to the idea of center works through notions like identity and sameness. At least, these notions are the beaten tracks of any operation of architectural spatialization and in general they constitute the set of concepts specific to the politics of re-presentation. After the World War II, there was the process of complication and decentralization with the emergence of information societies. This process has also been decisive for architectural approaches. And what is meant by the paradoxical difference is a practico-ethical politics of exploring another world, thinking and living possibilities (singular and collective) in this decentralization process. This article is a brief preliminary evaluation of the possible relations of the paradoxical difference and the politics of expression, which are constructed by Deleuze and Guattari, with the discipline of architecture in a time when the politics of representation is not sufficient anymore.

Keywords: Decentralization, paradoxical difference, politics of expression, politics of representation, sense, architectural thought.

ÖZ:

Mimarlığın, aşına olduğumuz uzun tarihi boyunca mimari yaklaşımlar genellikle bir merkez fikri etrafında bir birey ve dünya tahayyülüne sahiptirler. Bu merkez fikri etrafında anlam, değer ve deneyim biçimleri hem soyut hem de somut olarak inşa edilir. Bu merkez fikrine özgü tasarım düşüncesi özdeşlik/aynılık/kimlik vb. nosyonlar üzerinden işler. En azından bu nosyonlar herhangi bir mimari mekansallaştırma işleminin uğraklarıdır ve genel olarak temsil (re-presentation) siyasetine özgü kavram setini oluştururlar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirlemeye başlayan enformasyon toplumlarındaki karmaşıklaşma ile birlikte bir merkezsizleşme süreci yaşanmaktadır. Bu süreç mimari yaklaşımlar için de belirleyici olmuştur. Ve paradoksal fark ile kastedilen de bu merkezsizleşme sürecinde başka bir dünyanın, düşüncenin ve yaşam olanaklarının (tekil ve kolektif) araştırılmasının pratik-etik bir siyasetidir. Bu yazı artık temsil siyasetinin yetersizleştiği bir dönemde beliriveren fark tartışmaları arasında Deleuze ve Guattari'nin ileri sürdükleri paradoksal farkın ve yine ikilinin tüm çalışmalarını boyunca inşa etmeye çalıştıkları ifade siyasetinin mimarlık için ne gibi anlamlar ve potansiyeller taşıyabileceği üzerine kısa bir ön-değerlendirmedir.

Anahtar Kelimeler: Merkezsizleşme, paradoksal fark, ifade siyaseti, temsil siyaseti, anlam, mimari düşünce.

GİRİŞ:

Mimarlığın uzun tarihi boyunca mimari düşünceyi biçimlendiren bir merkez fikri olmuştur hep. Bu merkez fikri bir nirengi noktası olarak, *anlam* ve *değer dünyalarını* ve dolayısıyla *deneyim biçimlerini* (özellik biçimleri) belirlemiştir. Aynı zamanda, bu merkez fikri, özdeşlik/aynılık/kimlik nosyonlarının da etrafında organize olduğu sabit bir noktadır. Mimari mekan üretimi ya da mekansallaştırma işlemi bu bakımdan bir özdeşleştirme işlemi olarak ele alınır, mimarlığa özgü temsil biçimlerinin de ve dolayısıyla her türlü mimari tasarım sürecinin de daima bir siyaset barındırdığı ileri sürülebilir. Ancak özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan süreçte bu merkez fikrinin giderek zayıfladığı gözlemlenebilir. Özellikle sibernetik, post-fordizm ve daha sonrasında dijitalleşme süreçlerinin belirişi ile merkezden merkezsiz olana ya da temsilden temsil-altı olana doğru bir kaymanın yaşandığı söylenebilir. Beliriveren bu durumun daha yaşanılabilir bir dünya yaratıp yaratmayacağı sorusu ise hala canlı bir soru gibi gözükmektedir. İşte paradoksal fark tam da bu merkezsiz olan dünyada hakikati, anlamı, değeri ve deneyim biçimlerini yeniden düşünmenin ve pratik etmenin, düşüncede yeni yollar açmanın ve *başka yaşam olanaklarının* (tekil ve kolektif) araştırılması üzerine yürütülen pratik-etik bir tartışmadır. Bu bakımdan paradoksal fark ile, bir merkez veya köken fikri etrafında organize olan hakikat söylemi ve temsil siyasetinden çok Deleuze ve Guattari'nin yerine inşa etmeye çalıştıkları ifade siyaseti önerilmektedir. Bu yazının konusu da kısaca bu ifade siyasetinin, mimarlık için en temelde ne gibi bir anlamı olabileceği üzerinedir.

Mimarlık alanından konuya yaklaşılabilecek olursa merkez fikrine ilişkin sorun Tschumi tarafından da dile getirilir. Tschumi, 1975-91 yılları arasında kaleme aldığı makalelerinden oluşan "Mimarlık ve Ayrım" (Architecture and Disjunction) kitabının "De-, Dis-, Ex-" (1987) başlıklı yazısında, artık şehrin görülebilir sınırlarının olmadığı bir deregülasyon çağına işaret eder. Tschumi, Paul Virillio'nun "Hız ve Politika" kitabına referansla düzenlemenin merkezde olduğu ortaçağ toplumlarının şehirde kendi kendini düzenleyebilen (self-regulated) bir örgütlenme içinde olduklarını ve bu şekilde kurallar ile gündelik yaşam arasında bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu belirtir. Endüstri çağında ise yaşanan kopuş ile beraber bu ilişkinin artık o kadar da net olmadığı, toplumun ve şehrin yapay olarak düzenlendiği ve homojenleştirildiği, düzenlemenin ise artık merkezde değil, kenarda olduğunu ileri sürer. (Merkez-çevre) Kontrolün artık kenarda olduğu bu süreçte işlev, form ve anlam arasındaki bağlantının koptuğunu belirtir. Tschumi, günümüzde ise kontrolün artık toplumun dışında olduğu

öznenin ve hatta toplumun da merkezsizleştiği bir deregülasyon sürecine dikkatleri çeker. Tschumi, aynı yazısında Foucault'ya atıfla, merkezsizleşen (decentering) bir öznenin ve toplumdan bahsederken: "Ex-centric, dis-integrated, dis-located, dis-juncted, deconstructed, dismantled... deregulated... de-, dis-, ex-." Tschumi, bunların günümüzün ön-ekleri olduğunu belirtir. Post-, neo-, veya pre-'nin değil...

Belli bir türde merkez fikri etrafında örgütlenen özdeşlik/aynılık/kimlik nosyonları ile inşa edilen temsil biçimlerinin böylece artık yetersizleştiği bu süreçte "paradoksal fark" nosyonu bahsi geçen merkezsizleşme ile birlikte gündeme gelmektedir. Mimari tasarım ve mekan üretim sürecinin önemli payandalarından olan merkezi perspektif ve öklidyen uzay anlayışı artık 1960'lardan sonra giderek merkezsiz hale gelmeye başlayan toplumlar ile birlikte belirgin olmaya başlayan temsil krizine işaret etmektedir. Bu merkezsizleşme sürecine ilişkin Tschumi'nin, yukarıda Virillio'ya atıfla çizdiği şemayı, Foucault'nun çözümlenmeleri üzerinden tekrar düşünecek olursak aslında sorun disiplin toplumundan denetim toplumuna geçiş ile birlikte düşünülebilir.

Bu noktada Foucault'nun "kendi kendisinin girişimcisi (yöneticisi) "homo economicos"un doğuşu süreci ile birlikte, Deleuze'ün "Denetim Toplulukları konusunda Bir Ek" başlıklı makalesi takip edilebilir. Merkezileşme sürecine özgü yeni iktidar ve itaat aygıtlarının nasıl çalışabileceği üzerine ufuk açıcı uyarılarda bulunur. Tez açısından bir diğer önemli kaynak ise, Deleuze'ün "Foucault" kitabı ve bu kitabın sonundaki, "İnsanın Ölümü ve Üstün Üzerine" başlıklı ektir. Bu ek, üç tarihsel formasyondan bahsetmektedir. Bunlar, "Klasik tarihsel formasyon", "19. yüzyılın tarihsel formasyonu" ve "geleceğin bir formasyonuna doğru" başlıkları ile anılır. Bu son başlık tam da merkezsiz bir dünyada yaşam sorunu ile ilişkilidir ve tezin daha çok yoğunlaşacağı bölümü oluşturmaktadır. Şimdilik bu taslak metinde ise bu kısma hazırlık olması açısından, 19. yüzyıl formasyonundan itibaren sorun ele alınmaya çalışılacaktır. Burada söz konusu formasyonlar ile paralellik arz eden Antony Vidler'in "Üçüncü Tipoloji" başlıklı yazısı ve Emil Kaufmann'ın modern mimarlığın doğuşuna ilişkin çalışmaları kullanılmıştır.

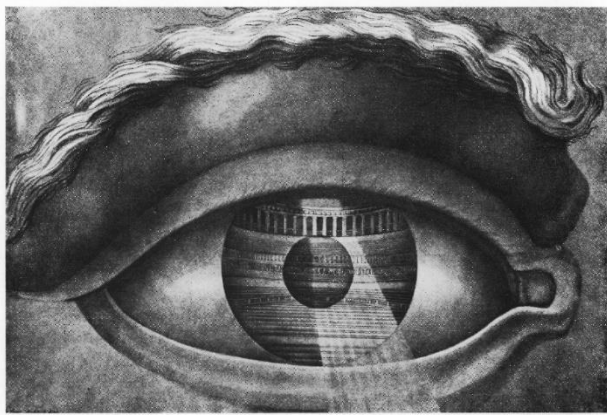
1. Aydınlanma ve Merkezileşme Süreci

Aydınlanma ve devrim dönemi ile birlikte toplum "kutsal olan"a özgü merkez fikrinin zaman ve mekan anlayışı ve deneyim biçimlerinden arınmaya başlar. "Kutsal olan"ın geri çekilişi ile birlikte insan-tanrı ilişkisinde bir kopuş

yaşanır. Foucault, bu süreci aynı zamanda “insanın doğuşu” olarak ta anar. Sonsuz bir varlık olan tanrının sahnedeki görece geri çekilişi yerini sonlu bir varlık olan insana ve onun faaliyetlerine bırakır. Tanrısal düşünüm (refleksiyon) artık insana özgü sonlu bir düşünüm haline gelmiştir. (Kant’ın cogito yaşanan bu dönüşümün açık bir ifadesidir) İnsanın bu yeni statüsü ile birlikte, Platoncu “güzel-olan” yerini “estetik bir devrime” ve dolayısıyla “beğenin doğuşuna” bırakır. Bunun anlamı, özünde Platoncu bir ayırım olan düşünülür-olan (kavram) ile duyulur-olan (deneyim) arasında, duyulur-olanın, düşünülür-olandan görece özerkleşmesidir. Platoncu gelenek içerisinde düşünülür-olanın duyulur-olana daima bir önceliği var idi. Sabit bir merkez fikri tam da bu şekilde oluşabilirdi.

Belli bir ölçüde, Platoncu geleneğin etkisi altında şekillenen ve insanın merkezde olduğu Vitruvian paradigmanın bir çöküşü söz konusudur burada. Ancak Alan Calquhoun kendi deyişiyle, bu süreci Platoncu mimarlık geleneğinin yok olmasından ziyade bir laikleşme olarak yorumlayıp bu durumu toplumsal kuramda cumhuriyetçi ve demokrat içeriklerin Barok devletin merkezi kurumlarına aşılmasına benzetir. Dönemin geçiş mimarlarından biri olan Ledoux, Barok dönemine özgü olan hükümdarın mutlak bakışına tabi kılınan perspektif ilkesinin giderek demokratikleştiğini ve perspektif mekanının kolektif düzlemde yeniden düşünüldüğü tiyatro mekanının Aydınlanma dönemine özgü yeni statüsünü anar. Ledoux için bu demokratikleşme süreci ile ilişkili olarak her yerden görmek ve görülebilmek tiyatro mekanının en önemli özelliğidir. “Coup d’oeil” adlı (Resim 1) bir illüstrasyonda, bu durumu gösterir; ancak illüstrasyonda dev bir göz yine de herşeyi gözetlemektedir. Hans Belting, Ledoux’un bu illüstrasyonunu Foucault’nun Benthamcı “panoptik bakış”ı ile ilişkilendirerek görme mekanı üzerindeki kontrolün anonimleştiğini belirtir. Foucault’nun panoptik mekanın belirişi olarak da dillendirdiği bu an aynı zamanda biyopolitikanın da doğuşuna tekabül etmektedir ve Foucault açısından neoliberal yönetimselliğin de erken aşamasıdır.

Resim 1: Coup d’oeil, Claude-Nicolas Ledoux.

Foucault, Kant’ın “Aydınlanma Nedir?” metninde *şimdiki zaman* sorusunun, güncelliğimizin ne’liğinin önemli olduğu ana işaret eder. Modernliğin esaslı sorusudur, bu. “Aydınlanma (Aufklärung) kendi kendini adlandırarak, kendini kendi geçmişi ve geleceği karşısında konumlandırarak ve kendi şimdiki zamanı içerisinde yapması gereken işlemleri saptayarak kendinin kendi bilincine varmış olan kuşkusuz çok özel bir kültürel süreçtir.” (Foucault; 165) Ve Foucault açısından “şimdinin bir ontolojisini” (ya da kendimizin bir ontolojisini) yapmak, bizi üreten öznellik kipleri ve hakikat oyunlarına odaklanmak demektir. Dolayısıyla, “kutsal olan”dan arınma süreci ile beliriveren bir bireyleşme ve bireyleştirme sorunu belirlemektedir burada. Bu sorun mimari tasarım düşüncesi açısından da önemlidir. Ledoux’un İdeal Chaux Kentinde geliştirdiği formlar belli bir siyasal ütopyayı içerisinde barındırmakla birlikte Barok’un dinamik kompozisyon anlayışından Aydınlanma’ya geçişi temsil etmektedir, Emil Kaufmann açısından.

“Ledoux’dan Corbusier’e” (Von Ledoux bis Le Corbusier, 1933) başlıklı kitabında, Kaufmann, Ledoux üzerine analizlerinde bu sürecin mimarlıkta nasıl yankılandığını inceler. Ledoux ve Kant arasındaki kimi paralelliklere vurgu yapar. Kant’ın özerk bir etiği önerdiğini, Ledoux’un da özerk bir mimarlığın temellerini attığını ileri sürer. Bu tam da İnsan Hakları Bildirgesi ile birlikte bireye tanınan hakların artık eski metafizik ve ahlak kurallarının geçerli olduğu aşkın bir düzlem gerektirmediği bir döneme denk gelir. Toplumun endüstri çağına ya da disiplin toplumuna göre yeniden örgütlendiği bir süreçte beliren yeni bir birey tipolojisi ve bireyleşme biçiminin mekan siyaseti de artık laikleşmiş bir aklın kendisinin merkezde olduğu yeni bir mimarlık talep etmektedir.

Arke, arketip ve tip arasında işleyen analojik ilişkilere özgü bireyleştirme işlemleri bahsi geçen dönüşüm ile birlikte artık bir sentez (kavram ve deneyim arasındaki) sorununa dönüşmektedir. Bahsi geçen dönüşüm ile “tip” kavramının da anlamı değişime uğramaktadır. (Calquhoun, Vidler, Madrazo) Teosentrisizme özgü hiyerarşik bir dünya tasarımı yerini sonlu olanın analitiğine bırakıyor. Tip burada duyulur olan deneyim alanını, düşünülür olan kavram ve zihin alanı ile ilişkilendiriyor. Tip tıpkı bir şema gibi işliyor burada... Aslında burada duyulur-olanın düşünülür-olandan görece özerkleşmesi ile birlikte beliriveren anlam krizine karşılık “tip” kavramı ile problem sonlu insan ve sonlu düşünüm açısından yeniden kurulmaya çalışıyor. Foucault gibi ele alınırsa yeni bir hakikat söyleminin inşası söz konusudur burada.

Soruna Vidler açısından yaklaşacak olursak, Vidler “Üçüncü Tipoloji” başlıklı yazısında tipoloji üzerine olan çalışmaları Aydınlanma döneminden itibaren izler. Kutsal-olandan arınma süreci, anlaşılacağı üzere yeni

deneyim (öznel) kipleri ile ilişkili yeni anlam ve değer dünyalarının da belirmesi anlamına gelmektedir. Sanayileşme ve nüfusun artışı ile birlikte kentin statik bir evreden dinamik bir evreye geçişi kentsel deneyimi ve anlam sorununu da gündeme getirmektedir. İşte, Vidler, burada, karmaşılaşmaya başlayan kent deneyiminin kavranabilir olması için “tip”lerin anlamı yeniden kurma potansiyellerine işaret eder.

Mimari bir tasarım probleminde özdeşlik/aynılık/kimlik düşüncesi üzerinden kurulan mimari bir tasarım probleminin genel temaları kabaca Vidler’in söz konusu çalışmasına atıfla takip edilecek olursa: Birinci tipolojide mimarlık doğa ile “analoji” ilişkisi kurmakta ve mekansallaştırma işlemi buradan türetilen ilkeler doğrultusunda yapılmaktadır. Marc-Antoine Laugier, mimarlığın doğayı taklit etmesi gerektiğini -Newtoncu mutlak mekan anlayışına eklenerek- belirtir. İdeal bir “tip” olarak ileri sürdüğü “ilkel kulübe”yi diğer tüm yapıların ondan türetilebileceği kökensel bir bireyleştirme ilkesi olarak ele alır. Jacques François Blondel ise işlevlerine göre bina sınıflandırmaları yaparak uygun “karakteri” ifade eden “türler”i bir bireyleştirme ilkesi olarak ileri sürer. Blondel’in öğrencileri olan Ledoux ve Boullée için ise tipoloji koşullara bağlı olarak değişen simgesel bir etki olarak ele alınır. Quatremère de Quincy için tip aslında bir “model” olarak (kopya etmek değil) doğayı taklit etmektedir. Jacques-Nicolas Louis Durand, Gotfried Semper ve Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc gibi isimlerin de dahil olduğu bu süreç, “kutsal olan”dan arınma ile birlikte beliren krizi rasyonalize etme ve dolayısıyla kentsel deneyimi ve anlam üretimini yeniden düşünme çabaları olarak okunabilir. İkinci tipoloji ise analoji ilişkisini makine ile kurmaktadır...

Vidler’in, belirttiği üçüncü tipoloji ise şehir analojisi olarak ifade edilir. (Vidler, 1985). Aydınlanma sürecindeki kopuş ile başlayan tip sorununu 1960’lara doğru karmaşılaşmaya başlayan kentlerde yerini yeni bir krize bırakmaktadır. Tam da mimari öğelerin çözüldüğü veya parçalandığı bir ortamda beliriveren şeyleşmenin etkilerine karşı duyarlılık geliştiren mimarlardan biri olan Aldo Rossi’nin tipoloji kaygısı, Vidler’in ilk iki tipolojide incelediğinden farklı olarak, kendisine özerk, kendi kendisine atıfta bulunacak bir düşünce geliştirmeye çalışır. Rossi, mimarlığın hatırlatma işlevinden yola çıkarak şehrin belleğindeki tipolojileri araştırır ve neo-rasyoneci bir yaklaşım tarzını benimser. Ancak Hays’in belirttiği üzere, Rossi’nin bu çabaları disiplinin tekrar kurulmasını değil, aksine çözümlenmesini hızlandırır.

2.Paradoksal Fark ve İfade Siyaseti Üzerine

Mimarlığın öğelerinin çözülmeye (dissolution) başladığı bu süreç, Foucault’nun da çözümlenmelerini yaptığı disiplin toplumlarından denetim toplumlarına geçiş süreci ile paralel ele alınabilir. Merkezden merkezsiz olana bu

geçiş süreci sınırın flulaşması ile özdeşlik/aynılık/kimlik gibi nosyonlar ile işleyen mantığın (savaş koşulları dışında) “farkı” boyunduruk altına aldığı temsil siyasetinin gücünü yitirmeye başlaması ile birlikte, “fark” kavramı etrafında yoğun bir tartışma başlar. 1960’lar sonrasında yükselişe geçen “fark” terimi etrafında dönen tartışmalarda, Derrida, Deleuze, Foucault, Lyotard vb. düşünürler genel olarak sahnede yer aldılar. Bu tez, Deleuze ve Guattari’nin çeşitli eserlerinde geliştirdikleri ifade siyaseti üzerinden mimarlık ve paradoksal fark (simülakrum sistemi ve tekseslilik) üzerine bir yeniden okuma denemesidir. Mimarlık alanında yapılan çalışmalarda, Deleuze ve Guattari’ye verilen referanslarda “ifade” kavramının hakkının yeterince verilmediği görülüyor.

Öncelikle ifade siyaseti tekil olan, tekil düşünce ile ilişkilidir; ancak tekil olanı kolektif ile birlikte düşünür. Düşünüldür-olan ve duyulur-olan arasında yapılan klasik ayrıma özgü, özdeşlik/aynılık/kimlik ile işleyen doksa ve onun temsil siyaseti değil, paradoksal olan ile ilgilenir. Dolayısıyla birey ve bireyleştirme siyaseti Düşünce imgesini tanınmaya ve özdeşliğe dayalı olmaktan paradoksal bir fark düşüncesine dönüştürme politikası (noopolitika) veya düşüncenin yeni bir imajı, ya da daha çok onu kapatan imajlara karşı düşüncenin özgürleşmesi ifade siyasetinin en genel eğilimini oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda bir olay felsefesidir. Ancak, zihin/beden ayrımı ile ilişkisi yoktur.

Başka bir deyişle, ifade problemi ve paradoksal fark, Deleuze’ün, olanaklı-olanın gerçekleşmesi ve virtüel-olanın edimselleşmesi arasında yaptığı keskin ayrım ile birlikte düşünülebilir. Olanaklı-olanın gerçekleşmesi, sınırlandırma ve benzerlik ilkeleri üzerinden işleyen bireyleşme tarzları ve temsil siyasetini üretir. Deleuze, teknoloji filozofu Gilbert Simondon’a (1924-1989) atıfla bu bakış açısını şu iki saptamaya göre eleştirir. “1) Bireyleşme ilkesi geleneksel olarak zaten kurulmuş, tamamlanmış bir bireye bağlanır. Bu durumda yalnızca, bu tür bir varlığın bireyselliğini kuranın, yani zaten bireyleşmiş bir varlığı belirleyen ne olduğunu sorarız. Ve bireyi bireyleşmenin sonrasına “yerleştirdiğimiz” için, bireyleşme ilkesini de bireyleşmek işleminin öncesine, bireyleşmenin kendisinin öncesine, bireyleşmenin kendisinin üzerine “yerleştiririz”; 2) Böyle olunca, bireyleşmeyi her yere “yerleştiririz”; onu varlıkla, en azından somut, hatta tanrısal varlıkla eş-yayımlı bir özellik haline getiririz. Onu varlığın bütünü, varlığın kavram dışı ilk momenti haline getiririz. Bu hata, önceki hataya bağlıdır. Aslında, birey ancak bireyleşmesiyle, bireyleşme de ilkeyle aynı anda var olabilir: ilke, salt düşünsel bir ilke değil, gerçekten oluşumsal olmalıdır. Birey yalnızca sonuç değil, *bireyleşme ortamıdır.*” (Deleuze, 2009)

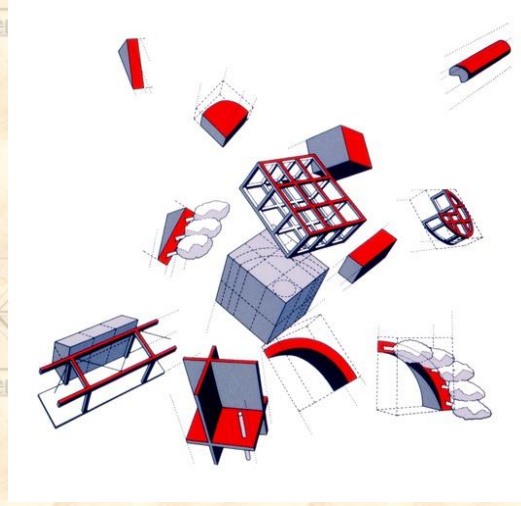

Ve virtüel-olan kısaca özetlenirse bu paradoksal farkın alanı olan bireyleşme ortamıdır. Virtüel-olan, merkezsizdir ve sınırlandırma, karşıtlık, bir modeli taklit ve özdeşlik ya da bir kopyaya benzerlik üzerinden işleyerek edimselleşmez; bireyin herhangi bir dünyada oluşumu (kolektif olanda) ıraksama ve yakınsama kuralına göre tekillikten-tekillığe göre işler. Bu durumda mimarlıkta artık formun, üslubun, tipin vb. belirleyici olduğu tasarım problemlerinden odağın yavaş yavaş formsuz (in-formel) olana doğru kaydığı ima ediliyor. “Fark” burada özdeşliğin / aynılığın / kimliğin düzenini garantileyen bir tür olumsuz öge olmaktan ziyade; başka yaşam olanaklarını sorunsallaştıran paradoksal bir öge haline gelmektedir.

Mimarlığın uzun tarihi göz önünde bulundurulduğunda tasarım problemlerini güdüleyen temsil siyasetinin yaslandığı söylem genel olarak ruh ve beden (ya da düşünülür-olan ile duyulur-olan) arasında yapılan Platoncu bir ayrıma ve ondan sonraki varyasyonlarına dayanır. Burada genel olarak tasarım problemi ruhun aktif bir fail ve bedeninin de biçim alan pasif bir güç olduğu ve mimarlığı yaratmanın da bu ruh olduğu ileri sürülür. Aslında temsil siyaseti kabalaştırarak belirtecek olursak böylesi bir söylem rejimi ve ışık rejimi etrafında örgütlenen bir dünya ve birey tahayyülüne sahiptir. Oysa ifade siyasetinde temsil bu ayrım üzerinden ilerlemez.

Deleuze, “Anlamın Mantığı” kitabında Stoacı ayrımdan bahseder. Temelde değişen şey şudur ve Deleuze’ e göre felsefede temelli bir alt üst oluşa neden olur. Kısaca özetlemek gerekirse ayrım artık ruh ve beden arasında değil; cisimsiz (incorporeal) olan ile cisimli (corporeal) olan arasındadır. Cisimsiz olan, cisimsiz dönüşümlerin yaşandığı, *etkinin*, ideanın, anlamın, organsız ve virtüel olanın problematik ve paradoksal fark alanıdır. Olay felsefesi tam da bu alan ile ilişkilidir. Cisimsizler arasında yarı-neden (quasi-cause) ilişkileri varken, cisimsel olanlar arasında neden (cause) ilişkileri vardır. “Stoacılar da iki çeşit şeyi birbirinden ayırırlar: 1) Gerilimleri, fiziksel nitelikleri, ilişkileri, etkileme ve etkilenmeleriyle cisimler ve onlara karşılık gelen “şey durumları”. Bu şey durumları, etkileme ve etkilenmeler cisimlerin karışımalarıyla belirlenir. Cisimlerin ve şey durumlarının tek zamanı şimdidir. Çünkü yaşayan şimdi edime eşlik eden, etkin olanın etkilemesini, edilgin olanın etkilenmesini ifade eden ve ölçen zamansal uzamdır. Ama cisimler arasında birlik olduğu ölçüde, etkin ilke ve edilgin ilke birlik içinde olduğu ölçüde, kozmik bir şimdi bütün evreni kucaklar: uzayda yalnızca cisimler, zamanda ise yalnızca şimdi vardır. Cisimler düzeyinde nedenler ve sonuçlar yoktur: bütün cisimler nedendir, birbirlerine göre, birbirleri için nedendir. Kozmik şimdinin uzamında, nedenler arasındaki birlik Yazgı diye adlandırılır. 2) Bütün cisimler birbirleri için, birbirlerine göre nedendir, ama neyin nedeni? Cisimler bambaşka bir doğaya sahip

birtakım şeylerin nedenidir. Bu sonuçlar cisim değil, tam anlamıyla “cisimsiz”dir. Söz konusu olan, fiziksel nitelikler ve özellikler değil mantıksal ya da diyalektik atfetmelerdir. Şeyler ya da şey durumları değil olaylar. Bunların var-olduklarını söyleyemeyiz, daha ziyade alttan-alta-olduklarını ya da içten-içe-olduklarını, bir şey olmayana, var-olmayan bir olmaya uygun düşen asgari bir varlığa sahip olduklarını söyleyebiliriz.” (Deleuze, 2015) Kendisini *etkisinde* (virtüel) aktüelleştiren *içkin neden* en azından bu ayrım üzerinden anlamlı hale gelmektedir. Bu bakış açısı ifade siyasetinin içkin ve paradoksal düzlemini ima etmektedir.

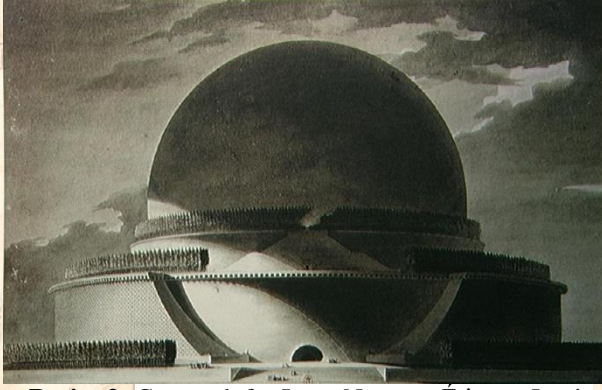

Resim 2: Parc de La Villette projesinden “Exploding Folie”, Bernard Tschumi.

3.Mimarlıkta Paradoksun Ele Alınışı

1960’lardan sonra beliriveren “fark”ın paradoksal karakteri üzerinde yürütülen tartışmaların mimarlıkta karşılık bulduğu yaklaşımlardan birini de Bernard Tschumi temsil eder. 1968 Paris’teki öğrenci olayları, Henri Lefebvre’nin gündelik hayat ve mekânın sosyal üretimi üzerine tezleri, Uluslararası Durumcu Hareket’in kenti deneyimleme olayı (événements) ileri sürmesi, Foucault’nun mekânı iktidar ve bilgi ilişkileri açısından ele alması (panoptikon), 1970’ler sonrasında Tschumi’yi etkileyen başlıca unsurlardır. Modern işlev-biçim özdeşliğinin durağan tasarım problemlerinin yerine mekânların içinde ve çevresinde cereyan eden bir “olay” mimarlığı önermektedir, Tschumi. Mimarlığın alışık olunan zihin temelli yaklaşımlarına örnek olarak Boullée’yi örnek verir. Boullée için mimarlık zihnin üretimidir. (Resim 3) Ancak Tschumi bedene de odaklanarak mimarlığı zihin ile beden arasındaki paradoks ile ilişkili düşünmeye başlar. Anlam ile ilişkili biçimsel etkilerin yanı sıra beden ile ilişkili algısal-olanın, deneyimin ve o deneyimin içinde cereyan ettiği toplumsal kuvvetler de önemli olmaya başlamıştır.

Resim 3: Cenotaph for Isaac Newton, Étienne-Louis Boullée.

Tschumi'nin, "Mimari Paradoks" başlıklı metni, mimarlığın uzun tarihi boyunca yaptığı temel bir ayrıma/yarığa dikkat çekiyor. Başka bir deyişle, kavramsal olan (anlam ya da düşünülür-olan) ile algısal olan (deneyim ya da duyulur-olan) arasındaki yarık... Ve bahsi geçen merkezsizleşme ile birlikte beliriveren bu yarığın daha da görünür olmasıdır. Tschumi, uzun bir zaman boyunca görmezlikten gelinmiş bu temel ayrımın/yarığın üstünü örtmek veya bastırmaktansa onu daha da görünür kılmaktan söz etmektedir. Böylece Tschumi paradoks vurgulamakta ve mimarlığı bu paradoks ile birlikte yeniden düşünmeye çalışmaktadır.

Tschumi'nin, "Mimari Paradoks" (1975) adlı makalesinde sorunsallaştırdığı ayrımlardan biri de, kavramsal-olan (anlam) ile algısal-olan (deneyim) arasındadır. Tschumi için, kavramsal-olan (anlam) piramit metaforu ile, algısal-olan (deneyim) ise labirent metaforu ile ilişkili anılmaktadır. Paradoks bu ikisi arasındadır. Kavramsal-olanın mekânı olarak piramit aslında zihinsel bir etkinliğe/sürece işaret eden özdeşliğin/aynılığın/kimliğin ideal mekânıdır. Özdeşleştirme burada aynı zamanda mekânlaştırmadır. Algısal-olanın, sembolleştirilmesidir. Ancak, algısal-olan deneyim üzerinde işleyen ya da kavramsal-olanı algısal-olana dayatan bir temsil rejimidir. Burada piramit mimarlığın kendisidir, düşüncesidir. Bir anlamda dil ile dünya arasındaki yarığa piramidin bakış açısı olan geleneksel yaklaşımda bir uyumun ya da eşleşmenin olduğu varsayılır. Bu aynı zamanda bir temsil siyasetidir.

Öte yandan, labirent metaforu ile anılan algısal-olan deneyimin tarafında ise hiçbir özdeşlik ya da özsel bir anlam yoktur. Temsil edilemeyen bu boyut, algısal-olanın (bedensel) mekânıdır. Tschumi, bu mekâna "deneyimlenen mekân" adını verir. Anlam üretiminin ya da kavramsal-olan düşünülür olanın özdeşlik/aynılık/kimlik üzerinden işleyen genelleştirici ideal mekânına karşı; deneyimlenen mekân aslında "olay" mekânıdır. Ve güç modeline dayalı bir "süreç" işaret eder. Ya da kuvvet ilişkileri sahasının öngörülemez,

tesadüfi ilişkilerine veya deneyimlenen sosyal pratiklerin fiziksel ve toplumsal olan gerçek mekânına işaret eder.

Tschumi, Foucault'ya atıfla "olay"dan ya da bir olay mimarlığından söz eder. Hatta gelecek yüzyılın bir "olay mimarlığı" olacağını ifade eder. Ancak yukarıda bahsi geçen yaklaşımı açısından ise düşünülür-olan ile duyulur-olan arasındaki ayrım üzerinden işleyen temsil siyaseti içinde kalır. Oysa Foucault açısından da tıpkı Deleuze ve Guattari de olduğu gibi "olay" mefhumu Platoncu ayrım üzerinden değil, Stoacı ayrım açısından ele alınır. Dolayısıyla soruna ifade siyaseti açısından bakıldığında "olay mimarlığı" cisimsiz olan ile birlikte düşünmek gerekir. Paradoksal fark tam da cisimsiz kuruluş sürecindeki bu unsurdur. İdea, bedene karşıtlığı bakımından ruhu temsil eden bir şey olmaktan ziyade artık bir olaydır. Söz konusu olan şey artık bu karşıtlık değildir.

SONUÇ

Ruh ve beden ayrımı üzerinden işleyen yaklaşımlar aslında hala merkez fikrine özgü iktidar etme biçimini bünyesinde taşımaktadır. Denetim toplumları özelinde soruna yaklaşıldığında ise bu iktidar etme biçimi merkezsizleşme süreci ile birlikte her yere dağılmıştır. Çağdaş mimarlık yaklaşımları kabaca belirtilecek olursa Platoncu ayrımı aştığını iddia etse bile ya düşünülür-olan zihin ya da akla aşırı vurgu yapmakta ve beden yitmekte ya da duyulur-olan algısal ya da maddi boyuta aşırı vurgu yapmakta ve anlam ve değer yitmektedir. İfade siyaseti işte tam da burada hala aşkın bir nitelikte olan merkezsizleşmiş bir dünyanın post-panoptik aklının denetim ve yönetim mantığına karşı paradoksal farkı ileri sürerek başka türlü toplumsallıkların, dünyanın ve bireyin ve dolayısıyla mekânın icadının araştırılması üzerine pratik-etik bir öneridir. Ya da Deleuze'un de, "Denetim Toplulukları Konusunda Bir Ek" metninde belirttiği gibi, yitip gitmekte olan disiplin toplumlarına özgü normlaştırma ve iktidar etme biçimlerini eleştirmek yetmez. Ya da oraya özlem duymak... Sorun gelmekte olan iktidar ve itaat ettirme biçimlerini, ona karşı pratik-etik bir yaşamın inşası için görebilmek ve söyleyebilmek ile ilişkili görünmektedir. Merkezileşme sürecini tekrar yeniden merkeze dönerek ya da günümüz neoliberal korporasyon cephesine eklenerek değil, minör bir siyasetin figürü olabilecek bir cepheden görür. Bu sürece özgü kolektif mekân ve zaman ise, hala icat edilmeyi beklemektedir... "Umuyorum ki gelecek bir zaman için."

Bu makale İ.T.Ü. Mimari Tasarım Doktora Programı kapsamında danışman Prof. Dr. Semra Aydın ve eş-danışman Prof. Dr. Ali Akay yürütücülüğünde henüz hazırlanmakta olan "Mimarlıkta İfade ve İçerik Problemi" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA:

Belting, Hans (2012). *Floransa ve Bağdat: Doğu'da ve Batı'da Bakışın Tarihi*. Zehra Aksu Yılmaz (Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Calquhoun, Alan (2005). Süperblok. Ali Cengizkan (Çev.). *Mimari Eleştiri Yazıları* içinde. İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı.

Deleuze, Gilles (2006). Denetim Toplulukları Üzerine Ek. İnci Uysal (Çev.). *Müzakereler* içinde. İstanbul: Norgunk.

Deleuze, Gilles (2015). *Anlamın Mantığı*. Hakan Yücefer (Çev.). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Deleuze, Gilles (2009). Gilbert Simondon: Birey ve Onun Psiko-Biyolojik Oluşumu. Ferhat Taylan (Çev.). *İssiz Adalar ve Diğer Metinler* içinde. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Foucault, Michel (2014). Aydınlanma Nedir? Işık Ergüden-Osman Akınhay (Çev.). *Özne ve İktidar* içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, Michel (2015). *Hapishanenin Doğuşu*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.

Foucault, Michel (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu*. Alican Taylan (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.

Leandro Madrazo (1995). *The Concept of Type in Architecture: An Inquiry into the Nature of Architectural Form*. (Zurich: Ph.D. Dissertation No. 11115, Swiss Federal Institute of Technology-ETH), <http://web.salleurl.edu/~madrazo/ethz/phd/cover.html>.

Hays, K. Michael (2015). *Mimarlığın Arzusu: Geç Avangardı Okumak*. Volkan Atmaca-Bahar Demirhan (Çev.). İstanbul: YEM Yayın.

Spencer, Douglas (2018). *Neoliberalizmin Mimarlığı*. Akın Terzi (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tschumi, Bernard (1996). *Architecture and Disjunction*. Cambridge-Massachusetts: MIT Press.

Vidler, Antony (1996). Third Typology. Kate Nesbitt (ed.). In *Theorizing A New Agenda For Architecture*. New York: Princeton Architectural Press.

Vidler, Anthony (2016). *Yaşadığımız Günün Tarihleri: Mimarlıkta Modernizmi İcat Etmek*. Alp Tümer (Çev.). İstanbul: Janus Yayıncılık.

Zourabichvili, François (2008). *Deleuze: Olay Felsefesi*. Aziz Ufuk Kılıç (Çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	Bioclimatic Conservation Impact of Different Field Usage: Bingöl Province Case	
Corresponding Author	Ahmet KOÇ İğdır Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü ahmetkoc0625@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	25/04/2018 / 100/00/2018	
How to Cite	CAF, A., KOÇ, A., KOÇ, C. (2018). Farklı Alan Kullanımlarının Biyoklimatik Konfora Etkisi: Bingöl İli Örneği Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2, Pages, 289-294	

ORCID NO:

Farklı Alan Kullanımlarının Biyoklimatik Konfora Etkisi: Bingöl İli Örneği

Ahmet CAF¹ Ahmet KOÇ² Canan KOÇ³

¹ Bingöl Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu

² İğdır Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

³ Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehircilik Anabilim Dalı

ABSTRACT:

Increasing population and urbanization are triggering pressures on human health. In order to get rid of these pressures, mankind is changing its environment and searching new life space. Bingöl province with a size of 1790 km² was considered as a study area. In the study, images of Landsat 5 TM satellite were obtained and controlled classification was made by remote sensing methods. The current land use pattern was divided into 5 categories as urban structure, agricultural area, wetlands, forests and bare surfaces. The classified existing land cover maps and thermal images of the Modis satellites belong to the months in January, April, July and October in which represent the season was superposed by the Arc-GIS program. The link between bioclimatic comfort and existing land use patterns was searched statistically. According to the results, it was determined that forest cover and wetlands was more comfortable in the summer months and the city structure was more comfortable in the winter months.

Key Words: remote sensing, Arc-GIS, land cover

ÖZET

Artan nüfus ve kentleşme, insan sağlığı üzerindeki baskıları tetiklemektedir. Bu baskılardan kurtulmak için insanoğlu çevresini değiştirmekte ve yeni yaşam alanları aramaktadır. Çalışma alanı olarak 1790 km² büyüklüğündeki Bingöl ili

ele alınmıştır. Çalışmada Landsat 5 TM uydusuna ait görüntüler elde edilerek, uzaktan algılama yöntemleriyle kontrollü sınıflama yapılmıştır. Mevcut arazi kullanım şekli, şehir yapısı, tarımsal alan, sulak alanlar, ormanlar ve çıplak yüzeyler olarak 5 kategoriye ayrılmıştır. Sınıflandırılmış olan mevcut arazi örtüsü haritaları ile bulunduğu mevsimi temsil eden Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarına ait Modis uydusuna ait termal görüntüler Arc-GIS programı ile karşılaştırılmıştır. İstatiksel olarak mevcut arazi kullanım şekli ile biyoklimatik konfor arasında bir bağ aranmıştır. Çıkan sonuçlara göre orman örtüsünün ve sulak alanların yaz aylarında daha konforlu olduğu kış aylarında ise şehir yapısının daha konforlu olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Algılama, Arc-GIS, Arazi Örtüsü

Farklı Alan Kullanımlarının Biyoklimatik Konfora Etkisi: Bingöl İli Örneği

GİRİŞ:

Geçtiğimiz son asır içerisinde sıcaklığın arttığı ve bu artmanın da ileriki yıllarda devam edeceği bilimsel olarak kanıtlanmıştır.(A. Becker, Inoue, Fischer, & Schwegler, 2012; Fearnside, 2015). İklim değişikliği senaryolarında 1990-2050 yılları arasında hipotezler geliştirilmiştir bu hipotezlere göre; sıcaklığın küresel bazda 2-2,9 °C'lik artacağı savunulmuştur. (van der Knaap et al., 2018). Değişen iklim sıcaklığın artmasına, yağışların daha düzensiz olmasına ve bununla birlikte iklim döngüsünün önemli derecede değişmesine neden olmaktadır(Alexander et al., 2006; Rajczak & Schar, 2017; van Haren, van Oldenborgh, Lenderink, Collins, & Hazeleger, 2013) Sıcaklığın artmasıyla değişen iklim insanların konforlu yaşamlarını sürdürebilmesi için farklı alan kullanımlarına yakın yerlere yaşam sürmesine sebebiyet vermektedir. Alan kullanımlarındaki farklılıklar insanın kendi ellileriyle ve doğal süreçlerin oluşturduğu bir mekanizma sonucunda ortaya çıkmaktadır. Mevcut ekosistemler üzerindeki arazi değişimleri yüzey sıcaklık farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Arnfield, 2003; Gonzalez, Donnelly, Jones, Chrysoulakis, & Lopes, 2013; Wu, Long, Liu, & Guo, 2012). Aynı zamanda farklı alan kullanımlarında değişen iklim sayesinde su kalitesi ve miktarının azalmasına neden olmuştur.(El-Khoury et al.,

2015; Felzer, 2012; Seung-Hwan, Jin-Yong, Sang-Hyun, Yun-Gyeong, & Koun, 2013; Tong, Sun, Ranatunga, He, & Yang, 2012). Son zamanlarda bilim adamları geleceğe yönelik senaryolar ve hipotezler üretirken, uzaktan algılama yöntemlerine dayalı termal bant analizleri ile geniş alanlar üzerinde çalışmaktadır.(Chen et al., 2014; Cho, Kim, & Kim, 2018; Zhan, Chen, Zhou, Li, & Liu, 2011). Uzaktan algılama yöntemleri ile küresel iklim değişikliği ve etkilerini izlemek, kentsel iklim değerlendirmelerini yapmak mümkün kılınmıştır.

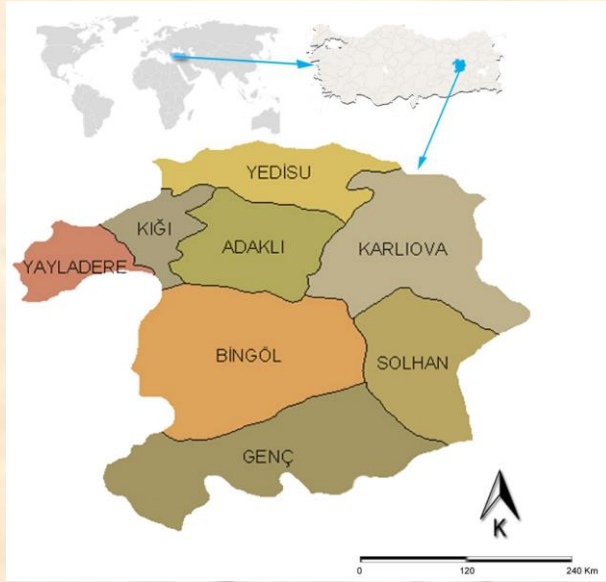
Çalışmada amaç olarak Bingöl İli'nin mevsimsel termal bant analizleri yapılarak farklı alan kullanımlarındaki sıcaklığa duyarlı konfor değerleri belirlenmiştir

2. MATERYAL ve METOT

2.1 Materyal

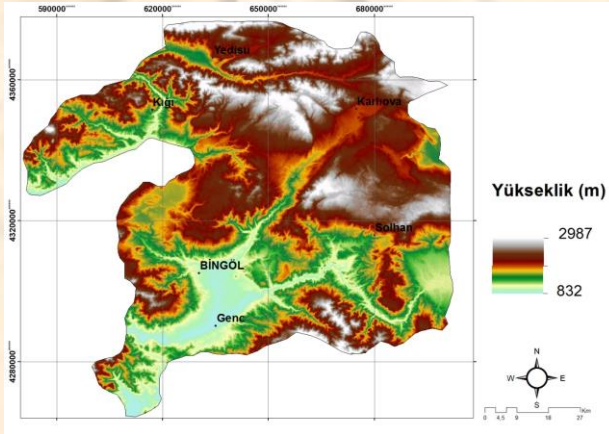
Çalışma alanının materyal kısmını 41° 20 ve 39° - 56° doğu boylamları ile 39° - 31 ve 36° - 28° kuzey enlemleri arasında yer alan ve yaklaşık olarak 1790 km² alanı kaplayan Bingöl İli oluşturmaktadır. (Şekil 1)

Şekil.1 Çalışma alanının lokasyonu

Bingöl İli ortalama 1400 m lik rakıma sahiptir. Dar ve ince vadilerin bulunduğu alanlarda en düşük kotta bulunan su akış çizgileri oluşmakta ve bu çizgiler Kuzey yönünden Güney yönüne azalma eğilimi göstermektedirler. Rakımın en yüksek olduğu yerler genellikle dağlık alanlardan oluşmakta bu alanlarda rakım 2900 m lerin üzerine çıkabilmektedir.(Şekil 2)

Şekil 2 Çalışma alanının topoğrafyası

2.2 Metot

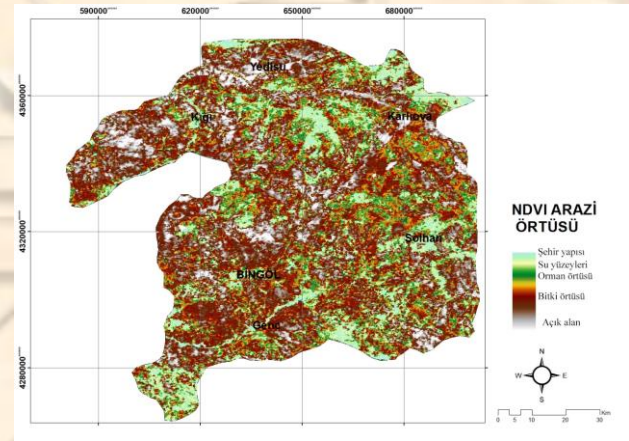
Çalışma alanının arazi örtüsünün sınıflaması, MODIS uydusundan elde edilmiş olan NDVI haritaların

$$NDVI = \frac{NIR - RED}{NIR + RED} \text{ denklemleri kullanılarak Tablo.1}$$

deki sınıflama indeksi kullanılarak çalışma alanının arazi örtüsü sınıflamıştır. Bu sınıflama sonucunda 5 farklı kategori oluşturulmuştur. (Şekil 3)

Tablo1 NDVI haritaların yorumlanmasında kullanılan eşik değerler

Arazi Kaplılığı	NDVI Değeri
Bitki Örtüsü	0,2-0,3
Açık Alan	0,1-0,2
Orman Örtüsü	0,3-0,8
Su Yüzeyi	0-0,1
Şehir Yapısı	<-1

Şekil 3 Çalışma alanının arazi örtüsü sınıflaması

Çalışma alanına ait termal görüntüler 1000 m mekânsal çözünürlüğe sahip MODIS uydusuna ait 21. Bantlara ait termal kızılötesi veriler 3.929µm - 3.989µm arası bant genişliğine sahip veriler kullanılmıştır. Elde edilen bu verilerin ışıyım şiddetlerinden yüzey sıcaklığını elde etmek ve doğrulamak için Stefan-Boltzmann yasasından yararlanılmıştır. (Montvay & Pietarinen, 1982)

$$T_s = \sqrt[4]{\frac{T_m^4 - (1 - \epsilon) T_{sky}^4}{\epsilon}}$$

T_m= Radyometre tarafından ölçülen yüzey sıcaklığı

T_s= Yüzey sıcaklığı

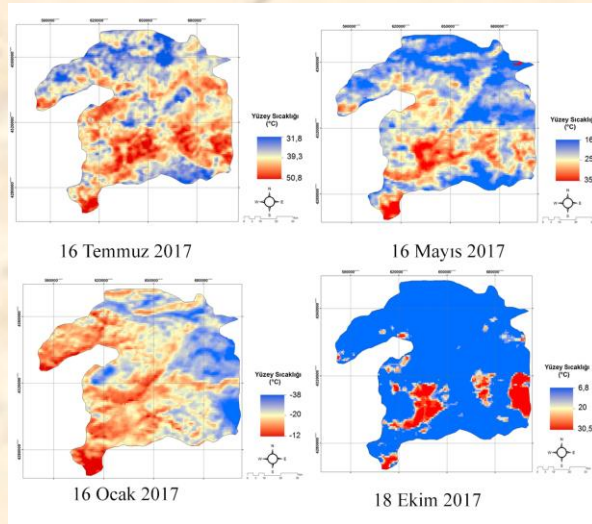
T_{sky} = Gökyüzü sıcaklığı

ϵ = Yüzey emisivitesi

Tablo.2 MODIS uydusuna ait bant ve özellikleri

	Ban d	Bandwid th	Spectral Radiance2(W/m ² - μ m- sr)	Required NE[Δ]T(K) ⁴
Surface/Clo ud Temperatu re	20	3.660 - 3.840	0.45(300K)	0.05
	21	3.929 - 3.989	2.38(335K)	2.00
	22	3.929 - 3.989	0.67(300K)	0.07
	23	4.020 - 4.080	0.79(300K)	0.07

Elde edilen ve doğrulu yapılmış olan çalışma alanına ait termal- kızılötesi görüntüler Arc-GIS 10.2 paket programında kontrollü sınıflama yöntemi ile işlenerek elde edilmiştir.(Eastman, 2001).(Şekil 4)

Tablo 3 Farklı tarihlere ait termal band analiz sonuçları

AYLAR	SU yüzeyi (°C)		Şehir yapısı(°C)		Orman örtüsü (°C)		Çıplak alan (°C)		BİTKİ ÖRTÜSÜ (°C)	
	Maks.	Min.	Maks.	Min.	Maks.	Min.	Maks.	Min.	Maks.	Min.
Temmuz	31,8	33,3	32,1	42,9	34,3	38,7	33,3	44,7	36,3	39,6
Mayıs	16,5	22,3	22,1	35,8	18,1	27,8	23,9	30,8	20,3	29,8
Ocak	-38,1	-22,7	-27,2	-12	-26,3	-18,1	-35,8	-25,3	-20,8	-29,2
Ekim	6,8	18,2	7,8	30,5	8,7	21,8	7	19,2	10,1	19,9

Şekil 4 Çalışma alanının farklı tarihlere ait termal band analizleri

3. Tartışma ve Sonuç

Biyoklimatik konfor insanların fiziksel aktivitelerinin en rahat yaptığı PET sıcaklık aralığıdır. Bu aralık coğrafi konum ve arazi yapısına göre sürekli değişkenlik gösterebilmektedir. Nitekim çoğu bilim adamının yapmış oldukları çalışmalara göre PET sıcaklık aralığı yüzey sıcaklığı ile doğrusal bir orantı gösterebilmektedir. (Toy ve Yılmaz 2010; Gümüş 2012; Çetin 2016). Bu orantıdan yola çıkılarak yapılan yüzey sıcaklığı termal analizlerine göre Bingöl İli'nin yaz aylarında orman örtüsü ve su yüzeylerin biyoklimatik konforu sağladığı, kış aylarında ise şehir yapılarının insan yaşamı için daha konforlu yerler olduğu belirlenmiştir.(Tablo 3).

KAYNAKÇA:

- Alexander, L. V., Zhang, X., Peterson, T. C., Caesar, J., Gleason, B., Tank, A. M. G. K., Vazquez-Aguirre, J. L. (2006). Global observed changes in daily climate extremes of temperature and precipitation. *Journal of Geophysical Research-Atmospheres*, 111(D5). doi:Artn D05109
- Arnfield, A. J. (2003). Two decades of urban climate research: A review of turbulence, exchanges of energy and water, and the urban heat island. *International Journal of Climatology*, 23(1), 1-26. doi:10.1002/joc.859
- Becker, A., Inoue, S., Fischer, M., & Schwegler, B. (2012). Climate change impacts on international seaports: knowledge, perceptions, and planning efforts among port administrators. *Climatic Change*, 110(1-2), 5-29. doi:10.1007/s10584-011-0043-7
- Cetin, M. (2016). Determination of bioclimatic comfort areas in landscape planning: A case study of Cide Coastline. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 4(9), 800-804.
- Chen, Y. H., Zhan, W. F., Quan, J. L., Zhou, J., Zhu, X. L., & Sun, H. (2014). Disaggregation of Remotely Sensed Land Surface Temperature: A Generalized Paradigm. *Ieee Transactions on Geoscience and Remote Sensing*, 52(9), 5952-5965. doi:10.1109/Tgrs.2013.2294031
- Cho, K., Kim, Y., & Kim, Y. (2018). Disaggregation of Landsat-8 Thermal Data Using Guided SWIR Imagery on the Scene of a Wildfire. *Remote Sensing*, 10(1). doi:ARTN 105-10.3390/rs10010105
- Chrysoulakis, N., Lopes, M., San Jose, R., Grimmond, C. S. B., Jones, M. B., Magliulo, V., . . . Cartalis, C. (2013). Sustainable urban metabolism as a link between bio-physical sciences and urban planning: The BRIDGE project. *Landscape and Urban Planning*, 112, 100-117. doi:10.1016/j.landurbplan.2012.12.005
- El-Khoury, A., Seidou, O., Lapen, D. R., Que, Z., Mohammadian, M., Sunohara, M., & Bahram, D. (2015). Combined impacts of future climate and land use changes on discharge, nitrogen and phosphorus loads for a Canadian river basin. *Journal of Environmental Management*, 151, 76-86. doi:10.1016/j.jenvman.2014.12.012
- Eastman, J. (2001). IDRISI 32 release 2, guide to GIS and image processing volumes 1 and 2. Clark Labs, Clark University, Worcester.
- Fearnside, P. M. (2015). Emissions from tropical hydropower and the IPCC. *Environmental Science & Policy*, 50, 225-239. doi:10.1016/j.envsci.2015.03.002
- Felzer, B. S. (2012). Carbon, nitrogen, and water response to climate and land use changes in Pennsylvania during the 20th and 21st centuries. *Ecological Modelling*, 240, 49-63. doi:10.1016/j.ecolmodel.2012.05.003
- Gonzalez, A., Donnelly, A., Jones, M., Chrysoulakis, N., & Lopes, M. (2013). A decision-support system for sustainable urban metabolism in Europe. *Environmental Impact Assessment Review*, 38, 109-119. doi:10.1016/j.eiar.2012.06.007
- Gümüş, A. (2012). Ankara ili biyoiklimsel konfor analizi. *Turkish Journal of Forestry*, 13(1), 48-56.
- Rajczak, J., & Schar, C. (2017). Projections of Future Precipitation Extremes Over Europe: A Multimodel Assessment of Climate Simulations. *Journal of Geophysical Research-*
- Seung-Hwan, Y., Jin-Yong, C., Sang-Hyun, L., Yun-Gyeong, O., & Koun, Y. D. (2013). Climate change impacts on water storage requirements of an agricultural reservoir considering changes in land use and rice growing season in Korea. *Agricultural Water Management*, 117, 43-54. doi:10.1016/j.agwat.2012.10.023
- Montvay, I., & Pietarinen, E. (1982). The Stefan Boltzmann Law at High-Temperature for the Gluon Gas. *Physics Letters B*, 110(2), 148-154. doi:Doi 10.1016/0370-2693(82)91024-3
- Tong, S. T. Y., Sun, Y., Ranatunga, T., He, J., & Yang, Y. J. (2012). Predicting plausible impacts of sets of climate and land use change scenarios on water resources. *Applied Geography*, 32(2), 477-489. doi:10.1016/j.apgeog.2011.06.014
- Toy, S., & Yılmaz, S. (2010). Peyzaj Tasarımında Biyoklimatik Konfor ve Yaşam Mekanları İçin Önemi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 133-139.
- van der Knaap, Y. A., Bakker, M. M., Alam, S. J., Witte, J.-P. M., Aerts, R., van Ek, R., & van Bodegom, P. M. (2018). Projected vegetation

changes are amplified by the combination of climate change, socio-economic changes and hydrological climate adaptation measures. Land Use Policy, 72, 547-562.

- van Haren, R., van Oldenborgh, G. J., Lenderink, G., Collins, M., & Hazeleger, W. (2013). SST and circulation trend biases cause an underestimation of European precipitation trends. *Climate Dynamics*, 40(1-2), 1-20. doi:10.1007/s00382-012-1401-5
- Wu, L., Long, T. Y., Liu, X., & Guo, J. S. (2012). Impacts of climate and land-use changes on the migration of non-point source nitrogen and phosphorus during rainfall-runoff in the Jialing River Watershed, China. *Journal of Hydrology*, 475, 26-41. doi:10.1016/j.jhydrol.2012.08.022
- Zhan, W. F., Chen, Y. H., Zhou, J., Li, J., & Liu, W. Y. (2011). Sharpening Thermal Imageries: A Generalized Theoretical Framework From an Assimilation Perspective. *Ieee Transactions on Geoscience and Remote Sensing*, 49(2), 773-789. doi:10.1109/Tgrs.2010.2060342

Kent Akademisi

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	Human Rights, Justice and Equity in terms of Clean Development Mechanism as an Instrument of Climate Policy*	
Corresponding Author	Ferhan CAN ferhancan@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	25/05/2018 – 10/06/2018	
How to Cite	CAN, F., (2018). İklim Politikasının Bir Aracı Olan Temiz Kalkınma Mekanizması Açısından İnsan Hakları, Adalet ve Hakçalık, Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2, Pages, 295-304.	ORCID NO:

İklim Politikasının Bir Aracı Olan Temiz Kalkınma Mekanizması Açısından İnsan Hakları, Adalet ve Hakçalık

Dr. Ferhan CAN

ABSTRACT:

Although climate change is a global problem that effects all people, it does not effect all on an equal basis. Less responsible and vulnerable people are effected more from climate change and practices which are used for prevent it. Because of this reason, climate change and practices used for prevent it, not only related with environmental issues but also related with justice, equity and human rights issues for millions of people and community.

Clean Development Mechanism is provided to assist developed countries in achieving compliance with their quantified emissions reduction commitments with lower cost and implemented in developing countries. The aim of this study is to address the effects of climate change and clean development mechanism on justice, equity and human rights. As a result of the study it is seen that one of the bodies of the United Nations which has adopted Universal Declaration of Human Rights, has ignored human rights violations and increased existing injustice and inequity.

KEYWORDS: Climate Change, Clean Development Mechanism, Human Rights, Justice, Equity

ÖZ:

İklim değişikliği bütün insanları etkileyen küresel bir sorun olmakla birlikte, bütün insanları aynı oranda etkilememektedir. En az sorumlu olan ve savunmasız kesimler iklim değişikliği ve onu önlemek için kullanılan yöntemlerden en fazla etkilenmektedir. Dolayısıyla, iklim değişikliği ve iklim değişikliğini önlemek için kullanılan yöntemler sadece çevreyi ilgilendiren konular değil milyonlarca insan ve topluluk için adalet, hakçalık ve insan hakları konularıdır.

Temiz Kalkınma Mekanizması sera gazı salım azaltım hedeflerine ulaşmak için maliyeti azaltma da kullanılan ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan bir yöntemdir. Makalenin amacı iklim değişikliğinin ve iklim değişikliğini önlemek için kullanılan Temiz Kalkınma Mekanizması projelerinin insan hakları, adalet ve hakçalık üzerindeki etkisini ele almaktır. Yapılan çalışma sonucunda İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni kabul eden Birleşmiş Milletlere ait bir kuruluşun bile insan hakları ihlallerine göz yumduğu ve yaşanmakta olan adaletsizlik ve eşitsizliği artırdığı görülmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: İklim Değişikliği, Temiz Kalkınma Mekanizması, İnsan Hakları, Adalet, Hakçalık

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Temiz Kalkınma Mekanizması: Türkiye'deki Uygulamaların Paydaş Katılımı Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

“İklim Politikasının Bir Aracı Olan Temiz Kalkınma Mekanizması Açısından İnsan Hakları, Adalet ve Hakçalık”

GİRİŞ:

İklim değişikliği, insan faaliyetleri sonucunda atmosferin yapısındaki sera gazlarının artması ile oluşmaktadır. Atmosferdeki sera gazlarının artışını önlemek için uluslararası alanda yapılan çalışmalar sonucunda 2020 yılına kadar geçerli olan Kyoto Protokolü kabul edilmiştir.

Temiz Kalkınma Mekanizması (TKM), Kyoto Protokolü'nde sera gazı salım azaltımında maliyetleri azaltmak için tanımlanan üç esneklik mekanizmasından biridir. TKM'nin iki amacı vardır. Birincisi sera gazı azaltım hedefi olan gelişmiş ülkelerin, sera gazı salım azaltım faaliyetlerinde maliyetlerini düşürmelerine yardımcı olmak, ikincisi ise, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak.

2020 yılında ise 2015 yılında imzaya açılan Paris Anlaşması yürürlüğe girecektir. Paris Anlaşması'nda, esneklik ya da piyasa mekanizması kavramı kullanılmamaktadır. Onun yerine, Anlaşma'nın 6. maddesinde, iklim politikasına ikisi piyasa benzeri biri piyasa dışı olmak üzere üç yeni mekanizma katılmıştır ve 2020 yılına kadar, 6. maddede belirtilmiş olan yeni mekanizmaların kurallarının ve süreçlerinin kurgulanacağı dile getirilmiştir.

Birinci mekanizma, salım ticaret sistemlerinin birleştirilmesine izin veren işbirliği yaklaşımıdır. İkincisi, Kyoto Esneklik Mekanizmaları'nın yerine geçecek olan "sera gazı salımlarının azaltılmasına katkı ve sürdürülebilir kalkınmaya destek" olan yeni mekanizmadır. Üçüncüsü ise birleşik, bütünleşik ve dengeli piyasa dışı yaklaşımı öngören piyasa dışı mekanizmadır (Paris Agreement, 2015: 7- 8).

Piyasa tabanlı ikinci mekanizma, Kyoto Protokolü'ndeki Temiz Kalkınma Mekanizmasına benzemektedir ve "sera gazı salım azaltımına katkı ve sürdürülebilir kalkınmaya destek" mekanizması olarak tanımlanmaktadır. Farkı ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayırımına gidilmeden, taraf olan bütün ülkeler azaltım faaliyetleri için yatırım yapabileceklerdir (Paris Agreement, 2015: 7- 8; TUSİAD, 2016:146).

2020 yılında yürürlüğe girecek olan Paris Anlaşması ile Temiz Kalkınma Mekanizması benzeri projelerin daha

geniş alana yayılma ihtimali bulunmaktadır. Dolayısıyla bu mekanizmanın daha yakından incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada öncelikle insan hakları, iklim değişikliği ve insan hakları ve TKM açısından insan hakları üzerinde durulacaktır. Daha sonra adalet ve hakçalık kavramları ve TKM açısından adalet ve hakçalık kavramları ele alınacaktır. En sonunda ise toplumun en savunmasız kesimlerinden biri olan kadınlar için iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet konusu irdelenecektir.

1. İnsan Hakları

İnsan hakları genel olarak, bütün insanların insan olması sebebiyle sahip oldukları ve devredilemeyen hak ve özgürlükler olarak tanımlanmaktadır. İnsan hakları mücadelesinin tarihsel kökleri çok eski olmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler'in, 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini kabul etmesiyle, bu mücadele kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bağlayıcı değildir fakat bağlayıcı belgelerin üretilmesine öncülük etmiştir.

1966 yılında, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde sayılan hakların birçoğunun bağlayıcı hale getirildiği iki sözleşme ortaya çıkmıştır. 1976 yılında yürürlüğe giren sözleşmelerden ilki, negatif haklar veya birinci kuşak haklar olarak tanımlanan yaşam hakkı, ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, adil yargılanma, toplantı özgürlüğü, karar alma mekanizmalarına katılma gibi sivil ve siyasal hakları düzenleyen Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir. İkinci sözleşme ise pozitif haklar veya ikinci kuşak haklar olarak tanımlanan barınma, giyinme, gıda, iş, eğitim, sağlık, kültürel değerler gibi ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir.

Evrensel belgelerin yanında güçlü ve etkili yaptırımlar içeren bölgesel belgeler de ortaya çıkmıştır. Bunlar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1953), Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi (1969) ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'dır (1986).

Birinci kuşak haklar, devletin müdahale etmediği, kendiliğinden oluşan haklardır ve özgürlük temeline dayanır. İkinci kuşak haklar, devletin müdahalesini gerektiren haklardır ve eşitlik fikrine dayanır. Dayanışma temeline dayanan üçüncü kuşak haklar ise barış,

kalkınma, çevre hakkı gibi toplumların kollektif haklarını kapsar.

Kirlilik, kaynak kıtlığı ve iklim değişikliği ile çevre konusu temel insan hak ve özgürlüklerini tehdit eder boyuta gelmiştir. Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olarak kabul edilen çevre hakkı, birçok uluslararası anlaşmalar ve ulusal anayasalarda temel hak ve özgürlük olarak kabul edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ülke Dışı Yargılama Yetkisi (Extraterritoriality) kavramı uluslararası ceza hukukuna girmiştir. Bu kavram, 21. yüzyıl modern devletini, sadece kendi vatandaşlarından değil, bütün insanlardan sorumlu hale getirmiştir (Kocaoğlu, 2005:191). Son yıllarda, uluslararası insan hakları örgütleri ve hukuk uzmanları Ülke Dışı Yargılama Yetkisini daha geniş yorumlamaktadır. Özellikle büyük TKM yatırımlarında sadece ev sahibi ülke insan haklarından sorumlu olmayabilir (Schade, Obergassel, 2014:720).

Küreselleşme ile birlikte çok uluslu şirketlerin faaliyetleri dünya çapında artmıştır. Üçüncü tarafların yaptığı insan hakları ihlallerini engellemek için Birleşmiş Milletler İş Hayatı ve İnsan Hakları Rehber İlkeler'ini Haziran 2011 yılında yayınlamıştır. Bağlayıcı olmamakla birlikte, şirketlerin insan haklarına karşı duyarlılığının artması amaçlanmıştır. Rehber İlkeler'le, yerli hakları, azınlık hakları, şikâyet mekanizması gibi konularda tavsiyelerde bulunulmuştur (Schade, Obergassel, 2014:721).

İnsan hakları ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerin hemen hepsinin temel ilkeleri evrensellik, devredilemezlik, ayrımcılığın olmaması, katılımcılık ve hukukun üstünlüğüdür.

2. İklim Değişikliği ve İnsan Hakları

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne göre iklim değişikliği sadece çevreyi ilgilendiren bir konu değil, deniz seviyesinin yükselmesi, şiddetli seller ve fırtınalar, buzulların erimesi, yer altı sularının kirlenmesi, sağlık problemleri, göçler ve yeniden yerleştirmeler ve diğer olumsuz etkileri ile bütün dünyada milyonlarca insan ve topluluklar için bir insan hakları konusudur (Johl, Lador, 2012: 3).

İklim değişikliği ve insan hakları arasındaki ilişkinin resmi olarak ilk tanınması, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin 2009 yılındaki kararları ile olmuştur. Genel olarak bu kararlara göre, iklim değişikliğinin insan hakları üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak olumsuz etkileri vardır ve bu etkiler özellikle coğrafya, cinsiyet, yaş, yerliler, azınlıklar ve engelliler gibi savunmasız

konumdakiler üzerinde daha şiddetli hissedilmektedir (Filzmoser, 2014:2).

Daha sonraki resmi gelişme ise 2010 yılında Cancun'da toplanan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 16. Taraflar Toplantısı'nda yaşanmıştır. Cancun Anlaşması'na göre, "Taraflar, iklim değişikliği ile ilgili bütün faaliyetlerinde, insan haklarına tamamiyle saygı göstermelidirler" (UNFCCC, 2011:para.8).

İnsan haklarının, uluslararası ve ulusal hukuk sistemlerinde tanımlanmasına ek olarak, insan hakları yükümlülüklerinin uygulanması ile ilgili düzenlemeler de vardır. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 4. ve 6. maddelerinde bilgiye erişim, katılım, eğitim, kamouyunda farkındalık oluşturulması gibi sorumluluklar da belirtilmiştir. Bunun yanında, Cancun Anlaşmasına göre, küresel, bölgesel, ulusal ve yerel düzeyde, hükümetlerin, işletmelerin, sivil toplum örgütlerinin, gençler ve engelliler de dâhil olmak üzere, cinsiyet eşitliği gözetilerek kadınların ve yerel toplulukların geniş katılımı sağlanmalıdır. Ayrıca, çevresel konularda kullanılan bilgiye erişim, karar verme mekanizmasına katılma ve yargıya başvurma hakları Rio Bildirgesi (1992) ve Aarhus Sözleşmesi (2001) ile iklim değişikliğiyle ilgili azaltımın tasarlanması, planlanması ve uygulanması ile ilgili olarak da kullanılmaktadır (Carbon Market Watch, 2015:7).

İklim değişikliğinin, insan hakları üzerinde iki defa olumsuz etkisi vardır. Birinci etkisi yukarıda da bahsedildiği gibi iklim değişikliğinin su kaynakları, gıda, sağlık vb. üzerinde yarattığı etkiler. İkinci etkisi ise iklim değişikliğini önlemek için yapılan faaliyetlerin, bazı durumlarda, çevre ve insanlara verdiği zararlarıdır. Bunlar yaşam, gıda, barınma, sağlık, su, kültür ve diğer hakların ihlali olarak gerçekleşmektedir (Carbon Market Watch, 2015:2).

3. Temiz Kalkınma Mekanizması Açısından İnsan Hakları

İnsan haklarının evrensellik ve devredilemezlik ilkelerine göre, insan hakları dünyanın her yerinde herkese uygulanır ve müzakereler ya da pazarlıklar, insan haklarının ihlali ile sonuçlanamaz. Bu ilkeye göre, TKM projelerinin planlanması ve uygulanması sırasında, savunmasız toplulukların hakları ya da çıkarları pazarlıklar sonucu ihlal edilemez (Filzmoser, 2014).

İnsan hakları, birbirine bağlıdır, birbiri ile ilişkilidir ve bölünemez. Sivil, kültürel, ekonomik, politik ve sosyal haklar eşit değerdedir, biri diğerinin önüne geçemez. Haklar birbirini tamamladığı için verilen hakların gerçekleşmesi diğer hakların gerçekleşmesine bağlıdır. Örneğin, TKM projelerinde katılım hakkının etkin uygulanmaması, yerel toplulukların refah, geçim, sosyal

düzen, kimlik ve kültür alanlarını yani ekonomik, medeni ve politik haklarını olumsuz etkiler (Filzmoser, 2014).

İnsan hakları ilkelerine göre herkes eşittir ve cinsiyet, ırk, din, dil ya da benzer konularda ayrımcılığa uğrayamaz. TKM projelerin uygulanmasında yerel halkların, toprak üzerinde geleneksel mülkiyet haklarının tanınmaması ve bilgiye erişim haklarının uygulanmaması ayrımcılığa girmektedir (Filzmoser, 2014).

İnsan haklarının katılımcılık ilkesine göre, herkes sivil, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik gelişmelere aktif ve özgür bir şekilde katılabilir. TKM projelerine göre de katılımın zaten sağlanması beklenmektedir. Fakat TKM projelerinde katılım ile ilgili yapılan araştırmalar katılımın en alt düzeyde kaldığını göstermektedir (Can, F., 2017)

Son olarak, insan haklarının ihlali söz konusu olduğunda, insanlar yasal kurumlar aracılığı ile haklarını arayabilirler, ulusal ya da uluslararası seviyede tazminat talep edebilirler. Temiz Kalkınma Mekanizması'nın kendi yapısı içinde şikâyet mekanizması bulunmamaktadır. Fakat müzakereler üzerinde çok az etkisi olan yerel toplulukların, insan hakları ihlalleri karşısında, çözüm arayabilecekleri bir sistemin kurulması gerekmektedir (Filzmoser, 2014).

TKM'nin amaçlarından biri sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak olduğu halde, TKM projelerinin yerel halk üzerinde ciddi olumsuz etkilerinin olduğu görülmektedir. Projelerin çoğunluğu, özellikle kömür santralleri olmak üzere fosil yakıt santralleri, büyük hidroelektrik santraller, atık yakma ve monokültür ekimleri gibi endüstriyel ölçekte olan projelerdir. Bazı raporlara göre, bazı projelerin uygulama aşamasında bile ulusal ve uluslararası hukuk ihlalleri görülmektedir. Çoğu zaman, TKM'de uyulması gereken halk katılımı hükümlerine ve ulusal çevresel etki değerlendirme kurallarına da uyulmamaktadır (Carbon Market Watch, 2016a).

2011 yılında, TKM Yürütme Kurulu, insan hakları ihlalleri olduğu halde, iki projeyi kayıt altına almıştır. Yürütme Kurulu'na göre, insan hakları konularına değinme gibi bir zorunluluk yoktur ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda sorumlu olan da ev sahibi ülkedir (Carbon Market Watch, 2016b).

TKM projesi ile ilgili olarak insan haklarının ihlal edildiği projelerden biri Honduras'ın Bajo Aguan bölgesindeki Aguan biyogaz projesidir. Bu projenin uygulanması esnasında 25 kişi öldürülmüştür ve ölümlerin 5'i projeyi yürütenlerin kendi güvenlik güçleri tarafından, proje için meydana gelen çatışma sırasında gerçekleşmiştir. Bu projede insan hakları ihlalleri olduğu

ve yerel paydaş katılımının da tam olarak gerçekleşmediği birçok kez Carbon Market Watch¹ tarafından, TKM Yürütme Kuruluna bildirilmiştir (Carbonmarketwatch, 2016c).

TKM Yürütme Kurulu, insan hakları konularına değinme gibi bir zorunluluğun olmadığını söylemesine rağmen, Birleşmiş Milletler'in kendi bünyesinde olan bir kuruluş olarak, BM Sözleşmesi'ndeki insan hakları ile ilgili maddelere uymak zorundadır. Zaten Cancun Sözleşmesine göre de, iklim değişikliği ile ilgili bütün faaliyetlerde insan haklarına saygı gösterilmelidir (Carbon Market Watch, 2016b).

4. İklim Değişikliği, Adalet ve Hakçılık

İklim değişikliği insanları sadece bir alanda değil, kalkınma, sağlık, gıda, su, güvenlik, alt yapı gibi birden fazla alanda etkilemektedir. İklim değişikliğinin bu etkileri, özellikle iklim değişikliğinin oluşumuna en az katkıda bulunan yoksul, savunmasız ve marjinal insanlar üzerinde daha fazla hissedilmektedir. Küresel bir sorun olan iklim değişikliğinin bütün insanları aynı oranda etkileyeceği varsayımı geçersizdir. En az sorumlu olanların, en fazla etkilenmesi, adalet ve hakçılık kavramlarını iklim değişikliği probleminin merkezine yerleştirmektedir (Cameron et al., 2013).

Literatürde adalet ve hakçılık kavramları birbirlerinin yerine kullanılabilir. Hâlbuki adalet ulaşılabilecek son nokta iken, hakçılık bu noktaya ulaşmak için üretilen çözüm yollarıdır. Adalet, temel haklara saygıya ya da ihlal edildiğinde ise düzeltici önlemlerin alınmasını gerektirir. Çevre ve adalet kavramlarının birarada kullanılması ise oldukça yenidir. Çevre açısından adalet ırk, renk, cinsiyet ya da gelir durumuna bakılmaksızın bütün insanların çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasında eşit derecede yer alması ve yasaların herkese eşit derecede uygulanmasıdır. Diğer yandan hakçılık, kaynağını yargı fonksiyonundan alır, dağıtılan haklar ve sorumluluklarla ilgilidir. Aristo'ya göre hakçılık "Evrenselliğinden dolayı kusurlu olan hukukun düzeltilmesidir." (Aristo'dan aktaran Ikeme, 2003: 199). Hakçalığın amacı, hukuk kurallarına göre sonuçlar üretmek değil, çareler üretmektir. Çevresel açıdan hakçılık insanların ihtiyacı olan çevresel mal ve hizmetlere ulaşmasının sağlanmasıdır (Ikeme, 2003).

Adaletle ilgili kuramlar birkaç türe ayrılır. Bunlar; faydacı (genel olarak en yüksek faydanın sağlanması), sözleşmeci (yoksullar için yüksek faydanın sağlanması), eşitlikçi (eşitsizliğin azaltılması) ve özgürlükçü (kişi özgürlüğü temelinde fayda ve sorumluluğun adil şekilde

¹ Carbon Market Watch: 2009 yılında uluslararası STK'lar tarafından kurulan bağımsız bir kuruluştur. Amacı karbon piyasalarını yakından izleyerek, adil ve etkili yöntemlerle iklimin korunmasını sağlamaktır.

paylaşılması) kuramlarıdır. Adaletin tek bir tanımı olmamasına rağmen adalet fikrinin merkezinde "birilerinin zararına kimseye fayda sağlamamak ve birilerinin faydası için de kimseye zarar vermemek" tanımı bulunmaktadır (Mathur et al., 2014:44).

Adalet genel olarak üç türe ayrılmaktadır. Bunlar dağıtıcı (veya paylaştırıcı), denkleştirici (veya düzeltici) ve prosedürel (veya kuralcı) adalettir. Dağıtıcı adalet, "Bir toplumdaki para ve bu şekilde bölüşürülebilir nitelikteki şeylerin (şan, şeref, unvan, servet ve ekonomik değeri haiz diğer şeyler) toplum üyeleri arasında, herkesin yeteneği ve toplum içerisindeki statüsüne uygun olarak dağıtılmasını öngören adalet türüdür" (Balı, 2001: 85) Dağıtıcı adaleti benimseyen bir devletin yapması gereken, "Herkesin toplum içerisindeki durumu ve yeteneklerine göre, nimet ve külfetlerden kendisine düşeni paylaşmaktır" (Balı, 2001: 86). Denkleştirici adalet, dağıtıcı adaletin aksine, kişilerin özel durumlarını, yeteneklerini göz önünde bulundurmadan davranmayı ve hukuki ilişkide taraf olanların eşit muamele görmesini gerektirir (Güriz, 2001: 8). Burada, işlenen suçun, çekilecek ceza ile düzeltilmesi ve adaletin yeniden sağlanması söz konusudur. Prosedürel adalet bireylerle ilgili olmayıp, kurallarla ilgilidir. Adalet eylemin içeriği ile değil, biçimiyle ilgilidir. Adalet teorisinin özünü oluşturan hakçılık ise herkesin avantajına bir durum yaratmak şartıyla izin verilen eşitsizliktir. Doğal eşitsizlikleri en az avantajının yararına göre düzelterek bu adalet anlayışı, piyasa dışı kurallar tarafından belirlendiği için dağıtıcı adalet teorisi olarak da adlandırılmaktadır (Felsefe, 2016).

İklim adaleti, etik bir sorun olduğu için hem uluslararası hukuk hem de insan hakları konularında önemli bir mesele olarak ele alınmaktadır. Bu kavramın resmi alandaki kökleri, 1992 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne (BMİDÇS) kadar uzanmaktadır. İklim adaleti öncelikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarihsel olarak ürettiği salım düzeylerinin arasındaki farkı dikkate almaktadır. Böylece hakçılık kavramının ışığında gelişmekte olan ülkelere, yoksulluğu azaltmak için ekonomik gelişme ve dolayısıyla salım artırma izni verilmektedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) bağlayıcı olmayan hedefler koymakla birlikte, iklim adaletinin temel ilkelerinden olan "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk" ilkesini kabul etmiştir. Bu ilke daha sonra 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü'nde Temiz Kalkınma Mekanizması, Ortak Uygulama ve Salım Ticareti olarak formüle edilmiştir (Rhaman, 2016:190).

İklim adaletinin bazı ilkelerinin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü'nde yer alması, bu belgelerin toplumsal adalet ilkelerine göre biçimlendirildiğini göstermez. Nitekim iklim adaleti

kavramı asıl 2007 yılında Bali'de (COP13), toplantı salonu dışında gerçekleştirilen gösterilerde "İklimsel Adalet, Şimdi!" sloganı ile vücut bulmuştur. Kyoto görüşmelerinde kendilerine yer bulamayan ve iklim değişikliğinden en fazla etkilenen olan ülkeleri, toplulukları, yoksulları ve yerli halkları temsil eden örgütler iklim adaleti için toplumsal hareketleri başlatmışlardır (Duru, 2008).

İklim adaleti, iklim değişikliğinin oluşumunda payı olan ve payı olmadığı halde ondan olumsuz etkilenen ülkeler arasındaki ilişkiler üzerine kuruludur. İklim adaleti, yaşam hakkı, gıda, su, sağlık hakları ve yerli halkların zarar görmemesi ile ilgilidir.

Temel tez, iklim değişikliğinden sorumlu olan gelişmiş ülkelerin hem azaltım sorumluluğunu yüklenmesi hem de uyum için gerekli olan mali ve teknolojik desteklerin zarar gören ülkelere verilmesidir (Begum, Shukrana, 2011).

İklim adaleti aşağıdaki adalet türleri etrafında tartışılmaktadır (Rhaman, 2016:191).

- Geçmişte verilen zararların tazmin edilmesi (telafi edici adalet),
- Gelecek ve mevcut sorumlulukların dağıtılması (dağıtıcı veya paylaştırıcı adalet),
- Adil prosedürlerin ve karar alma süreçlerine dâhil edilme prosedürlerinin kabul edilmesi (prosedürel veya kuralcı adalet) ve
- Başarısızlıkların farkında olup, düzeltilmesi (denkleştirici veya düzeltici adalet).

Hakçılık kavramı ise Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (BMİDÇS) 3. maddesinde iklim sisteminin mevcut ve gelecek kuşaklar için hakçılık temelinde korunması gerektiği şeklinde ele alınmıştır. Böylece hakçılık kavramı nesiller içi ve nesiller arası hakçılık olmak üzere iki zaman dilimini kapsamaktadır. Fakat bugüne kadar yapılan konferanslarda nesiller arası hakçılık konusunun üzerinde yeteri kadar durulmamıştır (Cameron et al., 2013).

Hakçılık genelde dağıtıcı adalet olarak anlaşılmaktadır ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) bağlamında ne anlama geldiği konusunda çeşitli yorumlar vardır. Bu yorumlar dört ilke etrafında sınıflandırılmaktadır (Schleich et al., 2016:51).

- Sorumluluk ilkesi, geçmiş ve günümüzdeki salım seviyesi ile ilgilidir (kirlenen öder prensibi),
- Ödeme gücü ilkesi, ülkelerin salımı azaltmak için mali ve teknolojik kapasiteleri ve ekonomik kalkınma ihtiyaçlarına dikkat çeker,

- Eşitlik ilkesi, bütün insanların atmosferi kullanmak için eşit hakka sahip olduğunun altını çizer,
- Egemenlik ilkesi ise ülkelerin kendi iklim politikalarını yönetme hakkını ve şu anki salım paylaşımının korunması gerektiğini ima eder.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (BMİDÇS) bütün ülkeler hakçalık temelinde sera gazı salımlarını azaltma taahhüdünde bulunmuşlardır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne (IPCC, 2014) göre, hakçalık kavramı Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (BMİDÇS) dağıtıcı ve prosedürel adaleti içerecek şekilde tanımlanmıştır (Brown, 2015:148).

5. Temiz Kalkınma Mekanizması Açısından Adalet ve Hakçalık

İklim değişikliğinde adalet ve hakçalık kavramları genelde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Hâlbuki hızla yayılan Temiz Kalkınma Mekanizması (TKM) gibi uygulamalarla hali hazırda gelişmekte olan ülkelerde salım azaltım faaliyetleri ile çok seviyeli yönetim² yapıları kurulmuştur. Bu yapılar yeni bir adalet ve hakçalık ikilemini yaratmıştır. Bu ikileme göre, sera gazı azaltımının yükü ve faydaları farklı seviyeler arasında nasıl paylaşılacak ve yerel topluluklar çok seviyeli yönetim yapısı içinde nasıl yer alacaktır? (Mathur et al., 2014:42).

TKM'nin çok seviyeli yönetim yapısı içinde küresel, ulusal, iş dünyası ve yerel topluluklar olmak üzere dört eksen bulunmaktadır. Dağıtıcı adalet bakımından küreselle ulusal, ulusalla yerel topluluklar, iş dünyası ile yerel topluluklar ve yerel toplulukların kendi içerisinde adil olmayan bir paylaşım vardır. Burada amaç sürdürülebilir kalkınmadan çok, azaltım hedeflerine ulaşmak ve ülkeye yatırım çekip para kazanmaktır. Prosedürel açıdan ise yerel toplulukların önemli kararları etkileme gücü bulunmamaktadır. Hatta yerel toplulukların kendi içerisindeki eşitsizlikler ve güç dağılımı da katılımın çeşitliliğini etkilemektedir (Mathur et al., 2014).

En azından üç nedenden dolayı TKM projelerine ev sahipliği yapan yerel topluluklar için adaletin sağlanması garanti altına alınmalıdır.

- Birincisi, TKM projelerinin düşük maliyetli salım azaltımı ve yerelde sürdürülebilir kalkınmayı sağlama gibi iki amacının bulunması,
- İkincisi, bu projelerle birlikte yaşayacak ve onlardan etkilenecek olanların yerel topluluklar olması,

² **Yönetişim:** Karşılıklı, etkileşim halinde yönetim. İlgili bütün paydaşların yönetime katılması.

- Üçüncüsü ise teknik zorluk, sınırlı kapasite ve önemli kararları etkilemede yetersiz güce sahip olma gibi konuların yerel toplulukları marjinal hâle getirmesi (Mathur et al., 2014:44).

2009 yılında Kopenhag'da düzenlenen konferansın TKM Yürütme Kurulu ile birlikte soru-cevap şeklinde yapılan bir oturumunda Hindistan'dan gelen bir çöp toplayıcı kadının konuşması şöyle idi:

Benim adım Mohite, Pune'dan geliyorum ve çöp toplayıcısıyım. Yaptığım iş çöpleri ve geri dönüştürülen malzemeleri toplamak... Sizler [TKM Yürütme Kurulu] nasıl benim gibi insanların işlerini kaybetmesine neden olan bir yöntemi [atık yakma projeleri] kabul edersiniz? Sadece ben değil fakat yüzlerce insan hayatını çöpten kazanıyor. Böyle bir yöntemi nasıl kabul edersiniz? Ben ne yapacağım? Benim çocuklarım nereye gidecek? Okula nasıl gidecekler? Benim geçim şansımı elimden alıyorsunuz. (Ciplet, 2009:75).

TKM'nin hakçalıkla ilgili en önemli yönlerinden biri olan iş imkânı yaratmak ve yoksulluğu azaltmak konusunda başarısız olduğu görülmektedir. İş imkânı yaratmak bir yana yerel toplulukları tanımadan ve onların katılımı sağlanmadan projelerin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Hindistan'ın kırsal bölgelerindeki TKM projeleri üzerinde yapılan çalışmalarda, kırsal elitlerin ya da zengin çiftçilerin ortaya çıkan nimetten daha çok pay aldıkları görülmüştür. Bazı projeler kırsalda yaşayan yoksul insanların tarımsal atıklar ya da toprak gibi önemli kaynaklara erişimini azaltmıştır. TKM projelerinin yerel çevreye ve insanlara zararlı etkilerinin olduğunu gösteren çalışmalar vardır. Piyasa güçlerine bırakılan TKM projelerinin sürdürülebilir kalkınmaya önemli ölçüde katkıda bulunmadığı görülmektedir (Michaelowa, 2010:212).

TKM'nin amaçlarından biri olan teknoloji transferi yoksullar için enerji kullanımı ve ekonomik kalkınmayı sağlayacağı için hakçalık kavramı ile ilgilidir. Fakat projelerin, yoksulların ihtiyacı olan teknolojilerden çok endüstriyel gaz azaltımı gibi belirli teknolojilere kaydığı görülmektedir. Teknolojilerin kullanımını kişilerin yasal statüleri, satın alma güçleri, bilgi ve becerileri, sosyal ilişkileri, ulusal ve yerel politika vb. etkilemektedir. Bütün bunlar teknoloji transferinin, hakçılığı artırma gibi bir amacının olmadığını göstermektedir (Richardson et al., 2011:235-236).

TKM ile kirlenmiş durumundaki sanayileşmiş Kuzey ülkeleri, Güney ülkelerindeki düşük karbon projelerine yatırım yaparak, salımlarını azaltıyor gibi görünmektedir. Örneğin, AB ülkeleri salım seviyesini dengelemek için, gelişmekte olan ülkelerin ormanlarının korunması ya da yeni teknolojilere yatırım yapmasını finanse ederek,

kendi yollarında araba sayılarını artırabilir. Bu durum, kilo vermeye çalışan birinin, diyet yapması için başka birine ödeme yapmasına benzemektedir (Dayaneni, 2009:11).

Açıkça, TKM projeleri, salım dengeleme politikaları ile yoksul yerel toplulukları çok az korumaktadır. Bu politikalar, büyük barajların, orman plantasyonlarının, endüstriyel tarımsal yakıt projelerinin finanse edilmesi, insanların yerlerinden çıkarılması ve haklarının ihlal edilmesi ile sonuçlanmaktadır çünkü önemli finansal mekanizmalardan biri olan TKM, zengin ülkeler ve şirketler tarafından geliştirilmektedir (Dayaneni, 2009:10).

Barnett'e göre iklim adaleti/adaletsizliğinin beş temel yönü vardır. Bunlar;

- İklim değişikliği problemini çözme sorumluluğu eşit olarak dağıtılamamaktadır,
- Bazı insanların ve grupların daha savunmasız olmasından dolayı iklim değişikliği herkesi eşit olarak etkilememektedir,
- Bu savunmasızlık, bazılarını diğerlerinden daha fazla fayda sağlayan politik-ekonomik süreçler tarafından belirlenmektedir,
- Yerleşik ekonominin içinde yaşayan dezavantajlı kişilerden dolayı iklim değişikliği kalkınma kavramı ile birleştirilmektedir,
- İklim değişikliği politikalarının kendisi, mevcut ve gelecekteki eşitsizlikleri şiddetlendirerek, koruyarak veya önemsemeyerek, haksız sonuçlar doğurabilir (Barnett, 2006).

6. İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet

Birleşmiş Milletler'e göre, afet dönemlerinde kadın ve çocukların ölme olasılığı erkeklere oranla 14 kat fazladır ve bu durum kadının iklim değişikliğinden daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca kadın iklim değişikliğini daha yakından deneyimlemektedir, çünkü toplumsal rolü itibarıyla ailesine su, gıda ve yakacak sağlamakla ve diğerlerine bakmakla yükümlüdür. Bunun yanında cinsiyet temelli şiddet, bilgiye erişememe gibi adaletsizliklerle de karşılaşmaktadır (The Association for Women's Rights in Development, 2017).

Kadın ve erkek üstlendikleri toplumsal roller itibarıyla iklim değişikliğinin sonuçlarından farklı şekilde etkilenmektedir, çünkü kadın doğal kaynakların temel kullanıcıdır ve özellikle tarım sektöründe yoğun şekilde çalışmaktadır. Bu durum kadının iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle tehdit altında olan doğal kaynaklara daha bağımlı olduğunu göstermektedir. Tarımda verimliliğin azalması kadınları doğrudan etkiler. İklim değişikliği nedeniyle su kaynaklarının azalması, kadının günlük işlerinin artmasına neden olur, su kaynağına

ulaşmak için daha fazla zaman ve çaba sarf etmek zorunda kalabilir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017).

İklim değişikliği kadınlar üzerinde sağlık açısından da ek bir yük oluşturmaktadır. Daha sıcak bir dünyada kadınların ve özellikle hamilelerin vücut dirençlerinin erkeklere oranla daha hassas oldukları ve iklim değişikliğinden daha fazla etkilendikleri çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur (Talu, 2017).

Afet yönetimi açısından bakıldığında cinsiyetler arasında bir dizi farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu konuda bazı araştırma sonuçlarından çıkan örnekler göre; 1991 yılında Bangladeş'teki siklon ve sellerde kadınlarda ölüm oranı erkeklerin ölüm oranının beş katıdır. Verilen alarmlar halka açık yerlerde erkekler arasında kulaktan kulağa yayılırken, ailelerin diğer fertlerinden neredeyse hiç kimse uyarılmamıştır. Kadınlar, yanlarında bir erkek olmadan evden çıkmaları yasak olduğu için, ailenin erkeklerinin gelip kendilerini güvenli bir yere götürmelerini beklerken ölmüşlerdir (Talu, 2017).

Bütün bunların yanında, doğal afetler sonrası, çatışma ve savaşlar sırasında kadın cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Yani sadece afet mağduru olmakla kalmayıp, erkek mağdurların da kurbanı olmaktadır (Özdemir, 2015).

Sanayileşmiş ülkelerde yapılan araştırmalar, kadınların erkeklere oranla iklim değişikliği konusunda daha net bir bilince sahip olduklarını ve iklim değişikliğini daha tehlikeli bir olgu olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. Kadınların ve erkeklerin özellikle karbondioksit salımları konusunda iklim değişikliğine katkıları da farklılık göstermektedir. Örneğin; İsveç'te orta yaşlı erkekler, kadınların ürettiğinin iki katı fazla enerji tüketmekte – kullandıkları motorlu taşıtların çevre dostu olmama özelliği vb. nedenleriyle – ve bu ölçüde karbondioksit salımı ile iklimi olumsuz yönde değiştirmektedirler (Talu, 2017).

İklim değişikliğinin yarattığı sonuçlardan kadınların etkilenmesi üzerinde önemle durmak gerekse de, kadınları sadece iklim değişikliğinden, doğal afetlerden olumsuz etkilenen yardıma muhtaç kurbanlar olarak görmemek lazımdır, çünkü kadınlar, her konuda olduğu gibi iklim değişikliği konusunda da değişimin özneleridir. Bu açıdan bakıldığında; ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede ve beraberinde gelen felaket risklerini azaltmada ortaya koyacağı tüm politika ve önlemler toplumsal cinsiyete duyarlı olmalı ve kadınlar, iklim politikalarındaki tüm karar alma süreçlerine ve mekanizmalarına katılmalıdır (Talu, 2017).

Kadınlar, bu değişimden bu kadar fazla etkilenirken, birçok iklim değişikliği müzakeresinde toplumsal cinsiyet konusuna değinilmemektedir. Ancak Marakeş'de

2001 yılında düzenlenen taraflar toplantısında, Sözleşme ve Protokol altında oluşturulan organlarda, kadınların katılımının artırılmasına ilişkin 36/CP.7 sayılı karar (Improving the participation of women in the representation of Parties in bodies established under the United Nations Framework Convention on Climate Change and the Kyoto Protocol of the Parties) ile Tarafları kadınların iklim değişikliği ile ilgili tüm karar alma düzeylerinde katılımını sağlayacak önlemler almaya çağırılmıştır. (Kara, 2016:5).

BMİDÇS'nin Tarafları, süreçlerde kadın ve erkeklerin eşit şekilde yer almasının ve ulusal iklim politikalarının cinsiyet eşitliğine göre belirlenmesi ve uygulanmasının önemini tanımış ve Paris Anlaşması'nda bu konuya yer vermiştir. Anlaşma'nın Giriş Bölümü'nde "İklim değişikliğinin insanlığın ortak bir kaygısı olduğunu kabul ederek, Tarafların iklim değişikliğine müdahale amaçlı eyleme geçtiklerinde insan hakları, ...cinsiyetler arası eşitlik, kadınların güçlendirilmesine ve kuşaklar arası adalet konularındaki yükümlülüklerine uygun hareket etmeli, bu hususlara saygılı olmalı ve onları geliştirmelidir." (UNFCC, 2017) diye yazılmıştır.

Anlaşma'nın Giriş Bölümü dışında, 7. maddesinde (uyumla ilgili) "... cinsiyetler konusunda duyarlı, katılımcı ve tamamen şeffaf bir yaklaşımı takip etmesi gerektiğini..." ve 9. maddesinde (kapasite geliştirme ile ilgili) ise "...cinsiyetler konusunda duyarlı, etkin ve süreklilik arz eden bir süreç oluşturacaktır..." diye ifadeler kullanılmıştır.

Taleplerinin Anlaşma'da yer alması için son dakikaya kadar mücadele eden kadın gruplarına göre, Anlaşma, hiçbir bağlayıcılığı ya da uygulama değeri olmayan giriş bölümündeki ifadelerin yanında azaltım, kayıp ve zarar, finans, teknoloji gelişimi ve transferi gibi konularda tamamen cinsiyet körü (gender-blind) şeklinde tanımlanabilir (The Association for Women's Rights in Development, 2017).

SONUÇ:

Yerelde yaşanan kirlilik ve kaynak kıtlığı gibi çevre sorunları, iklim değişikliği ile birlikte küreselleşerek, uluslararası alanda insan hakları, adalet ve hakçalık konusu haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler'in hazırladığı insan hakları ve iklim değişikliği ile ilgili sözleşmelerde ya da bölgesel belgelerde insan hakları, adalet ve hakçalık konularına yer verilmiştir. Fakat uygulamalar incelendiğinde insan hakları ihlallerine ve fayda-zarar paylaşımında adaletsizliklere ve eşitsizliklere rastlanmaktadır.

Hemen hemen hergün iletişim kanallarından iklim değişikliğinin neden olduğu aşırı hava olaylarında yaşanan mal ve can kayıplarına şahit olunmaktadır. Bu

kayıplar ya dünyanın en fakir ülkelerinde ya da zengin ülkelerin fakir bölgelerinde daha çok yaşanmaktadır. Görüldüğü gibi uluslararası belgelerde tanınan siyasal haklar, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler yüzünden fayda sağlayamamaktadır.

İklim değişikliği problemini çözmek için yapılan tartışmalarda, zengin ile fakir, Kuzey ile Güney, mevcut ile gelecek nesiller, azaltım ile uyum yatırımları ve insanlık ile doğanın geri kalanı arasındaki hakçalık kavramı ön plana çıkmaktadır. İklim değişikliği ile hakçalık kavramının kesişmesi eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir (Richardson et. al., 2011).

Sonuç olarak; insan hakları ihlallerini, türler, kuşaklar, ülkeler ve sınıflar arasında adalet ve hakçalık arayışını ve iklim değişikliği ile toplumsal cinsiyet ilişkisini gözetken bir yaklaşımı gündemde tutmak için bilim dünyası ve sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir (TÜBA, 2010: 154).

KAYNAKÇA:

Balı, A. Ş., (2001), **Çok Kültürlülük ve Sosyal Adalet: Öteki ile Birlikte Yaşamak**, Çizgi Kitapevi, Konya.

Barnett J., (2006), "Climate Change, Insecurity and Injustice", **In Fairness to Adaptation to Climate Change**, Editör Adger W, Paavola J, Huq S, Mace M., Massachusetts Institute of Technology.

Begum, A., Shukrana, U., (2011) "Evolving Concepts of Climate Justice: Bangladesh Perspective", **Human Rights and Environment**, 81-96, Editör M. Rahman, Dhaka: Palal Prokashoni & ELCOP (Empowerment through Law of the Common People).

Brown, D.A., (2015), "Missed Opportunity in Lima: Creating a Process for Examining Equity Considerations in the Formulation of INDCs", **Ethics, Policy & Environment**, Cilt: 18, Sayı: 2, s. 146-154.

Cameron Et al., (2013), "Climate Justice: Equity and Justice Informing a New Climate Agreement", **Working Paper**, World Resources Institute, Mary Robinson Foundation Climate Justice.

Can, F., (2017), "Temiz Kalkınma Mekanizması: Türkiye'deki Uygulamaların Paydaş Katılımı Açısından Değerlendirilmesi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Carbon Market Watch, (2015), "Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions", <http://carbonmarketwatch.org/wpcontent/uploads/2015/11/HUMANRIGHTS->

**IMPLICATION OF CLIMATE
CHANGE MITIGATION - ACTIONS_WEB-final.pdf,**
(10.02.2016).

Carbon Market Watch, (2016a), "Harmful CDM Projects", <http://carbonmarketwatch.org/project/campaigns/>, (10/ 02/ 2016).

Carbon Market Watch, (2016b), "Human Rights in the CDM", <http://carbonmarketwatch.org/category/human-right-in-climate/human-rights/>, (12/ 02 /2016).

Carbon Market Watch, (2016c), "Aguan - Biogas Project, Honduras", <http://carbonmarketwatch.org/campaigns-issues/aguan-biogas-project-honduras/>, (12/ 02/ 2016).

Ciplet, D., (2009), "Contesting Climate Injustice: Transnational Advocacy Network Struggles for Rights in UN Climate Politics", **Global Environmental Politics**, Cilt: 14, Sayı: 4, s. 75-96.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2017), "Küresel İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet", <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/iklimgender.aspx?sflang=tr>, (02.05.2017).

Dayaneni, G., (2009), "Carbon Fundamentalism vs. Climate Justice", **Race, Poverty & the Environment**, Fall 2009, Cilt: 16, Sayı: 2, s. 7-11.

Duru, B. (2008), "Kyoto Protokolü'nden Halkların Protokolüne, Kyoto Sonrası (2012) İçin İklim Değişikliği Görüşmeleri", **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 259, s. 205 -214.

Felsefe, (2016), "Adaletin Türleri Nelerdir? Adaletin Türleri", http://www.felsefe.gen.tr/siyaset_felsefesi/adalet_turleri_nelerdir.asp, (13.10.2016)

Filzmoser, E. Et al., (2014), "The Need for a Right-Based Approach to the Clean Development Mechanism", [http://orbit.dtu.dk/en/publications/the-need-for-a-rights-based-approach-to-the-clean-development-mechanism\(9ee167e-1417-4ca2-853fab19c3b7dbd1\).html](http://orbit.dtu.dk/en/publications/the-need-for-a-rights-based-approach-to-the-clean-development-mechanism(9ee167e-1417-4ca2-853fab19c3b7dbd1).html), (10.02.2016).

Güriz, A., (2001), "Adalet Kavramının Belirsizliği", **Adalet Kavramı Semineri'nde Verilen Tebliğler**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Editör Adnan Güriz, Ankara.

Ikeme J., (2003), "Equity, Environmental Justice and Sustainability: Incomplete Approaches in Climate Change Politics", **Global Environmental Change**, Cilt: 13, s. 195-206.

Johl, A., Lador, Y., (2012), "A Human Rights-based Approach to Climate Finance, International Policy Analysis", FES Geneva, Friedrich Ebert Stiftung, <http://library.fes.de/pdf-files/iez/global/08933.pdf>, (10.02.2016).

Kara, F., Ö., (2016), "İklim Değişikliğinde Kadının Rolü ve Tarımsal Yayım", **XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi**, 25-27 Mayıs 2016, Conference Paper.

Kocaoğlu, S.S., (2005), "Evrensel Yetki", **TBB Dergisi**, Sayı: 60, s. 189-213.

Mathur, V.N. Et al., (2014), " Experiences of Host Communities with Carbon Market Projects: Towards Multi-level Climate Justice", **Climate Policy**, Cilt: 14, Sayı: 1, s. 42-62.

Michaelowa, A., (2010), "The Future of the Clean Development Mechanism", **Climate Change Policies, Global Challenges and Future Prospects**, Edited by Emilio Cerda, Xavier Labendaira, Edward Elgar, Cheltenham UK, Northampton MA USA.

Özdemir, Ö., (2015), "Savaş ve Çatışmalarda Şiddetin Kurbanları Kadınlar", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 39, Sayfa: 310-318.

Paris Agreement, (2015), http://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf, (16.03.2017).

Rhaman, M., (2016), "Climate Justice Framing in Bangladeshi Newspaper, 2007- 2011", **South Asia Research, SAGE Publications**, Cilt: 36, Sayı: 2, s. 186-205.

Richardson, T., (2015), " On the Limits of Liberalism in Participatory Environmental Governance: Conflict and Conservation in Ukraine's Danube Delta", **Development and Change**, Cilt: 46, Sayı: 3, Sayfa: 415-441.

Schade, J., Obergassel, W. (2014). Human rights and the Clean Development Mechanism, **Cambridge Review of International Affairs**, Sayfa: 717-735. doi:10.1080/09557571.2014.961407

Schleich, J., (2016), "Citizens' perceptions of justice in international climate policy: an empirical analysis", **Climate Policy**, Cilt: 16, Sayı: 1, s. 50-67.

Talu, N., (2017), "Değişimin Öznesi Kadınlar", http://kazete.com.tr/makale/degisimin-oznesi-kadinlar_775, (02.05.2017).

The Association for Women's Rights in Development (AWID), (2017), "Climate Justice: Why Women Must Be

Included", <https://www.awid.org/news-and-analysis/climate-justice-why-women-must-be-included>, (03.05.2017).

TUSİAD, (2016), **Ekonomi Politikaları Perspektifinden İklim Değişikliği İle Mücadele**, Yayın No: TUSİAD- T/2016 T/2016,12-583, İstanbul.

Türkiye Bilimler Akademisi Raporlar Dizisi-TÜBA (2010), **Türkiye Açısından Dünyada İklim Değişikliği**, Sayı: 22, Yeni Reform Matbaacılık, Ankara.

UNFCC, (2011), **Cancun Agreements**, Outcome of the Work of the Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention, Decision1 /CP16, Document No: FCCC/CP/2010/7/Add.1.

UNFCC, (2017), "Gender and Climate Change", http://unfccc.int/gender_and_climate_change/items/7516.php, (03.05.2017).

Kent Akademisi

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	Strategic Management Approach in Local Governments	
Corresponding Author	Şadiye GÜNGÖR / Selçuk Üniversitesi İİBF/ Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı, sdyngr85@gmail.com	
Submission Date Admission Date	25/03/2018 / 10/06/2018	
How to Cite	GÜNGÖR Ş, KUTLU Ö., (2018). Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetim Yaklaşımı , Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2. Pages,	
		ORCID NO:

Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetim Yaklaşımı

Şadiye GÜNGÖR¹
Prof. Dr. Önder KUTLU²

ABSTRACT:

The change process that has taken place in the world in recent years has caused the management mentality to fall into a big gap from a paradigmatic point of view. This period, which is inspired by management techniques applied in the private sector in public administration, has come to the forefront with its uncertainty and chaotic structure. The proper management of this period in more static organizations unique to the public sector has led to the emergence of new approaches. In this process, the traditional management approach, which struck the last quarter of the twentieth century from the Industrial Revolution, has become more questionable and the management situation has been tried to be reshaped.

Strategic management, as a private sector management technique, has also been regarded as the most strategically correct method of moving towards specific targets in an environment full of uncertainties. In our country in recent years, the legal infrastructure for creating implementations of strategic management practice in public management approach, which ultimately is a legal requirement to become process in local governments, are the main themes to be emphasized in this regard.

KEYWORDS: *Strategic Management, Strategic Planning, Strategic Planning in Local Governments.*

ÖZ:

Son yıllarda dünya genelinde yaşanan değişim süreci, yönetim anlayışının paradigmatic açıdan büyük bir boşluğa düşmesine neden olmuştur. Kamu yönetiminde özel sektörde uygulanan yönetim tekniklerinden esinlendiği söz konusu dönem, belirsizlik ve kaotik yapısıyla ön plana çıkmış bulunmaktadır. Bu dönemin kamu sektörüne has daha durağan örgütlerde doğru bir şekilde yönetilmesi ise yeni bir takım yaklaşımların gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu süreçte Sanayi Devrimi'nden yirminci yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran geleneksel yönetim yaklaşımı ise artık daha sorgulanır hale gelmiş ve yönetim olgusu tekrar şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Yine bir özel sektör yönetim tekniği olarak stratejik yönetim, belirsizliklerle dolu bir ortamda belirli hedeflere yönelik yol almanın stratejik açıdan en doğru yöntemi olarak kabul edilmiştir. Son yıllarda ülkemizde de yasal alt yapısı oluşturularak uygulamaya konulan stratejik yönetim yaklaşımının kamu yönetimindeki uygulaması ve en nihayetinde ise yerel yönetimlerde yasal bir zorunluluk haline gelme süreci, bu konuda üzerinde durulması gereken ana temaları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Stratejik Planlama, Stratejik Yönetim, Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama.*

¹ Selçuk Üniversitesi İİBF/ Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı sdyngr85@gmail.com

² Necmettin Erbakan Üniversitesi Öğretim Üyesi okutlu@konya.edu.tr

Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetim Yaklaşımı

GİRİŞ:

Dünya genelinde yaşanan hızlı değişim süreci, en çok devlet ve kamu yönetimi sistemlerini etkilemekte ve söz konusu değişimin etki alanı küreselleşme dalgasıyla birlikte daha çok genişleme eğilimi göstermektedir. 1970’li yıllardaki klasik refah devleti ve Keynesyen ekonomik modeli hedef alan mali krizler neticesinde oluşan değişim süreci, kamu yönetimini bu kapsamda dönüşüme zorlayan en önemli tarihsel süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu süreç ile kamu yönetiminin geleneksel rolünde büyük bir kırılma yaşanarak, özel sektör yönetim teknikleri kamu yönetiminde işlerlik kazanmaya başlamıştır.

Stratejik yönetim bu kapsamda ortaya çıkan bir özel sektör yönetim tekniğidir. Kamu yönetiminde uygulanışı ise ulusal kalkınmaya yönelik bir planlama döneminden çıkan ulus devletler için adeta yeni bir planlama dönemi öngörmesiyle meydana gelmiştir. Öyle ki söz konusu devletler, 1970’li yıllardan sonra küresel bir form kazanan Pazar koşulları için henüz yeterli rekabet koşullarına sahip değillerdir. Bununla birlikte her durumda gelişmiş ya da gelişmemiş tüm ülkeler için belirsizliğin hâkim olduğu serbest piyasa koşullarında geleceği öngören bir planlama yapmak bir gereklilik olarak görülmektedir. Bunun için çevrenin iyi analiz edilmesi ve yarına belirli bir yön verilmesi günümüz konjonktüründe büyük bir önem kazanmış durumdadır. Yani stratejik yönetim yaklaşımının iki unsur etrafında şekillendiği görülmektedir: Bunlar zaman ve çevredir.

Halka en yakın yönetim birimi olarak yerel yönetimlerde stratejik yönetim yaklaşımının uygulanması ise belirli bir yön tayin edebilme kaygısının yanı sıra halk beklentilerinin iyi saptanması, vatandaşın yönetsel konulara katılımının sağlanması, bu birimlerin anlık işler yerine daha somut çıktılar sağlayacak orta ve uzun vadeli işlere odaklanmaları açısından önemli bir konu haline gelmiştir. Bunun yanı sıra artan oranda yerelleşme ve bölgeselleşmeye yönelik küresel baskılar da yerel yönetimlerin bu yönde yeniden yapılandırılmalarını gerektirmektedir. Bu nedenle son yıllarda dünya genelinde uygulaması ön plana çıkan stratejik yönetim hakkında genel bir araştırma niteliğinde hazırlanan bu çalışmanın amacı, stratejik yönetimin özellikle yerel yönetimlerdeki uygulanışı hakkında gerekli bilgi ve referansların sağlanması, stratejik yönetimin amaç, yarar ve uygulanabilirliğinin tartışılması ve sonuç olarak stratejik yönetimin gelişim çizgisi hakkında özet bilgilerin sunulmasıdır.

1. Stratejik Yönetim Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

İlk kez askeri bir terim olarak kullanılmış olan strateji kavramı tarihsel kökenini Eski Yunancada ‘ordunun generali’ anlamındaki ‘strategos’ kelimesine borçludur. (Güçlü, 2003: 66). Askeri terminolojiden ödünç alınarak kamu yönetimi disiplinine eklenen strateji kelimesi günümüzde ise toplumsal ihtiyaç ve beklentilere karşılık üretilen yeni bir yönetim yaklaşımı ile birlikte anılmaktadır.

Yönetim ve yönetime dair yaklaşımların evrensel bir nitelik kazandığı günümüzde stratejik yönetim kavramı, küresel kapitalist ilişkilerin geliştiği ve bu bağlamda pazarların genişlediği bir dönemde devletin faaliyet alanına yönelik beklentilerin değişmesiyle birlikte anılmaya başlanmıştır. Gelecek artık modernitenin sunmuş olduğu belirlilik öğelerinden yoksun ve daha kaotik bir yapıya sahiptir. Böyle bir ortamda organizasyonlar için artık standardize edilmiş üretim kalıpları ile başarılı bir yönetim sergilemek oldukça güç görünmektedir. Nitekim yeni oluşan zorlu rekabet ortamı, bu organizasyonlar için değişimi de zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda da belirlenecek hedeflerin önceden tayin edilmesi ve bütün organizasyonların gelecek koşullara kendilerini hazırlaması hayati öneme sahiptir.

Söz konusu koşullar çerçevesinde stratejik yönetim, organizasyonların değişime yönelik oluşturdukları güçlü ve zayıf yönlerine ve sahip olduğu kaynaklar çerçevesinde kararlar vermelerine yönelik bir süreci ifade etmektedir. Burada hedeflenen, organizasyonların dinamik ve gelişmelere açık bir yönetim çerçevesinde çalışmalarını sağlayarak, geleceğin uzun dönemli değişimlerinin öngörülmesini kolaylaştırmaktır. (Barutçugil, 2004: 54).

Stratejik yönetim konusunda birçok araştırmacı kendilerine özgü farklı tanımlamalar yaparak konuyu açıklama yoluna gitmişlerdir. John M. Bryson (1988: 5) stratejik yönetimi; “Bir organizasyonun ne yaptığını, varlık nedenini ve gelecekte ulaşmak istediği hedefleri ortaya koyan bir yönetim tekniği” şeklinde tanımlamıştır.” Yönetim bilimi alanında çalışmalar yapan bir başka araştırmacı, Bryan W. Barry (1986: 10) ise stratejik yönetimi; “bir organizasyonun gelecekte varmak istediği hedefleri ve bu hedefe nasıl ulaşılacağını gösteren süreci analiz eder.” şeklinde tanımlama yoluna gitmiştir.

Bu tanımlamalar stratejik yönetimin, bir kuruluşun aşağıdaki dört temel soruya vereceği yanıtla ilgili olduğu sonucuna bizi götürmektedir: (Çalış, 2015: 16)

1. Neredeyiz?

Stratejik planlama sürecinin bu ilk aşamasında 'neredeyiz' sorusuna cevap aranarak, durum analizi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Durum analizine kuruluşun kısa bir tarihçesiyle başlanmakta ve kuruluş misyonu çerçevesinde izlenecek politika ve performans belirlenmektedir.

2. Nereye gitmek istiyoruz?

Bu aşamayı kuruluşun misyonu, vizyonu, stratejik amaç ve hedefleri oluşturmaktadır.

3. Gitmek istediğimiz yere nasıl ulaşabiliriz?

Kuruluş bu aşamada kendisini stratejik amaçlara ulaştıracak faaliyet ve projelere detaylı bir şekilde yer vermektedir. Amaç ve hedeflere yönelik stratejiler doğrultusunda gerçekleştirilecek faaliyet ve projeler ile bunların kaynak ihtiyacı söz konusu aşamada belirlenmektedir.

4. Başarımızı nasıl takip eder ve değerlendiririz?

Uygulama sonuçlarının takip ve değerlendirilmesi süreci, daha önce belirlenen amaç ve hedeflerin tutarlılık ve uygunluğunun saptanmasına imkân sağlayan son aşamayı oluşturmaktadır.

Stratejik yönetim yaklaşımının incelenmesini kolaylaştırmak için ise belirli dönemlerdeki gelişim seyrinin ortaya konulması gerekmektedir. Söz konusu dönemlerden ilki 1960-1970 yılları arasındaki 'Klasik Anlayış Dönemi' olarak ifade edilebilir. (Yavuz, 2013: 3) II. Dünya Savaşı sonrası kapsayan bu dönemde, planlamaya yönelik ilk adımlar atılmış hem kamu hem de özel sektörde stratejik gelişmenin planlı ve akılcı bir yol ile sağlanmaya çalışılmıştır. (Barca, 2009: 36)

1970-1980 yılları arasındaki dönem ise 'Stratejik Planlama Anlayışı Dönemi'dir. Yönetim yaklaşımlarına dair düşün dünyasında oldukça önemli bir dönüm noktası olan bu dönem, temelleri daha önce atılan planlama anlayışını bir ileriye taşıyarak strateji geliştirme anlayışını gündeme getirmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği değer zinciri kavramının strateji üretimde ana tema olarak ortaya çıkmasıdır. (Mele ve Guillen, 2006 aktaran Yavuz, 2013: 3)

1980-1990 yılları arası dönem 'Rekabet Stratejisi Anlayışı Dönemi'dir. Bir önceki dönemde Pazar koşullarının oldukça büyük değişimlere maruz kalması, örneğin arzın talebi geçmesi arz fazlasının elden

çıkarılmasına yönelik yoğun bir rekabet ortamına neden olmuştur. Söz konusu rekabet ortamının oluşmasında Uzak Doğu pazarlarının genişlemesinin de oldukça büyük bir rolü bulunmaktadır. Bu rekabet ortamında örgütlerin nasıl bir yol izlemeleri gerektiği, Harvard Üniversitesi öğretim üyelerinden Micheal Porter'ın yazdığı 'Competitive Strategy (Rekabet Stratejisi)' adlı eserinde ele alınmıştır. (Barca, 2009: 41). Porter bu eserinde, strateji düşüncesinin merkezine planlama kavramı yerine rekabet kavramını yerleştirmiştir. (Barca, 2005 aktaran Yavuz, 2013: 4)

Ve son olarak 1990'lı yıllardan günümüze kadar olan dönem 'Kaynaklara Dayalı Anlayış Dönemi' olarak nitelendirilmektedir. Soğuk Savaş sonrasında tek kutuplu bir dünya anlayışına geçilmesi, bunun bir sonucu olarak Doğu Avrupa ülkelerinin dış dünyaya açılması ve Avrupa Birliği'nin ortaya çıkması ile birlikte kar kaynakları arayışı, daha çok örgüt içi kaynaklara yönelmesine neden olmuştur. Kaynaklara dayalı anlayış, örgütlerin iç kaynaklardan azami ölçüde yararlanabilecekleri stratejileri şekillendirmelerine, böylece rakiplerinden farklılaşma arayışlarına imkân sağlamıştır. (Grant, 1991 aktaran Yavuz, 2013: 4)

3. Kamu Yönetiminde Stratejik Yönetim Süreci ve Aşamaları

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşanan küresel ölçekli krizin ardından, kamu yönetiminin geleneksel örgütlenme ve işleyiş yapısına yönelik ağır eleştiriler gündeme gelmiş ve yönetim sisteminde bir yeniden yapılanma sürecine girilmiştir. Bu yeniden yapılanmayla sosyal refah devleti anlayışından kalan kamusal mülkiyet ve geniş kamu hizmeti anlayışı terk edilmiştir. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde kaynakların verimli ve etkin kullanılması, vatandaşa yönelik kaliteli ve hızlı hizmet sunulması için işletmecilik (management) anlayışının ilke ve kuralları bu süreçle birlikte artık kamu yönetiminde uygulanmaya başlanmıştır. Kamu hizmetlerinin görülmesiyle ilgili bu düşüncenin gelişmesi aynı zamanda kamuda işletmecilikten gelen stratejik yönetim, TKY, performans esaslı yönetim sistemi gibi uygulamaları da yaygınlaştırmıştır. Stratejik yönetim, kuruluşların uzun dönemde yaşamlarını sürdürebilmek, onlara sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla eldeki kaynakların (doğal kaynaklar, insan kaynakları, sermaye vb.) etkili ve verimli olarak kullanılması demektir. (Ülgen & Mirze, 2004: 50) Bu anlamıyla stratejik yönetimin gerçekten günümüzün en gözde olan yönetim tekniklerinden biri olduğu söylenebilir. Özellikle son yıllarda kamu sektörü ve özel sektörde stratejik yönetim düşüncesinin temellerinden birini oluşturan stratejik planlama, yönetim alanının moda akımlarından birisi olmuştur.

Stratejik yönetim ile ifade edilmek istenen en önemli şey, stratejik planlama ve denetim aşamalarını da kapsayacak şekilde, bir kuruluşun mevcut durumuyla ile ulaşmayı istediği durum arasındaki yol ve yöntemlerin belirlenmesidir. Kuruluşların amaç ve hedeflerini gerçekleştirmeleri, uygun zamanda uygun adımların atılması için gerekli yöntemlerin saptanmasını gerektirmektedir. (DPT, 2006: 7) Stratejik yönetim, hem uzun vadeli hem de geleceğe yönelik bir bakış açısı taşıyıp, bu durum vizyonla ifade edilen, misyonla somutlaşan bir süreci ifade etmektedir.

Stratejik yönetim süreci tamamen bir karar ve tercih sürecidir. Erol Eren (2005: 23) stratejik yönetim sürecini şu şekilde tarif etmiştir:

1. Stratejik planlama için gerekli verilerin toplanması,
2. Stratejik planların yapılması,
3. Stratejik planların uygulanması için gerekli her türlü yapısal ve motivasyonel önlemlerin alınması,
4. Stratejilerin uygulanması,
5. Stratejilerin amaçları gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin kontrolüdür.

Stratejik yönetimin aşamalarına bakacak olursak ise birinci aşamanın stratejik yönetim sisteminin fonksiyonlarını üstlenecek organizasyon yapısının belirlenmesi olduğu görülür. Bu aşama, örgütün tepe yöneticisi tarafından organizasyonun oluşturulması, görev ve yetkilerin ise tüm kuruma duyurulmasını içermektedir. Stratejik yönetimin ikinci aşaması, stratejik planlamadır. Bu aşamada örgütün üst düzey yönetim birimi işletmenin iç ve dış çevre analizini, SWOT analizini (Strength-Güçlü Yönler, Weakness-Zayıf Yönler, Opportunity-Fırsatlar, Threat-Tehditler) ve paydaş analizini göz önüne alarak alternatif senaryolardan hareketle, örgütün vizyonunu belirlemektedir. Daha sonra ise işletmeyi bu vizyona ulaştıracak politika, amaç ve hedefler ortaya koymaktadır. Söz konusu aşamada işletmenin orta ve alt düzey yöneticileriyle en önemli paydaşların da bizzat sürece dâhil edilmesi gerekmektedir. Stratejik yönetimin üçüncü aşaması ise denetim ve kontrol sistemi aşamasıdır. Yöneticiler kendilerine planla belirlenen hedefler doğrultusunda işletmeyi sürdürmekle yükümlüdürler. Bu durumda örgütün üst yöneticisi, belirlenen hedeflere ne derece ulaşıldığını da saptaması gerekmektedir. Böylece ortaya çıkan sapmalara yönelik yapılacak revizyon değerlendirilerek, yeni stratejilerin oluşturulması sağlanacaktır. (Tosun, 1992: 96)

3.1. Stratejik Planlama Aşaması

Genel olarak planlamanın; bir veya birden fazla amacın saptanarak bunlara ulaşmak için gerekli araç ve yöntemlerin önceden tayin ve tespiti olarak tanımlanması mümkündür. Planlama, gelişim ve değişimlere etkin bir şekilde ayak uydurabilmek için kullanılan sistematik bir metottür. Bir başka tanımlamayla planlama, ulaşılmak istenen hedeflerin tespit edilerek bu hedeflere en iyi şekilde ulaşmanın yolunu belirleme işlemidir. Dolayısıyla planlamanın temeli, kıt kaynakların en iyi şekilde kullanılma gereksinimine dayanmaktadır. (Aytepe, 2008: 27)

Stratejik planlamanın amacı genel olarak örgütlerin güçlü ve zayıf yönleri hakkında ya da örgütlerin varlıklarını sürdürebilmek için yapılabilecekler hakkında bilgi edinmek, en uygun ve etkin stratejinin belirlenmesine yardımcı olmaktır. Dolayısıyla stratejik planlama örgütün iç ve dış çevre analizlerinin gerçekleştirilmesini, misyon ve vizyonunun belirlenmesini ve alternatifler arasından örgütü hedefe götürecek en uygun stratejinin seçilmesini kapsamaktadır. (Sobacı, 2008: 110)

Günümüzde stratejik planlama, devlet kurumlarının orta ve uzun vadeli hareketlerini piyasa aktörlerinin çıkar ve beklentileri doğrultusunda biçimlendirmesi olarak algılanmaktadır. “Bu, devletin hedeflerini piyasanın hedeflerine endekslemek ve devletle piyasa aktörü şirketlerini özdeş saymak demektir.” Piyasa, yerli ve yabancı şirketler arasındaki farklılığın sıfırlandığı bir dünyadır; bu nedenle devletin piyasa aktörüyle özdeşleştirilmesi, tüm kurumlarını küresel amaçlara bağlaması sonucunu yaratmaktadır. (yayed.org/id178, 23.03.2018)

Stratejik planlamanın önem kazanmasındaki temel faktörler teknolojik alanda yaşanan hızlı değişimler, rekabetin artması ve demokratikleşmenin yanı sıra değişimin evrensel bir nitelik kazanmasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Kurumların giderek karmaşık bir yapıya bürünmesi, çevrenin sürekli değişmesi, belirsizlik ve kararsızlığın artması, ekonomik nedenler, artan rekabet ve piyasa şartları gibi etkenler bu değişimin evrensel boyutlara taşınmasına yol açmaktadır. Bu nedenle artık tüm örgütler vizyon sahibi, değişiklikleri zamanında görebilen ve hızla cevap verebilen yöneticilere ve bunu uygulayacak stratejilere gereksinim duymaktadır. (Öztop, 2007: 33).

Bu kapsamda ise örgütlerin stratejik planlama yönetimiyle amaçladığı temel faktörler şu şekilde belirlenmektedir: (Becerikli, 2000: 101)

1. Örgüt yönetimini değiştirme,

2. Örgütün karlılığını artırma,
3. Örgütte bölümler arasında var olan zayıf noktaları saptama ve iyileştirme,
4. Örgüt için sorun oluşturan/oluşturacak stratejik sorunları tahmin etme/çözme,
5. Var olan kaynakları önemli yerlere ayırımı,
6. Örgütte üst düzey yöneticilerin daha iyi kararlar alabilmelerini sağlayacak verilerin geliştirilmesini sağlama,
7. Örgüt içi kısa dönemli planlar ile bunlara ayrılacak bütçeler için uygun bir çerçeve oluşturma,
8. Örgütün zayıf ve güçlü yanlarına yönelik potansiyeli ortaya çıkarma ve dışarıdan gelebilecek tüm fırsat ve tehditler için durum analizi geliştirme,
9. Örgüt içi yürütülen faaliyetlere yönelik koordinasyon sağlama,
10. Örgüt için iletişimi geliştirme,
11. Gerçekleştirilen faaliyetler üzerinde belli bir kontrol sağlama,
12. Üst düzey yöneticilerin eğitilmesine yönelik faaliyetlerde bulunma,
13. Örgütün içinde bulunduğu durum analizini ortaya koyarak, belirlenen hedeflere ulaşılması için gerekli yöntemleri saptama,
14. Örgüt için ulaşılabilir ve gerçekçi hedefler ortaya koyma,
15. Değişen çevresel koşullar çerçevesinde gerekli düzeltmeleri yapma ve faaliyetleri tekrar gözden geçirmedir.

Sonuç olarak stratejik planlama örgütler için her kademedeki personelin katılımı ve üst düzey yöneticinin ise bu doğrultuda sağlanacak desteği gibi sonuç almaya yönelik çabaları ifade etmektedir. Bir örgütte başarılı bir stratejik planlamanın uygulanması için ise aşağıdaki şartların yerine getirilmesi gerekmektedir: (Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Gelişim Planlama Kurulu, 2002)

1. Üst düzey yöneticinin tam desteğinin sağlanması,
2. Her düzeydeki yönetici ve personeli kapsayacak şekilde geniş çerçeveli bir plan hazırlanması,
3. Planın esnek ve örgütsel yapıyla uyumlu hazırlanmasının sağlanması,

4. Sorumlulukların açıkça tanımlanıp, sonuçlara yönelik hesap verebilirliği kapsamaması,
5. Kurumsal hedef ve önceliklere yönelik belli bir bakış açısı geliştirilmesi ve bu doğrultuda harekete geçilmesi,
6. Uygulandığı çevrenin farkında olması ve politik bir esnekliğe sahip olması,
7. Misyon, vizyon, hedef, ilke, kaynak ve getiriler hakkında gerçekçi olması,
8. Paydaşlar arası çatışmaları önleyecek bir strateji ya da yöntemle sahip olması,
9. Stratejik planın zamana uygun, güncel ve sürekliliğinin sağlanacağı nitelikte olması,
10. Planlama sürecinin düzenli olarak revize edilmesidir.

Dünya genelinde stratejik planlama tekniğinin yerel yönetim birimlerinde uygulanmaya başlanması 1990'lı yıllara tekabül etmektedir. Türkiye' de ise 2003 yılında kamu sektöründe başlatılan stratejik yönetim uygulamaları, öncelikle sekiz pilot kuruluştaki (DİE Başkanlığı (TÜİK), Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi, Denizli İl Özel İdaresi ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi) uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulamaların bir bütün olarak kamu idarelerini kapsayan bir model haline gelmesi ise, 2005 yılında çıkarılan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) ile gerçekleşmiştir. Söz konusu kanunun amacı kamu kaynaklarının en etkili ve verimli bir şekilde elde edilmesi ile kullanılması, hesap verebilirlik ve malî saydamlığın sağlanması şeklinde belirlenmiştir. (KMYKK, 2003, m.1). Pilot kuruluşlarda stratejik planlamaya yönelik çalışmalar devam ederken, 5018 sayılı KMYKK ile de tüm kamu kurumları için stratejik plan hazırlanması ve uygulanması zorunlu hale getirilmiştir. Bununla birlikte 5216 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Kanunu" (2004), 5302 sayılı "İl Özel İdaresi Kanunu" (2005) ve 5393 sayılı "Belediye Kanunu" (2005) ile ise büyükşehir belediyelerine, nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyelere ve il özel idarelerine stratejik plan hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir. 19 Ekim 2007 tarih ve 26675 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 12702 karar sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Kamu İktisadi Teşebbüsleri de stratejik plan hazırlama yükümlülüğü bulunan kurumlar arasına eklenmiştir. (Songür, 2015: 62).

2.2. Stratejik Yönetim (Uygulama) Aşaması

Bu aşama, seçilen ve planlanan stratejilerin uygulanmasına yönelik bir aşamadır. Örgüt kaynakları harekete geçirilmekte, uygun organizasyon yapısı kurulmakta, insan kaynağı seçimi, eğitimi ve uygun yerlerde istihdamının sağlanması gibi uygulamalar yapılmaktadır. Bu aşama aynı zamanda en zor olan aşamadır. Yapılan araştırmalar birçok örgütün genellikle stratejik planların uygulanması aşamasında başarısız olduklarını göstermektedir. (Bryant, 1997 aktaran Çetin, 2005: 99) Bu sebeple stratejik planlamanın başarısı için öncelikle uygulama süresinin ve yönteminin açıkça tayin edilmesi ve gerekli analizlerin (çevre ve durum analizler gibi) en iyi şekilde yapılması gerekmektedir. Söz konusu aşamada özellikle şu hususlar önemlidir: (Çetin, 2005: 99)

1. Liderlik: Daha önce de ifade edildiği gibi stratejik planlamanın başarısını etkileyen en önemli unsur, üst düzey yöneticinin süreci sahiplenmesinden geçmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimlerde de liderlik vasfına sahip olan kişinin belirlenen vizyon ve plana kendisini bağlaması gerekmektedir. Yani lider, tüm aşamalarda yakalanacak başarı için en önemli unsurdur. Lider geleceği önceden öngörebilecek ve personeli bu vizyon doğrultusunda motive edebilecek yeteneğe sahip olmalıdır.

2. Bütçe: Bütçe stratejik planlama sürecinin en önemli sürükleyicilerindendir. Alınacak kararlar, uygulanacak stratejiler, başarılabacak amaç ve hedeflerin tümü bütçe ile çok yakından ilgilidir.

3. Örgütsel Yapı: Örgüt tarafından belirlenen vizyon ile amaç ve hedefler tamamıyla örgütsel yapıyla uyumlu olmalıdır. Stratejik planlama sürecine taraf olan herkesin, belirlenen vizyonu paylaşmış olması gerekmektedir. Unutulmaması gerekir ki bir gemi filusunun hızı, hızı en düşük gemiye bağlıdır.

4. Örgüt Kültürü: Bilindiği gibi kültür inanç, değer ve tutumların paylaşılması demektir. Örgütlerde ise kültürün belirlenen vizyona yansımış olması gerekmektedir. Dolayısıyla oluşturulan kültür, planlama sürecinin yine her aşamasında başarı getirecek en önemli unsur olarak görülmektedir.

2.3. Stratejik Denetim Aşaması

Stratejik yönetim aşamasının sağlıklı bir şekilde yönetilmesini sağlamak için, bu aşamanın iyi değerlendirilerek kontrol edilmesi gerekmektedir. (Durna & Eren, 2002: 55-75) Bu kapsamda stratejik denetim aşaması stratejik planlamanın analiz, seçim ve uygulama evrelerinin kontrol ve gerekirse de tekrar revize edilmesini içermektedir. Bununla birlikte bir kuruluşun

vizyonunda yer alan temel amaç ve hedeflerinin ne kadarının gerçekleştiğini ölçmek için bir takım göstergelerin varlığına ihtiyaç bulunmaktadır. Örneğin toplumdaki değişiklikler, müşteri ya da vatandaş beklentilerindeki değişimler, rekabet konusunda gelinen nokta, performans göstergelerindeki ya da işsizlik oranlarındaki değişiklikler amaç ve hedeflere ne kadar varıldığının saptanmasını kolaylaştıracak göstergeler arasında yer almaktadır. (Birdal & Aydemir, 1992: 6)

3. Yerel Yönetimler ve Stratejik Yönetim Uygulamaları

Yerel yönetimler halka en yakın yönetim birimleridir. Ancak günümüzde her alanda olduğu gibi yerel yönetim birimlerinde de çok yönlü değişimler yaşanmaktadır. Burada sorulması gereken ilk soru şüphesiz ki bu değişim sürecinin, yerel yönetimleri nasıl bir yönetim anlayışına zorladığı olmalıdır. Bu soruya verilebilecek ilk cevap, içerisine girdiğimiz yeni dönemin yerel yönetimleri şeffaf, katılımcı, hesap veren ve etkin hizmet sunan, dinamik kurumlar olarak çalışmaya zorlaması olacaktır. Bununla birlikte yerel yönetimlerin böyle bir performans gösterebilmelerinin ön koşulu olarak ise katılımcılığın daha etkin ve yaygın kılınması da bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde demokratikleşmenin ve yerel kalkınmanın anahtarı olarak görülen katılım, sadece yasal düzenlemelerle hayata geçirilebilecek bir olgu olarak görülmemektedir. Düzenlemeye sokulan yerel yönetim reform yasalarında, her ne kadar daha katılımcı bir yerel yönetim yapı ve işleyişinin getirilmesine çalışılsa da bunun realize edilmesi, her şeyden önce zihinsel bir dönüşümü gerektirmektedir. Çünkü katılım, bir kültür nesnesi ve onun sosyo-politik bir öznesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yerel yönetim birimlerini demokrasinin beşiği haline getirmeyi ve ülkemizde de gelişmiş demokratik ülkelerde olduğu gibi yüksek standartlı yönetim biçimlerini uygulamayı amaçlayan stratejik yönetimi, özerklik ve katılımın öngördüğü koşullardan ayrı bir yerde tutmamız mümkün değildir. Ülkemizin taraf olduğu Avrupa Konseyinin “Yerel Yönetimlerde Özerklik Şartı”na göre, artık merkezi yönetimden bağımsız olarak yerel yönetimlerin serbest karar alması ve uygulaması ile yerel düzeyde halkın katılımının sağlanması imkân ve kuralları getirilmektedir. Eryılmaz (2000: 123) yerel yönetimlerde özerklik konusunu; kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde yerel yönetimlerce yerine getirilmesi gereken işlerin, kendi sorumlulukları ve organları eliyle yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenlemeleri ve yönetmeleri hak ve imkânı olarak tanımlamıştır.

21 Kasım 1988’de Türkiye tarafından imzalanıp, 1 Nisan 1993 tarihinde ülkemizde yürürlüğe giren “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartnamesi” ile yerel yönetimlerin

etkin şekilde karar almaları ve belde çıkarlarını daha iyi korumaları amaçlanmıştır. Bunun için ise ülkemizde öncelikle yapılması gereken düzenleme şüphesiz ki yerel yönetim birimleri olarak özellikle belediyeleri, siyasi etkilerden uzakta tutmak ve daha sonra merkezi yönetimin idari vesayet denetimi altında gerçekleştirdiği faaliyetlerini en aza indirmek yolunda olacaktır. Böylece yerel yönetim birimlerinde kaynakların verimli kullanımı ile daha kaliteli ve hızlı hizmet sunumunu amaçlayan stratejik yönetim anlayışı için de önemli bir ilerleme kaydedilecektir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programınca desteklenen ve 1992 yılında toplanan Rio Konferansı neticesinde hayata geçirilen Yerel Gündem 21 projesi de sürdürülebilir insan yaşamı ve sağlıklı bir çevre oluşturma ilkeleri doğrultusunda yerel düzeyde katılımı teşvik eden önemli bir proje olarak görülmektedir. Türkiye’de de Birleşmiş Milletler desteği ile yerel düzeyde Yerel Gündem 21 oluşumları kurulmuştur. Yerel Gündem 21 uygulamasıyla hedeflenen temel amaç, merkezi ve yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarının koordineli şekilde çalışarak “yerleşim sorunlarına” çözümler üretmeleri ve bu amaçla toplumun tüm kesimleriyle işbirliği sağlanmalarına yöneliktir. (Akdoğan, 2008: 5)

Bununla birlikte ülkemizde stratejik yönetim anlayışı ve diğer yeni yönetim yaklaşımları genel olarak neo-liberal iktisadi anlayışın birer parçası olarak görülmekte ve bu ideolojinin meşrulaştırıcı aracı olmaktan ileri gidememektedir. Neo-liberal ideolojinin bir gereği olarak ise bireyler artık birer müşteri ya da tüketici olarak algılanmakta toplumsal görev ve sorumlulukları çevresinde değil, kişisel çıkarlarını artırma amacı çerçevesinde ele alınmaktadır. (Akdoğan, 2008: 1)

Yönetime katılım konusunun da söz konusu anlayış çerçevesinde şekillenmesi, çoğulcu yönetimin daha gerçekleştirilebilir kılınmasına yönelik yapılan uygulamaların yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Türkiye’de yeniden yapılanmaya yönelik mevzuat değişikliklerinin dahi iç dinamiklerin etkisi altında şekillenmediği görülmektedir. 2000’li yıllara girildiğinde kamu yönetiminde yapılan reform çalışmaları köklü değişimleri gündeme getirmekle birlikte daha çok dünya konjonktürünün etkisi altında şekillendiği bilinmektedir. Nitekim yapısal uyarılama kredileriyle 1980’li yıllarda Türkiye’yi etkisi altına alan Dünya Bankası’nın, stand-by anlaşmalarıyla IMF’nin, Katılım Ortaklığı Belgeleri ve ilerleme raporlarıyla Avrupa Birliği’nin ve son olarak da devletin ekonomideki müdahalesini yeniden tanımlayan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı’nın (OECD) bu süreçteki rolü oldukça büyüktür. Aynı şekilde Türkiye’nin 22 Eylül’de ABD ile Irak’a asker göndermenin yanı sıra kamu sektörü reformunun tamamlanması koşullarını içeren 8,5 milyar

dolarlık kredi anlaşması da bu süreçte etkisi olan faktörler arasında sayılmaktadır. (Zengin, 2003: 195-197)

Bu dönemde hayata geçirilen en geniş kapsamlı reform uygulamalarından 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun’un temel amacının sayıldığı 1. maddesinde klasik yönetim anlayışından yeni yönetim anlayışına geçiş şu şekilde ifade edilmiştir: “Bu Kanunun amacı, katılımcı, saydam, hesap verebilir, insan hak ve özgürlüklerini esas alan bir kamu yönetiminin oluşturulması; kamu hizmetlerinin adil, süratli, kaliteli, etkili ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi için merkezî idare ile mahallî idarelerin görev, yetki ve sorumluluklarının çağdaş kamu yönetimi ilke ve uygulamaları çerçevesinde belirlenmesi; merkezî idare teşkilatının yeniden yapılandırılması ve kamu hizmetlerine ilişkin temel ilke ve esasları düzenlemektir.” Kanun, söz konusu amaç çerçevesinde yönetimden yönetişime doğru bir yeniden yapılanma misyonu taşımaktadır. Ayrıca 43. maddesi uyarınca da kamu kurum ve kuruluşlarının her kademesindeki yöneticilerin, görevlerini mevzuata, stratejik plana, performans ölçütlerine ve kalite standartlarına uygun şekilde yürütmeleri hususu vurgulanmaktadır. (uludag.edu.tr, 03.04.2018)

Bununla birlikte 2007-2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı da uluslararası gelişmeler dikkate alınarak hazırlanmış ve vizyonu: “istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” olarak belirlenmiştir. Bu vizyona ise “toplumsal diyalog ve katılımcılığın güçlendirilerek, toplumsal katkı ve sahiplenmenin sağlanması” ile ulaşılabileceği vurgulanmıştır. (DPT, 2007: 12)

Aynı şekilde 2014-2018 yıllarını kapsar şekilde hazırlanan Onuncu Kalkınma Planı’nda ise dünyadaki hâkim eğilimler göz önünde bulundurularak özel sektörün daha faal ve etkili olduğu bir düzen içerisinde bulunduğu dikkat çekilmiş, kamu sektörünün ise düzenleyici faaliyetlere, denetim işlevlerine ve koordinasyona artan oranda yöneldiği ve buna bağlı olarak planlama anlayışının değişim gösterdiği üzerinde durulmuştur. Bu konuda her ne kadar serbest piyasa ağırlıklı açık ekonomiler yaygınlaşmış olsa da etkileri devam eden küresel krize yönelik izlenecek politikalar ve alınacak tedbirler konusunda kamu sektörünün stratejik bir yaklaşımla hareket etmesinin önemi ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, stratejik bir bakış açısıyla ve paydaşların geniş katılımıyla hazırlanmış ulusal planların giderek daha önemli hale geldiği ifade edilmiştir. (Kalkınma Bakanlığı, 2013:2)

Ülkemizde yerel yönetim yasaları da AB ve Dünya Bankası'nın önerileri doğrultusunda şekillenen kalkınma planları çerçevesinde yürürlüğe girmiştir. Bu yasalarla oluşturulan Kent Konseyleri örneğinde toplumsal diyalog, katılım, hesap verebilirlik ve vatandaş memnuniyeti gibi hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirildikleri hakkında bilgi sahibi olunabilir. Öyle ki söz konusu oluşumlar, uygulamada zaten var olan ve kent meclisi, kent senatosu gibi isimlerle anılan diğer mekanizmaların bir değişiklik olmaksızın sunumu olarak görülmektedir. Söz konusu mekanizmaların ise yerel halkın politik sürece katılımını ne ölçüde arttırdığı da ayrı bir tartışma konusudur. Bu açıdan, bu ve bunun gibi uygulamaların yaygınlaştırılması yasal zorunluluk haline olmanın ötesinde başka bir yenilik getirmemektedir. (Akdoğan, 2008: 6-7) Bu nedenle yerel yönetim birimlerinde katılımın statik değil dinamik bir süreç içinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için ise stratejik yönetimin öngördüğü özerklik ve katılımı daha etkin kılacak yerel yönetim birimlerine ihtiyaç bulunmaktadır.

Sherry R. Arnstein "A Ladder of Citizen Participation" adı makalesinde katılım sürecinin üzerinde önemle durarak sekiz basamaklı bir katılım merdiveni ile durumu tasvir etmiştir. Buna göre merdivenin alt basamakları katılım kisvesi altında halka sunulan işlevsiz modellemelerin ve davranışların dâhil olduğu katılmama durumunu ifade etmektedir. Bu merdivenin ilk iki basamağında gerçek katılımı sağlayamayan ancak katılıyormuş gibi gözükene etkisiz iki duruma yer verir; bunlardan ilki "manipülasyon" durumu ikincisi ise "terapi" durumudur. Zaten bu iki basamağın gerçek amacı da planlama ve yönetim aşamasında halkın katılımını sağlamak değil, iktidar sahiplerini katılımcıları eğitmeye ve katılım sorunlarını tedavi etmeye yönlendirmektir. Merdivenin üçüncü (bilgilendirme) ve dördüncü (danışma) basamağında "tokenizm" diye tabir edilen yoksulların seslerini duyurabilmesine ve haberdar olabilmesine izin verme durumu bulunur. Arnstein'in burada anlatmaya çalıştığı, yoksullar üzerinden siyasetçilerin politika yapmasına imkân veren işlevsiz katılım modellerinin varlığıdır. Katılım ancak iktidar sahiplerinin izin verdiği ve onların sunduğu imkânlar dâhilinde gerçekleştirilebilir. Bu modeller ile dezavantajlı grupların ya da yoksulların durumları teskin edilmeye çalışılır. Teskin edilme durumu da merdivenin beşinci basamağını, tokenizm durumunun da son noktasını oluşturur. Söz konusu aşamada yoksulların ya da dezavantajlı grupların öneride bulunma hakkı vardır ancak bu önerileri dikkate alma konusunda son söz yine iktidar sahiplerine aittir. Merdivenin üst üç basamağında ise halk gücünü niteleyen aşamalar bulunur. Bu basamaklarda halkın politika yapım süreçlerinde nüfuzu artmaktadır. Basamağın ilk aşamasını iktidar sahipleri ile müzakere yapma ve dolayısıyla katılıma olanak sağlayan

"ortaklık" oluşturur. Bu aşamada halk ve iktidar sahipleri açmazlar konusundaki sorunların çözülmesi için ortak mekanizmaların kurulmasını (politika kurulları, planlama komiteleri gibi) ve sorumluluğun paylaşılmasını kabul eder. Ortaklık aşamasından sonra basamağın en üst ve son aşamalarını "devredilmiş yetkiler" ve "halk denetimi" oluşturur. Bu aşamalarda ise iktidar yetkilerini halkla paylaşır ya da devreder. Halk son aşamada her şeyin denetim yetkisine sahiptir. Yapılan müzakereler, halkın taleplerini karşılar nitelikte, onların isteği doğrultusunda neticelendirilir. (Arnstein, 1969: 217-222 aktaran Yılmaz, 2013: 30-31). Arnstein'in katılıma ilişkin ortaya koyduğu bu merdiven her ne kadar normatif bir algı yaratsa da katılımın sağlanması ve geliştirilmesi için temel tipolojisi olarak görülmüştür. Ayrıca bu katılım merdiveni, insanların "katılımdan" ve "kararlara müdahil olma durumundan" söz ederlerken ne demek istediklerini anlamamıza da yardımcı olma niteliğindedir. (New Economics Foundation, 1999: 5 aktaran Yılmaz, 2013: 30-31).

4. Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama İhtiyacı ve Ülkemizdeki Durum

Yerel yönetimlerin hızla gelişen ve karmaşıklaşan yapısına müteakip ortaya çıkan kentsel sorunların daha kolay çözümlenmesi ve kaynaklarının en verimli şekilde kullanımının sağlanması gerekliliği, bu birimlerin etkinliklerinin de aynı düzeyde artırılmasına yönelik arayışları ortaya çıkarmıştır. Söz konusu arayışlara cevaben gündeme gelen yeni yönetim yaklaşımlarından stratejik yönetim ve planlama anlayışı yerel yönetimlerde ağırlık kazanan yapıyla dikkat çekmektedir.

Gelişmiş dünya ülkelerindeki katılımcı yönetim yaklaşımının (yönetişim) her geçen gün daha çok etkisini göstermesi, kamu yönetiminde ve özellikle de halka en yakın yönetim birimi olarak yerel yönetimlerde stratejik yönetim yaklaşımını önemli hale getirmektedir. Sürekli bir değişim ortamıyla karşılaşıldığı günümüz dünyasında artık kamunun yapısı, işleyişi, yetki alanı, üretimi, hizmetleri, politikaları, hedef ve programları bir bütün olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Stratejik yönetim, bu aşamada kamu yönetimindeki değişim sürecini hızlandırma ve olumlu bir dönüşümü de beraberinde getirme iddiasıyla önemli bir politik gündem oluşturmuştur. Ahmet Narinoğlu (2007: 70) kamuyu stratejik planlamaya iten nedenleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Öncelikle kırtasiyecilik, iş ve işlemlerin çokluğu, iş akışının karmaşası gibi alışılmış yönetim sorunları artık büyük bir zaman kaybı olarak görülmektedir. Günümüz kurumlarında, belirlenen hedefler doğrultusunda (yıllık, aylık, haftalık, günlük) yapılacak iş programları bu kaybın büyük ölçüde ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Stratejik planlamaya dayalı bir çalışma biçimi emek, iş

ve zaman israfını önleyecek önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Kamu yönetiminde hazırlanan iş planları, performans programları ve bunlara dayalı süreçler yeterince uygulama alanı bulamamaktadır. Bu sebeple işler planlanan zaman ve hızda gerçekleşmemekte, böylece iş akışından beklenen verim de sağlanamamaktadır. Stratejik planlama sayesinde, iş akışına dayalı yönetim süreçleri ve verimlilik göstergeleri önceden belirlenerek performans değerlemeleri buna göre yapılmaktadır.

3. Günümüzde artık vatandaşlar özel sektörde olduğu gibi birer müşteri olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte kamu yönetiminde, özel sektörde olduğu gibi müşteri odaklı bir yönetim anlayışı bulunmamaktadır. Plan, hedef ve programların önceden belirlenmemiş olması, söz konusu ihtiyaca da yer bulunmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Üstelik vatandaş memnuniyetinin gerçekleşmemesi halinde ödenen bir bedel de bulunmamaktadır. Kamu yönetimi ile özel sektör arasındaki söz konusu farklılık, stratejik yönetim anlayışının kamu yönetimine uyarlanarak yerleştirilmesi için en temel gereklilik olarak görülmektedir.

4. Kamu yönetimi çalışanları, yönetim sisteminin verimli şekilde çalışmamasından doğan kayıp maliyetin bedelini de ödememektedir. Halka karşı hesap verme sorumluluğunun tam anlamıyla yerleşmemesi, değişime ve planlı anlayışa geçmeye karşı büyük bir isteksizlik yaratmaktadır. Hâlbuki stratejik planlama yaklaşımı, çalışanların motive edilmesi hususunda itici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Kamuda kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmaması sorunu, stratejik planlama yaklaşımının uygulanması için en önemli neden olarak görülmektedir.

6. Ülkemizde yapılan kalkınma planları, kamu yönetiminde kurumsal bir plan niteliğine sahip değildir. Öyle ki amaç ve hedefler tam anlamıyla tespit edilmemekte, politika ve planlar ise geliştirilmemektedir. Kaynak kullanımı yeterince planlanmamaktadır. Kuruma sistem olarak yaklaşılmamaktadır. Dolayısıyla kamunun etkin ve verimli çalışması ve kendisinden beklenen hizmeti sunabilmesi için günümüz koşullarında stratejik planlama anlayışına geçilmesi bir gereklilik olarak görülmektedir.

Stratejik planlama yaklaşımının kamu yönetimine sağlayacağı katkıların ise şu şekilde olacağı ifade edilmektedir: (Yılmaz, 2003: 50-51)

1. Stratejik planlama plan-program-bütçe ilişkisinin güçlendirilmesi için bir fırsat olarak görülmektedir.

2. Kamuda etkin bir yönetim ve harcama sisteminin kurulması için bir başlangıç noktası oluşturacağı düşünülmektedir.

3. Kuruluşların belirli bir hedefe yönelik olmayan kısa vadeli ve anlık işlerde yoğunlaşmaları yerine, orta vadeli ve somut hedeflere dayalı planlama anlayışına sahip olmalarını sağlayacağı ifade edilmektedir.

4. Kurumlarda sürekli gelişme, yeni gelişmelere göre kendini yenileme, hizmet kalitesi, etkinliği ve çeşitliliğinin artırılması anlayışını getireceği düşünülmektedir.

5. Performans göstergelerinin oluşturulması zorunluluğu nedeniyle kuruluşların her türlü planlama ve uygulama faaliyetlerini etkinlik, yerindelik, katılımcılık, şeffaflık ve hesap verme sorumluluğu gibi ilkeler doğrultusunda şekillendirmesini sağlayacağı ifade edilmektedir.

6. Stratejik planlama yaklaşımının süreçlere entegre olmuş bir denetim ve izleme sistemini sağlayacağı düşünülmektedir.

7. Sistematik veri toplama ve sonuçları analiz etme alışkanlığını kazandıracığı ifade edilmektedir.

8. Son olarak ise bu yaklaşımın kuruluşlarda katılımcı yönetimi (yönetişim) geliştireceği düşünülmektedir.

Bu temel varsayımlar ülkemizde stratejik yönetim uygulamalarına olan ilginin daha çok artmasına neden olmuştur. Özellikle yerel yönetimler açısından giderek önem kazanan bu konu kentlerdeki nüfus artışı, demokratikleşme süreci ve yerleşmeye yönelik küresel baskılarla birlikte, etkisini daha çok hızlandırmış bulunmaktadır. Bilindiği gibi ülkemizde belediyelere ait planlama çalışmalarına ilk kez, 1930 yılında yürürlüğe giren Belediye Kanunu'nda rastlanılmaktadır. Ancak bu dönemlerde planlama konusundaki adımlar, gerek belediye yönetimlerinin bilgisizliğinden gerekse yasanın yetersizliğinden dolayı bazı alanlarda başarı sağlayamamıştır. Belediyelerde planlama çalışmaları denildiğinde özellikle ilk akla gelen imar planlamaları olmuştur. Fakat günümüz koşullarında anlaşılmalıdır ki tüm hizmetler planlama kapsamında yer almalıdır. Bir dönem uygulanması için çalışılan İl Mahalli İdare Planlaması (İLMİP) stratejik planlama açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. İLMİP, halkın ortak ihtiyaçlarını gidermek, yerel yönetimlerin hizmetlerini belli bir plan ve program dâhilinde kendi kaynakları ile karşılamalarını sağlamak ve merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki teknik ve mali yardım ilişkilerini düzenlemek amacıyla idarenin bütünlüğü ilkesi çerçevesinde geliştirilen etkin bir planlama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Özşen, 1987: 130-131).

Ancak bu girişim bazı sorunlar nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Stratejik yönetim konusunda bu uygulama başarısızlıklarının altında yatan belli başlı sorunlar aşağıdaki gibidir: (Öztop, 2007: 55)

1. Örgütlenme ve personel yetersizliği,
2. Ön çalışmaların yetersizliği,
3. Kanunların ayrıntılı şekilde düşünülmeden çıkarılması,
4. Bütün illeri kapsayacak ölçüde kapsamlı bir model geliştirilmemesi,
5. Yerel yönetimlerin karar ve icra organlarının katılımının sağlanmaması,
6. Yerel yönetimlerin kaynak yetersizliği,
7. İlgili olan tüm tarafların yani paydaşların görüşünün alınmamasıdır.

Bütün bu yetersizlikler karşısında bir de vatandaşların giderek artan beklentileri, yerel yönetimlerde yeniden yapılanma ihtiyacının artmasına neden olmaktadır. Yerel yönetimlerin, belli bir hizmet dönemi içindeki faaliyet önceliklerinin saptanması ve vatandaş ihtiyaçlarının en doğru şekilde belirlenmesi sürecindeki katkısı ise stratejik planlamayı bu birimler için önemli bir konuma taşımaktadır.

Ülkemizde stratejik planlama süreci hem özel sektörde hem de kamu sektöründe matbu bir evrak işlemi olmaktan öteye gidememektedir. Peki, ülkemiz koşullarında bu yaklaşımların uygulanabilmesinin önündeki engeller ile bunların kaldırılması için öngörülen çözüm önerileri nelerdir? (Güngör, 2010: 57)

1. Öncelikle belediye yönetimlerinde yerleşmiş olan klasik yönetim anlayışlarının terk edilmesi gereklidir. Bu anlayışlar, belediye yöneticilerinin kendilerini mevcut mevzuat ile sınırlı görmesine ve verebileceği hizmetlerden kaçınma eğilimi göstermesine neden olmaktadır.
2. Yerel yönetimlerdeki üst yönetimin, stratejik planlama ve yönetimin ne olduğunu ve yararlarını öncelikle öğrenmesi, kavraması, inanması, aktif şekilde destekleyerek katılması ve gerçekleştirmesi gerekmektedir. Üst yönetimin desteği ve yönlendirmesi, stratejik planlamanın vazgeçilmez bir koşuludur.
3. Yöneticiler uzun vadeli düşünme ve ileriye yönelik stratejiler geliştirme eğilimini ön plana almalıdır. Genellikle, politik kaygılar uzun vadeli düşünmenin önüne geçmektedir. Bu bağlamda ise kaynakların yatırım

alanlarına dağılımında planlama esasından çok politik esaslar dikkate alınmaktadır.

4. Yerel yönetimlerin merkezi idarelerden bağımsız bir bütçeye sahip olmamaları da stratejik planlama ile gerçekçi bir sürecin işlemesine engel olan temel bir unsur meydana getirmektedir. Dolayısıyla mali kısıtlar stratejik planlama sürecinin uygulamaya aktarılmasında çok önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Günümüz kamu yönetimi anlayışı yirminci yüzyılın sonlarında yaşanan küresel kriz ve etkileri doğrultusunda yeniden tanımlanmış ve tüm dünya bu değişimi benimsemek durumunda kalmıştır. Bu süreç ekonomik açıdan kapitalizmin bir krizi olarak görülse de en fazla klasik devlet ve kamu yönetimini hedef almıştır. Devletin rolünün dönüşüme uğradığı bu kriz neticesinde, kamu yönetiminde ise özel sektör uygulamaları önem kazanmıştır. Bu doğrultuda yapılan reform çalışmalarının ilk denemeleri Batı dünyasında başlamış ve evrensel dönüşüm zincirinin birer parçaları olan diğer ülkeler ise söz konusu reformları transfer edici pozisyonlarını korumaya devam etmişlerdir.

Stratejik yönetim ve planlama yaklaşımı da Batıdan transfer edilen (her ne kadar temeli Japon kaynaklı olsa da Batıya özgü yapısıyla transfer edilmiştir) bu dönemde kamu yönetiminde uygulanan bir özel sektör yönetim tekniğidir. Kendisini daha demokratik ve kaliteli yönetim anlayışı olarak tanımlayan bu yaklaşım, gelecekle ilgili önceliklerin belirlenmesi ve karar verilmesini amaçlamasıyla da yönetimde uzun vadeli çıktılar alınmasını vaat etmektedir.

Küreselleşmenin etkisiyle yaygınlaşan yerelleşme hareketleri, vatandaşa yönelik hizmet anlayışı, çevreye duyarlı ve bilinçli bir toplum yaratılması girişimleri söz konusu yönetim yaklaşımının bir parçasını oluşturmaktadır. Kamu yönetiminde talep edilen bu değişim süreci yerel yönetimleri de etkileyerek ve yerel halkın ihtiyaçları doğrultusunda kendilerini yeniden yapılandırmalarını sağlamıştır. Bu bağlamda ise yapılan mevzuat değişikliklerinin akabinde stratejik plan hazırlamaları yasal bir zorunluluk haline getirilmiştir.

Stratejik planlama, kuruluşlara belirsizlik ve kriz dönemlerinde beklenmedik olaylarla nasıl başa çıkacakları hususunda yardımcı olan temel bir yönetim sistemidir. Bu kapsamda kurum içi yapılacak durum ve çevre analizleri, fırsat ve tehditlerin önceden öngörülebilmesi, kaynakların ise bu doğrultuda en etkin şekilde kullanılması önem kazanmaktadır. Varılması gereken hedeflerin gerçekçi şekilde saptanması ve aynı şekilde mevcut durumdan hedeflenen duruma en

rasyonel şekilde ulaşılmaması stratejik plan hazırlamanın ve bu süreci yönetmenin temel gayesini oluşturmaktadır.

Son yıllarda giderek önem kazanan yerel yönetimlerin ise bu konudaki çabaları sadece stratejik plan hazırlama konusunda değil, bu planlama sürecinin uygulanmasını kolaylaştıracak kültürün de oluşturulması yönünde olmalıdır. Yasal düzenlemeler sonucu hazırlanan planlar, gerekli stratejik yönetim kültürü olmadan matbu bir evrak boyutundan öteye geçemeyecektir. Bu kapsamda stratejik planlamanın yerel yönetimlerde başarılı bir şekilde uygulanması için bir takım değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Söz konusu değişikliklerin başında yerel yönetimlerde üst yönetimin stratejik bir bakış açısına sahip olması gelmektedir. Politik kararlar alma aşamasında yararlanılacak argümanların bu perspektifle değerlendirilmesi, uygulamada yeni yöntemlere yönelik önemli bir başarı unsuru olacaktır. Diğer yandan alt düzeydeki personel için de sürecin sahiplenilmesi önemli bir başarı kriteridir. Stratejik yönetim en üst düzeyden en alt düzeye kadar aynı doğrultuda belirlenmiş hedeflere yönelen katılımcı ve istekli bir personel kadrosunu gerektirmektedir. Aslında bu durum, stratejik yönetim anlayışının katılımı talep eden önemli bir unsurunu karşımıza çıkarmaktadır. Stratejik yönetim iç ve dış paydaşlar ile vatandaşların ortak bir çalışması neticesinde ürünlerini vermektedir. Yani katılım, stratejik yönetim anlayışının en önemli ve dinamik unsurudur. Küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşme taleplerinin her geçen gün daha çok etkisini hissettirdiği ülkemizde de katılımı artırıcı bir takım mekanizmaların oluşturulduğu göze çarpmaktadır. Diğer yandan söz konusu mekanizmaların ne kadar etkin işledikleri hususundaki eleştiriler de dikkate değerdir. Sürekli bir önceki uygulamaların tekrarı niteliğinde görülen bu değişiklikler katılım kültürünün yerleştirilmesini bir zorunluluk getirmektedir.

KAYNAKÇA:

Akdoğan, A. A. (2008). Yeni Yerel Yönetim Yasalarında Katılım. YAYED Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği, DOSYA-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64, Aralık.

Aytepe, T. (2008). Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlamanın Uygulanabilirliği: Ordu Emniyet Müdürlüğü Model Önerisi. Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.

Barca, M. (2009). Stratejik Yönetim Düşüncesinin Gelişimi. Ankara Sanayi Odası, (Nisan/Mayıs/Haziran), 34-52.

Barry, W. B. (1986). Strategic Planning Workbook For Nonprofit Organizations. St.Paul: Amherst Wilder Foundation.

Barutçugil, İ. (2004). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Becerikli, S. Y. (2000). Stratejik Yönetim Planlaması: 2000'li Yıllarda İşletmeler İçin Yeni Bir Açılım. Amme İdaresi Dergisi, 33 (3), 97-109.

Birdal, İ. & Aydemir, N. (1992). Yönetim Teorileri. İstanbul: Sistem Yayınevi.

Bryson, M. J. (2011). Strategic Planning For Public And Nonprofit Organizations: A Guide To Strengthening And Sustaining Organizational Achievement. San Francisco: Jossey-Bass.

Çalış, M. (2015). Stratejik Planlamaya Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi.

[https://books.google.com.tr/books?id=YldyCgAAQBAJ&pg=PP1&lpg=PP1&dq=\(02.03.2018\)](https://books.google.com.tr/books?id=YldyCgAAQBAJ&pg=PP1&lpg=PP1&dq=(02.03.2018))

Çetin, S. (2005). Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetim. Türk İdare Dergisi, 449, 93-100.

DPT (2006). Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu. Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013,

<http://www.metu.edu.tr/system/files/kalkinma.pdf> (25.02.2018)

Durna, U. & Eren, V. (2002). Kamu Sektöründe Stratejik Yönetim. Amme İdaresi Dergisi, 35 (1), 55-75.

Eren, E., (2005). İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. İstanbul: Beta Yayınları.

Eryılmaz, B., (2000). Kamu Yönetimi. İstanbul: Erkam Matbaası.

Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. G.Ü. GEF Dergisi, 23 (2), 61-85.

Güngör, Ş. (2010). Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetim ve Konya Belediyeleri Uygulamaları. Konya: Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

Kalkınma Bakanlığı (2013), Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018,

[http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1\(2014-2018\).pdf](http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1(2014-2018).pdf) (25.02.2018)

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu - KMYKK (2003).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf>
(20.03.2018)

Narinoğlu, A. (2007). Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama ve Uygulama. İstanbul: Mart Matbaacılık.

Özşen, T. (1987). Yerel Yönetimler ve Planlama. Türk İdare Dergisi, 377, 115–166.

Öztop, S. (2007). Stratejik Planlamanın Belediyelerde Uygulanması. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Sobacı, M. Z. (2008). Stratejik Yönetim ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler, Yönetim Bilimleri Dergisi, 6 (1), 103-119.

Songür, N. (2015). Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama ve Uygulamalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme. Strategic Public Management Journal, 1, 56-78.

Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Gelişim Planlama Kurulu (2002). Üniversitede Stratejik Planlama Rehberi. http://kurullar.home.uludag.edu.tr/GPK/SP_Guideline.htm (20.02.2018)

Ülgen, H. & Mirze, S. K. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim. İstanbul: Literatür Yayınları.

Tosun, K. (1992). İşletme Yönetimi Genel Esaslar. Ankara: Savaş Yayınevi.

Yavuz, S. (2013). Stratejik Yönetim Alanının Tarihsel Gelişimine Bir Bakış. <http://www.sanayisurasi.gov.tr/pdfs/stratejik-yonetim-alaninin-tarihsel-gelisimine-bir-bakis.pdf> (29.03.2018)

Yılmaz, M. (2013). Kamu Yönetiminde Katılım: Türkiye’de Yerel Düzeyde Uygulama Örnekleri. Adnan Menderes Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Yılmaz, K. (2003). Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Uygulaması. Sayıştay Dergisi, 50-51, 67-86.

Zengin, O. (2003). Kronik: Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı Neyi İfade Ediyor?. A.Ü. SBF Dergisi, 58 (4), 193-204.

<http://www.yayed.org/id178-yayed-gorusu/stratejik-planlama-uzerine-yayed-gorusu.php> (23.03.2018)

uludag.edu.tr/dosyalar/strateji/mevzuatdosyalar/belge-604.doc (03.04.2018)

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	Nation Ideology and Its Components as a Roof Concept in the Republican Era	
Corresponding Author	Sait YILDIRIM Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Doktora Programı saityildirim.erez@gmail.com	
Submission Date Admission Date	30/04/2018 / 100/00/2018	
How to Cite	YILDIRIM, S., (2018). Cumhuriyet Döneminde Bir Çatı Kavram Olarak Ulus İdeolojisi ve Bileşenleri , Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2, Pages, 317-331	

ORCID NO:
0000-0002-6044-2447

Cumhuriyet Döneminde Bir Çatı Kavram Olarak Ulus İdeolojisi ve Bileşenleri

Sait YILDIRIM¹

Özet

Türk modernleşmesi, ulus-devlet ideolojisi ekseninde milliyetçilik olgusu temelinde gerçekleşmiştir. Çalışmada modernleşme süreci, Osmanlı Devletinin son döneminde gerçekleşen batılılaşma hareketleri ile Türk modernleşmesinin işleyişi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Tanzimat döneminde, batılılaşma hareketleri doğrudan gerçekleştiği için toplumsal dinamiklere zarar vermiştir. Cumhuriyet döneminde batılılaşma unsurları millileşme süzgecinden geçirilerek toplumsal yapıya aktarılmıştır. Bu süreç dil, din ekonomi ve eğitim gibi toplumsal kimliği belirleyici alanlarda millileşme hareketlerinden temel alınmıştır. Bilimsel olarak pozitivist bir anlayış ile seküler yönelimlere girilmiştir. Cumhuriyet döneminde, modernleşme unsurları eski Türk toplumlarının, kültürel ve siyasal özelliklerine göre şekillenmiştir. Ulus-devlet inşa süreci belli bileşenler üzerinden yeniden bir millet inşa etme gayretinde gerçekleşmiştir. Cumhuriyet modernleşmesinde yeniden millet kurma çabaları, Benedict Anderson'un "Hayali Cemaatler" kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışma içerisinde ulusçuluğun bileşenleri ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Toplumsal ve siyasal dönüşümler, tutarlı bir muhakemeye tabi tutulması için onu oluşturan tarihsel, toplumsal ve siyasal koşullar ile birlikte değerlendirilmelidir. Bu sebeple ulusçuluğun unsurları tarihsel koşullar dikkate alınarak karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millet, Milliyetçilik, Hayali Cemaatler, Ulus-devlet.

Nation Ideology and Its Components as a Roof Concept in the Republican Era

Abstract

Turkish modernization is realized covering the nation-state on the basis of the ideology of nationalization. The study of modernization process, between Turkish modernization operation and in the Ottoman state's late period take place westernization movements is discussed comparatively. In the period of Tanzimat westernization movement was harm to social dynamic because of the directly place. In the period of republic, the westernization elements by passing through the filter of Nationalizations were extracted to the social structure. Firstly, this process is based on movements in social identities such as the language, religion, economy and education of nationalization. Scientifically, were attempted to secular orientation with a positivist approach. During the Republican period, the elements of modernization were shaped by the cultural and political characteristics of ancient Turkish societies. Nation-state building process took place exertion to rebuild of the nation over certain components. The efforts of recreating of the nation the concept of "Imagined Communities" of Benedict Anderson were discussed in the modernizing of Republic. In the study the components of nationalism are discussed under separate headings. Social and political transformations

¹ Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Doktora Programı saityildirim.erez@gmail.com
Atatürk University Social Sciences Institute Sociology Department Doctorate Program saityildirim.erez@gmail.com

must be considered together with the historical, social and politic conditions because it is necessary to consistent discussion. Thus, a component of nationalism was discussed comparatively taking in to account the historical conditions.

Key words: Nation, Nationalism, Imagined Communities, Nation-state.

Giriş

Cumhuriyet döneminde ulus-devlet hareketinin siyasal ve toplumsal olarak temelleri Tanzimat ve meşrutiyet dönemlerine, ideolojik olarak eski Türk tarihine kadar uzanmaktadır. Cumhuriyet kadroları ulusal bir hâkimiyet kurmak için toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik ve eğitsel alanlarda köklü değişikliklere imza atmıştır. Türkiye cumhuriyetinde devletin hâkim ideolojisi çağdaş uluslar seviyesine ulaşmak amacıyla “Batıcılık” olmuştur. Batılılaşma sürecinde, ideolojik ve yapısal dönüşümün ulusal boyutta gerçekleşmesi için kimlik arayışına girilmiştir. Cumhuriyet sürecinde yönetici kadro, Osmanlı dönemini siyasal ve ideolojik yönleri ile atlamak suretiyle ideolojik bir zemin oluşturmak istemiştir. Bu sebeple Osmanlıdan miras kalan İslami yönetim anlayışı ve Osmanlıcılık gibi akımlar yeterince taraftar bulmamıştır. Değişimin çok yönlü ve batı kaynaklı olması devrimlerin laik ve kimi zaman seküler çizgide ilerlemesine yol açmıştır. Toplumsal yapının farklı unsurlardan meydana gelmesi, cumhuriyet döneminde inşa edilen ulus kimliğinin etnik temelli oluşmasını engellemiştir. Irkçı söylemler ve teoriler dillendirilmiş ancak, hâkim ideoloji çatı kavram olarak “ulusçuluğa” yönelmiştir (Türkdoğan, 2003, s. 31-34). Cumhuriyet modernleşmesi devlet yönetiminde dini vurgunun yerini alacak kapsayıcı bir alana ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple ulusçuluk ve milliyetçilik olguları toplumsal değerler açısından önem kazanmıştır.

Cumhuriyet ideolojisinde ulusçuluk, belirli sınırlar içerisinde kültür ve kader birliği yaşayan insanları kapsamış; bununla birlikte, millet olma niteliği önemsenmiştir. Belirlenen kimlik inşası, toplumsal yapıda devletin ideolojik ve baskı araçları ile toplumda yerleştirilmeye çalışılmıştır. Kültürün dil aracılığı ile paylaşıldığı ve yerleştiği bilinmektedir. İnkılapların temelinde de Türkçenin dil olarak tercih edilmesi ve millileşme sürecinin dil üzerinden gelişmesi planlanmıştır. Dil olarak Türkçenin tercih edilmesinin akabinde, inkılapların yerleşmesi için toplumda eğitsel anlamda bir takım girişimler gerçekleşmiştir. Eğitim ile gelişen toplumda devrim ve cumhuriyet ideolojisinin daha bilinçli bir şekilde yerleşeceği düşünüldüğünden, Cumhuriyet döneminde ideolojik ve toplumsal olarak eğitim ve öğretime önem verilmiştir. Toplumda batılılaşma süreci temele alınmak üzere tüm devrimsel pratikler laik çizgide gelişmiştir. Bu anlamda cumhuriyet kadroları, dinin siyasal gücünü ortadan kaldırarak

kurumsal gücünü eline almıştır. Cumhuriyet ideolojisi kapsamında dinde millileştirme yoluna gidilmiştir. Dil, din ve eğitimde millileşme sürecini, ekonomik anlamda milli politikalar takip etmiştir. Cumhuriyetin “ulus-devlet” anlayışında bağımsız Türk devleti fikri hâkim olmuş ve bu bağlamda ekonomik olarak dışa bağımlı olmayan milli ve yerli ekonomik girişimler gerçekleşmiştir. Böylelikle, toplumsal ve kurumsal dönüşümlerin her birinin ulus ideolojisini inşa etmek için millileşme temelinde gerçekleştiği söylenebilir (Duman, 2015, s. 36-37). Tüm bileşenler ile cumhuriyet döneminde yeni bir millet kurma girişimine gidilmiştir. Bu süreçte uluslaşma ve milliyetçilik ekseninde dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’de ulus ideolojisinin yerleşme şekli ve süreci Benedict Anderson’un *‘Hayali Cemaatler’* (1995) kavramsallaştırması ile örtüştüğü görülmektedir. Ulus-devlet inşa süreci belli bileşenler üzerinden gerçekleşmektedir. Çalışma içerisinde ulusçuluğun bileşenleri ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır. Toplumsal ve siyasal dönüşümler, tutarlı bir muhakemeye tabi tutulması için onu oluşturan tarihsel ve toplumsal koşullar ile birlikte ele alınmalıdır. Bu sebeple ulusçuluğun bileşenleri tarihsel koşullar gözetilerek tartışılmaktadır.

1. Temel Kavramlar

1.1. Millet

Millet, belli bir amaç için bir araya toplanmış insanlardan oluşmaktadır. Millet oluşumu, ortaya çıktığı topluma göre çeşitli unsurlarla bağ kurarak gerçekleşmektedir. Dil, din, ırk ve aidiyet, bu unsurlardan birkaçını ifade etmektedir (Toplu, 1972, s. 7-8). Millet kavramı, fertleri bir arada tutan din, dil, kültür ve coğrafya ile müşterek unsurlardan oluşmaktadır. Ancak bu unsurlar tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Millet bir kavim veya ümmet değildir. Bir başka deyişle, belirli bir din veya sınıfa ait görülmemektedir. Millet, yalnız bir halk da değildir. Şuurlu ve organize bir topluluktan meydana gelmektedir. Millet, onu oluşturan niteliklerin milli bir terbiye ile oluşturduğu bir bütünlüğü ifade etmektedir (Gökalp, 1977, s. 20-22). Gökalp milletin ne olduğundan önce ne olmadığını belirtmektedir. Millet diğer insan topluluklarına göre daha organize bir yapıda şekillendiği görülmektedir. Millet olma bilinci toplumun son kertede varacağı biçimi ifade etmektedir.

Bir topluluğun millet olarak tanımlanabilmesi için belli şartlar taşınması ve tarihi evrelerden geçmesi gerekmektedir. Bu anlamda, belirli bir topluluğun millet olarak nitelendirilebilmesi için, belli bir coğrafi sınır içinde olması yani, vatan mefhumunu beraberinde getirmesi gerekmektedir. Ayrıca, söz konusu süreçte, ortak milli ve manevi değerlere sahip olmak gerekmektedir (Arsal, 1972, s. 68). Fertlerden meydana gelen toplulukların nihai şekli ve şuur sahibi hali milleti oluşturmaktadır. Türk milleti geçirdiği tarihsel evreler ve nihayetinde kurtuluş savaşı ile millet ruhunu ortaya çıkarmıştır. Bu millet, maddi ve manevi seciyeleri gelişmiş bilinçli bir yapıdadır. İlim ve teknik konusunda modernleşmeye meyilli milli ve yerli bir toplum olma yolunda ilerlemektedir. Millet, belli bir kan, soy, aileye dayanan tekdüze bir yapıdan oluşmamaktadır. Millet fertleri birbirine denktir. Millet, tarihsel bir üründür. Millet, bir şuur ve kültürden oluştuğu için ırk temelli değerlendirmek gerçeği yansıtmamaktadır (Ülken, 2008, s. 161-163). Her topluluk ortaya çıktığı toplumun tarihsel ve kültürel yapısına göre millet anlayışını geliştirmektedir. Türk milleti soy ve kültür nitelikleri bakımından inşa edilmektedir. Soy, ırk kavramına denk değildir. Irk, biyolojik ve genetik nitelikleri ifade ederken, toplumsal özellikler ile ilgilenmemektedir. Soy ise kültürel ve toplumsal olarak belli bir tarihe ait olma noktasında önem taşımaktadır. Kültür ise dil, din ve geleneklerden meydana gelen bir yaşam formunu ifade etmektedir (Toplu, 1972, s. 39-40). Bu kapsamda, Türkiye de millet ve milliyetçilik, kavramsal olarak batı menşeli olmasına rağmen ideolojik anlamda Türk milliyetçiliği yerli ve tarihsel bir özelliğe sahiptir. Türkiye’de millet ve milliyetçilik ulus-devlet çizgisinde gelişmektedir. Bu sürecin belli nitelikleri toplumu zinde tutmaktadır. Bağımsızlık düşüncesi ve belli bir toprak parçasına olan aidiyet bunların başında gelmektedir. İktidarın sosyal ve siyasal anlamda varlığını kanıtlaması, meşruluğu açısından önemlidir (Calhoun, 2007, s. 5-7). Bu şekilde devlet ile halk arasındaki bütünlük ve iletişim sağlanmaktadır. İletişim anlamında dil ve tarih birliği ulus devletin temel niteliklerini oluşturmaktadır. Cumhuriyet modernleşmesinin hareket noktaları dikkate alındığında dil ve tarih üzerinden bir reform çabasının güçlendiği görülmektedir.

1.2. Milliyetçilik

“Milliyetçilik, en kısa ve umumi tarifi ile insanın sevgi ve saygı hisleri ile milletine bağlanması, şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlılık, milletin diline, dinine, ahlakına, maddi manevi bütün kültür değerlerine karşı derin alaka beslemek; milletin varlığını geliştirme, kudretini artırma, ülkeyi koruma hususunda her türlü fedakârlığa katlanmak suretinde belirir.” (Kafesoğlu, 1970, s. 260). Milliyetçiliğin gelişmesinde Fransız devriminin önemli katkısı bulunmaktadır. Monarşinin

yıkılması ile birlikte halkın organize ve daha bilinçli bir birliklilik oluşturması millet ve milliyetçilik kavramlarını belirgin kılmıştır (Noi, 2007, s.31). Milliyetçiliğin ortaya çıkışı ile modern toplumlarda milleti kan bağı, din veya kabile tipi unsurların karşılayamadığı görülmektedir. Bu anlamda, uluslar gerek duyulan modern ve rasyonel birlikliliğin anahtarı olarak ortaya çıkmaktadır. Milleti oluşturan fertler, kendisini ulusun bir parçası olarak görüp ona göre yaşamaya başladığında uluslaşma süreci başlamaktadır. Cemaatin üyelerinin aitlik hissi kan ve din bağı yerine yurttaşlık bağı ile açıklanmaktadır. Bu durum seküler yaşam biçimine doğru dönüşümü beraberinde getirmektedir (Yıldırım, 2014, s. 30-31). Ulusa dayalı bir toplulukta milliyetçilik duygusu olağan bir şekilde gelişmektedir. Devlet ile halk arasında siyasal ve ideolojik köprü milliyetçilik aracılığı ile temin edilmektedir. Milliyetçilik, evrensel manası dışında ideolojik olarak ortaya çıktığı ulusa ait özgün nitelikler taşımaktadır. Bağımsız ve rasyonel anlamda kabul görmüş bu anlayışa göre, ulus diğer uluslardan daha üstün özelliklere sahip olmaktadır. Nitekim milliyetçiliğin ortaya çıktığı ırk temelli öğretiler bulunmayan toplumlarda bile milletin ve ulusun üstünlüğü vurgulanmaktadır (Leca, 1998, s. 14-16). Milliyetçilikte belli sınırlar içerisinde milletin niteliklerine göre dışlayıcı ve dâhil edici yönleri de bulunmaktadır. Milliyetçilikte ulus egemenliği ön plana çıkmaktadır. Kolektif toplum anlayışı belirleyicidir. Bu sebeple ulus-devlet vurgusu geliştikçe milliyetçilik daha belirgin şekilde hissedilmektedir

Milliyetçiliğin, siyasal anlamda tanımlanan bir metot olmaktan öte, kültürel bir yapımlar olarak açıklanması gerekmektedir. Milliyetçiliğin bir ideoloji olarak görülmesi onun ortaya çıkış koşulları ve anlamlandırma sorununa yol açmaktadır. Bu anlamda, milliyetçiliğin bilinçli bir tercih olmaktan öte kültür ve tarihsel yapıların bir getirisi olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Toplumsal ve ekonomik dönüşümler din ve kan bağını aşan bir kültürel birlikliliği zorunlu kılmaktadır (Özkırımlı, 1999, s. 168-170). Türk toplumunda modernleşme deneyimleri, milliyetçilik çerçevesinde ilerlemektedir. Batılılaşma konusunda atılan adımlar, milliyetçi anlayışa göre topluma aktarılmaktadır. 20. Yüzyılın genel politikası milliyetçiliği zaruri kılmaktadır. Bu sebeple, resmi politika temelinde gerçekleşmekteyken milli bir perspektifle yerleşmektedir. Türk toplumunun 20. yy başarılarında içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde milli bir kültür ve tarihle bağ kurması makul kabul edilmektedir. Bu süreç gerçekleşirken milletin destekleyici olarak millileşme sürecine dâhil olmaları kolektif bir ruhu gündeme taşımaktadır (Güngör, 1987, s. 101-103). Milliyetçiliğin gelişmesi ve yerleşmesi için modernleşme gerekli ve zorunlu bir süreçtir. Toplumsal yapıda birleştirici bir unsur olarak dinin etki alanı 17. Yüzyıldan itibaren sanayi ve düşünsel devrimlerle

sınırlandığı bilinmektedir. Bu süreç itibari ile rasyonelleşme ve ampirizmin önem kazanması, modern anlamda birleştirici yeni unsurları gerekli kılmaktadır. Bu anlamda ortaya atılan büyük ideolojilerden olan milliyetçilik, pozitivizmde olduğu gibi modern toplumun dini olarak görülmektedir(Gellner, 1998, s. 19-21). Milliyetçilik de din gibi organize olan siyasal ve ideolojik bir sitemdir. Milliyetçiliğin gücü, tarihsel arka planı referans alarak ideal bir model oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

1.3. Hayali cemaatler

Anderson, “*Hayali Cemaatleri*” anlatırken uluslar ile hanedan devletlerinin farklılığı üzerinde durmaktadır. Hanedanların meşruluğu temsil ettikleri konumun kutsallığından kaynaklanmaktadır. Uluslar ise, her bir ferdin nicelik ve niteliğinden güç ve meşruluk kazanmaktadır. Uluslar, birbirlerini tanımayan, görmeyen fakat ortak düşünce ile yoğrulmuş insanların oluşturduğu hayal edilmiş cemaatler olarak tanımlanmaktadır. Ancak, bu hayal ediş bir uydurma olarak görülmemektedir. Farklı yapı ve işleyiş içerisindeki yurttaşlar birbirlerinden habersiz ortak ülkü üzerinden hayal kurmaktadır(Anderson, 1995, s. 20-22). Bireylerin farklı mekânlarda bulunup benzer ideale sahip olmaları ile inşa edilen milliyetçilik, Anderson’un zaman kavramı ile anlam kazanmaktadır. Eş anlılık ile farklı mekânlarda aynı zamanda benzer olaylar yaşanmaktadır(Çoban, 2012, s. 347-348). Daha belirgin şekilde ifade edilecek olursa; ortak mücadelenin milliyetçilik nazarında mekân bakımından önemi yoktur. Bu durum aynı milliyete sahip insanları kader birliği ile ortak geçmiş ve gelecek ülküsüne kavuşturmaktadır.

Millet, sınırlı bir şekilde hayal edilmektedir. Bu, onu diğer milletlerden ayırdığı gibi millet olmanın da temel niteliğini oluşturmaktadır. Milletlerin egemen olarak hayal edilışı ise, milliyetçiliğin ortaya çıktığı dönem ile anlam kazanmaktadır. İktidar gücünü kutsal değerlerden alan hanedanların meşruluğunu yitirmesi ile milletler özgürlük fikirleri için mücadele etmeye başlamışlardır. Millet olma bilinci ile ortak mücadele cemaat üyelerinin eşit olmasalar bile birbirleri için canlarını verebilmeleri, kardeşlik vurgusu ile ortaya çıkmaktadır(Selçuk, 2011, s. 3860-3861). Millet kavramı, eşitliği de beraberinde getirmektedir. Aynı ulusun fertleri birbirine denktir. Irk veya belli bir niteliğe ait üstünlük belirteci yoktur. Ulus, ırktan farklı olarak bir hayali teşkil etmektedir. Irk daha çok genetik ve fiziksel olarak görünür ortaklıklardan oluşmaktadır. Birey ve kitlelerin kendilerini devlete ait hissedene ve devleti de kendilerini addeden bir anlayış ulus kavramına karşılık gelmektedir. Bir devlete aidiyet, sınırları maddi ve manevi anlamda belli bir yapıyı ifade etmektedir(Balibar ve Wallerstein, 1995, s. 98). Bu yapı milliyetçilin güçlü bir bağ oluşturduğu toplumlarda anlam kazanmaktadır. Milliyetçilik, ortaya çıkış koşulları

dikkate alındığında, ideolojik yaklaşımdan ziyade bir kültür formu olarak dikkate alınmaktadır. Bireysel ve kitlesel anlamda kolektif bir şuru ifade etmektedir. Milliyetçilik, siyasal bir değer değildir; ancak, kültürel anlamda birleştiriciliği siyasal anlamda önem kazanmasına yol açmaktadır. Semboller, diller, mitoloji ve inanç biçimleri milliyetçiliğin bileşenlerini oluşturmaktadır(Gökalp, 2007, s. 281-283). Milliyetçiliğin unsurları günlük yaşam içerisinde tutum ve davranışlar aracılığı ile sürekli yeniden üretilmektedir. Millet olarak cemaat üyeleri toplumsal yapıda görülen eşitsizliklere nispeten ortak düşüncelere sahiptirler. Milliyetçiliğin gücü tarihsel ve toplumsal yapıda üstlendiği misyon ile açıklanabilir. 18. Yüzyıl, uluslaşma ile birlikte milliyetçiliğin yayılmasını getirirken, özellikle Batı toplumlarında dinin kurumsal yapısını sarstığına dikkat çekilmektedir(Anderson, 1995, s. 25-26). Fakat bundan daha önemlisi milliyetçiliğin geçmişte yaşanmış günümüze iz bırakan toplumsal yaşam biçimleri, gelenek ve sembollerden beslenmiş olmasıdır.

1.4. Ulus Devlet

Ulus devlet, sosyo-kültürel ve tarihsel anlamda birleştirici bir özelliğe sahiptir. Devletin mevcudiyeti ve gücü ulus devletin teminatı olarak görülmektedir. Modernleşme süreciyle birlikte gelişen ulus devlet anlayışında milliyetçilik kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte soya dayalı bir anlayıştan öte yurttaşlık düşüncesi önem kazanmaktadır. Aynı zamanda doğuştan getirilen niteliklerden ziyade sonradan kazanılabilen özellikler bir ulusa ait olmada yeterli görülmektedir. Ulusun ayırt edici özelliği, yaşam alanı bulduğu toprak parçası üzerinde yaşam biçimi, dil, kültür ve sembollerden kaynaklanıyor olmasıdır (Bilgin, 2007, s. 261-262). Ulus devlet anlayışı ile etnik köken tartışmalarının ötesinde, düşünsel anlamda daha kapsamlı bir sınır çizilmektedir. Ulus, devlet ile somutlaşarak birbirini önceleyen bir siyasal yönetim organizasyona dönüşmektedir. Ulus ve devlet birbiriyle ilintili olmalarına rağmen birbirinden bağımsız bir şekilde oluşum tarihine sahiptirler. Ulusun bireyleri aynı kültürü ve mefkûreyi taşımaktadır. Kültürün ortak geleneği ifade etmesinin yanında özde tarihi birliktelik, dil ve semboller ile kalıplaşmış bir anlayış getirmesi ile açıklanmaktadır. Bireyler de kendilerini aynı tarih ve ulusun parçaları olarak tanımlamaktadırlar. Bu durum ulusun bir dayanışma mekanizması yarattığını ortaya koymaktadır (Gellner, 1992, s. 27-28). Türk toplumunda da uluslaşma süreci bir dayanışma neticesinde gelişmiştir. Türklerde millileşme fikri hem Osmanlı aydını, hem yabancı aydınlar tarafından dile getirilmiştir. Milliyetçilik bir yaklaşım olarak batı ile sosyal ve kültürel ilişkilerin yaygınlaşmaya başladığı Tanzimat dönemi ile birlikte önem kazanmıştır. Batı ile ortaklıklar kurulması, kültürel olarak batının geçirdiği evrelerin taklit edilmesi bir çıkış yolu olarak görülmüştür. Bu anlamda milliyetçilik, çöküş

döneminde olan Osmanlı devleti için ideolojik bir arayışın temel dinamiğini oluşturmuştur(Uca, 1996, s. 134). Modernleşme sürecinde ideolojik anlamda dil, edebiyat ve tarih alanlarında milliyetçiliğin etkisi tartışılmıştır. Bu dönemde aynı zamanda uluslar arası arenada milliyetçiliğin filizlenip güç kazanmıştır.

“Türkiye'nin modernleşme biçimindeki bir başka önemli yön de, modernleşme ideolojisinin ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır.”(Gellner, 1998, s. 115). Teorik anlamda uluslaşma süreci tartışılırken uygulama alanında millileşme adımları atılmaktadır. Ekonomi, eğitim, dil ve din gibi toplumsal unsurlar, cumhuriyet döneminde millileşme hareketlerinin dinamiklerini oluşturmaktadır. Bunlar içinde son derece önemli unsur dildir. Dil birliği toplumun sosyal ve kültürel anlamda kimliğini ifade etmektedir. Dil, ait olduğu toplumda mili bir karakter oluşturmaktadır. Dil, biz ve öteki kavramları arasında millileşme noktasında en önemli ayrımı oluşturmaktadır. Gerek sosyal gerekse politik anlamda milletin bütünlüğü dil birliği ile sağlanmaktadır. Dil, farklı dili konuşanları ayırdığı gibi müşterek olanları bir araya toplayan organize bir özelliğe sahiptir(Hobsbawm, 2006, s. 70-73). Bu durum kitleleri daha şuurlu hale sokmaktadır. Dil ile gelişen millileşme sürecinde, eğitim yaygınlaştırıcı ve belirleyici konumda olmaktadır. Eğitimde amaç, milliyetçi bir toplum oluşturmaya yönelik ilköğretimden yüksek öğretime kadar öğrencilere Türklük şuurunu aşılaktır. Eğitim kurumu, ekonomik anlamda aktif ve üretken bireyleri yetiştirerek Türk milletini çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştıracak bireyler yetiştirmelidir. Öğrenciler yeteneklerine göre yetiştirilerek topluma kazandırılmalıdır. Özellikle üniversiteler bilim yuvaları olarak somut ve kalkınmacı bilimsel bir anlayış geliştirmelidir (Karaca, 1970, s. 31-33). Her birey eşit şartlar altında eğitim almalıdır. Eğitim kurumlarında yetişen bireyler hem maddi hem de ahlaki yönden eğitilmelidir. Bu anlamda manevi değerlere önem verilmektedir. Milleti oluşturan önemli bir nitelik, ortak kültürel ve manevi inançlardır. Dinsiz bir toplum yapısı düşünmek güçtür. Doğu ve batı toplumlarının hangisine bakılırsa görülmektedir ki din kolektif yapıyı organize etme noktasında gereklidir(Arsal, 1972, s. 72-73). Türk toplumu için de İslam tarihsel ve toplumsal anlamda birleştirici ve kapsayıcı bir rol üstlenmektedir. Toplumsal yapıdan dinin koparılması mümkün olmadığı için, din kurumu millileşme sürecine dâhil edilerek laiklikle sınırları çizilmektedir. Toplum yaşamının her alanında görülen millileşme gayretleri iktisat alanında görülmektedir. Topyekün bir kalkınma devlet desteği ile kapitalizme geçit vermeden milli ve yerli ekonomik hamlelerle gerçekleştirilmelidir(Kafesoğlu, 1970, s. 117-118). Savaş sonrası ekonominin kötü gidişatı dış güçler tarafından istismar edilmemesi için çaba gerekmektedir. Dönemin şartları dikkate alındığında fırsat kollayan batılı

devletlere karşı ekonomik anlamda en makul metot iktisadi sosyalizm olarak görülmektedir.

2. Millileşme Unsurları

2.1. Dil

Cumhuriyet modernleşmesi içerisinde dil inkılabının özel bir yeri bulunmaktadır. İdealize edilen toplumsal kimliğin yerleşmesinde özgün ve sadeleştirilmiş milli bir dilin önemi vurgulanmaktadır. Dil, temsil ettiği tarihsel ve kültürel formlarla uluslaşma sürecinin temel nüvesini oluşturmaktadır. Dil, kültürel değerlerin sembollerini içerir(Danişmend,1966, s. 16-17). Osmanlıca'nın yoğunlukla Arapça ve Farsça kelimelerden oluşması dil kapsamında millileşme süreci ile çelişmektedir. Bu anlamda, cumhuriyetin dil olarak Osmanlıca üzerinden ilerlemesinin kültürel dönüşümü engelleyeceği düşünülmüştür. Cumhuriyet ideali, Osmanlı döneminin kültürel, sosyal ve siyasal olarak ötesine, yani eski Türk kimliğine ulaşmayı hedeflemektedir. Bu sebeple dil konusunda erken cumhuriyet döneminden itibaren dönüşüm paradigmasında eski Türk dönemi referans alınmaktadır. Ancak bu aşamaya kadar dil konusunda birçok farklı düşünce gündemde olmuştur. Dil kültür birliğinin bir ürünü olduğundan toplumun dokusuna zarar vereceği düşünüldüğünden, dile hiç dokunulmamasını önerenler de olmuştur. Ancak, son kertede cumhuriyet dönemi ile birlikte dilde millileşme ve sadeleşme eğilimleri temel yaklaşım olarak dikkate alınmıştır(Kocaman,1994, s.1-2). Dil sadeleşirken uydurma kavramlarla değil, günlük yaşamda milletin kullandığı kelimelerle zenginleştirilerek milli bir dil inşa edilmelidir. Dilde öze dönmek geçmiş ile kurulan bağ açısından önem taşımaktadır (Karaca, 1970, s. 36-37). Ulus-devlet iradesi, ideolojik olarak dil aracılığı ile düşünce biçimleri üzerine farkındalık oluşturmayı amaçlamıştır. Eğitim imkânları ile okuma yazma oranının artışı ve milli tarih bilinci geliştirilecek olan ulusçuluğun toplumsal zeminini hazırlanmıştır. Benzer şekilde Osmanlı üzerinden alternatif bir kimlik inşa edilmiştir (Timisi, 2003, s.136). Tanzimat ve I. Meşrutiyet döneminde yüzeysel olarak işlenen dilde millileşme düşüncesi, II. Meşrutiyetin oluşturduğu koşullar ve birikim aracılığı ile daha güçlü bir şekilde savunulmuştur. Bu süreç aynı zamanda I. Meşrutiyet ile yetişmiş ve batılı tarzda eğitim almış kuşağın ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Kara, 1985, s. 324). Dönem itibarıyla Osmanlılık, Türkçülüğe göre daha baskın konumda olmuştur. Osmanlı'nın modernleşmesi ve dönüşümü üzerinde, dönem aydınları hem fikir olmuştur. Ancak II. Meşrutiyet ve devamında toplumsal koşullar Osmanlı devleti üzerinden bir devlet teşekkülünün mümkün olmadığını göstermiştir. Yeni bir devlet yapısı ve ideolojik inşa ise, dil üzerinden millileşme sürecinde önemli bir ivme kazanmıştır

Dilin önemi, bir dönemin kapısını kapamakla kalmayıp, yeni devrin devrim temellerini halk ile buluşturmasından kaynaklanmaktadır. Dilin halkın anlayacağı biçimde olması, halkı devrime ortak etmektedir. Bu anlamda halk ve aydın kesim arasındaki ayırım ortadan kalkacaktır. Devrimin fikri temelleri, edebiyat, sanat ve basın-yayın aracılığı ile milli şuur perspektifinde halka entegre edilmektedir (Akar, 2011, s. 116). Devrimin tüm bileşenleri dil ve dil ürünü eserler aracılığı ile toplumsal bir taban oluşturmaktadır. Toplumsal yaşamda gerçekleşen her yenilik dilin süzgecinden geçerek millileşmektedir. Uluslaşma sürecine Türkçe bir dil kullanılması ile daha sonra gelecek her yeniliğin Türkçe aracılığı ile gerçekleşmesine imkân sağlayacaktır. Türk toplumunda dil üzerinden millileşme hareketleri kapsamında Kuran'ın Türkçeye tercüme edilmesi önemli bir örnek oluşturmaktadır. *"Kuran'ı Türkçeye çevirmeye bizi zorlayan sebep, din kitabımızı anlama hakkından ibaret değildir. Bu işi zorlayan sebeplerden biri de uluslaşmadır. Tarihin bize gösterdiği gerçek şudur: her yerde uluslaşma dediğimiz olay din kitabının anadile çevrilmesi ile başlıyor. Ulusallık olayı ulusun din kitabını kendi diliyle düşünmesinden ayrılamıyor. Nitekim Rönesans devrimi uluslararası bir dinin anadillere çevrilmesiyle karakterlenmektedir"*(Baltacıoğlu, 1953, s. 34). Dilin, ülke sınırları içerisinde milli bir misyon kazanması, ulus devlet ideali için önemlidir. Dilde birlik sağlanması, fikirde birliğin oluşumunu sağlayacaktır. Bu ise, cumhuriyetin halk tarafından benimsenmesi için gerekli görülmektedir. Zira Türk dili, yazılış ve konuşma bakımından birlik sağlamaktadır (Gökalp, 1977, s. 94-95). Osmanlıda resmi dil ve konuşma dilindeki farklılıklar halk ile devletin, edebiyat ve sanatın arasında bir ayırım oluşturmaktadır. Bir toplumda edebiyat ve sanat, kültürün yaşanması ve aktarılması açısından önemlidir. Türkçe ile kelimelerin halk nezdinde anlaşılır olması amaçlanmıştır. Mevcut Arapça ve Farsça kelimeler yerine Türkçe kelimeler üretilmiştir. Türkçe kelimeler anlaşılır olması ve halkın benimsemesi ile kısa sürede yayılmıştır. Edebiyat eserleri ve basın organları da Türkçenin yayılmasını hızlandırmıştır (Ertop, 1985, s. 339-340). Cumhuriyet döneminde, uluslaşma sürecinin en önemli dayanaklarından birisi eğitim kurumu olmuştur. Cumhuriyet kadroları, devrimleri eğitim aracılığı ile halka ulaştırmanın doğru olacağını düşünmüşlerdir. Bu sebeple ulus-devlet inşasında halkı anlatan ve halka ait milli bir dilin kabulü son derece önemli olarak görülmüştür. Türkçenin bir dil olarak önemi, ulusal tarih bilinci oluşturma amacından beslenmiştir. Bu süreçte Türkçe ve Türk tarihi, Osmanlıca ve Osmanlı dönemine alternatif olarak aydın ve sanatçılar tarafından kullanılmıştır (Berktaş, 1983, s. 28-29). Ulus-devlet anlayışı ile milli tarihe yönelme süreci politika üretme noktasında elverişli bir alan oluşturmuştur. Cumhuriyet kadroları, ideolojik ve yapısal olarak ulus-devleti oluşumunu Osmanlı'nın ötekisi olarak tanımlamıştır. Bu

anlamda dilin Arapça ve farsça kelimelerden arındırılıp millileştirilmesi, ideolojik temelde gerçekleştirilen en önemli girişim olarak değerlendirilebilir.

2.2. Eğitim

Toplumsal gelişimin önemli bir göstergesi, eğitim seviyesinin yüksek ve imkânlarının yaygın olmasıdır. Gelişmişlik ve eğitim düzeyinin paralel ilerlemesi, toplumsal dönüşümlerle birleşmektedir. Eğitim, toplumda gelişmişliği sağlarken, siyasal ve sosyal dönüşüme de aracılık etmektedir. Toplumsal dönüşümler ise, eğitim aracılığı ile halk nezdinde yerleşmeye başlamaktadır. Eğitim, kurumsal anlamda özellikle son iki asırdır politik olarak toplumsal dönüşümlerden kimi zaman etkilenmekte, çoğu zaman da bu dönüşümleri yönlendirmektedir. Eğitim, bu özelliği ile cumhuriyet döneminde kurumsal olarak önemli bir değer kazanmaktadır. Eğitim çoklu bir işlevselliğe sahiptir. Ulus ideolojisi kapsamında eğitimin yaygınlaştırılması, millileştirilmesi ve araçsallaşması eğitimin bu yönünü göstermektedir. Türk toplumunun geçirdiği sosyal ve siyasal evreler eğitim alanında köklü ve mili ihtiyaçları doğurmaktadır (Güngör, 1996, s. 214-217). Eğitimin yaygınlaşması, toplumun bilinçlendirmenin yanında modernleşme düşüncesi için de önemli bir aracı olmaktadır. İdeolojik kapsamda eğitimin geleneksel formunun dönüşmesi ve mili eğitim düşünceleri, eğitim hakkının yaygınlaşması ve diğer nedenler ile birlikte Tanzimat öncesi döneme kadar uzanmaktadır. Uluslaşma sürecinde eğitim rolünün, tarihsel arka planı daha güçlü temellere kavuşmaktadır. Osmanlı Devletinde, Tanzimat devri ile merkezi yönetimin güçlenmesi, ilmiye sınıfının işlev ve kapsamını sınırlandırmıştır. Eğitim anlamında geleneksel ve bölgesel olarak önemli faaliyetler gerçekleştiren ve bürokratik kadroların yetiştirilmesi bakımından hayati önem taşıyan medreseler gücünü kaybetmeye başlamıştır. Devlet adamlarının mekteplerde yetişmesi, kaynaklarının kısıtlanması ile sonuçlanarak medreselerin sadece din eğitimi veren kurumlara dönüşmesini sağlamıştır (Tekeli, 1985, s. 456-457). Bu durum aslında ilerleyen dönemlerde din- bilim çatışması ekseninde konumlanacak önemli bir kutuplaşmanın temelini oluşturmuştur. Çünkü devletin geleneksel rolünün zayıflaması ulema sınıfının bilimden uzaklaşmasına yol açmıştır. Osmanlı devletinde eğitim, geleneksel alanda medrese faaliyetleri, kamusal alanda ise, pozitif bilimlerin öğretildiği okullarda konumlanmıştır. Eğitimin yönetsel ayrımı aynı zamanda laik eğitim fikirlerinin temel dinamiklerini oluşturmuştur. Bu anlamda Tanzimat'ta din ile bilimsel eğitimin ayrılması eğitimde milli yönelimlerin artmasına yol açmıştır. Osmanlılık ideolojisi kapsamında yabancı okulların açılması, toplumda dışa açık, kültürel etkileşimi hızlandırıcı bir faaliyet olmuştur. II. Abdülhamit, politik ve kültürel olarak batıcı tutuma karşı olduğu için eğitim

kapsamına muhafazakâr-İslamcı bir duruş sergilemiştir. Merkezi eğitim faaliyetleri bölgesel anlamda Tanzimat öncesi yönelimlere dönüşmeye başlamıştır. Batılı okulların Osmanlıda yayılmasına karşılık II. Abdülhamit eğitimde yayılmacı uygulamalar gerçekleştirmiştir (Tekeli, 1985, s. 471-472). Devletin kamu ve özel kurumlarında yerel eğitim politikaları ile yerel kalkınma ve gelişimler planlanmıştır. Batının model alınması fikren yanlış karşılandığı için bürokratik olarak yerel eğilimler öngörülmüştür. Ancak, Tanzimat süreci ile birlikte batıya olan özentisi toplumda eğitsel, ekonomik ve ideolojik olarak aydınlar üzerinde yaygın bir etki oluşturmuştur.

“Pozitivist ve materyalist görüşleri savunan Osmanlı aydınlarının, çöküş aşamasındaki devleti kurtarmak için üzerinde birleştikleri en önemli nokta, değişimin akıl ve bilime dayalı olarak gerçekleştirilmesi idi.” (Engin, 1992, s. 185). Bu kapsamda eğitimin yönü ve kaynağı batılı kaynaklar olmuştur. Tanzimat dönemi ile Osmanlı yöneticileri, eğitimde pozitif bilimlerin önemini, batılılaşmaya olan tedirginliklere rağmen kabul etmiştir. Bu kapsamda Avrupa devletlerinde okul açmak, batı eğitim modellerinin tatbiki ve farklı cemiyetlerin devlet sınırları içerisinde eğitim kurumları açılması fikirleri öne sürülmüştür. Batılı devletlerin bilim ve teknolojiye gelişmeleri eğitim açısından ileri seviyede olmalarından kaynaklanmıştır. Batılı devletlerinin gelişmişlik seviyelerine ulaşmak için yöntem ne olursa olsun en önemli araç eğitim olmuştur. Eğitimin araçsal ve yaygın etki bağlamında önemi Abdullah Cevdet’in önerdiği, fikri temelleri Platon’a dek uzayan yönetici elitin eğitimi olmasının gerekliliği fikri olmuştur. Eğitimin ideolojik yönü laik ve pozitivist kapsamda düşünülmüştür (Engin, 1992, s. 188). Cumhuriyet döneminde eğitimin araç olması fikri eğitimi kadrolar tarafından önemsenmiştir. Bu anlamda Recep Peker “İnkılâp Dersleri” kapsamında cumhuriyet ideolojisinin yayılma, ilerleme ve demokrasi sürecinin eğitim ve eğitimi yöneticiler tarafından sağlanacağını ifade etmiştir. Toplumda ulus bilinci ve millileşme süreci eğitimi yöneticilerin uygulamaları ile gerçekleşeceği düşünülmüştür (Peker, 1984). Tek parti döneminin sürekliliği, monarşik bir yapı oluşturmasından öte, bahsedilen eğitilmiş yönetici kadro ile toplumun çoklu demokrasiye hazırlanmasından kaynaklanmıştır. Bu süreçte eğitim, amaç ve araçsal özelliği ile iki önemli işlevi yerine getirmiştir. Birincisi, eğitim faaliyetleri eğitim seviyesinin artarak yaygınlaşmasına yol açmıştır. İkinci özelliği ise cumhuriyet fikri ve uluslaşma süreci eğitim aracılığı ile halka aktarılmıştır. Bu düşünce, Osmanlı yöneticileri için slogan haline gelmiştir. Dönem itibarıyla her padişah kendi ideolojik yönelimi ve toplumsal şartlara göre eğitim politikaları uygulamıştır (Sakaoğlu, 1985, s. 479-480). Tanzimat döneminin en belirgin özelliği sosyal ve kültürel yaşamda ikili bir yaşam pratiğinin olmasıdır. İkilikler, başlangıçta eğitim kurumları ile kendini göstermiştir. Zamanla diğer

kurumsal yapılanmalar teorik ve uygulama açısından ikilikler oluşturmaya başlamıştır (Ülken, 1994, s. 49). Sınıfsal yapıların dönüşmesi, kurumsal yapıların ideolojik kutuplaşmasına yol açmıştır. Yeni düzen ile ideolojik yönelimler, yeniden üretilerek organize olmuştur. Cumhuriyet döneminde eğitim ve bilimin yönü pozitivist anlayışa göre şekillenmiştir. Uluslaşma sürecinde eğitimin rasyonel yönü önem kazanmıştır. Eğitim kurumu, toplumda her kesime hitap eden ve topyekün gelişmeyi hedefleyen bir misyon üstlenmiştir. Bu anlamda Tevhid-i tedrisat kanunu ile eğitimde birlik sağlanmıştır. Eğitimde birlik süreci, cumhuriyet ideolojisinde cinsiyet ayırımından önce birey kimliğinin öne çıkmasını yol açmıştır. Ulusal eğitim ile bireyin düşünce özgürlüğünü öne çıkarmak ve ulusal varlığı sürdürmek hedeflenmiştir. Bunu yaparken gücü geçmişten alan eski Türk kimliği ve tarihi referans alınmıştır. Eğitim programı kapsamında, öncelikle bağımsızlık ve ulusal birlik temele alınmıştır. İkinci olarak, daha çok ekonomik kapsamda, düşündüğünü eyleme geçiren ve üreten milli kalkınmayı kapsayan bir eğitim pratiği benimsenmiştir (Alkan, 1978, s. 300-301). Eğitimin belirlenen hedefler doğrultusunda ulusal ve evrensel şartlara uyması ve bu sınırı aşabilmesi, onun çağdaş yönünü oluşturmuştur. Cumhuriyet dönemi eğitim programı, halkı batılılaşmaya hazırlamaya çalışmıştır. Milli eğitim, batılılaşma sürecinde Türk kimliğini muhafaza etmek için tarihsel ve kültürel bir kalkan vazifesi görmüştür. Fikir olarak eğitimin pozitivist temelleri meşrutiyet yıllarına uzansa bile uygulama aşaması cumhuriyet kadroları ile mümkün olduğu görülebilmektedir.

Cumhuriyet döneminde eğitim sisteminde özellikle milli tarih anlayışı üzerinde durulmuştur. Tarih, medeniyet tarihini referans almıştır. Yeni neslin pozitif bilimlere açık ve batı merkezli bir eğitim anlayışına göre yetiştirilmesine önem verilmiştir. Bu anlamda İslam tarihi ve medeniyetlerine eğitim kapsamında yer verilmemiştir (Çapa, 2002, s. 42-43). Eğitim kapsamında cumhuriyetin ilk yıllarında seküler bir anlayış, Osmanlı eğitiminin etkilerini ortadan kaldırmak için uygulanmıştır. Ancak, belli süre sonra cumhuriyet ideolojisinin gerektirdiği milli yönelimlere gidilmiştir. Türk tarih tezinin etkisi görülmüştür. Bu kapsamda eski Türk tarihi, Türk ırkı ve Türk dili eğitimde merkezi alana yerleştirilmiştir. Uluslaşma sürecinde bireylerde milli bir kimlik inşası için eğitim önemli bir görev üstlenmiştir. Bu anlamda, eğitimde milli kimlik ekseninde bilimsel ve tarihsel olarak çağdaş seviyelere ulaşmak hedeflenmiştir. Eğitimin kurumsal yapılanması batılılaşmanın aşırı seyrine kapılmamak için milli eğitim bir kalkan olmuştur. Cumhuriyet döneminde inşa edilen milli kimlik, muhafazakâr bir anlayış ile sürdürülmüştür. Bu durum aslında Tanzimat ve meşrutiyet dönemlerinde batılılaşmanın toplumsal ve kültürel zararlarına karşı

tarihsel bir tedbirden kaynaklanmıştır. Cumhuriyet döneminde hâkim ideoloji, batılılaşmanın batıya rağmen gerçekleşmesini savunmuştur (Türkdoğan, 2013, s. 39-42). Demokrasi bilincinin toplumda yerleşmesi insanların fikir birliği ile gerçekleşmiştir. Eğitim ile modernleşme açısından belli seviyeye ulaşmış toplumlar için demokrasi önemli bir kazanım olmuştur. Ancak eğitimsiz toplumlarda ise, demokratik kurumlar, anti demokratik şekilde işlemiştir (Büyükdüvenci, 1990, s. 588-589). Cumhuriyet döneminde eğitim ulusal kimliğe bürünmüştür. Eğitimde ulusallaşma laik ve çağdaş eğitimle mümkün olmuştur. Bu süreçte eğitimin ve okuryazarlığın yayılması ulus bilincinin yerleşmesi ile eşdeğer görülmüştür. Çünkü eğitilmiş kitleler demokrasi ve modernleşme süreçlerinde daha çok uyum sergilemiştir. Eğitim dilinin anlaşılır olması eğitimin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu anlamda batılılaşma ve modernleşmenin dinamikleri bilinçli bir şekilde kitlelere aktarılmıştır (Akgün, 1992, s. 174). Batılılaşma dönemi "Osmanlıcılık" kimliği de toplumsal şartlar içerisinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Merkezi kimliğin olmayışı farklı unsurları güçlendirerek muhaliflemiştir. Dönem itibarıyla Türkçü aydınlar tarafından da destek bulunmamıştır. Batılılaşma, ulus kimliği dışında işlendiği zaman milli kültür ve kimlik sömürülmüştür. Bu süreç, Tanzimat dönemi ile batılılaşmada aşırılığa gidilmesi ile sonraki dönemlerde kültür ve kimlik açısından olumsuzluklara yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde ise, milliyetçilik ekseninde ulus kimliğine özgü batılılaşma benimsenmiştir (Karaca, 1991, s. 550). Ulus kimliği, bir tercih değil kazanımdır. Ulus anlayışının başarısı kurtuluş mücadelesi ile test edildikten sonra toplumsal yaşamın her alanına yayılmıştır. Eğitim, ekonomi ve kültür bu kapsamda ulusal bilince göre şekillendirilmiştir.

Ulus devlet olma sürecinde, 1930'lu yıllarda cumhuriyet ideolojisini halka aktarmak için Halkevleri kurulmuştur. Halkı çağdaş medeniyet seviyesine ulaştıracak bilim, spor, sanat, kültür ve edebiyat alanlarında faaliyetler planlanmıştır. Halkevleri eğitim ve propaganda araçları ile halkı Cumhuriyet Halk Partisi ve Atatürk doktrinlerine yönlendirmeyi amaçlamıştır. Ulus ideolojisi ile halkın kaynaşması ve bu sürecin CHP'nin rotasına göre şekillenmesi, halkevlerinin temel programını oluşturmuştur. Halk evleri devletin halk içerisinde siyasi propagandasını yapmıştır. Cumhuriyet yöneticileri tarafından halkevleri, halka ait kültür evleri olarak gösterilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında parti-devlet anlayışından dolayı ideolojik yönelimlerin ve ulus idealinin halk tarafından benimsenmesi önemsenmiştir (Arkan, 1999, s. 267-268). Bu durum cumhuriyetin ayakta kalması ile eşit sayılmıştır. Cumhuriyetin halk tarafından sahiplenilmesi ve şuurlu bir millet oluşturma açısından Halk evleri önemli bir misyon üstlenmiştir. Cumhuriyet döneminde eğitim ve kalkınma amaçlı önemli girişimlerden birisi köy

enstitülerin kurulması olmuştur. Köy enstitüleri 1940'tan itibaren yasal olarak köylerde faaliyet göstermeye başlamıştır. Nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamakta fakat bölgeler eğitim kapsamında geri kalmıştır. Eğitimi kırsal bölgelere yaymak hem köye yönelmek hem topyekün gelişmeyi sağlamak için önemsenmiştir. Aynı zamanda köylünün bilinçlenmesi ile köylüyü feodal eğilimlerden korumak hedeflenmiştir. Bu süreç, köy enstitülerinin kurucusu olan İsmail Hakkı Tonguç için köylünün bilinçli bir şekilde tarıma yönelmesi ve milli kalkınma için vazgeçilmez olmuştur. Uygulama aşamasında yetişmiş eğitmen eksikliğinden dolayı zorluklar çeken enstitüler, eğitim yöntemleri bakımından tepkilere sebep olmuştur. Enstitülerde sol ideolojiye yönelik eğitimlerin verildiği ve ders uygulamalarında komünist yönelimleri içerdiği ifade edilmiştir. Eğitimin karma bir şekilde gerçekleştiğinden dolayı muhafazakâr halk karşı çıkmıştır (Aysal, 2005, s. 270-277). Ancak, cumhuriyet kadroları Türk milliyetçiliğinin temel dinamiğini köye ve köylüye yönelerek devrimi yerleştirmeye çalışmıştır. Ekonomik ve eğitsel anlamda kırsal alandan başlayacak bir devrimsel eylem planı hem kalkınma hem de uluslaşma sürecine hizmet etmiştir. Coğrafi olarak tarımsal kalkınma, Türkiye için temel geçim kaynağını oluşturmuştur (Karaca, 2008, s. 208-209). Bu sebeple köye yönelme hareketleri cumhuriyet politikaları kapsamında önemli bir yer kaplamıştır. Uluslaşma sürecinde eğitimin yaygınlaşması ve araçsal nitelikleri bakımından köy enstitüleri önemli bir görev üstlenmiştir. Kırsal alanda eğitilmiş ve teknik anlamda milli kalkınma hareketleri başlamıştır. Ancak uygulama aşamasında farklı yönelimleri bünyesinde barındırması halk ve değişik çevreler tarafından tepki ile karşılanmasına yol açmıştır. "Her çağın bilginleri, halk önderleri, köylü ayaklanmalarına başkanlık edenler, son devirlerin düşünceli Devlet adamları; tabiatın uzaklaşan, tabiatın yerine insanı istismara yeltenen bu şehir yaratığının ihtiraslarına gem vurmak istediler." (Tonguç, 1943, s. 139). Bu kapsamda köy enstitüleri yönetici kadro için önemli bir araç oluşturmuştur. Kırsal alanda çocukların eğitilerek kendi bölgelerinin kalkınmasına katkıda bulunması planlanmıştır. Faaliyetler kapsamında kırsal alanlar ile ilgili çalışmalar başlamıştır. Enstitüler köylerin sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümüne hizmet etmiştir (Geray, 1969, s. 200). Cumhuriyet ideolojisinin köye yönelme hareketlerinin yönetici kadro adına haklı gerekçesi Tonguç tarafından belirtilmiştir. Köy ve köylünün gelişmesi ulusal bağımsızlık için milli bir harekete karşılık gelmiştir. Cumhuriyet döneminde kırdan kente kalkınma planlaması gerçekleşmiştir. Bu kapsamda cumhuriyet ideolojisi kırsal alanda daha güçlü bir şekilde yayılma imkânı bulmuştur.

2.3. Din

Din ve siyaset ilişkisi, işbirliği ya da iktidar mücadelesi şeklinde hemen her dönemde kendini göstermektedir. Hıristiyanlığın yaygın olduğu toplumlarda din, bir sınıf olarak var olduğundan iktidar için önemli bir muhalefet ve alternatif olmasına yol açtığı bilinmektedir. İslam toplumlarında din, sınıflı bir yapıda bulunmadığı için iktidar ilişkileri bakımından tarihsel olarak alternatif özelliği bulunmamaktadır. Din buyruklarına göre iktidarı destekleyici ve toplumda bütünleştirici bir rol üstlenmektedir. İslam dini, din siyaset ilişkisi bağlamında devlet gücünü destekleyen ve toplum nazarında dâhili ve harici tüm unsurları kapsayıcı niteliktedir. Modernleşme sürecinde din konusu iki farklı bakışta değerlendirilmektedir: İlki dine bağlı devlet yönetimi; diğeri ise, devlete bağlı din anlayışıdır. Fakat her iki yapıda milliyetçi bir toplum açısından doğru karşılanmamaktadır. Bu sebeple cumhuriyet modernleşmesi sürecinde laiklik, din ve devlet arasındaki ilişkiyi belirlemektedir (Karaca, 1970, ss. 40-41). Toplumsal pratikte teorik olarak dinsel buyruklar, belirlenen yaşam biçimleri ve ideal organizasyonlar işlevselci bir şekilde uyum göstermemektedir. Din, yaşandığı topluma ve muhafaza edildiği iktidar anlayışına göre şekil almaktadır. İslam dininin ideolojik eksende değerlendirilmesi dinin ideolojik işlevleri gerçekleştirmesine olanak sağlar. İktidar ideolojisi ve çıkarlarına göre şekillen(diril)en din anlayışı misyonunu kaybeder. *“Görülmektedir ki, din ne şekilde olursa olsun bir tür siyasal ideolojiye indirgendiği zaman birleştirici olma vasfını kaybetmeye başlamaktadır.”*(Onat, 2014, s. 159). Dinin işlevinin farklılaşması, iktidarın dini ideolojik bir argüman olarak kullanmasından kaynaklanmaktadır. İktidarların kendilerine özgü söylemleri din başlığı içerisinde meşrulaştırılmaya başladığı zaman her yönetim iktidar sürecinde dinin farklı söylemlerini gün yüzüne çıkarmaya koyulur. Dinin toplumsal boyutta ve topluma özgü niteliği, iktidara göre şekillenmesi ile zamanla topluma zarar verici niteliğe bürünebilir. Din, toplumda özel ve kamu olmak üzere her alanda meşru konumlanabilir. Ancak din üzerinden siyaset üretmek dinin birleştirici özelliğine zarar vermektedir. Din ve devlet ilişkilerinin ayrımı III. Selim ıslahatlarına dayanmaktadır. Osmanlı Devleti, İslami yönetim biçimi ile idare edilmiştir. Osmanlıda batılılaşma yönelimleri III. Selim'den itibaren başlamıştır. Batılılaşmanın, batı karşısında dirayetli durabilmenin veya batı gibi güçlü olmanın kapısını açacağı düşünülmüştür. Bu dönemden itibaren mutlakiyetçi yönetimin ve bu yönetime refakat eden siyasal İslam'ın meşruiyeti sorgulanmaya başlanmıştır. Orduda batıya yönelimli ıslahat hareketleri içerisinde Fransızca askeri liselerin açılması ve Fransızca hocaların ders vermesi askeri aydın kadronun oluşmasına ortam hazırlamıştır. İslahat hareketlerine ordudan başlanması ilerleyen süreçte, batılılaşma hareketlerinin asker ve ordu aracılığı ile gelişmesine kültürel bir temel oluşturmuştur. Milliyetçilik akımlarının Osmanlıda

Fransa kökenli olması, Türk milliyetçiliğinin ve Türkçülüğün III. Selim ıslahatlarını referans aldığı göstermiştir(Güneş, 1997, s. 110-111). İlerleyen dönemlerde ekonomik, sosyal ve siyasal sebeplerin etkisi bulursa da Tanzimat ve meşrutiyet dönemlerinin ideolojik ve sosyal temelleri III. Selim ile ilişkilendirilmiştir.

Tanzimat sürecine gelindiğinde ise sosyal ve ekonomik alanda dönüşümler ile dönemin şartlarına göre oyalama politikası uygulanmıştır. Batılı ülkelerin askeri ve ekonomik gücü ile Osmanlı'nın başa çıkması mümkün görülmemiştir. O dönem için batılılaşma hareketleri devletin siyasal çıkarları gereği gerçekleştirilmiştir. I. Meşrutiyet ile mutlakiyet batılılaşma sürecinde engel teşkil ettiği için sınırlandırılmak istenmiştir. Meclis kurulmasına rağmen yönetimin teokratik ve mutlak yapısı sürdürülmüştür. Ancak önceki dönemlere göre yönetim gücü meclis ile kısmen paylaşılmıştır. Devletin gücünün batıya karşı giderek zayıflaması ve toplumsal sorunlar, devletin bütünlüğünü sarsmıştır. Bu anlamda II. Abdülhamit paylaşımçı ve meşru bir yönetimi doğru bulmamıştır. Mutlakiyetin sürdürülmesi ülke içerisinde farklı etnik ve dini yapıların muhalefetine karşı bir set oluşturmak için Abdülhamit tarafından önemsenmiştir. Bu anlamda birleştirici unsuru İslam dini olarak temellendirip, din birliği kapsamında siyasal İslam'ı tatbik etmiştir. Kendisinin halife olması siyasal İslam'ın gücünü kullanması açısından kazanç sağlamıştır. Batı emperyalizmine karşı İslam'ı merkeze alıp kendisini bu merkezin siyasi aktörü olarak görmüştür. II Abdülhamit dönemi ile İslamcı yönetim şekli dönemin şartlarına göre önemli yadsınamayacak bir idare dönemi oluşturmuştur. Meşrutiyet fikri ile iktidara ge(tiri)len II. Abdülhamit için seçilen meclisi fesih etmesine yönelik anti demokratik tutumlara karşı, meclisin yarısından çoğunun gayr-i Müslimlerden oluşması ve dönemin siyasal atmosferinde ortaya çıkacak problemleri önleme adına ne kadar yerinde bir adım olduğunu göstermiştir. Ancak bu dönemde İslamcı yönetimin uygulanış biçimi batıcıları ve batılılaşma hareketlerini engellemiştir(Sırma,1989, s. 45-46). Batıya karşı durulduğu gibi batılılaşma ve modernleşmenin de engellenmesine olanak sağlamıştır. Bu süreç İslamcılığın sonunu getirmiştir. Batının gelişim seyri ve yeniliklerine karşı siyasal İslam başarısız olmuştur.

Siyasal, sosyal ve ideolojik olarak dönemin şartlarına uygun, ülkenin istikbali için yeni fikirler doğmuştur. Her fikrin kendine özgü savunmaları haklı referansları bulunmuştur. Dönemin zorlu şartları, ekonomik ve askeri alanda güçsüzlükler 33 yıl direnebilen iktidarı batılılaşma yönelimleri karşısında güçsüz bırakmıştır. Batı karşısında batı gibi olmanın gerekliliği dönemin atmosferinde gerekli görülmüştür. Bu anlamda dönemin öne çıkan fikir akımları kısaca üç başlık altında ele alınmıştır. *“Osmanlı*

ülkelerinde, garpten feyz alarak, kuvvet kazanmak ve terakki arzuları uyanalı, belli başlı üç siyasi yol tasavvur ve takip (ebaucher) edildi sanıyorum: Birincisi, Osmanlı Hükümetine tâbi muhtelif milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti vücuda getirmek. İkincisi, hilâfet hakkının Osmanlı devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak, bütün İslâmları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek (Frenklerin “Panislamisme” dedikleri). Üçüncüsü ise, irka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmek.”(Akçura, 1976, s. 17). Osmanlıcılık ve İslamcılığın test edilmiş olması, itihat terakki ile içten içe yerleşen Türkçülük akımını güçlü bir alternatif olarak ortaya koymuştur. Türkçülüğün irka dayalı tasviri dönem ve şartlara göre kültür ve tarih birliğini esas alan ulusal bir form sunmuştur. Türkçülük akımı, batılılaşma yolunda milli kimliği din ve kültür ile muhafaza ederek ideolojik bir taban oluşturmuştur. Cumhuriyet döneminde din ve devlet işlerinin ayrılarak dinin devlet kontrolünde varlığını sürdürmesi planlanmış ve toplumsal yaşama tatbik edilmiştir. Batılılaşma karşısında dinin engelleyici argümanları ortadan kaldırılmıştır. “Şimdi Atatürk devrinin din karşısındaki durumunu gözden geçirelim. Atatürk devrinde dinle ilintili olarak şu işler yapılmıştır: Hilâfet kaldırılmıştır. Şeyhülislam kabineden çıkarılmıştır, türbeler, tekkeler, medreseler kapatılmıştır. Bu arada okullardan din dersleri de kaldırılmıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi de kapatılmıştır. Bütün bu işler ister laiklik adı verin, ister başka bir ad takın, dine karşı en aşağı bir çekingenlik anlatır. Şunu da söylemek isterim ki Atatürk’ün din düşmanı olmadığını düşünüyorum. Bunun belgelerinden biri ezanın ana dilimize çevirmesidir. İkincisi Kuran’ı Türkçe olarak makamla okutmak işini ele almış olmasıdır.”(Baltacıoğlu, 1957, s. 46). Din, toplumsal ve kurumsal olarak dönemin aydını ve yöneticileri tarafından tedirginlik oluşturmuştur. Baskı ve gericiğin önlenmesi dinin siyasal argüman olarak kullanılması ve kurumsal olarak varlığının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Din, cumhuriyet ile bireylerin vicdan kapsamında kendi sınırlarında tanımlanan bir inanç meselesi olarak görülmüştür.

Cumhuriyet döneminde, din kurumun siyasal argüman olarak kullanıldığı kanaati ile laikliğe gidilmiştir. Din kurumu devlet kontrolünde tutulmuştur. Her ne kadar dinin laiklik ile bireysel alana indirgendiği ifade edilse bile, dinin yapısı gereği birleştirici vasfı göz ardı edilmemiştir. Din konusunda cumhuriyet döneminde iki türlü eylem pratiği gerçekleştirilmiştir. İlki, geçmişten gelen ve gelenek ile iç içe geçmiş ve toplumsal yaşamın her alanında yaşam alanı olan din algısı ve yapısı yok edilmiştir. Bu anlamda tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Din üzerinden gericiлик yapılması, bilimsel gelişmelerin din aracılığı ile engellenmesinin önüne geçmek amaçlanmıştır(Kara, 1985, s. 994). Din üzerinde

uygulanan politikaların diğer amacı ise, Osmanlı’nın din üzerinden sahip olduğu toplumsal dinamiklerinin nüfuzunu kırmaktır. Dinin kendisi olmasa da dini temsil eden kişi ve kurumlar referans alınarak Osmanlı’nın son dönemlerinde gericiliğe yol açtığı düşünülmektedir. Bu anlamda cumhuriyet ideolojisi, dinin gücü ve dinciliğin tehlikesinin farkında olduğu söylenebilir. Din ve toplumsal yapı üzerinden gerçekleşen ikinci eylem pratiği ise millileşme sürecinde dinin birleştirici yönünün kullanılmasıdır. Dinin, tarih ve geleneksel yapı ile bağları koparıldıktan sonra esas amaç, milli bir din formunu toplumsal yapıda özümsemesidir. Kuran-ı Kerim’in Türkçeleştirilmesi ve ibadetlerde dil olarak Türkçenin kullanımı belli başlı adımlardır. Dinde millileşme politikası dini sade ve halk için anlaşılır kılmaktır. Gökalp, daha önce bahsedilen dinin ideolojiye indirgenmesini önlemek amaçlı dinin ve dini terimlerin anlaşılır olmasını önemsemektedir. Kişinin okuduğunu anlaması ve ibadetlerini haz alarak yapması dinin mahiyetini oluşturmaktadır (Gökalp, 1977, s. 146). İslam dininin Arabistan’da ortaya çıkması, dinin evrensel kimliğini engellemektedir. Türk toplumunda özellikle uluslaşma sürecinde dinin milli bir formda işlenmesi ve yaşanması zaruri görülmektedir. Kültürde birlik, kapsayıcı özellikleri ile toplumu bir arada tutan manevi birlik mefkûresi olarak öngörülmektedir.

2.4. Ekonomi

Osmanlı Devletinde, çöküş süreci daha çok ekonomik yapının istikrarsızlığına bağlanmıştır. Devlet, kurumsal anlamda ekonomik kazanımlar, savaşlar ve fetihler ile güçlenmiştir. Ekonomik yönelimler tarımsal faaliyetler üzerine kurulmuştur. Bu durum ise ancak savaş olmadığı dönemlerde devlet için yeterli kazanıma ulaşmıştır. Savaş ganimeti, fethedilen bölgeler ve vergiler devletin esas gelir kaynağını oluşturmuştur. Batıda ise feodal yapının yıkılması ile ticari faaliyetler ilerlemiştir. Toprak faaliyetlerine devam eden feodal kesimler ise, üretim faaliyetlerini daha kapsamlı ve profesyonel bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. Avrupa devletlerinin ekonomik faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti, vergi artışı ve tımar sisteminin değişik sistemlerini uygulamaya çalışmıştır. Ancak ticari potansiyel Osmanlı Devleti için olumsuz seyir izlemiştir (Mardin, 1985, s. 618-619). “Osmanlı ekonomisindeki tımar sisteminin aksaklıklarıyla başlayan hızlı bozulma, bir tarafta İmparatorluğun çöküşünü hızlandırırken, diğer tarafta özellikle Tanzimat’la başlayan gecikmiş ıslahat çabalarının da sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Tanzimat öncesi Osmanlı sanayisinin yapısı irdelendiğinde yüzyıllardan beri duruşunun değişmemiş olduğu söylenebilir.” (Ulusoy, 2015, s. 531). Osmanlı’nın devlet düzeninin bozulması ve ekonomik faaliyetlerin fetihlerden daha kazanımlı olması Osmanlıyı batının gerisinde bırakmıştır. Toprak

mülkiyetinin devlet elinde olması tarımsal faaliyetlerin ilerlemesini engellemiştir.

Tanzimat ile birlikte ekonomik yapıda tımar sisteminin fayda getirmeyeceği anlaşılmıştır. Uygulanan ekonomik politikalar ve alınan tedbirler zamanla halkı zor duruma sokmuştur. Müsadere uygulaması ile haksız kazanç elde edenlerin gelirlerine el koyarak cezalandırılmıştır. Ancak gelir elde etmek ve tedbiren çalışarak kazanan insanların gelirlerine el konulmuştur. Bu durum ekonomik bunalımları ve toplumsal karışıklığa yol açmıştır. Osmanlı devleti yerli ham maddesinin yurt dışına çıkışını engellemek için uyguladığı yed-i vahid sistemi ise, dış güçler tarafından rahatsız edici olmuştur. Sömürüyü engelleyerek Osmanlının milli birikimini oluşturacak olan sistem, İngilizlerin baskısı ile Baltalimanı antlaşması ile delinmiştir. Osmanlıda birtakım iç isyanların bastırılmasına yardım eden İngilizler, karşılığında emperyalist emellerine ulaşacak kapitülasyonlar elde ettiler (Mardin, 1985, s. 622-624). Tanzimat döneminin gayri Müslimlere tanıdığı haklar ve İngilizlerin kazanımları ile ekonomide Osmanlının hâkimiyeti dış güçlerin eline verilmiştir. Dönemin şartlarının siyasal ve ekonomik istismara müsait konumda olmuştur. Bu süreçte batılılaşma fikirlerinin Osmanlıya yerleşmesi ile ekonomik fikirler de yerleşmeye başlamıştır. Memleket, yetersiz sermayesi ve geri kalmış üretim faaliyetlerine rağmen kapitalist hayaller kuran aydınlar ile dolmuştur. Bu kapsamda ekonomik girişimler sömürü düzenine ışık tutarak ülke içinde yabancı sermayenin güçlenmesine yol açmıştır. Avrupa devletleri sanayideki gelişmeler aracılığı ile üretim alanında ulus aşırı ekonomik dinamiklere yön vermiştir. Güçlerini korumak için diğer devletlere bir takım yardımlarda bulunarak ham madde ve ürettiklerini pazar ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Tarımsal üretime dayalı Osmanlı ekonomisi, ürünlerine karşılık Avrupalı devletlerin özellikle tekstil ürünleri üzerine dış ticaretini geliştirmiştir. Ancak süreç genel olarak Osmanlı aleyhine gelişmiştir. Özellikle Tanzimat döneminde ekonomik anlamda batılı devletlerle imzalanan anlaşmalar ile dış ticaretteki bağımsızlığımız tehlikeye girmiştir (Pamuk, 1985, s. 653). Başta İngilizler ve devamında diğer Avrupa devletleri, Osmanlı sınırları içerisinde özgür ticari faaliyetler gerçekleştirebilmiştir. Osmanlının kendi ticari potansiyeli yetersiz olduğu için anlaşmalar sadece İngilizler lehine gerçekleşmiştir. Ayrıcalıklar ise, süresiz olarak teyit edilmiştir (Gürsel, 1985, s. 689). Ekonomide yabancı sermayenin etkin olması hem mevcut dönemde hem de orta vadede milli ekonomiyi oluşturma yolunu kapatmıştır. Ayrıca Osmanlı devleti ekonomik bağımsızlığını kaybedecek ölçüde borçlanmıştır.

Meşrutiyet dönemi ile iktisadi anlayış ve gelişim süreci eğitim kurumları aracılığı ile bilimsel bir konun kazanmıştır. İktisadi eğitim, batı kaynaklı olmasından dolayı içeriği liberalizmin prensiplerinden oluşmaktaydı

(Mardin, 1985, s. 628-629). Toplumsal ve ekonomik koşullar liberal politikaları umut verici karşılamamıştır. Dönemin aydınları ikinci meşrutiyet sürecinde ülkenin ekonomik bağımsızlığını elde etmesi için yeniden Avrupa devletleri ile masaya oturulması gerektiğini öne sürmüştür. Liberal politikalar kısmen ülke ekonomisini canlandırırsa bile orta ve uzun vadede ülkeyi sömürüye açık hale sokmuştur. Aynı zamanda dış ülkelerin pazarı konumuna sokarak kendi ülke ekonomisini korumasını engellemiştir. Bu sebeple dönemin liberal yöneticileri dahi korumacı ekonomi politikaları öngörmüştür. Osmanlının çöküşüne yakın dönemde devleti yeniden inşa etmek ve ekonomiyi güçlendirmek için her alanda milli politikalar üretme fikri öne çıkmıştır. İttihatçılar sanayinin önemini dikkate alırken esas kurtuluşun tarım ve tarımsal üretim aracılığı ile gerçekleşeceğini savunmuşlardır (Toprak, 1985, s. 637-639). Tanzimat döneminde tecrübe edinen bilinçsiz sanayileşme ve batılı ekonomik hamleleri Osmanlıyı siyasal ve ekonomik olarak batıya bağımlı kılmıştır. Bu sebeple İttihatçılar tarafından üretim temelli tarım olmakla birlikte sürdürülebilir sanayi politikaların geliştirilmesi öngörülmüştür. Osmanlının son döneminde, cumhuriyet yıllarına doğru giderken devlet, ekonomik ve toplumsal yaşamda iki önemli seçeneğe sahiptir. İlki toplumsal yaşamda bireyciliği, ekonomik alanda bireysel teşebbüs ve dolaylı olarak liberal yönetim şeklidir. İkinci seçenek ise, toplumsal yaşamda devletçi-toplumcu, ekonomik yaşamda devleti korumayı amaçlayan korporatif eğilimli bir sistemdir.

Toplumsal dönüşümler ışığında her iki ekonomik akım, kendi tarihsel perspektifi ile haklı referanslar sunmuştur. Prens Sabahattin Osmanlının geri kalmasının nedeni olarak, halkın ekonomik olarak baskı altında tutulduğu ve bu sebeple bireysel teşebbüsün gelişmediğini görmüştür. Prens'e göre özel ve bireysel yaşam kamusal yaşamın önüne geçmelidir. Batılı birey örneklerine atıf yaparak ekonomik gelişimin batılılaşma ile mümkün görmekteyiz. Bu süreci sağlayacak temel dönüşüm ise, eğitim aracılığı ile gerçekleşmelidir (Durukan, 2009, s. 150-152). Yerli burjuvanın oluşturulması için âdem-i merkeziyetçilik adı altında liberalizmi özümseyerek bireysel teşebbüsün önemini savunmuştur. Ancak dönemin zorlu şartları devleti önceleyen kararları meşru göstermiştir. Ekonomi toplumun ve devletin kalkınması için büyük öneme sahiptir. Ancak temeli sağlam olmayan devletin ve sömürüye açık olan toplumun liberal politikaları kaldıracak gücü bulunmamaktadır. Bu sebeple Tanzimat döneminde batıcı ve batılı yönelimlerin fiyasko ile sonuçlandığı görülmektedir. Cumhuriyet dönemi bu kapsamda Osmanlıda devlet yönetimini zor duruma sokan politikalara karşı tedbirli hamleler geliştirmiştir. Ekonomi alanında özellikle üzerinde durulan slogan ise milli kalkınmadır. Cumhuriyet dönemine milli yönelimleri bakımından tarihsel referans sunan Gökalp

ise, ekonomik açıdan “içtimai tesanüt”ü önermiştir. Ancak Gökalp ekonomik alanda mili kalkınmayı savunurken, Osmanlı dönemini atlayarak eski Türk dönemini referans almıştır. Geçmişte göçebe Türk toplumları kendi hayvansal ürünleri aracılığı ile ticari faaliyetleri gerçekleştirerek zenginlik elde etmiştir. Geçmişte başarılı refah ortamına şimdide kavuşulması, Türklerin bağımsızlık anlayışı ile bütünleşerek gerçekleşmiştir. Türk toplum yapısı eşitlikçi ve bütünlükçü olmasından dolayı bireycilikle uyuşmamıştır. Ekonomide devlet ve toplumun menfaatini önceleyen ancak bireysel teşebbüsün önünü kesmeyen bir anlayışı önemsemıştır. Bireylerin girişimlerinin belli zaman sonra toplumsal birikimi ele geçirmesi ve eşitliği engelleyici bir yapıya dönüşmesinin önüne geçmek istemiştir. Bu kapsamda devlet müdahalesini önemsemıştır. Ekonomik gelişim evresi ise, cumhuriyet ideolojisinde olduğu gibi temel dayanakları tarımsal faaliyetlerden alması gerektiğini savunmuştur. Ancak Avrupa şartlarında bir gelişme için korumacı bir sanayileşme girişiminin gerçekleşmesini gerekli görmüştür (Gökalp, 1977, s. 148-151). Tarımsal faaliyetler coğrafi ve tarihsel olarak Türkler için önemli bir uğraş alanı olmuştur. Ancak batının gelişmişlik düzeyine ulaşmak için sanayi alanında girişimler gerçekleşmelidir. Bu girişimler devlet eliyle gerçekleşmesi ve toplumsal menfaati öncelmesi ile milli bir kalkınma modeline dönüşecektir. Milli kalkınma ise, hem batı karşısında güçlü bir Türk kimliğini oluşturacak hem de ülke içinde ulusal bağımsızlığını iktisadi gelişim ile taçlandırmış olacaktır. Ekonomik bağımsızlığın kazanımı, devletin ve ulusun bağımsızlığı için şarttır. Savaşların kazanılmasına rağmen Atatürk, esas galibiyetin milli bir iktisat politikası ile elde edileceğini öne sürmüştür. Siyasal galibiyetler, ekonomik kazanımlar ile birleşerek gerçek zafere kavuşturacağı düşünülmüştür. Ekonomiye bu denli önem verilmesi ekonomik olarak kötü şartlarda olan bir bütçenin devralınmış olmasından kaynaklanmıştır. Kalkınmanın önemli dayanağı tarımsal faaliyetler üzerinden planlanmıştır. Sanayideki girişimler ise, devlet kontrolünde ve devlet müdahalesi ile gerçekleşmiştir. Her ne kadar devletçi politikalar uygulansa da cumhuriyetin ilk yıllarında özel teşebbüsü teşvik edici uygulamalara da gidilmiştir. Ticaretin gelişmemesi, sermayenin yetersizliği ve iş adamlarının üretim gerçekleştirecek maddi gücünün olmayışından kaynaklanmıştır (Serin, 1988, s. 217-219). Bu anlamda, özel alanda bireysel teşebbüsü gerçekleştirmek amacıyla devletçilik ilkesi benimsenmiştir. Türkiye’de devletçilik, korporatif sisteme nazaran daha esnek ve özel teşebbüsü içine alan karma bir sistemden oluşmuştur.

Cumhuriyet döneminde yönetici kadro, toplumun ekonomik olarak milli bağımsızlığının korunması için devletçilik ilkesi üzerinde durmuştur. İzmir iktisat kongresinde alınan kararlar da öncelikle batılı güçlerin ülke ekonomisine olana müdahaleleri önlemeye yönelik

olmuştur. Ayrıca sanayiye ve üretime teşvik edici devlet destekli ve kontrollü bir ekonomik sistem öngörülmüştür. Cumhuriyetin ekonomik anlamda Osmanlı döneminde olumsuz sonuçlanan girişimler esas alınarak devletçi bir sisteme yönelme gerçekleşmiştir (Berber, 2011, s. 227-231). Dönemin siyasal şartlarında iki kere başarısızlıkla sonuçlanan çok partili yaşama geçiş denemeleri, ekonomik anlamda önemli ipuçları vermiştir. Yeni kurulan cumhuriyet ve savaş yıllarından dolayı ekonomik olarak çöküntü yaşamıştır. Tek parti dönemi cumhuriyet ideolojisini yerleştirmek için baskıların uygulanması ise hükümete karşı önemli bir muhalif güç oluşturmuştur. Bu anlamda her hangi bir muhalif parti kısa sürede güçlü bir alternatife dönüşmüştür. Tek parti döneminde ilk iki girişim ekonomik açıdan liberal politikalarla gündeme gelmiş ve kısa sürede güç kazanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken girişim, çok partili yaşama geçme düşüncesi test edilirken mevcut durumun tehlikeye sokulmuş olmasıdır. Toplumda temelleri yerleşmeyen ulus ideolojisinde, gerçekleşen girişimler geleneksel yönelimli ve Osmanlı yanlısı bir çizgide olmuştur. Çok partili denemeler ekonomi politikaları üzerinden gelişmesine rağmen cumhuriyet kadroları ulus ideolojisi kapsamında milli kalkınmayı temele almıştır (Dağtaş, 2004, s. 65-66). Bu kapsamda ekonomik gelişmeler ve girişimlerin devlet kontrolünde ve devlet müdahalesi ile gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Devletin bağımsızlığı ekonomik bağımsızlıkla örtüşüp, ekonomik bağımsızlık ise, milli kalkınma ile gerçekleşmiştir. Ekonomik faaliyetlerde devlet müdahalesinin olması, ekonomi referans alınarak politik bir muhalefetin konumlanmasını engellemek için hayati önem taşımıştır.

Sonuç

Cumhuriyet rejiminde, ulus-devlet anlayışı ideolojik olarak dil ve tarih üzerinden şekillendiği görülmektedir. Toplumda birleştirici ve etnik temelli laik bir kurgu ulusal kimliği inşa etmektedir. Siyasal ve toplumsal yapıya göre dil ve ırk gibi kapsayıcı bir belirleyici olmaktadır. Dil bu anlamda ırka göre daha somut ve etkili bir araçtır. Dil toplumun ortak tarihini, ilişki ve iletişim biçimlerini sürekli yaşatan önemli bir unsurdur. Dil üzerinden kimlik ve ideoloji inşası resmi ideoloji olarak devlet ve kurumları tarafından ideolojik ve baskıcı yöntemler ile toplumsal tabana yayılmaktadır. Devlet bu süreci eğitim, sanat, basın-yayın aracılığı ile millete ulaştırmaktadır. Baskı aracı olarak güç ve yasaklar kullanılarak önceki düzenin etkisi yok edilmektedir. Ancak bu süreçte öncelikli ve etkin olan ideolojik aygıtların işlevidir. Türkiye’de cumhuriyet modernleşmesinde ulus-devlet kapsamında en önemli ideolojik aygıt dildir. Türk dilinin toplumsal işlevi ve tarihsel niteliği ulus bilincinin geçmiş ile güçlü bağlar kurmasına yol açar. Dilin kullanımı ve etkinliğinin toplumda yaygınlaşması ulusçuluğun yayılması ile

eşdeğerdir. Dilin ideolojik katkısı sanat ve edebiyat aracılığı ile milli eserlerin yaygınlaşmasına bağlıdır. Bu süreç milli bir kültürü canlandırmayı hedeflemektedir. İdeolojik gelişimin gerçekleşmesi için öncelikle toplumun eğitim açısından belli seviyede olmasını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda cumhuriyet döneminde rejimin yerleşmesinde önemli bir araç eğitim kurumudur. Eğitim ile ideolojik işlev gerçekleşmekte ve toplumsal dönüşümün hız kazanacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda ulus anlayışı eğitimde ve dilde millileşme politikalarını önemli kılmaktadır. İdeolojik anlamda milliyetçilik, kültürel ve tarihsel olarak da eski Türk toplumlarının yaşam biçimleri referans alınmaktadır. Toplumda eğitim ve dil aracılığı ile ideolojik zeminin oluşması ve sürekliliği açısından ekonomik milli girişimlere gerek duyulmaktadır. Cumhuriyet modernleşmesi, ekonomi politikalarında milli iktisat anlayışı doğrultusunda devletçilik ilkesini tatbik ettiği görülmektedir. İdeolojinin somut bileşenlerinin yanında manevi unsuru tamamlamak adına dinde millileşme politikaları önemli modernleşme çabalarındandır. Laik ve kimi zaman seküler işleyiş içerisinde dini kurumsal olarak sınırlanarak devlet kontrolüne alınması dinin siyasal ve toplumsal etkinliğini zayıflatmaktadır. Benzer şekilde dinin kurumsal gücünün zayıflaması bilim ve eğitimde pozitivist eğilimleri doğurmaktadır. Bu durum, cumhuriyet ideolojisinde bilim anlayışının pozitivist anlayışla göre inşa edilmesine yol açar. Dinin kurumsal olarak toplumsal ve siyasal olarak birleştirici vasfını milliyetçilik kapsamında ulusçuluk ele geçirmektedir. Ulus ideolojisi cumhuriyet döneminde ideolojik ve baskıcı yönelimler, toplumsal ve tarihsel birikimler ile gerçekleştirilmektedir. Cumhuriyet döneminde modernleşme çabaları, Osmanlının son döneminde batılılaşma girişimlerinin olumsuz sonuçlarını dikkate alarak milliyetçiliği bu süreçte bir kalkan olarak kullanmasına yol açmaktadır. Ulus ideolojisi batılı ve çağdaş anlamda bilim kültür ve teknolojiyi gerekli kılmıştır. Ancak bu süreçte mevcut düzenin özgül değerini korumak için resmi ideoloji ulusçuluk üzerinden şekillenmektedir. Cumhuriyet modernleşmesinin amacı batılılaşmakken hedefi ulus devleti inşa etmektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akçura, Y. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma 1991 yılında yayınlanmıştır.)
- Arsal, S.M. (1972). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

- Balibar, E. ve İmmanuel, W. (1995). *İrk, Ulus, Sınıf ve Belirsiz Kimlikler*. (N. Ökten, çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma 1990 yılında yayınlanmıştır.)
- Berktaş, H. (1983). *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşına Kitaplar.
- Calhoun, C. (2007). *Milliyetçilik*. (B. Sütçüoğlu, çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (Orijinal çalışma 1997 yılında yayınlanmıştır.)
- Danişmend, İ.H. (1966). *Türklük Meseleleri*. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (B. E. Behar & G. G. Özdoğan, çev.). İstanbul: İnsan Yayınları. (Orijinal çalışma 1983 yılında yayınlanmıştır.)
- Gellner, E. (1998). *Milliyetçiliğe Bakmak*. (S. Coşar & S. Özentürk- N. Soyarik, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma 1994 yılında yayınlanmıştır.)
- Gökalp, Z. (1977). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Güneş, İ. (1997). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güngör, E. (1987). *Dünden Bugüneyen Tarih-Kültür-Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Güngör, E. (1996). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Hobsbawm, E. J. (2006). 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik", (O. Akinhay, çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (Orijinal çalışma 1992 yılında yayınlanmıştır.)
- Kafesoğlu, İ. (1970). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karaca, K. (1970). *Milliyetçi Türkiye, Milliyetçi-Toplumcu Düzen*. Ankara: Çınar Yayınevi
- Karaca, N. (2008). *Pozitivizmin Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Leca, J. (1998). "Neden Söz Ediyoruz?". *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (Ed.) Jean Leca, (S. İdemen, çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma 1995 yılında yayınlanmıştır.)
- Noi, A.Ü. (2007). *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*. İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık.

Onat, H. (2013). “İran İslam Devrimi ve Şiilik”. Eds. (Mesut Okumuş, Cemil Hakyemez).Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şii-Sünnî İlişkileri. 141-165. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.

Özkırmırlı, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Peker, R. (1984). *İnkılâp Dersleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sırma, İ. S. (1989). *II. Abdülhamid'in İslâm Birliği Siyaseti*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Toplu, A. (1972). *Türk Milliyetçiliği ve Karşıt İdeolojiler*. (Basım yeri belirtilmemiş): Toplu Yayınları.

Türkdoğan, O. (2013). *Türk Ulus-Devlet Kimliği*. Konya: Çizgi Kitapevi.

Ülken, H. Z. (1994).*Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

Ülken, H.Z. (2008). *Millet ve Tarih Şuuru*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Makaleler

Akar, A. (2011). “Bir Ulus Kimlik Oluşturma Aracı Olarak Türk Dili”. *Türk Yurdu*. 3, (63). 114-119.

Akgün, S. (1992). “*Toplumsal bilinçlenmede Öğrenim Birliği*”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi. Cilt. 16. S. (27). s. 173-188).

Alkan, C.(1978). “*Atatürk Düşüncesi ve Eğitim*”. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt 11. S.(1), 293-304.

Arıkan, Z.(1999). “*Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi*”. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. S(23). 261-281.

Aysal, N. (2005). “Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. S. (35-36). 267-282.

Baltacıoğlu, İ. H. (1953). “*Kur'an'ın Ana Dilimize Çevrilmesi: Kur'an Nedir?*”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt 2. S.(2). 33-45.

Baltacıoğlu İ. H. (1957). “Dine Doğru”. *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 6(1), 44-59.

Berber, Ş. G. (2011). “Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Liberalizm-Devletçilik

Çatışması”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Cilt 27. S.(8), 209-240.

Büyükdüvenci, S. (1990). “Demokrasi, Eğitim ve Türkiye”. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt 23. (2). 583-597.

Çapa, M. (2002). “*Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi*”.Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. S.(29-30), 39-55.

Çoban, M. (2012). Milliyetçilik Teorileri. *Türk Yurdu*. 295, 345-351.

Dağtaş, E. (2004). Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Öncesinde Sivil Toplum, Yurttaşlık Hakları ve Yazılı Basım. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*. 1(3), 58-67.

Duman, S.(2015). Cumhuriyet'in İnşa sürecinde Millî Tarih Şuuru Oluşturma Çabaları. *Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 33-45.

Engin, İ.(1992). “1860-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devletindeki Pozitivist ve Materyalist Akımlarda “Kültürel Değişme” Olgusu”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*. 3, 179-191.

Durukan, K. (2009). “*Prens Sabahattin ve İlm-i İctima Türk Liberalizminin Kökenleri*”.(Eds.). Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi Cilt 1. 143-155. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ertop, K. (1985). “*Tanzimat'tan Cumhuriyete Dil Sadeleşmesi*”. Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2. (ss 333-340). İletişim Yayınları.

Geray, C.(1969). “*Türkiye’de Köy Enstitüleri Hareketi ve Köy Kalkınması*”.Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt: 2(1), 197-207.

Gökalp, E.(2007). Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (7)1, 279-298.

Gürsel, S. (1985). “*1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması*”.Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt 3, 672-687. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karaca, İ. (1991). “1919 Yılı Osmanlı İmparatorluğunda Osmanlılık Fikri Üzerine Değişik Görüşler”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 7, 539-550.

Kara, M. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tasavvuf ve Tarikatlar”. Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt 4. 978-994. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karal, E. Z. (1985). “Tanzimat’tan Sonra Türk Dili Sorunu”. Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2, 314-332. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kocaman, A. (1994). Cumhuriyet, Dil Devrimi ve Ötesi, Dilbilim Araştırmaları Dergisi.Cilt: 5, 1-3.

Mardin, Ş. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)”. Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt 3. 618-634. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, Ş. (1985). “19. yy’da Osmanlı Dış Ticareti”.Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt 3. 653-662. İstanbul: İletişim Yayınları.

Selçuk, S.S. (2011). Milliyetçilik Üzerine: Bir Literatür Taraması. *Journal of Yaşar University*, 23(6), 3855-3865.

Serin, N. (1988). “Atatürk’ün İktisadi Politika Anlayışı”. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. s(2), 215-222.

Sakaoğlu, N. (1985). “Eğitim Tartışmaları”. Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2. 478-484. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”. Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2, 455-475. İstanbul: İletişim Yayınları.

Timisi, N. (2003). “Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları”. İletişim Araştırmaları. (Hüseyin Sadoğlu). Cilt 1. S (2), 131-140.

Tonguç, İ. H. (1943). “Köy Enstitülerimizde Eğitim ve Öğretim İlkeleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*.Cilt. 2. (5), 137-147.

Toprak, Z. (1985). “II. Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce”.Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt 3, 635-640. İstanbul: İletişim Yayınları.

Uca, A. (1996). Türk Toplumunda Milliyet ve Milliyetçilik Fikrinin Tarihi Gelişimi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (6), 125-144.

Ulusoy, M. D. (2015). “Cumhuriyet Öncesi Türk Modernleşmesi”. Ed. (Nevin Güngör Ergan). *Sosyoloji Konferansları*. No:52, 511-558.

Yıldırım, E.(2014). Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 23-37.

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	Assessment of Bediüzzaman Said Nursi's Approach to the Local Qualities of the Kurdish District in the Decentralisation Case	
Corresponding Author	Erdal AYDIN erdalaydiner83@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	28/05/2018 – 10/06/2018	
How to Cite	AYDIN E., (2018). Adem-i Merkeziyet Fikrine Bediüzzaman Said Nursi'nin Kürd Muhitinin Yerel Vasıfları Açısından Yaklaşımının Değerlendirilmesi, Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2, Pages, 332-344	

ORCID NO:
0000-0003-1054-7782

Adem-i Merkeziyet Fikrine Bediüzzaman Said Nursi'nin Kürd Muhitinin Yerel Vasıfları Açısından Yaklaşımının Değerlendirilmesi

Erdal AYDIN¹
Doç. Dr. Aynur ATMACA CAN²

ABSTRACT

With transition to Constitutional Democracy during Ottoman Era the idea of decentralization has strongly been defended by Prince Sabahaddin Bey, one of the founder of Ottoman Liberal Party (Ahrar Fırkası). What kinds of results may have been emerged by decentralization depicting progressive democratic standarts in western political models has been debated a lot. Bediüzzaman Said Nursi (1877-1960) was one of defenders claiming that it would result dissolution of Ottoman state by provoking especially Kurdish ethnicity as well as others. He mentioned that replicating blindly western traditions and practices for everything cannot be reasonable due to of Ottoman society spreading in large geography. After Ottomans defeating in WWI, an autonomy by mutually Armenian and Kurdish was offered in the Paris Peace Conference. Majority of Kurdish intellectuals, scholars, saints including Said Nursi firmly rejected it. Nursi especially had an dream of university called Medresetüzzehra which a model of combination of mektep (modern school)-medrese (classical religious school)-tekke (school of suffi)- by aiming strong loyal integration and entity of Kurds with Ottoman State in east and southwestern east. He saw this project as a kind of solution to prevent ignorance, racism, and atheism. He advised it to government during Republic era for the same reasons but planned to establish in Urfa city which was located a strategic centre of Anatolia, Arabian, Caucasia, Iran and Kurdistan. He was proponent of unitary and participatory democracy but firmly against decentralization. He aimed to strength the role of Turley in Middle East by considering historical, religious, ethnical and cultural features of cities like Van, Diyarbakır and Urfa. Therefore, he estimated Medresetüzzehra as a project servicing a peace for İslamic world as well as Westerns in the Middle East by Turkish leadership. In this study, the subject has been elaborated by holistic methods considering all writings of Nursi including Ottoman, Arabic, Kurdish languages, letters of prisons and exile, dissertations in courts.

KEYWORDS: Decentralization, Unitary System, Constitutional Democracy, Nationalism, City

Öz

Osmanlı'da Meşrutiyet yani Anayasal Demokrasinin başlaması ile birlikte adem-i merkeziyet fikri Osmanlı Ahrar Fırkasının kurucularından Prens Sabahaddin tarafından güçlü bir şekilde savunulmuştur. Batı siyasi modeli içinde ileri mertebeye bir demokrasi anlayışını gösteren adem-i merkeziyet anlayışının Osmanlı için nasıl bir sonuç doğuracağı çok tartışılmıştır. Bediüzzaman Said Nursi'de (1877-1960) adem-i merkeziyet sisteminin bilhassa Osmanlı devletinde yaşayan başta Kürdler olmak üzere diğer unsurlar üzerinde parçalanmaya sebep olacağı fikrini benimsemiştir. Osmanlı toplumunun çok geniş bir coğrafyaya dağıldığını ve Batı'daki siyasi gelenek ve tecrübenin Doğu'da her yönüyle taklit edilemeyeceğini belirtir. Birinci Dünya Savaşında Osmanlılar mağlup çıktıktan sonra Paris Barış

¹

² Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yerel Yönetimler Bölümü, aynurcan@marmara.edu.tr

Konferansında Kürdlerle Ermeniler için bir özerk (muhtariyet) siyasal yapı görüşülmüştür. Nursi başta olmak üzere dönemin önde gelen Kürd aydın, ulema ve meşayihine buna şiddetle karşı çıkmıştır. Nursi'nin bilhassa Doğu ve Güneydoğu'da Kürdlerin Osmanlı ile bağının güçlü olması için Medresetüzzehra adında mekteb-tekke-medrese modellerini birlikte cem eden bir gaye-i hayali olmuştur. Böylelikle ırkçılığın, dinsizliğin ve cehaletin önüne geçilmesini arzu ediyordu. Cumhuriyet döneminde ise aynı amacı taşımakla birlikte bu hayalinin Anadolu, Arabistan, Kafkasya, İran ve Kürdistan gibi stratejik bir coğrafyanın merkezinde bulunan Urfa şehrinde kurulmasını hükümete tavsiye etmiştir. Bilhassa üniter fakat katılımcı demokrasi anlayışına sadık kalmakla beraber adem-i merkeziyete şiddetle karşı durmuştur. Van, Diyarbakır ve Urfa şehirlerinin tarihi, dini, etnik ve kültürel motiflerini dikkate alarak Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünü güçlendirmeyi hedeflemiştir. Böylelikle Türklerin liderliğinde hem İslam dünyası için hem Batı dahil olmak üzere Ortadoğu'da barışa hizmet edecek büyük bir proje olarak tasavvur etmiştir. Bu çalışmada Nursi'nin Osmanlıca, Arapça, Kürdçe dillerinde yazmış olduğu tüm eserler, hapishane ve sürgün mektupları, mahkeme mektupları dikkate alınarak bütüncül bir anlayışla mevzu ele alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Adem-i Merkeziyet, Üniter Sistem, Meşrutiyet, Milliyetçilik, Şehir

Adem-i Merkeziyet Fikrine Bediüzzaman Said Nursi'nin Kürd Muhitinin Yerel Vasıfları Açısından Yaklaşımının Değerlendirilmesi

GİRİŞ:

Bediüzzaman Said Nursi (1877-1960) Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti devrine siyasi tarihimizde önemli dönemlere şahitlik etmiştir. On beş yaşındayken Mardin'de siyasetle meşgul olmaya başlamıştır. Henüz otuz yaşındayken 1907 yılında İstanbul'a pay-i tahta gitmiştir. Böylelikle Osmanlı ve İslam dünyasının sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. Hürriyet'ten sonra 1909'dan itibaren kaleme aldığı köşe yazılarının önemli bir kısmını Kürdler, Milliyetçilik, Osmanlılık ve İttihad-ı İslam mevzularına ayırmıştır.³ Bilhassa Türklerin İslam milletleri içindeki tarihi rolünü takdirle yad etmektedir. Kürdlükle itham edildiğinde "*millet-i İslâmiyenin en mühim ve mücahid ve muazzam bir ordusu olan Türk milletine binler Türk kadar hizmet ettiğime binler Türk şahittirler.*" sözüyle duruşunu açıkça ortaya koymuştur (Nursi, 2011a, s. 231). Altı yüz seneden beri tevhidin bayraktarı olarak yad ettiği Türklere bir Kürd olarak "*Bizim şanlı Türk pederlerimize kuvvet ve cesaretimizi peşkeş ve hediye edelim*" dedikten sonra "*Onların akıl ve marifetinden istifade edeceğiz. Ve asaletimizi de göstereceğiz.*" demektedir. Devamında "*Türkler, bizim aklımız... Biz de onların kuvveti... Mecmuumuz iyi bir insan oluruz*" demekle karşılıklı birbirlerine muhtaç olduğuna ve birlik beraberliğin iki tarafın da faydasına olduğuna vurgu yapmaktadır (Nursi, 2010, s.461). İslam Birliği'ne giden yolun Türklerin liderliğinde olacağını açıkça ortaya koymaktadır. Birinci Meclis'te Kürdler ve diğer etnik unsurların Türklerle birlikte kardeş olarak yaşamaları için dinin önemini dile getirmiştir. Hatta laik bir inkılap bile yapsanız yine dinin bu kardeşlik ve

beraber yaşama gücünden istifa edin diye hatırlatmıştır. Aksi takdirde bu vatandaki muhtelif milletler arasında ırkçılığın sebep olacağı kutuplaşmaya ve düşmanlığa dikkat çekmiştir. Afyon Hapishanesi müdürü Kurtuluş Bayramı münasebetiyle Nursi'yi tahrik etmek için koğuşuna bayrağı astığında kendisine bir teşekkür mektubu yazarak İstanbul işgalinde vermiş olduğu mücadeleden dolayı Mustafa Kemal Paşa tarafından takdir edildiğini hatırlatıp "*demek benim bu bayramda bu bayrağı takmak hakkımdır.*" sözüyle cevap vermiştir (Nursi, 2011b, s.541).

Bugün aradan yüzyıl geçmesine rağmen Kürdler üzerinden ulusal ve uluslararası alanda Türkiye başta olmak üzere Ortadoğu'da oyunlar kurgulanmaktadır. Kürdleri bir enstrüman olarak kullanan bazı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Rusya ve Amerika gibi küresel güçler Irak, Suriye, İran ve Türkiye üzerinde derin hesaplar yapmaktadırlar. Halen önemini koruyan Kürd meselesini mili birlik ve beraberlik açısından yapıcı bir şekilde değerlendiren Nursi gibi yerli düşünürlerin görüşleri bilhassa önem arz etmektedir. Bu çalışmada doğrudan milliyetçilik meselesi ele alınmamakla beraber siyaseten Kürdlerle özdeşleşmiş bir mevzu olarak adem-i merkeziyet fikri değerlendirilecektir. Devletin yönetim modelinin Kürdler başta olmak üzere tüm vatandaşlar için büyük önemi vardır. Küreselleşme, Türkiye'nin demokratikleşmesi ve Avrupa Birliği hedefine bağlı olarak Avrupa Yerel Özerklik Şartı neticesinde adem-i merkeziyet mevzusu daha fazla dikkat çekmektedir (Aygen, 2017, s. 256-76). Bilhassa yirmi birinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası antlaşmalarla yerinden yönetim anlayışının önemi hukuki olarak en yüksek şekilde uluslararası toplum tarafından ele

³ Nursi'nin eserlerinde din ve siyaset ilişkisine dair ayrıntılı bir çalışma için bkz. Aydın, 2017.

alınmıştır. Bu çerçevede Avrupa Konseyi'nce 1985 yılında "sözleşme" statüsünde hazırlanan ve üye devletlerin imzasına açılan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı 1988 yılında hükümetimiz imzalamış, 1991 yılında meclisten geçerek yasalaşmış, 1992 yılında Bakanlar Kurulu tarafından bazı maddelerine çekince konularak onaylanmıştır. Yine Uluslararası Yönetim Birliği (IULA), 1985 tarihinde Rio de Janeiro'da düzenlenmekte olan 27'nci Dünya Yerel Yönetimler Kongresi'nde yerel yönetimler evrensel bildirgesini kabul etmiştir. Ayrıca, Avrupa Konseyi 1992 yılında Avrupa Kentsel Şartı'nı, kentte yaşayanların hakları olarak kabul etmiş ve evrensel düzeyde uyulması gerektiğini üyelerine ve dünyaya beyan etmiştir. (Bütün Sula, 2017).

Bu çalışmamızda evvela Nursi'nin Prens Sabahaddin Bey'in öncülüğünü yapmış olduğu adem-i merkeziyet sistemi hakkındaki fikirlerine yer verilecektir. Aynı zamanda Şerif Paşa'nın Londra'da Ermeni Murahhas Heyeti'yle Kürdistan'ın⁴ muhtariyetine dair varmış oldukları antlaşmaya tepkisi değerlendirilecektir. Ardından üniter bir siyasal yapı içinde yerel, katılımcı demokrasiyle hürriyete dair tasavvuru ele alınacaktır. Daha sonra ise Anadolu, Kafkasya, Arabistan, İran ve Kürdistan sınırlarının merkezinde yer alması hasebiyle büyük önem vermiş olduğu Urfa şehrinin stratejik önemi bağlamında Medresetüzzehra Üniversitesinin taşra ve merkez başta olmak üzere İslam coğrafyası ve Batı dünyası için barış noktasından misyonu üzerinde durulacaktır.

1. Kavramsal bir Analiz: Merkeziyet ya da Adem-i Merkeziyet

Adem-i merkeziyet kavramını analiz etmekle mevzuya başlamak tartışmaları daha anlamlı kılacağından öncelikle kavramsal analize yer verilecektir. Türkiye'de literatürde adem-i merkeziyetle eş anlamlı olarak desentralizasyon ya da yerinden yönetim terimi sıklıkla kullanılmaktadır. Yerinden yönetim siyasal ve idari olarak taksim edilerek ele alınmaktadır. İdari yerinden yönetim de hizmet ve yer yönünden incelenmektedir. Bu tanımlama çok dar bir çerçeve sunmaktadır ve kavramsal muğlaklığa sebep olmaktadır. Bu yaklaşımda siyasal yerinden yönetim federalizm şeklinde telakki edilmektedir. Yerinden yönetim anlayışı ise üniter

⁴ Nursi, Kürdistan tabirini siyasal bir idare, özerklik ya da bağımsızlık iddiasını dile getirmek için kullanmamıştır. Yaşadığı dönemde Osmanlı coğrafyasında Arabistan ve Lazisitan gibi Kürdistan tabiri de yaygın bir şekilde kullanılmıştır. O da Kürdistan tabirini bir bölgenin ismi olarak kullanmıştır. Zaten çalışmada görüleceği gibi Nursi Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Türklerin önderliğinde öncelikle vatanın birliği ve sonrasında İslam dünyasının birliğini savunmuştur.

sisteme münhasır görülmektedir. Yine bu tanımda federalizm ile özerklik arasındaki fark muğlak kalmaktadır. Oysa yerinden yönetimler hem üniter hem federal sistemlerde vardır. Federalizm sisteminde birden fazla devlet vardır. Bu devletler kurucu aktör olarak anayasal bir metine dayanarak iktidar ve yetki paylaşımında bulunurlar. Federe devletler varlığını federal devlete borçlu değildir çünkü federe devletler federal devleti kuran iradedir. Federe devletler kurucu ortaklar olarak federal anayasada tanımlanmış egemenliğe, yasama ve yargı gücüne sahiptir.

Federalizmde egemenlik birden fazla merkeze dağılmıştır ve anayasal değişiklik olmadan değiştirilemez. Federe devletlerin sınırları aynı şekilde değiştirilemez. Ancak istisnai durumlarda mutabakat neticesinde bu mümkün olabilir. Federal devletin federe devletler üzerinde idari denetim yetkileri olmaz. Bununla birlikte federe devletlerde de merkez ve yerel ilişkisi vardır. Ama bu ilişki federal yönetim ile federe yönetim arasında değildir. Yerel yönetimlerle federe ve federal yönetimler arasında bu ilişki cereyan eder. Yani yerel yönetim birimi hem federe birimle hem federal birimle bir ilişki içindedir. Bu yapı görünüşte özerkliğe benziyor olsa da farklılık arz etmektedir. Özerk yapılar merkezi devlete tabidir. Özerk bölgelerde bir parlamento ve hükümet bulunur. Fakat ulusal parlamentonun mutlak üstünlüğü vardır. Özerk bölgeler kurucu toplum olarak kabul edilmez ve ulusal düzeydeki kurumlarda topluluk olarak temsil edilmez.

Görüldüğü gibi yerinden yönetim devletin şekinden bağımsız olarak devletin kendi içindeki yetki paylaşımına dair ilişkiyi açıklamaktadır. Çağdaş yerel yönetim yaklaşımlarına bakıldığında çoğunlukla merkez ile yerel arasındaki bu ilişki şeklini açıklayan üç farklı durumdan bahsedilebilir. İlk defa Rondinelli tarafından ortaya konulan bu tasnif bugüne kadar yerinden yönetim hakkında yapılmış en kapsamlı yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Rondinelli, 1981, s.137-9). Buna göre birinci yaklaşım dekonsentrasi kavramı ile izah edilmektedir. Bu kavram tevsi-i mezuniyet yani yetki genişlemesine tekabül etmektedir. Merkezi hükümet adına taşradaki mülki amirlere bağlı kurum ve kuruluşlar bu yetki genişlemesine istinaden işlemler yapmaktadır. Merkezin egemen olduğu geniş coğrafyada tüm işleri yürütmesi imkânsız olduğu için merkezi yapının kuvvetli olduğu devletlerde bu uygulamaya daha fazla rastlamak mümkündür. Bu uygulamada taşra özerk değildir, bağımsız bir bütçe, personel ve mala sahip değildir.

İkinci yaklaşım delegasyon kavramı ile açıklanmaktadır. Bu kavram yetki devri anlamına gelmektedir. Delegasyon yönteminin de muhtelif uygulama şekilleri var. Bu yöntem ile merkezi hükümet muayyen kamu görev ve hizmetlerini yetki devriyle vücuda getirdiği kurum ve kuruluşlara ya da mevcut yerel yönetimlere ya da sivil

toplum kuruluşlarına devir eder. Bunlara kamu şirketleri, kamu bankaları, muhtelif kamu iktisadi kuruluşları örnek verilebilir. Yine Karayolları Genel Müdürlüğü, TRT, TOKİ, İSKİ gibi kurumlar örnek gösterilebilir. Bu ikinci örnekteki uygulama hizmet yerinden yönetim şeklinde daha çok tarif edilmektedir. Yukardaki uygulamalarla birlikte bakanlıkların birtakım yetkilerini yerel yönetim ile STK'lara devir etmesi de örnek olarak zikredilebilir.

Son olarak yerinden yönetim türleri için Devolüsyon kavramı ile ifade edilen yetki paylaşımı üzerinde durmak istiyoruz. Aslında devolüsyon modeli siyasal yerinden yönetim tabirini karşılar. Buna göre Türkiye'de mevcut yerel yönetim birimleri olarak il özel idaresi, belediyeler, büyükşehir belediyeleri ve köyler yetki paylaşımına istinat eden örnekler kapsamındadır. Bu kurumlar adem-i merkeziyet yaklaşımının en güçlü kısmını oluşturmaktadırlar. Yerel yönetimler ile yerel demokrasi ve katılımcı demokrasi vurgusu öne çıkmaktadır. Türkiye'de literatürde yukardaki örnekler yer yerinden yönetim birimi kapsamında değerlendirilmektedir. Fakat mezkur muğlaklıklara mahal vermediği için Rondinelli'nin yaklaşımını daha isabetli bulmaktayız.

2. Prens Sebahattin Bey'in Adem-i Merkeziyet Görüşü

Osmanlı döneminde belediye hizmetleri için Hisbe Teşkilatı kurulmuştur. Aslında bu teşkilat kadim olarak İslam devletlerinde görülmektedir. Osmanlılar da bunu zamanla tanzim ederek devam ettirmiştir. 1825 yılından İhtisab Ağası ve 1826 yılında İhtisab Nazırına bağlı olan hisbe teşkilatı 1850 yılında Zabtiye Nazırına verilmiştir. 1854 yılında ilga olduktan sonra yerine İstanbul'da Şehramaneti kurulmuştur. Tanzimatla birlikte yerel yönetimler alanında önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1868 yılında İstanbul on dört belediyeye ayrıldı ve başlarına emekli yüksek bir memur getirildi. 1877 yılında ise Vilayet Belediye Kanunu çıkarıldı. Cumhuriyet döneminde 1930 yılında Belediye Kanunu çıkarıldı. 1961 Anayasası'ndan sonra belediye başkanları seçimle geldi. 1982 Anayasası ile yerinden yönetim özelliği korunmakla beraber vesayet ilkesi getirildi (Eryiğit ve Kızıboğa Özarslan, 2017, s. 116-23).

Belediye örgütlenmeleri ile birlikte vilayetlerin yapısına bakıldığında yerinden yönetim mevzuu daha iyi anlaşılacaktır. Osmanlı Devleti'nde 1864 yılında Vilayet Nizamnamesi çıkarıldı. Buna göre memleket vilayet, sancak, kaza ve köylere ayrılmıştır. Bu yapı aslında Paris örneği dikkate alınarak geliştirilmişti. Vilayetlerde idare meclisleri bulunmaktaydı. Bunlar da vilayet idare meclisi ile vilayet umumi meclisi şeklinde ikiye ayrılmıştı. 1913 yılında çıkarılan geçici yasa 'idare-i umumiye-i vilayet kanunu muvakkattası' ile bu yapı tüzel bir kişilik kazandı. Belli yerel hizmetleri görece ve mali olarak gelire sahip olacak şekilde güçlendirildi. Başında atanmış bir vali ile

seçilmiş bir meclisin birlikte olduğu bu yapı günümüzdeki il özel idaresinin temelini oluşturmaktadır.

İdari sistemimizin merkezi olması yani üniter bir yapı arz etmesi aslında Osmanlı'dan kalan bir mirastır. Tanzimat'la beraber bilhassa merkezi yönetimin taşraya yönelik bu eğilimi daha ziyade artmıştır. Her ne kadar Meşrutiyetle Kanun-i Esasiye'nin 108. maddesinde tevsi-i mezuniyet yani yetki genişlemesi ile merkez adına taşranın yetki ve gücüne hukuki bir hüviyet kazandırılrsa da uygulama da bilhassa mali yetersizlikten dolayı sistemin doktrinde arzu ettiği vecihle mükemmel yürüdüğü söylenemez. İşte uygulamadaki bu arızalara istinaden merkez ve taşranın iktidar, yetki ve görev dağılımının idari ve siyasal yapısının nasıl olması gerektiğine dair tartışmalar İkinci Meşrutiyet döneminde daha ziyade artmıştır (Demir, 2014, s. 35-60). Bu tarihi bağlamı özetledikten sonra bu bölümde Prens Sebahattin Bey'in adem-i merkeziyet fikrini inceleyeceğiz.

Prens Sebahattin adem-i merkeziyeti savunmuştur. Literatürde bu adem-i merkeziyetin nasıl bir yapıya denk geldiğine dair yeterli bilgiye rastlanıldığı söylenemez. Bu hususta çoğunlukla Prens Sebahattin'in aslında Kanun-i Esasiye'nin 108.ci maddede var olan mevcut tevsi-yi mezuniyet yani yetki genişliğini savunduğu iddia edilmektedir. Bu yetki genişliğinin idari bir yerinden yönetim talebinden başka bir şey olmadığı ifade edilmektedir. Dönemin muhalifleri İttihadçı Ahmed Rıza başta olmak üzere Hüseyin Cahit Bey gibi gazetecilerin Prens Sebahattin Bey'e muhalif olmaları hasebiyle adem-i merkeziyet fikrini siyasal bir yerinden yönetim şeklinde gösterip devletin parçalanmasına sebep olacağını gündemde tuttukları iddia edilmektedir. Eğer durum sadece yetki genişliğinden ibaretse burada ciddi bir paradoks ortaya çıkmaktadır. Çünkü Osmanlı vilayet ve belediye yapısını yukarda açıkladığımız gibi zaten bu yetki genişliği mevcut. Gerçi uygulamada bu seçilmiş meclisler iyi işlememiştir. Savaş ve olağanüstü şartlardan çoğu zaman askıda kalmıştır. Fakat yine de anayasa ve fiiliyatta bu kurumlar mevcut. Meseleyi sadece bu kurumların mevcut yapısına işlevlik kazanmaktan ibaret görmek yeterince açıklayıcı gelmeyebilir.

Ahrar Cemiyeti 1906 yılında Pariste toplanmıştır. Cemiyet programının ikinci maddesinde vilayet, nahiye ve belediyelerin doğrudan seçimle belirlenmesi ve nahiye ve vilayet ile alakalı tüm işlerde ve müdahale haklarına vurgu yapılmıştır:

'Madde 2: İntihab (seçim) ile teşkil edilen belediyeler, nahiye meclisi ve meclis-i idare-i belediye gibi bütün heyetler, nahiye ve vilayet işlerinin görülmesi ve tesviyesine iştirak ve müdahale edebileceklerdir' (Ege, 1977, s. 71-72).

Ahrar Cemiyeti İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 1908 yılında parti (firka) olmuştur. Adem-i merkeziyete yaklaşımlarını daha iyi anlamak için Osmanlı Ahrar Fırkasının programına ve Prens Sebahattin'in beyanatına bakmak yeterli olacaktır. Firka'nın programı Nurettin Ferruh Bey tarafından kaleme alınmıştır. Kısa bir giriş ve yirmi beş maddeye sahip olan programda bilhassa 9. maddede vilayet meclislerinin işlenmesi, Anayasa'nın 108, 109 ve 110. maddelerinde belirtilen tevsi-i mezuniyetin tam tatbiki için gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağı zikredilmektedir. Açık bir şekilde Anayasa'da belirtilen yetki genişlemesi hükmünün gereği olan yasal düzenlemelerin yapılmadığı vurgulanmıştır. Aynı zamanda kâğıt üzerinde görünen vilayet meclislerinin yürürlüğe girmesi talep edilmektedir. Diğer taraftan yirmi yaşına gelen herkesin vergi mükellefi kaydı aranmadan oy kullanma hakkı, Ayan Meclisi üyelerinin üçte birinin Mebusan Meclisi tarafından seçilmesi, hükümetin Padişah yerine Parlamento'ya karşı mesul olması başta olmak üzere eşit ve özgür bir toplum üzerinde durulmuştur. Ahrar Fırkası'nın programı özünde liberal, katılımcı bir demokrasiyi öne çıkarmıştır. Ahrar Fırkası'nın programından sonra Prens Sebahattin Bey'in söylemlerini de bakarsak mesele tavazzuh etmiş olacaktır:

“Merkeziyete istinat eden meşrutiyette teftiş memleketin bir noktasından başlayarak cihât-ı sairesine intişar eder. Memurinin kısm-ı âzamını merkez tayin ettiği için vilayetlerin mesalih-i umumiyesi onlardan müteessir olmayan efrad ile idare olunur. Bu idare ister bir kişi tarafından gelsin (hükümdar), ister beş yüz kişi (parlamento), neticede ikisi de bir kapıya çıkıyor. İstibdad. Değişen keyfiyet değil kemiyet.” (Bayur, 1991, s.275).

Yukardaki ifadelerde açık bir şekilde ister meclis tarafından ister padişah tarafından olsun devlet memurlarının büyük kısmının merkez tarafından atanmasını istibdat olarak değerlendirmiştir. Merkezden gelen memurların mahalli bir aidiyet ve mesuliyet duygusunu yeterince taşımayacağından verimli ve etkili olamayacağını savunmuştur. Prens Sebahattin 1902 yılından kurmuş olduğu Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsi Cemiyeti ile adem-i merkeziyet ve şahsi teşebbüs anlayışını birlikte ele almıştır. Osmanlı devletini geri bırakan en temel unsur olarak ferdi anlayışın toplum yapısında gelişmemiş olmasını zikreder. Bir cemaat anlayışı içinde yetişen ferdlere kendi ayakları üzerinde duramadığı, kendi iradeleriyle üretken olacak cesaret ve teşebbüsü gösteremediğine işaret eder. Herkesin memur olma derdi ile sanayi ve ticaretin ihmal edildiği sonucuna varır. Merkezi bir devlet anlayışının egemen olduğu memurin toplumda ast üst ilişkisi neticesinde riyakarlığın, rüşvetin, tembelliğin, hasedin, yalan ve iftiranın ağır bastığı bir ahlak erozyonuna dikkat

çeker. Bu algısal yapıyı değiştirmeden toplumu ve devleti değiştirmenin imkansızlığına inanır. Bunun neticesinde ferdin iradesin esas olduğu bir siyasi yapı öngörmüştür. Vesayetçi olmayan özgür iradenin tecelli ettiği bir adem-i merkeziyet ile büyük ilerleme kat edilebileceğini savunmuştur.

Prens vilayet ve kaza yönetimlerinde vali, mutasarrıf (kaymakam), defterdar ve adliye azalarının sadece merkez tarafından atanmasını ama diğer memurların vali tarafından atanmasını savunmuştur (Ege, 1977, s. 71-72). Görüldüğü gibi İttihadçıların suçladığı bir muhtariyet (özerklik) düşüncesi katiiyen olmamıştır. Ama bu tavsiye edilen yapının özerkliğe dönüşme tehlikesi üzerinde tartışmalar olmuştur. Haliyle Prens'in bu yaklaşımını sadece tevsi-i mezuniyet olarak değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Prens adem-i merkeziyete karşı çıkanlara halihazırda vergi, hukuk ve eğitim alanları başta olmak üzere gayr-i müslim tebasının ziyadesiyle bu haklara sahip olduğunu ama ironik olarak Müslümanların bunlardan mahrum olduğuna dikkat çeker:

“Adem-i merkeziyet hakkında hiçbir fikir edinememiş olan zevât müdafaa ettiğim usulü, Hıristiyanlarla Avrupalılara karşı bir cemile olmak üzere telakki ediyorlar. Bilmiyorlar ki, bu idarenin te'min ettiği hukuk-u muhtelifenin kısm-ı a'zamı, bazan da fazlasıyla, Hıristiyan Osmanlılara te'min eylemiş bulunuyor. Bunu isbât etmekten kolay bir şey yok.” (Sabahattin, 1324: 38)

3. Nursi'nin Prens Sabahaddin Bey'in Adem-i Merkeziyet Fikrine Yaklaşımı

Bu kısımda öncelikle Said Nursi'nin Prens Sabahaddin Bey'in adem-i merkeziyet fikrine yaklaşımına yer verilecektir. Ardından Birinci Dünya Savaşında Paris Konferansında teklif edilen Ermenilerle Kürdlerin birlikte kuracağı Muhtariyet (Özerklik) fikrine Nursi'nin tepkisi değerlendirilecektir. Bediüzzaman Said Nursi, Prens Sabahaddin Bey'in adem-i merkeziyetçi fikrini nazari olarak güzel diye nitelendirmiş ama tatbikat için zamana muhtaçtır şeklinde bir mesafe koymuştur.

Prens Sebahattin'e hitaben kaleme aldığı bir yazısında her milletin kendine göre bir boyu ve ona göre bir ölçüsü, bir elbisesi olacağını hatırlatır. Almanya gibi medenileşmede çok yol kat etmiş bir milletin tatbik ettiği güzel bir yapıyı Kürdistan gibi bedeviliğin, taşranın hâkim olduğu bir bölgede uygulanmasının çok büyük sıkıntılara sebep olacağını düşünmektedir. İslam'ın on üç asır önce asabiyet-i kavmiye tabir edilen kabile ve ırk üstünlüğüne dayalı anlayışı yıktığını yerine eşitlik, kardeşlik ve fazilet gibi değerleri getirdiğine işaret eder. İnsan oğlunun ve kabilelerin doğasında olan istila ve çatışma duygusunun adem-i merkeziyetçilikle bilhassa bedevilerde muhtariyet (özerklik) ve akabinde istiklaliyete gidebileceğine vurgu yapar. Prens'in bir

önceki kısımda açıkladığımız teklifinin tevsi-i mezuniyet kabına sığmayacağını, etnik ve mezhepsel farklılıkların ve merkeze karşı birikmiş mahalli nefretin devletin bekasını parçalayacağını savunur:

“Yoksa bu revabit (bağları) ve mecarayı (kanalları) fekk edecek (kaldıracak) adem-i merkeziyet fikri veyahut onun ammizadesi unsura mahsus siyasi kulüpler –zaten merkezden nefret var- istibdad cihetiyle ve şiddet-i ihtilafı unsur ve mezheb sebebiyle birdenbire kuvve-i anilmerkeziyeye inkılab edeceğinden tevsi-i mezuniyet kabına vahşetinden galeyanyla sığmayacağından; Osmanlılık ve meşrutiyet perdesini birden feveran ile yırtacak bir muhtariyete ve sonra istiklaliyete ve sonra tavaif-i müluk suretini giydiğinden hiss-i rekabet daiyesiyle vahşetin ve adem-i müsavatin mahsulü olan fikr-i istila yardımıyla bir mücadeleyi keşmekeş intaç edeceğinden, öyle bir zenb-i azim olurki, hürriyetteki hasene-yi uzmaya menafi-i umumi mizanıyla tartılsa muvazi belki ağır gelecektir” (Nursi, 2010, s.458).

Adem-i merkeziyetin tamamen yanlış olduğunu söylemez. Tıpta bir illetin (hastalığın) doğasının zıddıyla (zıdd-ı tabiatıyla) tedavi edilme düsturunu hatırlatarak birlik ve beraberliğe muhtaç Osmanlı unsurları (etnikleri) arasında adem-i merkeziyetin büyük parçalanmalara sebep olacağını iddia etmiştir. Öncelikle böyle bir uygulama için toplumda medeni seviyeye işaret eder. Akabinde adem-i merkeziyetin tatbik edilmesi durumunda özerkliğe, bağımsızlığa ve çatışmaya sebep olacağını belirtmekle beraber ve yapının ruhundan ilham alınarak hükümetin bazı düzenlemeler yapmasını tavsiye eder. Buna göre Osmanlı gibi çok unsurlu (ulus) bir devletin himayesindeki her unsurun lisanını, örfünü, kabiliyetini ve fikirlerini dikkate alarak çözümler geliştirmesi gerektiğine özellikle dikkat çekmiştir (Nursi, 2010, s. 459). Bu düzenlemeleri adem-i merkeziyet olmadan hükümetin mevcut üniter sistem içinde yapmasını savunur. Yani Osmanlı coğrafyasında muhitin dil, din, mezhep, adet, istidat ve fikirleri gibi hususi ahvaline muvafık bir şekilde merkezin lüzumlu düzenlemeleri temel hak ve özgürlükler noktasından yapmasını yeterli görmüştür.

Nursi adem-i merkeziyet mevzusuna gayr-i müslimler noktasından da değerlendirmiştir. Nursi ‘adem-i merkeziyet-i siyasiye’ kavramını kullanarak siyasal yerinden yönetim talebinin yüzde onu geçmeyen bir kısım gayr-i Müslimlerin Osmanlıyı parçalama maksadıyla savunduğuna dikkat çeker. Yüzde doksanını ise tebiye eder. Gayr-i Müslimlerin büyük kısmının da mevcut siyasal düzen içinde birlik ve beraberliğe taraftar olduğunu dile getirir. Siyasal yerinden yönetimi ‘beylik ve muhtariyetin ammizâdesi (amcaoğlu)’ olarak tarif eder. Bu kavramı kullanması gösteriyor ki, o dönemdeki adem-i merkeziyet tartışmaları sadece mevcut bir tevsi-i mezuniyetten ibaret değildir (Nursi, 2010, s. 324).

Son olarak Nursi’nin Paris Barış Konferansında tekrar gündeme gelen muhtariyete tepkisini ele almak istiyoruz. Millî Mücadele devam ederken 1920 yılında Paris Barış Konferansı’nda Kürd Şerif Paşa ile Ermeni Boğos Nubar Paşa arasında bir muhtariyet ilan edilir. Kürdlerle Ermeniler aynı millet olduğu ve Türk zulmünden kurtulmak istedikleri belirtilir. Nursi buna mukabil, İkdâm Gazetesine, “Kürdler ve Osmanlılık” başlığıyla Kürdler arasında çok bilinen, tanınan Berzenciye Seyyitlerinden Ahmed Arif ile Hızan Seyyitlerinden Binbaşî Muhammed Sıddık imzalı bir birlikte Kürd ulemasından Said-i Kürdi imzalı bir cevap verirler. Buna göre Birinci Dünya Savaşı sonucunda beş yüz bin Kürd’ün kanının daha taze olduğu ve Ermenilerce yapılan katliamları hatırlatır. Müslümanların birlik, beraberliğinin zararına olan ve Kürdlerin tarihi ve hayati düşmanı olarak nitelendirilen Ermenilerle böyle bir itilafı (antlaşma) tanımadıklarını, dört buçuk asırdan beri İslam’ın birliğine çalışan ve taraftar olan cesur ve fedakâr Kürdlerin umumi görüşü (efkâr-ı umumiyesi) olarak şöyle ilan ederler:

“Dört buçuk asırdan beri vahdet-i İslâmiyenin fedakâr ve cesur hadim ve taraftarları olarak yaşamış ve dinî an’anesine sadâkati gaye-i hayat bilmiş olan Kürdler, henüz beş yüz bine karip şühedasının kanı kurumadan, şişlere geçirilen yetimlerinin, gözleri oyulan ihtiyarlarının hatıralarını teessürlerle anarken, İslâmiyet’in zararına olarak tarih ve hayati düşmanlarıyla itilâf akdetmek suretiyle salâbet-i diniyeleri hilâfında iftirakcüyâne âmâlî takip edemezler.” (Nursi, 1920a).

Yukardaki üçlü imza ile İkdâm gazetesine verdikleri bildiriden takriben iki hafta sonra “Kürdler ve İslamiyet” başlıklı çok daha uzun bir makaleyi Bediüzzaman Said El-Kürdi imzasıyla yine ikdam gazetesinde kaleme alır. Buna göre Kürdleri Şerif Paşa ve birkaç kulüpteki beş on adamın temsil edemeyeceği vurgulanır. Kürdlere dair özgürlüklerin geliştirilmesi (serbestiyet-i inkişafıye) hakkında Kürdlerin temsilcisinin Osmanlı Mebusan Meclisi olduğunu ve burada Kürdlerden ulemadan, meşayihundan ve aşiret liderlerinden temsilcilerinin olduğu hatırlatılır.

“Hakikî Kürdler, kimseyi kendilerine vekil-i müdafî olarak kabul etmiyorlar. Onların vekili ve Kürdlük namına söz söyleyecek, ancak Meclis-i Mebusan-ı Osmaniye’deki mebuslar olabilir. Kürdistan’a verilecek muhtariyetten bahsediliyor. Kürdler ecnebi himayesinde bir muhtariyeti kabul etmektense ölümü tercih ederler. Eğer, Kürdlerin serbestiyet-i inkişafını düşünmek lâzım gelirse bunu Boğos nubar’la Şerif paşa değil, Devlet-i Âliye düşünür”(Nursi, 1920b).

Nursi Kürdlerin aslen Ermeni ırkından olduğu iddiasına katılmaz. Kürdlerin Arap soyundan geldiğini dile getirir. Ermenilerin niyetinin Kürdleri kullanıp muhtariyet sözü

verdiğini ama sonra da Kürdlerin cahil olduğu iddiasıyla sözde muhtariyetin de yalan olduğu ve böylelikle sayıca az olduğu Kürdistan bölgesini bu oyunla almak arzularında olduğunu ve böyle bir teklife akli başında hiçbir Kürdün taraftar olmayacağını iddia eder.

“Ermenilerin maksadı, Kürdleri aldatmaktan başka bir şey olamaz. Çünkü ileride, Kürdlerin kemiyeten hâl-i ekseriyette bulduklarını inkâr edemeseler bile, keyfiyeten, yani ilmen, irfanen kendilerinden dün oldukları bahanesiyle, Kürdleri bir millet-i tâbia hâline getirecekleri muhakkaktır. Buna ise, akli başında olan hiçbir Kürd taraftar değildir.”(Nursi, 1920b).

Kısaca Nursi adem-i merkeziyet fikrini olumlu karşılar ama Osmanlılar için bir felakete sebep olacağından korkmuştur. Bilhassa Avrupa'ya nispeten az gelişmiş toplumlarda unsuriyet (ırkçılık, kavmiyetçilik) fikrinin bir fitne olarak çabuk yayılıp, muhtariyet ve bağımsızlığa ve bu süreçte büyük iç savaşlara sebep olacağını düşünmüştür. Bunlarla beraber adem-i merkeziyet yönetiminin tamamen uygulanmasa da ilham alınması gerektiğine işaret eder. Özellikle Osmanlı gibi çok uluslu bir toplumun yapısı dikkate alınarak her bölgenin ve unsurun dil, örf, kabiliyet ve anlayışlarındaki farklılıklar ve beklentiler dikkate alınarak merkezi hükümet tarafından siyasi çözüm ve modellerin teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda Kürdistan örneğinde Kürdlerin millet olarak medeniyet ve terakki yolunda kendi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesini de hatırlatır. Yani her şeyi merkezi hükümette bekleme mazeretine sığınmalarını da eleştirmiştir. Nursi böylelikle vatan ve devletin bütünlüğünü üniter merkezi bir yapı içinde devam etmesini düşünmüş ama aynı zamanda Osmanlı coğrafyasındaki farklılıkları da dikkate alarak merkezi hükümetin yerel unsurlara daha ziyade ihtimam göstermesini beklemiş ve tavsiye etmiştir. Nursi devletin birliğini ve bütünlüğünü dikkate aldığı kadar aslında bu yaklaşımıyla Osmanlı Devleti'nin tüm İslam dünyasında hilafetinin merkezi olarak kabul etmesi yatmaktadır. Böylelikle Osmanlı'nın merkezi bütünlüğünü koruyarak aynı zamanda İslam dünyasının birliğini hedeflemiştir.

4. Üniter Devlet Ama Katılımcı Bir Demokrasi

Bediüzzaman Said Nursi Osmanlı ve İslam dünyasındaki merkez ve taşra arasındaki sorunlara gerçekçi yaklaşıma çalışmıştır. Adem-i merkeziyet ve muhtariyet fikirleri yerine bu dönemde yazmış olduğu yazılarında daha çok hürriyet ve meşrutiyet kavramlarının üzerinde durmuştur. Milli birlik ve beraberliği korumakla beraber insanların özgür iradesi ile siyasi düzen içinde katılımcı olmalarının yapısal olarak devlet ve toplumun gelişme ve ilerlemesindeki rolüne dikkat çekmiştir. Bilhassa siyasi tarihimizde yerel ve bölgesel bir unsur olarak Kürd toplumunun demokrasiye ve devlete müsbet

yaklaşımında bu telkin ve gayretlerin önemi hafife alınamaz. Bu bölümde Nursi'nin bilhassa Kürtler özelinde taşra ve merkez ilişkisini nasıl tasavvur ettiği ele alınacaktır.

Meşrutiyetin hemen sonrasında önce İstanbul'da irad edilen ve sonra Selanik'te okunan “Hürriyete Hitap” isimli yazısında Hürriyet'in tatlılığını, güzelliğini faydalarını anlatırken, “Benim gibi bir Kürd'ü gaflet tabakasından” uyandırdığını belirtir (Nursi, 2010, s. 448). Hürriyetin Kürdler dâhil bütün Osmanlı unsurlarını intibaha ve gayrete getireceğini iddia eder. Şeriatın hak, adalet ve eşitlik olduğuna geçmişten İmam-ı Ömer, İmam-ı Ali ve Selahaddin-i Eyyubi-i Kürdi'nin parlak dönemlerini örnek verir. Selahaddin-i Eyyubi ismine Kürd olan soyunu da ilave etmesi bilhassa Kürdlere de kahramanlık noktasından bir örnek verme hedefi içinde olduğunu göstermektedir (Nursi, 2010, s. 454). Kürdistan'daki fenalıkların sebebini Kürdistan uzvu hastalanmış diye düşündüğünü ama İstanbul'a geldikten sonra hastalığın merkezinin burası olduğunu ve buradan tüm Osmanlı coğrafyasına yayıldığını anladığını ve buna yönelik tedavisine çalıştığını ama divanelikle taltif edildiğini ironik bir şekilde dile getirir (Nursi, 2010, s. 455-6).

Yine Hürriyete Hitap makalesine benzer şekilde Kürdistan'daki aşiret reislerine, medrese âlimlerine, şeyhlere ve tüm fertlere (efrada) hitaben “Kürdistan Ulema ve Meşayih ve Rüesa ve Efradına Meşrutiyete dair Telkinatdır.” başlığıyla bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta şeriatın batılilar tarafından yanlış anlaşıldığı, meşrutiyete, hürriyete, adalete, terakkiye mâni şeklinde algılandığı vurgulanır. İşte meşrutiyetin ilanıyla bu yanlış anlamının önüne geçileceği belirtilir. Diğer taraftan Sultan Abdülhamit için “Efendimiz o kadar haşmetli ağalık kürkünü milletine bağışladı.” dedikten sonra Kürd büyüklerine “Siz de o eski ve köhnelenmiş ağalık abasını bir hülle-yi adalete tebdil ediniz.” şeklinde nazik bir uslubla onların da vesayet ve tahakkümden vazgeçmelerini gerektiğini telkin eder (Nursi, 2010, s. 465-6).

Demokrasinin monarşik sistemde hükümdara devlet yönetmede temin etmiş olacağı faydaları pratikte Hamidiye Alayları meselesi üzerinden ele alarak izah etmeye çalışmıştır. Bir yazısında Hamidiye Alaylarının lağv edilmek yerine tanzim edilmesinin gerekçeleri üzerinde durmuştur. Kürdistan'da aşiretlerden oluşan Hamidiye Alaylarının Devlet-i Ali'ye tarafından desteklenmesinin Kürdler arasında devlete olan bağlılık ve güven duygusunda çok olumlu katkı yapmış olduğunu belirtmiştir. Osmanlı'nın hudut sınırlarını yüzyıllardır korumada “Arslan Kürdler” tabiri ettiği Kürdlerin ve son dönemde de Hamidiye Alaylarının rolünü zikrederken Kürdlerin hiçbir millete benzemeyen cesaret ve sadakat özelliklerine işaret eder. Kürdlerin askerlik ünvanı

sayesinde ve bir nevi aşiret mektebi olan Hamidiye Alayları sayesinde medeniyet noktasında kendilerini geliştirdiklerini zikrettikten sonra bunun lağv edilmesiyle daha büyük sorunlar çıkabileceğine işaret eder (Nursi, 1908a, s.7). Daha sonra yazmış olduğu eserlerde bilhassa Münazarat'ta Hamidiye Alaylarının sahip olduğu kuvvet ve nüfuz ile halk üzerinde büyük bir zulüm, baskı ve eşkıyalık yaptığını söyleyerek, yukardaki görüşlerinden farklı olarak eleştiride bulunmuştur. Hamidiye Alayları ve Aşiret Okulu sayesinde Kürdlerin medeniyet noktasından faydalandıklarını belirtir. Yine bu müesseselere Kürdlerin devlete olan bağlılıkları noktasından taraftar olmuştur. Diğer taraftan bu yapıların elinde tuttuğu güç ile halkı ezmesi, tahakküm kurmasından şikâyet etmiştir. Hatta İstibdat yönetimi yüzünden merkezde oturan Padişah'ın yereldeki aşiretlerin tabiatını bilmediğinden onlara tanıdığı bu imtiyaz ile halk üzerinde kurdukları tahakkümü göremediğinden sitem etmiştir. Oysa meşrutiyet ile her yörenin temsilcisi (mebusu) halkın ahvalinden ve yapısından haberi olacağı için bu tarz zararlı, yanlış kararlara, uygulamalara mahal olmadığına vurgu yapar (Nursi, 2010, s. 299).

Hamidiye Alayları ve Medresettüzzehra Projesine dair aynı talepleri, "Dağ Meyvesi Acı da Olsa Devadır" başlıklı yazısında da tekrar etmiştir (Nursi, 1909). Bu makalede, "Benim mekteb-i edebim Kürdistan'ın yüksek dağları olduğundan" diyerek, doğal bir okul olan muhitin özelliğine dikkat çekerek, üslubundaki acemilik ve ümmiliğe işaret eder. "Ben ki İslâmiyet'e, maarif-i İslâmiyeye, ulemaya, talebeliğe ve Osmanlılığa ve hilâfete ve İttihad-ı Muhammediyeye ve Kürdlüğe intisabım cihetiyle" diye başladığı yazısında İslamiyet, medrese, ulema, talebelik, Osmanlılık, Hilafet ve Kürdlük gibi sahip olduğu birden fazla kimliklere işaret eder. Bu sahip olmuş olduğu farklı kimlikler yönüyle bazı tespitlerde bulunur. Kürd kimliği zaviyesinden Hamidiye Alaylarına yönelik mektepler başta olmak üzere medreselerde din ve fen ilmini birlikte okutulmasına ve tekkelerde de derin ulemaların bulunması gerektiğini ifade eder.

Aşiretlere yaptığı ziyaretler neticesinde kaleme aldığı ve Kürd Reçetesi dediği Münazarat isimli eserinde hürriyet ve meşrutiyeti anlatır. Medeniyet yolunda ilerlemek için herşeyi merkezi hükümetten beklemenin de yanlış olduğunu belirtir. Kürd milletine kendi gayretleriyle bazı teşebbüslerde bulunmalarını tavsiye eder. Her milletin medeniyet ve terakki yolunda uyanarak, ciddi mesafe kat ettiğini ama Kürdlerde yeterince bir fikri uyanış olmadığını düşünür. Meşrutiyet yönetiminin ve anlayışını cennet gibi olduğunu ve insanları adeta cennet ehli gibi bir saadete kavuşturacağını zikrederken mecliste bulunanlardan bir kısmı Bediüzzaman'a tarif ettiği meşrutiyetten ne kadarının kendilerine geldiğini sorarlar.

Nursi de İstanbul ile aralarında bir ay mesafe olduğunu ama meşrutiyet ehli ile aralarındaki mesafenin bin aydan fazla olduğunu belirtir. Nazik meşrutiyetin İstanbul yılanlarından kurtulup, cehalet bataklığından, yoksulluk kıracından, husumet dağlarını aşmakla eşkıyalara rast geleceğini aktarır. Diğer taraftan zalimlerin, Bektaşî gibi manayı çarpıtanların ve gevezelerinde gasp ve yağmalarına maruz kalacağını bildirir (Nursi, 2010, s. 302).

Bu kadar uzun yolu olan Meşrutiyet için Kürdlerin gayret edip bir yol yapmalarını tavsiye eder. Meşrutiyet, hürriyet ve terakki ile medeniyet noktasından Kürdlerin mesafe kat etmesi için bölgesel ve millet olarak da gayrete gelip yolu açmalarını ve bu süreci hızlandırmalarını tavsiye eder. Tabi burada Osmanlı'dan bağımsız bir yapı kast etmediği açıktır. Ama herşeyi merkezi hükümetten bekleyen bir Kürd halkının halini de dilenciye benzeterek gayrete gelmelerini ve hukuklarının farkında olmalarını sonuna kadar teşvik etmiştir. "Tali'imiz (kaderimiz) varsa biz de göreceğiz, bize tevekkül kâfi değil midir?" diye içlerinden biri Nursi'ye bir soru sorar. Nursi atalet içindeki teşebbüssüz tevekkül ile sebepleri ihmal edip kâinatı tanzim eden meşiete (ilahi iradeye) temerrüt ettiklerine (inat ettiklerine) vurgu yaparak biçare tali'lerine yardım etmeleri gerektiğine belirtir (Nursi, 2010, s. 302).

Nursi'ye "İstanbul ve hükümet nasıl olsa biz rahat edemiyoruz ve yükselemiyoruz diye bir itiraz gelir. Türkler gibi biz de kavim olduğumuzu göstermemiz icab etmez mi?" diye sorarlar (Nursi, 2010, s. 309). Buna mukabil öncelikle meşrutiyet yönetiminde zaten millet hâkimiyeti olduğunu ve hükümetinde hizmetkâr olduğunu beyan eder. Bu mevcut demokratik ve herkesi temsil eden bir yapıyı inkâr etmenin doğru olmadığını ifade eder. Bununla beraber Kürdlerin merkezi hükümete mahkûm bir şekilde bir dilenci gibi bir halde olmalarını şiddetle eleştirir. Buna mukabil meşrutiyet düzeni içinde Kürdlerin de kendi çaplarında bir pınar açabileceklerine işaret eder. Eski düzende merkezi hükümetin su kaynağı olduğunu ve herkesin merkezden beslendiğini anlatır. Fakat meşrutiyet ile yüzlerce pınarın beslediği İstanbul gölü ve hükümet havuzu söz konusudur. Artık merkezi hükümetin yerel kaynaklardan beslendiğini ve onlara muhtaç olduğunu belirtir. Kürdler'de pınar olmadığını ve bunun için acele edip meşrutiyet düzenin sağladığı demokratik bir yapı içinde milliyet fikriyle birlikte hareket edip çalışıp bilhassa eğitim ve bilim sayesinde bir pınar açmalarını tavsiye eder (Nursi, 2010, s. 310). Bunu başardıklarında İstanbul'dan sadece iyilik geleceğini fakat bir zarar gelmeyeceğini belirtir. Çünkü Nursi'ye göre İstanbul bir havuzdur, aşağıda bulunduğu ağır olan fenalıkların yukarıya çıkamaz fakat iyilikler nur kabilinden olduğundan yukarıya akseder (Nursi, 2010, s. 310). Bediüzzaman manen her zamanın bir

hükümü ve hükümrani olduğunu belirtir. Ve istibdat devri olan geçmiş ile hürriyet devri olan dönemlerin özelliklerini karşılaştırır. İstibdat devrinde manen kuvvetin hâkim olduğunu, kılıcı keskin kalbi katı olanın yükseldiğini belirtir. Fakat meşrutiyet çağının egemeni, ruhu, kuvveti, ağası olan unsurları, hak, akıl, marifet, kanun ve efkâr-ı amme (kamuoyu) olarak zikreder. Aklı keskin ve kalbi parlak olanların yükseleceğini vurgular. İlim yaşını aldıkça ziyadeleşeceğini ama kuvvet ihtiyarlandıkça düşeceğini belirttikten sonra kuvvete dayanan Ortaçağ (kurunu-u vusta) hükümetlerinin dağılacığı ve ilme dayanan çağdaş (asr-ı hazır) hükümetlerinin ise hızırvari (ölümsüz gibi) bir ömre sahip olacaklarını iddia eder. Ondan sonra Kürdlere hitaben ağa, şeyh ve beylerden kuvvete dayanıp kılıçları keskin olanların düşeceklerini ama akla dayanıp cebir yerine muhabbet üzerine olanların yükseleceğini savunur (Nursi, 2010, s. 304).

Bediüzzaman beyler, ağalar ve müteşeyyihlerin (şeyhlik taslayanlar) iki kısım olduğunu ve aralarında istibdat ve meşrutiyet kadar bir fark olduğuna değinir. Bölge halkının üst tabakasının halini istibdat ve meşrutiyet kavramları arasındaki farktan yola çıkarak anlatır. Nursi'ye göre istibdatı temsil eden bey, ağa ve müteşeyyihlerin kuvvet, hile ve yapmacık (tasannu'an) bir manevi kuvvetle halkı köleleştirerek (istib'ad) korku (havf) ve cebrin altında tutup insanları hayvanlığa indirdiğini ve milletin şevkini kırdığını ve neşelerini kaçırdığını belirtir. Bunların bir iyilik olduğunda kendilerini öne sürdüğünü ama kusur olduğunda halka havale ettiğini ve milletin omuzlarına binip yukarı çıkarak milletin küçülttüğünü ve milletin etlerinden (vücutlarından) beslendiklerini ve milletin çalışma şevkini kırdıklarını ve o reislerin milletin kabiliyetlerine perde olduklarını açıklar. İkinci kısım bey, ağa ve müteşeyyihleri ise şöyle tasvir eder. Bir adam hakka dayanıp aklını kullanıp, muhabbetle milletine bağlı olsa, milletin omuzlarının üstüne çıkmaz, kendi altına girer, yükseltir ve şevklerini uyandırır. Bir iyilik olduğunda millete dağıtır ve herkese bir hisse düştüğünden şevkler artar. Milletini eğitime karşı tutar ve gonca gibi olan duyguları muhabbet suyu ve akılla büyütür ve onlara hizmet eder. İşte bu tarz bir adamı meşrutiyetli reis olarak takdim eder. İkinci kısma giren bey, ağa ve müteşeyyihleri yukardaki misal üzerinden anlatır (Nursi, 2010, s.305-6). Münazarat isimli eserinde Kürdlerin bir millet şeklinde gayret edip ortaya eserler çıkarmasını teşvik eder. Her milletin bir nevi fitri bir malı, hazinesi ve cesareti gibi ortak değerleri ve kaynakları olduğunu vurgular. Kürdlerin cesaret timsali olarak Hamidiye Alayları ve aşiret reislerine bağlı beş yüz bin milis kuvvetinin rekabet, garaz ve su-i istimal neticesinde ihtilaf ve kavga ile bu gücün zayı ve heba olduğunu düşünür. Maalesef aynı zamanda Kürdlerin masum biçare kısmının mallarının ya cebirle ya hile ile ellerinden

aldığını belirtir. Hatta bazı müteşeyyihlerin (sözde şeyh geçinenler) dünyayı ve malı tahkir edip biçare insanların ellerindeki almaya çalıştıklarına işaret eder (Nursi, 2010, s. 337-8).

Kıscası Nursi adem-i merkeziyet ve muhtariyet gibi başta Osmanlı Devleti'nde ve akabinde Ortadoğu ve İslam coğrafyasında dağılmaya, istilaya, iç ve dış savaşlara sebep olacak bir siyasal yapıya karşı olmakla beraber üniter demokratik bir sistem içinde çok kültürlü, dillî, mezhep ve inançlı bir olguyu dikkate alarak daha gerçekçi siyasal reformları desteklemiştir. Bu reformların temel hak ve hürriyetler kapsamında değerlendirmiştir. İslam Birliği başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin selameti, birliği ve terakkisi için bu şekilde bir yaklaşımın daha faydalı olacağını iddia etmiştir.

5. Ortadoğu'nun Stratejik Şehri Urfa'da Bir Medeniyet Tasavvuru: Medresetüzehra

Bediüzzaman Said Nursi hayatının en büyük gayesi dediği Medresetüzehra'yı başlarda yani Osmanlı döneminde mahalli sorunlar açısından bir çözüm olarak düşünür. Buna istinaden bu üniversitenin Van merkezli Bitlis ve Diyarbakır'da kurulmasını ister. Bu amaçla İstanbul'a gider. Pay-i tahta gittiğinde aslında Devlet-i Aliye-yi Osmaniye'nin de aynı kaderi paylaştığını fark eder. Böylelikle Medresetüzehra'yı hem bölgesel hem Osmanlı Devleti için bir kurtuluş modeli olarak tasavvur eder. Cumhuriyet döneminde Demokrat Parti iktidara geldiğinde artık bu söylemin muhtevasının daha şümüllü olduğunu görmekteyiz. İki dünya savaşından sonra insanlığın çatışmadan uzak bir barış ortamı arzu ettiğini savunur. Avrupa ülkeleri başta olmak üzere bölge devletlerin de Orta Doğu'da bir barış istediğini iddia eder. İşte bu barışı temin etmek için Medresetüzehra projesinin Orta Doğu'da stratejik öneme haiz Urfa gibi bir şehrin merkezinde kurulmasını öngörmüştür. Tarihi şehirleri önemli projelerle dünya barışına katkı sunacak şekilde ele almak uluslararası toplum açısından da olumlu karşılanabilir. Avrupa Konseyi Kentsel Şartı'nın tarihi şehirlerin mirasını korumasını kabul etmesi bu barış misyonu bağlamında önem arz etmektedir (Atmaca Can, 200, s. 56). Biz bu bölümde bilhassa stratejik şehir Urfa merkezinde Medresetüzehra yaklaşımını ele alacağız.

Nursi İstanbul'a ilk geldiğinde Medresetüzehra için pay-i tahta Zabtiye Nazırı ile olan görüşmesine Divan-ı Harbi Örfî isimli eserinin sonlarında yer vermiştir. Bu maceranın sonunda hatime kısmında "Ebna-yı cinsime de burada birkaç söz söylesem, bence bahis natamam kalır" diyerek Kürdlere dair bazı gözlem ve tavsiyeleri paylaşır. Kürdlerin Osmanlı devleti bünyesinde medeniyet yolunda uyumlu bir millet olmaları adına gayrete gelmeleri için, "Ey Asuriler ve Kiyanilerin cihangirlik zamanında pişdar, kahraman askerleri olan

Arslan Kürdler” diyerek seslenir. “Beş yüz senedir yattınız yeter, artık uyanınız, sabahtır.” diyerek vahşet ve gafletten uyanmak, gayret etmek gerektiğini zikreder. Hürriyet ortamının Kürdler de “Cehalet ve fakra hücum için fen ve sanat silah başına, ileri arş!” şeklinde telkin ettiğini haykırır. İslamiyet milliyeti içinde bir aile gibi bir çadırda bulunan başta Selahaddin-i Eyyubi, Rüstem-i Zal, Celaledin-i Harzemşah, Sultan Selim, Barbaros Hayreddin gibi dahi kahramanların milliyet fikri ile her şahsın bir millet kadar himmet, gayret ve hamiyet içinde büyümeleri gerektiğini ilan ettiklerine işaret eder. Farsi, Türk ve Kürd olmak üzere her milleti yine İslam milleti çadırında bir ve beraber ele almakla beraber bilhassa geri kalmış Kürdler yönelik coşkulu telkin ve teşviklerde bulunur (Nursi, 2010, s. 440-1). İslam tarihinden farklı milletlere mensup ama müşterek bir tarihin ve davanın parçası olan yukardaki isimlerle birlik ve beraberliğin önemine dikkat çeker. Mekan ve insanların oluşturduğu tarihten geleceğe bir bağ kurmaya çalışır. Böylelikle ortak mekan ve zaman mirasından İslam coğrafyasındaki tarihi bağa işaret eder.

Hakikat, ihtiyaç ve meşrutiyet noktalarından da Kürdlerin Osmanlı hâkimiyeti içinde bir beraber olmalarına değindikten sonra, “lisan-ı maderzad” dediği ana dilin önemi ve özellikleri üzerinde durmuştur. Buna göre ana dili her milletin duygularının aynası, edebiyat meyvelerinin ağacı, hayat kaynağı (ab-ı hayat) olan eğitimin kanalı (cetveli), kıymet ve olgunlaşmanın (tekemmülün) itidal ölçüsü ve herkesin vicdanında hayat ışığı telkin eden bir araç olarak tarif ve tavsif etmektedir. Ana dil olarak Kürdçenin tuba ağacı gibi tekemmül etmeye müsait olmasına rağmen, kurumuş, perişan kalmış ve medeniyetin lisanı olan edebiyattan nakıs kaldığını belirtir. Anadilin kader noktasından bir mühür olduğunu ve insaniyet suretinin lisan sayfasında nakış beyanı ile resmedildiğine işaret eder. Anadilin tabi olduğuna ve manaların başka ikinci bir dille sebep olacak zihinsel çatallaşma geçirmeden zihne geldiğine vurgu yapar. Çağdaşı olan Motkili Halil Hayali Efendi’nin Kürdçe dil, gramerine dair yazmış olduğu eseri fevkalade takdirle yâd eder. Halil Efendi’nin çalışmalarının örnek alınarak daha güzel çalışmaların ortaya çıkmasını ehli hamiyete tavsiye eder (Nursi, 2010, s. 442).

Nursi yukarda anlattığımız Medresetüzzehra hayali ve talebine dair Zabtiye Nazırı Şefik Paşa ile olan bu görüşme ve girişimden netice almaz. İstanbul’daki bu ilk teşebbüs sırasında Mabeyne teslim etmiş olduğu bu dilekçenin içeriğini daha sonra Şura-yı Ümmet gazetesinde “Kürdler Neye Muhtaçtır?” başlığıyla yayınlamıştır. Bu yazısında Kürdistan’da açılan mektepleri takdir etmekle beraber dilinin Türkçe olmasından, hocalarının Kürdçe bilmemesinden Kürd çocuklarının büyük çoğunluğunun istifade edemediğine işaret eder. Kürdlerin medeniyet noktasından daha ileri

olduğu milletlerden, eğitimin ve hükümetin ihmalinden dolayı geride kaldığını belirtir. Buna çözüm olarak biri Beytüşşebap’ta, biri Motkan, Sason ve Belkan ortasında ve biri de Van’da olmak üzere Kürdistanın üç farklı merkezinde Medresetüzzehra açılmasını ister (Nursi, 1908a, s.7).

Bu dilekçesinde eğitim dili Arapça, Türkçe ve Kürdçe olacak ve masrafları devlet tarafından karşılanacak asgari elli talebenin eğitim alacağı bir üniversitenin Kürdistan’da yerleşik eğitim kurumu olması itibarıyla medrese adıyla bu üç merkezde kurulmasını ister. Bunla beraber klasik medrese eğitimiyle birlikte modern bilimlerin sunulmasını ve muallimlerle birlikte Kürd ulemasına da kadro verilmesini talep eder. Daha sonra Kürdistan’da aşiretler arasında meşrutiyeti anlatırken bu hususu yine dile getirmiştir. Bilhassa, “Fünun-u cedideyi, ulûm-u medaris ile mezc ve derc ve lisân-ı Arabî vacîp, Kürdî câiz, Türkî lâzım kılmak...” sözüyle Medresetüzzehra için Arapça vacip, Türkçe lazım ve Kürdçe caiz diyerek yüzyıldır devam eden Kürdçe dil sorununa yönelik ortaya bir çözüm koymuştur (Nursi, 2010, s. 354). Türkçe lazım demekle devletin resmi dili olarak Türkçe’nin Kürdler başta olmak üzere tüm diğer etnik vatandaşlar için de önemine işaret etmiştir. Kimse devletin resmi dilinin Türkçe olmasına itiraz etmiyor. Kürdler özelinde anadili Türkçe olmayan bu coğrafyadaki insanların Kürdçe eğitim almalarının yönelik insani bir talep söz konusudur. Anadilde eğitim sorununun hal edilmesiyle hem Kürdlerin devlete bağlılıkları artacaktır. Hem böylelikle PKK başta olmak üzere küresel güçlerin bölge üzerinde vesayetine vesile olan bu kart ellerinden alınmış olacaktır. Osmanlı döneminde gayr-i müslim tüm milletlere tanınan ana dilde eğitim hakkı unutulmamalıdır. Ecdadımız himayesindeki onlarca millete karşı tanımış olduğu bu hak ve hürriyetler sayesinde altıyüz yıl boyunca ayakta durmuştur. Kadim bir geleceğe sahip Türkiye Cumhuriyeti’nin anadilde eğitim sorununu çözmemesinden dolayı maalesef PKK başta olmak üzere devlet ve millet düşmanları tarafından bu mesele iğfal edilmiştir. Anadilde eğitim ve yerel halkın dili dikkate alınarak kamu hizmetinin verilmesi federal bir yapıdan uzak üniter bir sistem içinde çok kolay çözülebilir. Böylelikle devletin parçalanma ve bölünme korkusu ve tehlikesi de ortadan kalkacaktır.

Kürd Teavün gazetesinde çıkan “Kürdler Neye Muhtaç?” başlıklı yazısında mekteplere karşı Kürdlerin mesafeli olmasının sebeplerine de işaret eder (1324, sayı 2, s.13). Buna göre ecnebilerden gelen ilimler olması, medreseyi sadece ilim ve kemalat kapısı görmeleri, fen ve felsefenin bazı mevzularının İslam’a zıt olduğuna dair ön yargıları, yeni mekteplere gidenlerde itikadi şüphelerin hallerini görmüş olmalarından, Kürdlerin yeni eğitimden (maarif-i cedide) çok korktuklarına vurgu yapar. Buna mukabil

alaylı, aşiret, askerlik adlarıyla açılacak okullarla Medresetüzzehra ile yani medrese ismiyle hükümetin müfredatı tanzim edip Kürd uleması ile talim etmesiyle sorunun çözüleceğine değinir (Nursi, 1908b, s. 13). “Mebusan’a Hitaben” başlıklı yazmış olduğu makalede “Ben Kürd olduğum için Kürdlere dair bir-iki söz söyleyeceğim.” diyerek yukarıda Kürdlerin yeni eğitimden ürkmelerine dair dört sebebi tekrar eder. Fen ve din ilimlerinin birlikte okunacağı bu yeni Medreselerdeki talebelerin tayinatı yani geçim ücretlerinin de Maarif ve Evkaf bakanlığından verilmesini talep eder (Nursi, 1908c, s.13). İşte milliyet duygusu ile ilim ve fende büyük eserler yücüda getirilebileceğini nazara verir. Bunun finans kaynağı olarak zekâtı verir. Nursi’ye göre zekiler, zekâların zekâtını ve zenginler de zekâtının zekâtını bile verse bu hedeflere ulaşmak çok zor olmayacaktır. İslamiyet’in en temel esaslarından zekât sayesinde bir millet duygusu ile hareket etmeleri halinde Kürdlerin mali kaynak sıkıntısı çekmeyeceğini nazara vererek zekatın fonksiyonunu çok daha büyük bir çerçeve şeklinde sunmuştur. Zekatla beraber sadaka ve adakları da (nüzur) zekâtın amcaoğlu olarak bir finans kaynağı olarak ekler (Nursi, 2010, s. 341).

Nursi Çok Partili dönemde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes’e hitaben yazmış olduğu mektuplarda yeniden Medresetüzzehra üzerinde durduğunu görmekteyiz. Bu mektuplardan bir tanesinde üç önemli hususu vurgular. Birincisi Pakistan ve Irak ile yapılan ittifaklar sayesinde İrkçılığı def ve dört beş milyon ırkçılar yerine başta dört yüz milyonluk İslam dünyasıyla beraber şiddetle barışa muhtaç sekiz yüz milyonluk Hristiyan ve diğer dinlerin sahiplerinin dostluğunu bu vatana kazandırmaya vesile olacaklarını beyan eder (Nursi, 2011c, s. 229). İkinci husus olarak dini inkâr eden her türlü görüş ve akımlara karşı yazmış olduğu Risale-i Nurlar sayesinde Türkiye başta olmak üzere İslam dünyası ve Avrupa’da dinsiz felsefeye, materyalist (maddiyun) ve natüralist (tabiiyyun) gibi dinsiz fikirlere galebe geldiğini belirtir. Herkesin teveccühüne mazhar ve İslam kardeşliğinin sağlanmasında bir anahtar hükmünde olan bu eserlere sahip çıkıp İslam dünyasına işittirmelerini temenni eder (Nursi, 2011c, s. 221). Üçüncü husus olarak İslam dünyasında kardeşliği sağlayacak en temel vesile olarak din ve fen ilimlerinin birlikte okutulacağı Medresetüzzehra üzerinde durur. Böylelikle fen ve dinin barışacağı ve İslam kavimleri olan Arabistan, Hindistan, İran, Kafkas, Türkistan ve Kürdistan arasında ırkçılığın da önüne geçileceğine işaret eder (Nursi, 2011c, s. 229-30).

Nursi akabinde Birinci Mecliste dile getirmiş olduğu eski bir talebesiyle olan bir hatırasını anlatır. Van’dayken bir Kürd talebesine Türkler hakkında kanaatini sorduğunda

cevaben “İslam’a yapmış oldukları hizmetler sayesinde babasından daha ziyade sevdiğini” ifade eder. Sonra aynı talebe İstanbul’a gidip ırkçı bazı muallimlerden aldığı aksülamel (ters tepki) ile Kürdçülük damarıyla, “Ben şimdi gayet fâsik, hattâ dinsiz de olsa bir Kürdü salih bir Türke tercih ediyorum” cevabını verdiğini aktarır. Nursi akabinde din eğitimiyle İslam milletlerini bir arada tutmanın ancak mümkün olduğuna şöyle değinir:

“Ey sual soran meb’uslar! Şarkta beş milyona yakın Kürd var. Yüz milyona yakın İranlı ve Hintliler var. Yetmiş milyon Arap var. Kırk milyon Kafkas var. Acaba birbirine komşu, kardeş ve birbirine muhtaç olan bu kardeşlere, bu talebenin Van’daki medreseden aldığı ders-i dinî mi daha lâzım? Veyahut o milletleri karıştıracak ve ırktaşlarından başka düşünmeyen ve uhuvvet-i İslâmiyeyi tanımayan, sırf ulûm-u felsefeyi okumak ve İslâmî ilimleri nazara almamak olan o merhum talebenin ikinci hali mi daha iyidir? Sizden soruyorum.” (Nursi, 2011c, s. 231).

Nursi’nin Çok Partili dönemde Demokrat Parti’ye yazmış olduğu mektuplarda en çok üzerinde durduğu husus Medresetüzzehra Üniversitesi ile İslam birliğinin gerçekleştirilmesiydi. Ellibeş seneden beri bu hedefinin olduğunu Heyet-i Vekile’ye ve Eğitim Bakanı olan Tefvik İleri’ye hitaben yazmış olduğu bir mektupta özetlerken Medresetüzzehra’nın Van, Bitlis ve Diyarbakır’da olmasını ya da en azından Van’da olmasını istemiştir. Şarkın İslam dünyasının merkezi hükmünde olduğuna belirtir. Fen ve din ilimlerinin birlikte okunmasıyla bilhassa Türk olmayan Müslümanların Türklere karşı uhuvvet ve muhabbetlerini temin edeceğine vurgu yapar (Nursi, 2011c, s.186-7).

Daha sonraları Urfa’daki bir talebesine ve iki dindar milletvekillerine hitaben göndermiş olduğu bir mektupta Urfa’yı bir Medresetüzzehra olarak kabul ettiğini zikreder ve “Anadolu’nun hem Arabistan’ın hem Kürdistan’ın bir nevi merkezi hükmündedir” sözüyle Urfa’nın stratejik önemini ortaya koyar (Nursi, 2011c, s.192). Şam, Bağdat’taki İslami medreseler ve Mısır’daki Camiü’l Ezher gibi İslam dünyasının önemli merkezlerinden olan Urfa’da Medresetüzzehra açılması için çalışmalarını teşvik eder. Böylelikle ahir ömründe Urfa’nın bilhassa Medresetüzzehra için mahalli, ulusal ve Ortadoğu coğrafyası için stratejik önemine daha çok vurgu yapar. Aslında geçmişteki tüm hayallerine uygun stratejik ve tarihi şehrin Urfa olduğuna dair bir kanaat daha ağır basar. Elbette Medresetüzzehra sadece Urfa’yla sınırlandığı söylenemez. Medresetüzzehra’yı anlaşılan bir model üniversite olarak tasavvur ettiği söylenebilir. Bitlis, Diyarbakır, Van ve Urfa başta olmak üzere Türkiye ve İslam dünyasında bu minvalde üniversiteleri arzu ettiği anlaşılıyor. Ama daha gerçekçi olmak adına bu işin pilot uygulaması olarak Urfa gibi kadim bir şehri öncelikle tercih edilmiş olabilir. Urfa halk

arasında Peygamber şehri olarak nam yapmıştır. Semavi dinlerin ortak Peygamberi Hz. İbrahim'e dayanması hasebiyle İslam coğrafyasında akıl, kalp ve ruh birliğini sembolize eden üniversite-tekke ve medrese modelini bu şehre daha uygun görmüştür.

SONUÇ:

Nursi mahalli sorunların ancak demokratik bir uyanışla, özgürlük anlayışıyla ve siyasal katılımı aşılacağına inanmıştır. Bunun için adem-i merkeziyet yerine yerel ahalinin demokratik yapıya hür iradeleriyle dahil olup mahalli, bölgesel ve vatan sathında daha faal hale gelmelerini kendi ayakları üzerinde durmalarını daha isabetli bir yol olarak değerlendirmiştir. Aksi takdirde daha demokrasi ve özgürlüğü toplumsal ve kurumsal anlamda yeterince hazmetmeyen bir siyasal yapıda adem-i merkeziyet sisteminin bölünmelere ve çatışmalara sebep olacağını savunmuştur. Avrupa'da Alman gibi milletlerin tarihsel ve siyasal alt yapısı olan toplumlarda adem-i merkeziyet modelinin işlediğini kabul eder. Ama Doğu toplumlarındaki siyasal tecrübe ve kültürün yeterli olmadığını düşünür.

Aslında Irak Kürd Bölgesel Yönetimindeki özerkliğin bağımsızlık referandumuna dönüşmesiyle Ortadoğu'da büyük bir kaosun ve savaşın eşğine gelindi. Ortadoğu ve Kürdler özelinde özerkliğin bilhassa ırkçılık temelinde ne kadar çabuk bir ateş topuna döneceği bir nevi test edilmiş oldu. Toplumsal ve siyasal barış, kardeşlik ve huzuru muhafaza etmek noktasından merkezi iktidara dokunmadan ve karşısına almadan Medresetüzzehra projesinin ulus üstü cazip bir proje olarak önemini koruduğunu düşünmekteyiz. Urfa gibi tarihi, dini ve çok dilli özelliklere sahip kadim bir şehirde stratejik öneme haiz bir coğrafyanın merkezinde olması hasebiyle Medresetüzzehra adeta yumuşak bir güç olarak İslam coğrafyası ve insanlık için önemli bir proje olarak değerlendirilebilir. Devletlerin varlığını sorgulamadan ve iktidar mücadelesine girmeden çok uluslu, dilli ve kültürlü bir coğrafyada ortak bir vizyon olarak böyle bir proje bütün kesimlere yeni bir ilham verebilir. Bilhassa Arap Baharı sonrası Ortadoğu'da oluşan kırılmalar ve çatışmalar sonrası yeni bir siyasal düzenin inşasında Medresetüzzehra önemli bir işlev görebilir.

Nursi Medresetüzzehra ile yerel, bölgesel ve İslam dünyasına yönelik hedefler takip etmiştir. Bu yapıyı bir taraftan Kürdistan bölgesinin mahalli sorunlarına çare olarak düşünmüştür. Diğer taraftan taşra ile merkez arasında güçlü bir bağ olarak değerlendirmiştir. Bu üniversite ile başta Kürdlerin cehalet, fakirlik, ihtilaf düşmanlıklarından, marifet, sanat ve ittifak silahlarıyla kurtulmasını öngörmüştür. Aynı zamanda mektep, medrese ve tekke eğitimlerinin toplandığı yeni bir üniversite ile modern ve geleneğin buluştuğu ve barıştığı bir eğitim modeline geçmek istiyordu. Bunla beraber

İslam coğrafyasının birliğini temin edecek bir proje olarak görmüştür. Hatta tüm insanlığın takdir edeceği Ortadoğu'da barışa katkı sunacak bir proje olarak değerlendirmiştir. Başlangıçta Van merkezli Diyarbakır ve Bitlis'te şubesi olan Türkçe, Arapça ve Kürtçe dillerinde uluslararası bir üniversite olarak modern fen ve klasik dini eğitimi bir arada tasavvur ettiği Medresetüzzehra için ahir ömründe İkinci Dünya Savaşı akabinde Ortadoğu'da bağımsızlığını elde eden İslam ülkelerini dikkate alarak Urfa şehrini merkez olarak revize etmesi stratejik siyasal dengeleri takip ettiğini göstermektedir.

Bugün aslında Nursi'nin büyük ümit ve hedeflerle bağlandığı ve "Orta Şark'ta sulh-u umuminin temel taşı ve birinci kalası" dediği Medresetüzzehra hayali halen bir hayal olarak durmaktadır. Din ve fen ilimlerinin birlikte okutulacağı bu modern İslami Üniversite projesi ile o dönemlerde uluslararası ilişkiler literatürüne yeni girmeye başlayan "Orta Şark" tabiriyle Orta Doğu'da barışın en temel taşı olarak görmüştür. Aynı zamanda Hristiyanlık başta olmak üzere diğer dinler içinde umumi bir barışa vesile olacağını iddia etmiştir. Nursi'nin bu maksatla yaptığı girişimler pek netice vermemiştir. Celal Bayar Meclisteki konuşmasında Şark'ta bir üniversite açılmasının lüzumu üzerinde durmuştur. Ve 1957 yılında Erzurum'da Doğu Üniversitesi diye sözü geçen Atatürk Üniversitesi kurulmuştur. Ama Nursi'nin hayalindeki İttihad-ı İslam'a vesile olacak modern İslami Üniversite tasavvurundan uzak olmuştur. Bir medeniyet ve barış projesi olarak geçmiş ve gelecek arasında bir köprü şeklinde tasavvur edilen Medresetüzzehra projesi halen bir gaye-i hayal olarak durmaktadır.

KAYNAKÇA:

ABD'deki federal devletler hakkında bilgi için bkz. <https://www.usa.gov/states-and-territories>. (30-04-2018)

ABD'deki yerel birimler için bkz. <https://www.usa.gov/local-governments>. (30-04-2018)

Arıkboğa, E. (2018), Yerinden Yönetim ve Merkezileşmiş Büyükşehir Sisteminde Yetkilerin Dağıtılması. Marmara University Journal of Political Science, Cilt 6, Sayı 1, ss. 3-16.

Atmaca Can, A. (2008). İnsan Mekan Etkileşimi ve Kent Estetiğine Giriş. Recep Bozdoğan ve Yüksel Demirkaya (Ed.). Türkiye'de Yerel Yönetimler içinde (ss. 331-62). Anakra: Nobel Yayınevi.

Atmaca Can, A. (2014). Yerel Yönetimler ve Kültür Politikaları Bağlamında İstanbul'da Kentsel Koruma Sorunsalına Sürdürülebilir Çözüm Önerileri. Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 5, s.56.

- Aydın, E. (2017). Bediüzzaman Said Nursi'nin Eserlerinde Din-Siyaset İlişkinine Dair Bir İnceleme. Marmara Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Aygen, M. (2017). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:10, s. 256-76.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1991). Türk İnkılabı Tarihi Cilt:1, Kısım:1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bozdoğan R. ve Atmaca Can, A. (2009). İl Özel İdaresinde Valinin Yürütme Organı Olması Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi. Öneri Dergisi, C.8, S.32, ss. 217-32.
- Bozdoğan, R. (2011). İstanbul: Derinlik, Değişim ve Güç. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği.
- Bozdoğan, R. (2013). İstanbul 2053 Vizyonu. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Bütün Sula, M.Ş. (2017). Avrupa Yerel Yönetimler Yerimdenlik İlkesi Çerçevesinde Türkiye'de Yerel Yönetimler. İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Demirkaya, Y. (2011). Osmanlı Devleti'nde Belediye (Hisbe) Teşkilatı. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0 (41-42), ss. 303-318.
- Demir, Koray A. (2014). Özerk Yerel Yönetim Yapısından Federalizme Geçiş. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, ss.35-60.
- Ege, N. N. (1977). Prens Sabahattin Hayatı ve İlmî Müdafaaaları. İstanbul: Güneş Neşriyat.
- Ertaş, F. (2012). Said Nursi'nin Eserlerinde Din ve Etnisite Sorunu. İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eryiğit, B, Kızıloğuşa Özasan, R. (2017). Türk Belediyecilik Sisteminde Uygulanan Hükümet Sistemi ve Bir Model Önerisi. Strategic Public Management Journal, 3 (6), 116-123.
- Kodaman, B. (2010). II. Abdülhamit ve Kürdler-Ermeniler. SD Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21, 131-138.
- Memişoğlu, D. (2006). Yeni Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetimler Reformu. Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Nursi, B.S. (19 Kasım 1908a). Şura-yı Ümmet Ceridesi, Sayı 46, s.7.
- Nursi, B.S. (12 Aralık 1908b). Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi, Sayı: 2, Sayfa: 13.
- Nursi, B.S. (17 Mart 1920b). Kürdler ve İslamiyet. Sebülür Reşad Gazetesi, Sayı 461.
- Nursi, B.S. (6 Aralık 1908c). Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi, Sayı: 4, Sayfa: 29-30.
- Nursi, B.S. (23 Mart 1909). Dağ Meyvesi Acı da Olsa Devadır. Volkan Gazetesi, Sayı 83-4.
- Nursi, B.S. (7 Mart 1920a). Kürdler ve Osmanlılık. İkdam Gazetesi, Sayı 8273.
- Nursi, B.S. (2010). Asar-ı Bediyye. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B.S. (2011a). Barla Lahikası. İstanbul: RNK Yayınevi.
- Nursi, B.S. (2011b). Şualar. İstanbul: RNK Yayınevi.
- Nursi, B.S. (2011c). Emirdağ Lahikası. İstanbul: RNK Yayınevi.
- Okur, M. (2017). Milli Mücadele Yıllarında Ayrılıkçı Kürd Girişimlerine Karşı Doğu Vilayetlerinden Meclis-i Mebusan'a ve Büyük Millet Meclisine Gönderilen Protesto Telgrafları. Erişim Adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/atauniad/article/viewFile/1025001138/1025001132>
- Rogan, Eugene L. (1996). Aşiret Mektebi: Abdülhamid II's School for Tribes (1892-1907). International Journal of Middle East Studies, vol. 28, no. 01, pp. 83-107.
- Rondinelli, (1981). Government Decentralization in Comparative Perspectives. International Review of Administrative Sciences, Cilt. 47, Sayı 2, s. 137-9.
- Sabahattin, P. (H.1324- M.1908). Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Yer: 76-1660, Ea. No: 1930-1540.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1997). Osmanlı Ahrar Fırkası: Programı, İçtüzüğü, Beyannameleri. Liberal Düşünce, Sayı 6, ss. 101-117.
- Turan, H.C. (2017). Amerika Birleşik Devletleri'nde Yerel Yönetimler. IJETSAR, Sayı 2, s. 1-19.
- Ünal, F. ve Kavuncuoğlu, S. (2015). Prens Sabahattin ve Adem-i Merkeziyetçilik Anlayışı. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 45. Sayı, s. 118-29.